

Hernádi László Mihály

Színe és fonákja

avagy
majdnem végzetes játék a rákkal

KAIROSZ KIADÓ

**Budapest
2004**

**A fölmenők emlékére
gyermekeimnek,
unokáimnak
és így tovább...**

Adj Uram humorérzékét. Segítség, hogy értsem a tréfát, hogy vidám legyek, és másokat is fel tudjak vidítani.

/Szent Tamás/

Az emberélet keresztjei olyanok, mint a kottában a kresztek: felemelnek.

/Ludwig van Beethoven/

Aki másokat ismer, okos. Aki önmagát ismeri, bölcs. Aki másokat legyőz, erős, aki önmagát legyőzi, hős.

/Lao-Ce/

Zálogként kaptuk az életet, és nem örökre.

/Titus Lucretius Carus/

Az az ember a barátod, aki ismer téged, és mégis szeret.

/közmondás/

Prológus

– Barátom, nem tudom, te hogy vagy vele, de én, ha nézem a dolgokat, színüket és fonákjukat legtöbbször együtt látom. Legalábbis erre törekszem. Tudom, ez ugyan sok esetben körülményesebb gondolkodásmódhoz vezet, ám azzal az előnnyel jár, hogy tudásunk sokkal alaposabbá válik. Szeretek így gondolkodni a megtapasztalt vagy a hallott dolgok felől, mert azokat számomra a kiegészítő gondolatok teszik kerek egészzé. Nemde ilyen az egész életünk is? Csupa színe és fonákja?

– Miért nem írod meg?

– Nem tudom...

– Nem tudod megírni? Ámbár megértelek. Lehet, ha a helyedben lennék, erről még beszélni sem tudnék, nemhogy írni.

– Félreértettél. Megírni tudom, csak azon tűnődöm, hogy érdekl-e az embereket mások szenvedése és nyomorúsága? Mindenkinek megvan a saját baja, sőt ha nincs, hát csinál magának. Ebben az eszeveszett világban kit érdekel mindez?

– Arra nem gondoltál, hány embernek segíthetnél pusztán csak azzal is, hogy csokorra szeded megpróbáltatásaidat? Volt három rákos műtéted. Azért az már valami! Rangot ad.

– Nagyon köszönöm. Szívesebben maradtam volna közlegény. De ha már úgy hozta a sors, hogy ennek is részese lettem, tetszik, nem tetszik, el kell viselnem. Mert nincs más választásom. (Illetve van, de azt most hagyjuk... Azzal nem számolok... Majd a maga útján...)

– Te tudod legjobban, mit jelenthet bárkinek ilyenkor még a legkisebb segítség is. Talán az utolsó szalmazál, és szorult helyzetben mindenki megragadja azt.

– Hacsak azért nem? Nos hát meggyőztél: megírom. De várj csak, hiszen ez örültség. Ezzel segíték? Rákosoknak írjak a rákról? Nem olyan ez, mint mikor a siralomházban az akasztására váró ember előtt

a hóhér naponta – gúnyos vigyorral arcán – sokatmondón meglóbálja a kötelet? Tudván arról, hogy innen már csak akkor van menekvés, ha kegyelmi kérvényünkre az égi kéz ráírja: elhalasztva?

– A rákkal kapcsolatban neked csupán egy dolgod van. Teljesítsd!

– Igen, írok róla. De a jobb megértés kedvéért sokkal messzebbre kell visszamennem az időben, hogy tisztán lássuk; én milyen anyagból vagyok gyúrva. Különlegesebből. Mindenki különlegesebből! Csak más-más fajtából. Kezdjünk hozzá!

Születés

Kassa, 1944. augusztus 15. 4 óra 45 perc. Állítólag születési helyünkben és pontos idejében benne van a sorsunkat illető összes, ami ezután következik. Csak mi – földi halandók – előre nem láthatunk bele. (Utólag meg könnyű okosnak lenni.) Talán jobb is így, mert csöppet sem élhetnénk nyugodtan, ha előre látnánk, hogy aznap vagy a távolabbi jövőben mi vár ránk. Örök rettegés lenne az életünk. Ami természetesen nem is azzal kezdődik, hogy megszületünk, csak a mindennapi életben hajlamosak vagyunk átsiklani e nagyon fontos tény fölött. Pedig a születésig már 9 hónap élet telt el. Ha jól tudom, a kínaiak – bölcsen – ezt is beleszámolják az életkorba. (Arra a kajánkodásra pedig még csak ne is gondoljunk, mikor csendes jóakarók följegyzik egy-egy esküvő dátumát, majd később sokat sejtető mosollyal közlik, hogy a gyermek csak a 6. hónapra született... Persze, vannak valódi koraszülöttek is.) Születésünkig rengeteg mindenem megyünk keresztül. Génjeinkbe sűrűsödik bele több ezredév emberi tapasztalata és tulajdonsága. A világirodalomnak nincs még egy jelese, aki ezt olyan szépen tudta volna megfogalmazni, mint József Attila¹.

¹ József Attila: A Dunánál.

„Megszólítanak, mert ők én vagyok már;
gyenge létemre így vagyok erős,
ki emlékszik, hogy több vagyok a soknál,
mert az őssejtig vagyok minden ős –
az Ős vagyok, mely sokasodni foszlik:
apám- s anyámmá válok boldogon,
s apám, anyám maga is ketté oszlik
s én lelkes eggyé így szaporodom.”

Az utolsó előtti két sorban a költő tulajdonképpen fölfelé megy a családfán. Ha ezt tovább követjük több nemzedéken át, grafikus ábrázolásban egy tölcser keresztmetszetét kapjuk meg, ahonnan az ősök génjei – pontosabban azoknak sok-sok, ám mégsem minden eleme – új kombinációban találkoznak a magzatban. Ezt embernél azért nehéz nyomon követni, mert vajon: hány nemzedék ismerheti egymást egyidejűségben élve itt a Földön? 3–4? Az pedig kevés. És akinek még ennyi sem jut, még 2 vagy 1 sem? – A muslicák kutatásánál ez könnyebben megy, mert nekünk van időnk kivárni a muslicák sorozatos nemzedékváltásait néhány héten és hónapon át. Csak a sajtúnkét nincs...

A fajra jellemzők mellett már kezdenek kialakulni az egyedi külső és belső tulajdonságok is – kinek mi jut. (Ami a külsőket illeti, nekem speciel..., de ezt ne bolygassuk. Ilyen lettem és kész. Klasszikus: – Asszonyom, szereti ön a természetet? – Ó, én imádom. – Azok után, hogy így elbánt magával?...) Mégis, azt kell elfogadni, ami adatott. A biológiai meghatározottság – bár önmagában is roppant módon összetett – az embernél amúgy is csak egyetlen dolog a sok közül. Majdnem annyira fontos a nevelés, a társadalmi hatások, a szocializáció, a szokások és a szenvedélyek..., de még az is, hogy az illető hol él. Milyen természeti, családi és társadalmi környezetben? Mindezt összevetve nagy dzsungel ez az egész... Nehéz az embernek kiigazodnia, ha nincsenek életéhez ideái, vezérelvei.

Néhány gondolatsor erejéig visszatérek a születési dátumomra: augusztus 15. Nagyboldogasszony napja. Szűz Mária mennybemene-

telének ünnepe. Szent István király megkoronázásának (1001) és halálának (1038) napja. Első királyunk halála napján följánlotta a Szent Koronát és Magyarországot a Szűzanyának.

A csillagokat tekintve az uralkodó bolygóm a Plútó. Állítólag a lehető legrosszabb. Én azért elvagyok vele. Már megszoktam. Az állatövi fölosztás szerint a születésnapom az oroszlán jegyében áll. Az óra és perc szerint is oroszlán vagyok, tehát dupla oroszlán, annak minden jó és rossz következményével együtt. Anélkül, hogy bármilyen további összefüggést is kutatnék: e napon született Napóleon, Báthori Gábor, Mikes Kelemen... És még sokan mások.

Fölmenőim

Apám, dr. Hernádi Mihály orvos, Babócsán – ahogy ő emlegette mindig nagy szeretettel: Somogyországban – született 1904. július 3-án, Herzsényák Mihály (Babócsa, 1882. szeptember 25. – Budapest, 1938. május 20.) és Kuminecz Mária (Babócsa, 1882. szeptember 9. – Budapest, 1965. október 4.) második gyermekeként (és még 8 testvér követte őt). Apai nagyapám szülei Herzsényák József és Hajdú Rozália, apai nagyanyám szülei Kuminecz Márton és Ilia Katalin. Aztán fölfelé már nincs tovább. Legalábbis a családi emlékezet – pontosabban Rózsika nagynénémnek, apám egyetlen, hál' istennek még élő testvérének emlékezete – név szerint ennyit őrzött meg. Az előbb azt találtam írni: ...fölfelé már nincs tovább. Ó, dehogynem! Hiszen nemzedékeik hosszú-hosszú sora szinte megszámlálhatatlan. Évszázadokig edződve az iparosság és a paraszti munkák, a nincstelenség és sokszor a reménytelenség kemény megpróbáltatásain. Így lettek ők az én emlékezetemben egy tömbből gránit, önmaguk ki-mozdíthatatlan, élő emlékműve, a magyar nemzet ősi ereje és egyik tartóoszlopa, csak századokra visszamenően már a névtelenség homályába vesző, de minden áradattal szemben dacoló szikla. Történelmünket kicsit is ismerve elmondhatjuk: áradat, az aztán bőven

kijutott nekünk. Paraszti őseim, bennünk mindannyian így éltek tovább. Mély főhajtással tisztelgek előttetek.

Anyám, Korponay Julianna, Apatinban született 1911. október 7-én, Korponay János és Kiss Julianna harmadik gyermekeként. Anyai ágon egyik ősom az a Korponay János, akinek híres felesége garamszegi Géczy Julianna. Jókai Mór: *A lőcsei fehér asszony* című regényének főalakja. Korponay ükapám (Hím, 1819. május 16. – Kassa, 1881. január 15.), aki nem egészen véletlenül a keresztségben szintén a János nevet kapta (a Korponay famíliában a Jánosok – és feleségként a Juliannák – monoton sorozatot alkotnak!), honvédtiszt, hadtudományi író, az MTA levelező tagja. *Hadi földírás* című kétkötetes munkája (I. Pest, 1845; II. Kecskemét 1848) a magyar katonai földrajz jeles darabja. Ezredesként a hadügyminisztérium elnöki osztályát vezette. Mikor az Akadémia a soraiba hívta Mészáros Lázár hadügyminisztert, ő Korponay Jánost kérte föl akadémiai székfoglaló beszédének fölolvasására. Ükapámat bízták meg a Nemzetőrség megszervezésével, aki teljesítette is feladatát. Azonban ezzel elkéstek, mert a harcok menetét már nem sikerült megfordítani. A szabadságharc leverése után halálra ítélték, majd később ezt az ítéletet kegyelemből életfogytiglanra változtatták. 16 évet töltött Kufstein várának börtönében, kezével és lábával cellájának falához láncolva. Szabadultával Abaúj vármegye főlevéltárosa lett.

Anyai nagyapám – szintén Korponay János (Péterréve, 1876. május 29. – Kassa, 1940. június 10.) – törvényszéki bíró volt Szege-den. Hallomásból tudom, hogy igen sok szeretetreméltó tulajdonsággal volt megáldva, és csekély számú, de annál károsabb szenvedéllyel megverve. A sakk a világ egyik legjobb játéka, magasabb fokon művészete. Ebben több díjat is nyert. Hanem a kártya! Az ördög bibliája! Csak az ne lett volna...

Anyai nagyanyám (Péterréve, 1884. február 5. – Csetény, 1973. július 16.) szülei közül csak apjáról, Kiss Sándorról tudom, hogy a királyi vár főkertésze volt. Az ő apja unokatestvére Kiss Ernőnek, az 1848–1849-es szabadságharc hős tábornokának, a 13 aradi vértanú egyikének, aki 1849. október 6-án nem engedte meg, hogy bekössék a szemét, és a sortüzet emelt fölvel, nyílt tekintettel fogadta. Kiss Ernő

Horváth Boldizsárnak, a Balaton-felvidék egyik leggazdagabb birto-
kosának szépségéről messze híres Anna nevű lányát vette el, akinek
tisztelőre rendezték meg az Anna-bált Balatonfüreden, és rendezik
meg azóta is.

Nagyanyám is gyönyörű asszony volt. (No kérem, hát ebből a
szépségből hozzám már semmi nem ért el. Anyámnál még egyben
megvolt, míg a mi generációnkra jutó mennyiségből az én porcióm
eloszlott hat testvérem között. Csak így lehetett!) Pici kislánykorában
sokat játszott apja körül a királyi várban. Hosszú, aranyszőke haja,
bájos arca és áldott jó természete mindenkit elbűvölt. Nem csoda,
hogy több alkalommal is megsimogatta buksiját Ferenc József és
Erzsébet királyné is.

Míg egyik nagyapámmal sem találkozhattam, mindkét nagyanyá-
mat ismertem. Igaz, nem egyformán. Kuminecz nagyanyám Rózsika
nagyénémeknél élt, és csak hosszabb-rövidebb látogatóba jött el
hozzánk. (Milyen érdekes a gyermeki szóhasználat: emiatt messzi-
nagyanyának neveztük, hogyha róluk beszélünk, könnyebben meg-
különböztessük őket, hiszen másik nagyanyánk velünk élt.) Messzi-
nagyanya idős volt már, mikorra megismerhettem, szűkszavú, szikár,
alacsony termetű, csendes beszédű. Erős hittel, tele élettapasztalattal
és hihetetlen nagy szívóssággal, akarattal. Példájából és szavaiból
sokat tanultam. Apám és minden testvére rajongásig szerette őt.
Unokái, mi is, mindannyian. Herzsényák nagyapámmal együtt föld-
művelés volt a fő tevékenységük. Korukat messze meghaladó módon
gazdálkodtak, többek között traktoruk és cséplőgépük volt. Nagyapám
tervezett, és szerkesztett egy krumpliszedő gépet is. Egyik alapító
tagja volt a Babócsai Polgári Olvasókörnek 1911-ben. Minden szép és
jó iránt nyitott, érdeklődő. Rendszeresen járattott újságot maguknak.
Vadászati joga is volt. A horvát nyelvet szinte automatikusan adta a
környezete. Németül önszorgalomból, olaszul pedig az akkor
Babócsán munkát vállaló olasz gépésztől tanult meg. Igyekezetük
meghozta gyümölcsét. Jól mentek a gazdaság ügyei. Am később az
elhatalmasodó betegség, egy be nem vált földvásárlás az Alföldön és
a gazdasági válság mindent elvitt.

Anyai nagyanyám – mióta emlékeim vannak róla – velünk élt. Hatvan éves elmúlt, mikor megszülettem. (Már maga a tény, hogy öt lány után az első fiú, elég nagy port vert föl Kassán az ismerősök körében. Nagyanyám és a barátnőiből külön erre a célra összehívott kupaktanács rám tekintve azonnal kimondta a szentenciát: ennek a gyerekeknek püspöki feje van. No hiszen! Ennyire már régen kanyarodott el valami, mint ez.) 1945 után megvonták tőle az özvegyi nyugdíjat. (Innen visszanézve még jó, hogy nem telepítették ki csak azért, mert a férje törvényszéki bíró volt.) De békekölcsönt bezzeg többször is jegyeztettek vele. Rengeteg jót kaptam tőle. Szeretetlenben, a szépre és jóra való nevelésben, de a gyakorlati élet sok-sok területét illetően is. Szinte mindenre volt valami praktikus tanácsa. Némelyik most is fülemben cseng, valamennyi megszívlelendő (Lacikám, fekete zoknit csak napfénynél szabad stoppolni; különböző foltok kivétele ruhából; konyhai mesterfogások stb.) Írni és olvasni úgy tanultam meg, hogy a barátnői és a rokonok által neki írt levelezőlapok tintaceruzás betűit húztam át pirossal. Kétévi kemény napi stúdiumok után ötéves koromra már jó sebességgel olvastam. Egy szép napon aztán elérkezettnek láttam az időt arra, hogy a levelezőlapok („Drága Juliskám!... Te hogy vagy, Mariskám?”) után komolyabb olvasmányt nézzek ki magamnak. Jó érzésem volt hozzá, hogy nagyanyámtól ezúttal önállósítsam magamat, és leemeltem apám polcáról a – szülészet tankönyvét (alsó sor negyedik könyv, de odatettem addig helyébe egy másikat, imígyen csökkentve a lebukás veszélyét). Lopva olvastam persze, nem is mindig volt rá időm, hiszen játszani is kellett, nem csoda hát, ha majdnem két évig tartott életem első könyve. Húztam az ujjamat a betűk alatt, ha egy latin kifejezéshez értem – volt belőlük bőven –, ugrottam egyet a szövegben, aztán gyertünk tovább. De az ábrák: ilyen fogó, olyan fogó, szögmérők, a magzat fekvése, helyzetváltoztatása az anyaméhben belül és szülés közben, a legkülönbözőbb komplikációk és megoldásaik – éppen a rajzok miatt – jól megmaradtak zsengén nyiladozó emlékezetemben. Komoly gyakorlati kama-toztatás direkt módon ugyan nem lett belőle, illetve annyi minden-képpen, hogy érdeklődésem a természet, az ember és a tudományok iránt csak terebélyesedett.

Vándorlásaink

Szinte mindannyian ismerjük az egyszeri, 85 éves bácsi esetét, aki az Osztrák-Magyar Monarchiában született, iskoláit Csehszlovákiában végezte, majd Magyarországon dolgozott, azután a Szovjetunióban, később pedig Ukrajnában. Mint utóbb kiderült róla, hogy hosszú élete során szegény ki sem mozdult Munkácsról. Csak a történelem forgószele süvített körülte, de az szédítő viharként. Az öreg helyzetén, mint helyzetkomikumon még csak derülhetnének kicsinyég, ha nem tudnánk, hogy a versailles-i hentesmesterek az anekdotába rejtett valóság belső tartalmával Magyarország területét az addiginak kevesebb, mint harmadára csonkították, megalkotván ezzel a földkerekség egyetlen olyan országát, amely minden irányban önmagával határos. Bárddal húzták meg az országhatárt, kettéhasítva falvakat, többfelé pedig rokonságokat, idegen világba csippentve néha még a kertek alját is. (Vajon a világ mely táján értik meg e furcsa paradoxont? – Radnóti Miklós soraira hány lélek rezdül még: „Mondd, van-e ott haza még, ahol értik e hexametert is?”²) Versailles-nak szinte egyenes következménye a második világhétség. Ezután – óh, praktikus emberi elme! – a bajok igazi orvoslása helyett inkább elkezdték számolni a világháborúkat: I., II. – A következő után maradnak még, akik számoznak?!

A munkácsi atyafival ellentétben mi sokat vándoroltunk. Apám még csak tizenegy éves, mikor kiszakad az otthon melegéből. Folytatódnak a diákévek, előbb Curgón, majd 1922-től Szegeden. Falujában ő az első parasztfiatal, aki diplomát szerzett, s mint ilyen, egyik közeli példakép a továbbtanulni akarók számára. Dr. Laklia Tibor

² Radnóti Miklós: Hetedik ecloga.

kedves rokonom fölkérésére egyik Babócsáról szóló könyvében³ a Herzsényák famíliáról unokatestvérem, dr. Szilágyiné dr. Bukszár Katalin emlékezett meg. Apámról én írtam a következő részt:

„...Középiszkolai tanulmányait a csurgói Református Gimnáziumban végezte. Ezt követően az Orvostudományi Egyetem hallgatója Szegeden. 1928-tól az egyetem Közegészségügyi Intézetének gyakornoka, 1933-tól tanársegéde. Mintegy 20 dolgozata jelent meg a higiéné, a bakteriológia, a szerológia és az epidemiológia tárgyköréből. A földmágnesség és elektronsugárzás kutatásával is foglalkozott. 1936-ban városi orvos és tisztiorvos Szegeden. 1937-ben tisztiorvos és rendőrorvos Debrecenben. 1938 decemberétől 1945 áprilisáig tisztiorvos és rendőrorvos Kassán. A kassai cserkészkerület ellenőrző tisztje. Tartalékos orvos főhadnagyként katonai szolgálatot is teljesített. A kassai hadtest visszamaradó részlegének vezető orvosa. Élete kockáztatásával 108 embert mentett meg a holocaust vérzivatarából.

A világháborút követően vármegyei, illetve városi tiszt főorvos Borsod-Gömörben (1945), Hódmezővásárhelyen (1945–1946), Szabolcsban (1946), Somogyban (1946–1947), 1947-től közegészségügyi főfelügyelő a Népjóléti Minisztériumban. 1949. július 29-én rendelkezési állományba (B-lista) helyezte az akkori népjóléti miniszter, Ratkó Anna.

1949. október 23-tól körzeti orvos Csetényben és egyidejűleg 1954-ig Dudar bányaorvosa. A TIT⁴ Veszprém Megyei Elnökségének, a Magyar Vöröskereszt Országos Választmányának tagja.

Kiváló sportoló és sportszervező volt. Gimnazista korában ifjúsági futball-válogatott. 1922-től közép- és hosszútávfutó. 10 000 méteres síkfutásban országos bajnok. A maratoni távon 1924-ben országos vidéki, 1926-ban országos főiskolai bajnokságot nyert. 1932-ben tagja a magyar olimpiai keretnek, de a vakbélműtétje miatt nem utazhatott el Los Angelesbe. Ez az egy hét volt élete egyetlen betegállománya. 1936-ban ő vette át az olimpiai lángot az országhatáron, és futott vele

³ Laklia Tibor: Kilencszázadik éveink. Babócsa, 1999. 173 p.

⁴ Tudományos Ismeretterjesztő Társulat.

Szegedig. Éveken át alelnöke a Magyar Atlétikai Szövetségnek és a Magyar Birkózó Szövetség Déli Kerületének. A Kassai Atlétikai Club ügyvezető elnöke. Sportköri elnök Csetényben is és a zirci járás egyik lelkes sportszervezője. 1965-ben a IX. Szegedi Nemzetközi Maratoni Versenyen ő gyűjtötte meg a maratoni lángot. Ez volt utolsó nagyobb nyilvános sportszereplése.

Szeretettel és emberséggel nevelt hét gyermeke – öt lány, két fiú – közül hatan érték meg felnőtt kort. Emberi nagyságát mi sem mutatja szebben, hogy áldozatos, példamutató orvosi munkássága és élete a karrierjének kettétörése után, a kis bakonyi faluban, Csetényben teljesedett ki. A babócsai gyökereket soha nem feledve gyámolította, ápolta, gyógyította betegeit. A legnagyobb politikai elnyomás idején is szilárd és derűs bizakodással, hittel biztatta az embereket, erőt sugározva segített nehéz sorsuk méltóságteljes elviselésében.

Így fordult az akkori politikai hatalmasságok – de lelki törpék – szándéka a visszájára. Mindig nemes szeretettel, közvetlenséggel közelített az emberekhez, akik szívükbe zárva őt ma is nagy szeretettel emlékeznek rá.

1967. június 12-én halt meg a balatonfüredi szívkörházban. Két nappal később Csetényben temették el.”

Szüleim Szegeden ismerkedtek meg. Ott házasodtak össze 1932. szeptember 7-én. Testvéreim születési helye és éve: Kornélia (Szeged, 1933); Klára (Szeged, 1934) ők ketten még Herzsényákként anyakönyveztve, mert apám csak 1936-ban magyarosított; Edit (Debrecen, 1938); Judit (Kassa, 1941); Zsuzsanna (Kassa, 1943); György (Szolnok, 1948).

Kassa különleges szerepet játszott az életünkben. Az 1938. november 2-i első bécsi döntés értelmében a 20 éve – először megszállt, majd később elcsatolt – Felvidék nagy része (a vitatott városok közül Pozsony és Nyitra maradt) visszatért. Kassa november 11-én. Volt nagy öröm. Aztán üröm is. Ugyanis az adminisztráció elkövette azt a súlyos hibát, hogy azok nagyobb hányadát, akik Trianonig pozícióban voltak, és ott maradtak szülőföldjükön, mellőzték, és az anyaországból vitték az új vezető garnitúrát. Ez feszültséget okozott a régi és az új vezetők között.

Más kérdés, hogy apám hamar megszerettette magát. Németül és horvátul tudott, megtanulta hozzájuk a szlovák nyelvet is. Áldott jó természete és nyíltsága révén hamar szerzett jó ismerősöket – ritkábban barátokat. Kassa környékén a földszugárzás-mérési eredményeit fölhasználva 38 kutató fúrtak. Ezek jó része mai napig is jelentős szerepet játszik a város vízellátásában.

Régen elsárgult leveleket olvasok a történelmi viharokból megmaradtak közül:

Kassai ortodox izraelita hitközség elöljáróságától Kassán.

Nagyságos

Dr. Hernády Mihály városi főorvos úrnak,

Kassa Korház u. 10.

Mikor az emberiség a kikeletet, a Feltámadást ünnepli, kedves kötelességünknek tartjuk, hogy ez alkalomból meleg szerencsekívánatainkat tolmácsoljuk.

Az egész világot megrendíti az a vérzivatar, mely a különben is gyöngéket és védteleneket még gyámoltalanabbakká teszi.

Vannak tények, melyeket bár nem tart nyilván a világ lelkiismerete, de azok, kik önmagukon tapasztalták a végtére is győzedelmeskedő humanitás szavát, kik jóleső érzéssel veszik tudomásul, hogy a nemesebb érzések teszik az életet élni érdemessé, azoknak a szívébe kitörölhetetlenül bevésve marad a velük éreztetett legcsekélyebb jele a részvétnek és együttérzésnek.

Midőn nagyrabecsülésünkről és őszinte tiszteletünkről biztosítjuk, vagyunk boldog ünnepeket kívánva

Kassa, 1942. húsvétja

Olv. aláírás s. k. Dr. Hercz Jenő s. k.
titkár elöljáró

— . —

Nagyságos
Dr. Hernádi Mihály főorvos úrnak

Kassa.

Mélyen Tisztelt Főorvos Úr!

A kassai zsidóságnak ebben a tragikus órájában, midőn a kassai zsidótanács működése véget ért, úgy érzem, elmulaszthatatlan kötelességet teljesítek akkor, midőn hálás köszönetemet nyilvánítom azért az igaz és nemes emberbaráti és felebaráti, valamint szociális érzéstől áthatott magatartásért, mellyel Ön, Főorvos Úr, szerencsétlen hitestvéreim sorsát enyhíteni és szörnyű szenvedésekkel teli életüket elviselhetőbbé tenni igyekezett és a Kassai Zsidótanácsot erre irányuló működésében gyakran a kiállástól sem riadva vissza, támogatta.

Önre és nb. családjára az Úr legbőségesebb áldását kérve, vagyok
őszinte tisztelettel
mindenre kész híve:

Kassa, 1944. május 28.

Kassai Zsidótanács
pecsétje

Dr. Kolos Ákos s. k.
a Kassai Zsidótanács
elnöke

— . —

Igen Tisztelt Főorvos Úr!

Kassa, 1944. december 28.

Engedje meg, kérjük, hogy néhány keresetlen szóval megköszönjük őszintén emberbaráti magatartását.

Tudjuk, Főorvos Úr, hogy a legnehezebb körülmények között segített rajtunk, s minden lehetőet elkövetett, hogy helyzetünkön változtasson, és azon enyhítsen.

Eljárása teljesen önzetlen volt, mert nem tudta, kiken segít.

Ígérjük, hogy igaz emberi viselkedését soha elfelejteni nem fogjuk, s mindent el fogunk követni, hogy ezt valamilyen módon viszo-
nozhassuk.

Magunkat Főorvos Úr további szíves jóindulatába ajánljuk és maradtunk lekötelezett igaz hívei:

Dr. Révész András s. k.

Flesch Andor s. k.

Dr. Loványi István s. k.

Busztin János s. k.

Dr. Adler Péter s. k.

Dr. Mózes Károly s. k.

Olvashatatlan aláírás s. k.

Szabó Imre s. k.

— . —

Édesapámnak, dr. Révész Mihálynak, vagy a Magyarországi Szociáldemokrata Párt Vezetőségének, Budapesten.

1944. december havában 5500 zsidó, illetve zsidónak tekintett munkaszolgálatost összetereltek a kassai téglagyárba, elhelyezésük és ellátásuk a lehető legrosszabb volt. Sikerült azonban összekötetésbe lépni Dr. Hernádi Mihály kassai tisztii főorvos úrral, aki kiharcolta az emberek jobb elhelyezését, nevezett úr európai gondolkozással állt ki a munkaszolgálatosok mellett. A táborban közben kiütéses tífusz tört ki, mégsem tudta megakadályozni kb. 5400 ember Németországba való deportálását. Mindössze 108 ember maradhatott Kassán zár- és megfigyelés alatt: 99 beteg, 6 ápoló /ezek közé tartoztam én is önként jelentkezve/, 3 orvos. Az első héten a járványnak 7 halálos áldozata lett.

A tisztii főorvos úr keresztül vitte, hogy a 100 főnyi csoport bevonulhasson az időközben kiürített helyőrségi kórházba. A sátor táborból meleg kórházba kerültünk. A főorvos úr mindent elkövetett, hogy élelemhez jussunk, mert öt napig azt sem kaptunk, gyógyszert szerzett, fertőtlenítésről gondoskodott, s a súlyos betegeknek a köz kórházba való felvétele iránt is intézkedett. Egyik társamnak, Szabó Imrének, állandóan ételmet hozott és nevezettet felruházta.

A főorvos úr minden cselekedetéből az embereken való őszinte segíteni akarás volt kiérezhető. Pedig igen nehéz helyzetben volt, állandó ellenőrzés alatt állott ő is – főképpen német részről.

Tudomásom van arról is, hogy nemcsak rajtunk segített. Néhány embert, kassai polgárt, ki tudott szabadítani a Gestapo fogságából és minden vonatkozásban, mindent elkövetett – amennyire hatásköre megengedte – hogy zsidók vagy nem zsidók sorsán enyhítsen.

Hernádi főorvos úr Kassán marad. Ha úgy adódnék, hogy mi nem maradhatnánk itt, akár mert a németek elhurcolnának, akár más okból, vagy járványban elpusztulnánk – kérem tudomásul vételét annak, amit fentiekben előadtam.

Kérem, tessék a Főorvos Úrnak teljes *salvus conductus* adni, neki teljes mentességet adni, s foglalkozása gyakorlatában támogatni.

Ezeket a sorokat önként, minden befolyástól menten írtam.

Kassa, 1944. december hó 28.-án:

Előttünk:

Dr. Loványi István s. k.

Busztin János s. k.

Dr. Révész András s. k.

ny. szföv. fogalmazó

– . –

Dr. Hernády Mihály úrnak

Kassa.

Mélyen tisztelt Főorvos Úr!

Hazautazásunk előtt mélységes hálánkat fejezzük ki azon nemes ténykedéséért, mellyel – minket, volt zsidó kényszermunkásokat – súlyos betegségünkben a Németországba való elhurcolás veszedelmétől megmentett. Ezzel lehetővé tette, hogy ma gyógyult és szabad emberként otthonunkba térhetünk.

Mindezért Önnek, mélyen tisztelt Főorvos Úr, örök hálaóra vagyunk kötelezve és maradunk mély tisztelettel:

Kassa, 1945. február hó 20.-án.

30 aláírás s. k.

– . –

Apám egy német-magyar vegyes bizottság tagjaként részt vett az 5500 fős tábor egyik hivatalos egészségügyi szemléjén. Meglepetten pillantotta meg Szabó Imrét a foglyok között. (Egy babócsai gyermekkori játszótárs, akinek az apja – dr. Szabó Imre – a falu orvosa volt. Az orvos már-már kollégaként kezelte apámat, az akkori ifjú medikust, sokat beszélgettek együtt orvosi dolgokról, adott tanácsokat és szakkönyveket, hogy jobban menjen a tanulás.) De ott mégsem ölelhatték meg egymást, ahogy azt barátaival szokta. Csak szemével intett, hogy megismerte őt. Másnap egyedül ment vissza és megkereste a régi pajtást, aki egy kis csoportban beszélgetett. Váltottak néhány mondatot, majd megnyílt a tisztí köpeny, és az ámuló foglyok közé pottyant egy rúd szalámi. Megint másik alkalommal ruhát is vitt az élelem mellé.

A deportálás után ott maradó 108 embert úgy tudta megmenteni, hogy a téglagyárnál kirakta a tífuszt jelző piros cédulákat. Valami gyanús lett a németeknek, mert elvitte a Gestapo⁵. Szerencsére nem tudtak rábizonyítani semmit, így 3–4 nap múlva kiengedték. A sors fintora, hogy a front elvonultával meg a szovjetek tartóztatták le (mit keres itt egy m. kir. főhadnagy?). Aztán az NKVD⁶ is elengedte. Ahogy bejöttek, a városparancsnok egy óra múlva már a mi Opel gépkocsinkon furikázott. Azért meg kell hagyni, volt ízlése. Ismert okokból a tulajdonjogról többé nem esett szó. (Székely gyerek mondja az anyjának: – Idesanyám, olyan szépet álmodtam. Kimentek a németek, és nem jött be senki!)

Hamarosan fölmerült a hogyan tovább kérdése. Azt hiszem akkortájt kevés magyarral esett meg a Felvidéken: apámat fölkérték a csehszlovák egészségügyi minisztérium kassai területének vezetésére. Csábító feladat.

– De mi lesz Kassával?

⁵ A német titkosszolgálat.

⁶ A szovjet titkosszolgálat.

- Természetesen az 1938-as határok...
- Kérem, én magyar ember vagyok, Magyarországon szeretnék élni.

Akkor nincs más, mint búcsút venni Kassától. Ahol annyi mindent megéltek Korponay ükapám, anyai nagyszüleim, szüleim és nagyobb testvéreim is. A hivatás szép kiteljesedése, nagy társasági élet, kirándulások és vidám együttlétek. Aztán beköszöntöttek családjunkba az 1940-es év szomorú eseményei. Június 10-én 64 éves korában meghalt Korponay nagyapám, november 9-én pedig Klárika – hat és fél évesen. Egy későn fölismert, perforálódott vakbélgyulladás... Tragédia. Sokat gondolkodtam már gyerekefjével is azon, milyen érzés lehetett szüleim számára egyik gyermekük elvesztése. (Most már tudom...) De a Gondviselés néha jóságos. Ha egyik kezével elvesz, ad a másikkal. Bár a másik áldása nem pótolja az egyik elvételét, mert az végérvényes és pótolhatatlan, csupán némi vigaszt nyújthat. Megértem, így értem csak meg, hogy közeli egymásutánban hárman következünk. (Közvetlen utánam meg a front, de az nem miattam.)

1945. április 20-án visszajöttünk Magyarországra, Miskolcra. Augusztusban a Debreceni Népbíróság igazolta apámat. Mindaddig Miskolcon laktunk, míg 1946-ban haza nem hívták őt Somogyba, megyei tisztii főorvosnak. Ekkor az egész család Kaposvárra költözött. Megszűnt a hét közbeni távolélés, utazás Hódmezővásárhelyre, majd Szabolcsba. Szinte otthoni környezet vette körül Somogy megyében, sok régi, jó ismerős, néhány barát – és végre, közel a szülőföld.

Miskolcra csak néhány szórványos emlékképem maradt. Kaposvárról annál több. Sokat játszottunk együtt mi, apróbb gyerekek. Arra emlékszem, hogy apámmal rengeteg bokszeccset vívtunk, és nagyon sokat birkóztunk. Legtöbbször csak sikerült győznöm, ha küszködéssel is. (Nagyapaként már ennek is ismerem a titkát.) 1947-ben megint beköszöntött az ingázós időszak. Apámat a Népjóléti Minisztériumba hívták. A 19 megyére és Budapestre heten voltak közegészségügyi főfelügyelők, élükön dr. Vas Zoltánné dr. Vadas Sárával. Ismét csak a nagyon rövid hétvégeken találkozhattunk. Akkor sem minden héten. Szerettem bebújni az ágyukba. Ám a fölhalmozott

újságkupac és más egyéb olvasnivalója nem sok jót ígért számomra. De addig-addig csavargattam a szórt a lábszárán, vagy piszkálgattam a körmeit, míg az olvasásból nagy birkózás vagy bokszozás lett.

Egyik vasárnap elutazott Budapestre. Nekem nagyon hiányzott, így másnap, harmadnap elmentem a vasútállomásra. Sokszor kikísértük, ismertem jól az utat. Most, hogy végre egyszer szigorú fölügyelet nélkül voltam, hát az maga volt a felhőtlen boldogság! (Hogy miért van folyton-folyvást annyi felnőtt a gyerekek körül árgus tekintettel? Hallatlan. Örökös érdekütközés – egyenlőtlen csatákkal.) Ilyen közelről még soha nem tudtam jól megnézni a mozdonyok kerekeit, pedig már régóta vágytam rá. Végre sikerült. Igaz, a legkisebb kerék is nagyobb volt nálam. A peron viszont engem segített a magasság tekintetében. A legszebb mindig az elindulás volt. Az első néhány méltóságteljes, lassú fordulat. Közben a szelepekből előpöffenő bodor gőzpacacsok teljesen beborítottak. (Akit a mozdony füstje megcsapott – mondhatnám Moldova György után szabadon.) Milyen az élet: örömöm nem tartott sokáig. Alig hogy kibontakoztam az egyik ilyen gőzfelhőből, már tornyosultak is helyettük a viharfelhők.

– Hát te, kisfiú, mit keresel itt? – kérdezte egy első nekifutásra jószágos arcúnak tűnő idős néni.

– Várom apucikámat.

– Hol az apukád?

– Budapesten.

– Csak nem egyedül vagy itt?

– De igen.

A válasz hallatán először kitört az egyszemélyes pánik, amit nagy igyekezettel próbált továbbadni a körülöttünk lévő többi felnőttnek. Némi sikerrel. (Ilyenben – bezzeg – hogy összetartanak! Ráadásul ennyien egy ellen!) Egyre szigorodó tekintetéből azonnal sejtettem, hogy a következő elindulást a másik vágánynál már nem tanulmányozhatom kellő elmélyüléssel.

– Hol laksz, kisfiú? Melyik utcában?

– Azt nem tudom, de gyere néni, hazavezetlek.

Meglehet, azóta is az ő lelkén szárad, hogy a megszakított stúdiómatok miatt nem lettem mozdonyvezető. Lovagiasan, kézen

fogva vezettem a nénit. (Ha az ember megígér valamit...) Útközben még néha elbizonytalanodott, hogy jó irányban megyünk-e, de határozott lépteim előbb-utóbb csak meggyőzték a helyes útról.

Akkor fogalmam sem volt róla, hogy megérkezésünk miatt váltott ki nagyanyámból olyan frenetikus örömet. Bár nagyon szerettük egymást, abban a pillanatban mégsem állt arányban e kettő. Mint utóbb kiderült, egyrészt már három órája kerestek. Másrészt anyám rábízta akkor még egy szem kisfiát. Nagyon kínos lett volna, ha nem kerülök elő addigra, amikor ő is hazaér. Nagyanyám annyira fölbuzdult a hirtelen és könnyen jött sikerélményen, hogy heveny keringési elégtelenségét helyrehozandó, azonnal előkapta kis likőrös készletét. Koccintottak egyet-kettőt, beszélgettek erről-arról. Receptet cseréltek, összetegeződtek. Tán még leveleztek is egy darabig.

Másik kaposvári kalandom – ha nem is közvetlen összefüggésben, de mégis – kapcsolódik életem egyik későbbi nagy megpróbáltatásához: az italhoz.

Volt a közelünkben egy kerthelyiség. Szerettem ott időzni. Sokat sündörögtem a felnőttek között. Voltak persze korosztályos játszótársak is, csak ez külön színfoltot hozott amúgy sem unalmas életembe. A törzsvendégekkel tegező viszonyban voltam. Néha velem mondták ki azt, amit maguk akartak, csak nem mertek. Sokszor ugrattak is. Gondolhatták, hogy az ő életkoruk és az én három évem aránya minden másra ilyen arányban vetül. Innen visszanezve úgy tűnik, ez csöppet sincs így. Felnőttkoromban mindig hangoztattam: a gyerek csak kicsi, de nem hülye. Egyszer azért mégis az voltam. Valamelyik lökött megkínált itallal. Meleg volt, szomjas voltam, elfogadtam. Hogy mi volt a pohárban, arra már nem emlékszem. A többire is csak homályosan. De arra tisztán, hogy cudarul forgott velem a világ. Nem tudtam lábra állni. Judit és Zsuzsa két oldalról közrefogtak, és vittek haza. Lefektettek otthon. A plafon, a csillár és a falak, mind örült táncba kezdtek. Ennyire emlékszem. Aki megkínált, még ennyire sem. Gratulálok neki!

Halvány emlékképem van még a kaposvári időszakból Attaláról, ahol vendégségben eltöltöttünk néhány napot Bíró bácsiéknál. A

foglalkozása is az volt: a falu bírása (később – akaratán kívül – kulákká „avanzsált”).

Az asztalon a ropogós héjú, gőzölgő, házi sütésű kenyér, finomabbnál finomabb kolbász, sonka, szalonna. Házi vaj, amit az asszonyok köpültek. A sajtárba fejt, még testmeleg habos tej. (Hja kérem! Hol volt még akkor EU-szabvány?!)

Csurgón Ilia Pista bácsiékat látogattuk meg. Ők többek között nagyban méhészkedtek. Szinte ösztönösen megéreztem, az udvaron hova kell mennem, hol találok valami nekem való érdekességet. A fészerező mellett ott búslakodott szegény munkanélküli: a mézpörgető. Nem álltam meg, hogy meg ne hajtsam. Amikor már fölvettem vele az utazósebességet, egy hirtelen ötlettől vezéreltetve – mai napig is dúskálok bennük! – a jobb kezem nagyujját bedugtam a fogaskerek közé. Hoppá! Állj meg világ! – A fogaskerekek tövig bekapták az ujjamat. Ha a világ nem is, de a gép megállt. Először visszafelé akartam tekerni, de meg se mozdult. Kénytelen voltam leleplezni magamat. Ez abból állt, hogy az addigi hangtalan sírásból minden átmenet nélkül átváltottam a hangos maximumra. Jött a fölmentő sereg, mert tudták, ha én sírok a saját húzásaim következménye miatt, akkor ott tényleg komoly a baj. Csakhogy ők sem tudták visszafelé hajtani a pörgetőt, bárhogy is szerettem volna siettetni a szabadulásomat. Az lett a vége, hogy a fogaskerek-házat szét kellett szerelni. (A későbbi kalandjaimra is visszagondolva: az kész csodának számít, hogy még mindig tíz ujjal gépelek.)

1948 tavaszán Budapestre költöztünk. A Veres Pálné utca 19. szám alatt, a második emeleten kaptunk lakást. Hat nagy szoba, hatalmas hall, cselédszoba és a többi... Jó időbe telt, mire kiigazodtam benne. Fölfedeztem minden kis zugát. Adódott néhány megbízható rejtkehely.

Akkor vártuk a következő gyermeket. A *vártuk* nem felséges többes, nem költői túlzás, mert nálam jobban nem várta senki, az biztos. Két kisebb nővérem, mikor észrevette, hogy ugrom rá, elkezdett föl váltva és együttesen cukkolni, hogy úgylis lány lesz, úgylis lány lesz... Meglett négyévesen, komoly férfiúi öntudattal rontottam a lányokra azzal a szent meggyőződéssel, hogy csak fiú lehet. Nevetve

nyugtázták mélységes fölháborodásomat. Én meg menekültem a majdnem mindig biztos menedéket nyújtó hátszágomba: nagyanyám szobájába.

– Gyere, nagyanyám, imádkozzunk, hogy fiú legyen. – Nem tudom, kiért morzsoltak még el annyi rózsafüzért, mint mi, öcsémért. Görcsösen szorítottam picí ujjaimmal én is a gyöngyöket, nehogy azon bukjon meg nagyanyámmal közös vállalkozásunk sikere, hogy jelenlévőségem és részvételem buzgósága nem kellően intenzív. Csak mondtuk, mondtuk egyik imát a másik után. Amíg végigimádkoztuk a rózsafüzért, fölszáradtak a könnyeim, és teljes mértékig megerősödtem hitemben. Sőt már nem is hittem. Jóval több volt ez annál. Ez már a legkeményebb bizonyosság volt a tekintetben, hogy a lányok már mondhatnak bármit, amit akarnak, beszélhetnek itt össze-vissza, mert én az imától megerősödve és megvilágosodva tudván tudtam a titkot; ebben a csodálatos, nagy misztériumban már rég eldöntött dolog, hogy fiú lesz és kész! Akkoriban volt egy nagyon érdekes, színes álmom. Őserdővel övezett hatalmas folyón hajóztunk lefelé. Az érdekesség abban rejlett, hogy három egymást követő éjszakán át folytatódott az álom.

Egy szép napon minden beérett: 1948. augusztus 14-én apám egyik orvos barátja vezényletével Szolnokon megszületett Gyuri öcsém. Kitoró örömmel vettem a hírt. Másnap meg nekem volt születésnapom. Apámmal együtt utaztunk Szolnokra. Az csak természetes volt számomra, hogy én mehettem. A lányoknak meg coki! Meg is érdemelték. Ám túláradó szeretetem kis híján nagy bajt okozott, mert két hét múlva, mikor kaptam egy fürt szőlőt, gondoltam, ezt megosztom Gyurikával. Egy szem neki, egy szem nekem. Annyit könnyítettem az ő adagjánál, hogy a szája fölé tartva összeroppantottam a bogyót, de minden ment befelé, magostul, héjastul. Ő csak nyelte a levét, cuppogott, én meg nyomattam a saját tempómban, hiszen minden jel arra mutatott, hogy ő is szereti a szőlőt. Mire észrevették hadtápos akciómat, addigra már néhány szem héja és magja összegyűlt a szájpaddlásán. Azonnal kiiktattak engem Gyurika élelmiszerellátásából. Ettől kezdve éberebben ügyeltek rám.

Más alkalommal fölfedeztem a spájzban, hogy a keresztbe fektetett partvis rúdján szép szál kolbászok sorjáznak. Csak nagyon magasan. Mikor nagyanyám elbóbiskolt, kölcsönvettem a sámliját. Erre ráállva néhány kolbásznak lecsíptem a végét. Sámlit vissza. Egyik este hallom ám, hogy a felnőttek beszélnek: baj van a kolbászokkal. Tanakodtak. Ha egér lenne, az a rúdon átvetett részt rágná. Ha nem egér, akkor mi? – A rejtély hamarabb megoldódott, mint szerettem volna. Megint mentem szokásos kis ellátmányomért. Első törés a számba, a többi a zsebembe. Ekkor nyitott be anyám. Mérgesen rám kiáltott:

– Lacika, ha még egyszer ilyet teszel, hát én levágom a bögyörődöt!

– Azt nem lehet, mert az kemény! – jelentettem ki teljes öntudattal. Mint utóbb kiderült, a részemről egyáltalán nem holmi szellemiségnek szánt komoly válaszom nála nevetögörccsöt eredményezett. (Ennyire félreérteni a mondandómat!) De ami a fő: a harci helyzet elcsitult. – Hány ilyen volt az életemben! Meg amiről nem is tudtak. Amilyen áldott jó gyerekek voltunk! Ha csak a századát megtudják, már az is elég lett volna legalább egy kiadós idegösszeroppanáshoz. (Montgomery tábornok anyja mindig azt üzenté a fiának, ha gyermeke kikerült a látóteréből: – Mondjátok meg Montynak, hogy bármit csinál, hagyja abba! – Mi is így voltunk ezzel.)

Nagyanyámmal sokat barangoltunk a még mindig romos Budapesten. A Dunába robbantott hidak, a királyi vár és környéke szomorú látványt nyújtottak. A törmelékhegyeken át benéztünk egy-egy palota ablakán. Árván, féloldalasan, szakadtan lógtak le a csillárok. Az egyik kapu melletti szoborkompozíció egy vadászjelenetet ábrázol. Amikor mi láttuk, a vadászkutyák hiányoztak onnan. (Malinovszkij marsall elvitette szuvenírnek.) A Belvárosi templom előtt megcsodáltam a római sisakot. Erzsébet királyné szobra impozáns volt. A környék összes templomában voltunk. A máriaremetei búcsúban pedig többször is. A villamoson kicsit összébb húztam magam, mikor a javítóintézet elé értünk, mert a felnőttek ott mindig emlegették, hogy ide fognak beadni, ha rossz leszek. Azt meg nem akartam. Igaz, garanciát sem tudtam vállalni arra nézvést, hogy jó leszek.

Utólag azt gyanítom, hogy a felnőttek a hatás kedvéért csak ráfogták egy nagyobb épületre; az a javítóintézet. Annyira is hatott csak, mert látótávolságon kívül ment minden a megszokott kerékvágásban.

A gellérthegyi Barlangkápolnában is jártunk. Ott voltunk a Pázmány Péter-szobor ledöntésénél a Rákóczi úton, közel a Rókus-templomhoz. Sírtak az emberek. Elmentünk az egykor a Városliget szélén állt, a kommunisták által fölrobbantott Regnum Marianum-templomhoz. Helyén 1956-ig a Sztálin-szobor állt. Közel ide az 1919-es vöröskatona ormóttan szobrát tették.

Barangolásaink közben nagyanyám mindig mesélt. Már akkor is föltűnt nekem, hogy milyen tájékozott a világ dolgaiban. Igaz, nagyon sokat olvasott. És mennyi mindent megért! Utólag nem csodálkozom ezen, hiszen már 30 éves volt, mikor kitört az I. világháború.

Nem túl sűrűn, de rendszeresen mentünk a hűgához, Rákospalotára. Úgy hasonlítottak egymásra, mintha ikrek lennének. Pedig közöttük még született testvér. Mári néni férje, Király Béla, csuda dolgokat mesélt a háborúkról és az élet számtalan más területéről. Megmutatta kis birodalmát, a boltot és a méhészetet. A mézpörgető gépre már a bennfentes bizalmasságával, jó ismerősként tekintettem, hiszen már azt is tudtam, hogyan kell szétszerelni. Úgy emlékszem rá, hogy – érthető okok miatt – kellő tisztelet is volt bennem iránta. Béla bácsiéknak volt két fiúk, Béla és Zoltán. Mindketten szépen muzsikáltak. Béla tangóharmonikán és szájharmonikán, Zoltán gitáron. Számomra igen nagy kunsztot jelentett, mikor egy zsebkendővel letakartuk a gombokat a harmonikán, a zene meg ugyanúgy szólt tovább. Mikor ők nem voltak otthon, félórát pengettem a gyönyörű, több helyen gyöngyházzal kirakott gitár húrjait. Béla műszerészként dolgozott a GAMMA⁷-ban, Zoltán akkor a gödöllői egyetemre járt. Később akadémikus lett. (Mikor nagyanyámmal hozzájuk utaztunk a 67-es villamossal, akkor még nem sejtettem, hogy az Erzsébet királyné útja és környéke később milyen szerepet fog játszani az életemben.)

⁷ Eredeti teljes neve: Gamma Műszaki Rt.

Egyszer Zsuzsával bementünk egy boltba. Pipiskedve éppen elértük a pult szélét, amire fölraktuk kis vagyunkánkat, egy kétforintost, majd közöltük, hogy ezért mindért cukorkát kérünk. Valóságos nyomozásba kezdtek, hogy honnan van annyi pénzünk. 1949. május 1-jén kimentünk a Városligetbe. Ebben az időben egy-egy családi elindulás komoly megpróbáltatást jelentett a felnőttek számára. Ennyi gyereket rendbe szedni. Többször is, mert mire a végére értek, kezdhették csaknem előlről. A Városligetben rekkenő hőség, majdnem kánikula volt. Zsuzsával – már nem tudom honnan – kerítettünk egy kannát, és elkezdtünk vizet árulni. Ment a bolt rendesen. Pedig nagyvonalúak voltunk a kereskedelemben. Nem volt szabott ár, ki mennyit adott. Délutánra már összejött majd 20 forint. Ebből hazafelé, egy cukrászdában mindannyian jól befagyaltoztunk.

Nagyanyámnak trombózisveszély ellen orvosi javallatra rendszeresen kellett innia Mecseki itókát. Naponta csak egy-egy kupicával. Zsuzsa és én fölváltva nagyon készségesen vittük ki a szobájából a mosatlant, ám míg kiértünk, közben a pici maradékot mindig kinyalogattuk a pohár aljából. Egyszer csak – teljesen váratlanul – a kúra abbamaradt. Azonnal megkérdeztük:

– Nagyanyám, mikor leszel újra beteg? – Csakhogy tudjuk, mire számíthatunk. Hasonlót tettünk nagyobb vendéglátás után is. Ilyenkor több jutott.

Budapestre költözésünkkor szinte első dolgom volt, hogy fölmérjem a környezetet. Először csak a közvetlent, a lakást, majd egyre nagyobb hatósugárral. A hátsó lépcsőház még teljesen romos volt. Ugyan andráskeresztekkel a veszélyesebb helyeket jelképesen lezárták, meg ki is volt írva, hogy *továbbmenni életveszélyes*, de ez rám természetesen nem vonatkozott, mert akkor még nem tudtam olvasni. Viszont a háború ütötte réseken szép kilátás nyílt a Gellért-hegyre. Ezért a látványért egy kis kockázat igazán semmiség.

A ház függőfolyosóján, a lakásunk előtt játszottam éppen, mikor látom ám, hogy a harmadik emeletről egy korombeli fiú erősen öltögette rám a nyelvét. Én meg vissza rá az enyémet. A grimaszokkal vegeyes távoli kommunikáció csakhamar közelharccá fajult. Jól eltárgáltuk egymást, aztán békét kötöttünk. Ez tartósabbnak bizonyult,

mint a legtöbb államok közötti béke. Istvánnak volt kisvasútja – főlúhúzható mozdonyokkal. Ez a tény már önmagában is nagymértékben erősítette a barátságot. Filmeket néztünk. Mozgó- és hangosfilmek voltak. Akkoriban ez maga volt a csoda. Utazás a Holdba, Flick és Flack stb. István már akkoriban is nagyon szépen zongorázott. Később ők is, mi is elköltöztünk a házból. Egyetemista koromban egyszer még összefutottunk. Ő az orvosi egyetemre járt, és egy zenekarban játszott.

A környezet földerítésének lényeges elemei voltak a házunk melletti üzletek. Egy kalapos- egy fodrászüzlet és a cipész. Hamar bejáratos lettem mindenhova. A fodrászokhoz néha vendégként is mentem. Szívesen láttak mindenütt, én meg örömmel mentem, ha le tudtam lépni otthonról. Figyelgettem a jól begyakorolt mesterfogásokat. Közben beszélgettünk. Jöttek a kuncsaftok, nagy volt a forgalom, téma meg mindig akadt bőven. Én csak csipegettem a morzsákat, otthon pedig a jól értesültség dicsfényében sütkéreztem. Egy darabig el nem tudták képzelni, hogy honnan szedem mindezeket. Később, ha kerestek, már ismerték kedvenc helyeimet, így könnyen rám találtak. De volt úgy, hogy másfelé is elcsatangoltam. 1949 augusztus 14–28-ig Budapesten rendezték meg a Világifjúsági Találkozót. Sokan összejöttek báméjszkodók az út mentén. Gondoltam, nekem is ott a helyem. Kimentem a Vásárcsarnokkal szembeni részre, és néztem a fölvonulókat. Aztán rácsodálkoztam egy éppen cigarettára gyújtó férfira.

– Na öcskös, te is kérsz egyet?

– Igen. – Azóta, ha hozzáfértem, elfüstöltem egy-egy cigarettát. Csetényben pedig – szinte azonnal – rendszeres dohányzóvá váltam.

Egy szép nyári napon anyám küldött, hogy vágassam le a hajamat. Tudták, hogy ismerős berkekben mozgok, nem kell kíséret. A fodrásznál egy ideig azt hitték, hogy a szokásos hercigeskedő minőségemben vagyok ott. Mikor szóltam, hogy most más a helyzet, besoroltak a várakozók közé. Szép, aranyszőke hajam volt. Csak akkor egy kicsit hosszú.

– No Lacika, milyenre vágjam?

– Kopaszra. – Addig még soha nem kértem ezt a frizurát, ezért egy kissé meglepődtek.

– Lacika, biztos ez?

– Biztos.

– Ezt anyukád mondta?

Innen már nincs visszaút!

– Igen.

A fodrász megadta magát. Végül is, miben van az? Neki a nullás-gépet, és hipp-hopp, már kész is. Anyám mikor meglátott, majdnem elvágódott. Kopasz fejem csak úgy világított az előszoba félhomályában. Mint kiderült, estére nagy vendégsereget vártak. Azért küldtek fodrászhoz, hogy rendesen nézzen ki a hajam. De ez egyike azon dolgoknak, amit utólag már nem lehet visszafordítani. Megjöttek a vendégek, mindenki megsimogatta a fejemet. Ezek szerint mégis jó frizurát választottam. Szüleim nem győztek magyarázkodni miattam.

A társaság nagy része orvosokból állt. Csupa miniszteriális ember, igazgató főorvosok. Jutkával és Zsuzsával együtt alig győztük az asztal alatt egy fonállal odakötözni a cipőjük sarkát a szék lábához. Időnként fölbukkantunk, hogy angyali pózával demonstráljuk jelenlétünket, aztán alámerültünk, és folytattuk az illegális munkát. Idő előtt soha nem vették észre a tréfát. (Hiába, a nagy gyakorlat!) Arról mi, gyerekek akkor nem tudtunk, hogy a könnyed társalgás mellett nagyon komoly dolgokról is szó esett a felnőttek között. Azt taglalták, hogy a régebben följánlott állást nem lett volna szabad visszautasítani. A MÁV Kórház igazgató főorvosává akarták kinevezni apámat. De ő ezt akkor köszönettel elhárította. Most is bizonygatta, hogy a Népjóléti Minisztériumban közegészségügyi főfelügyelőként pont a legjobb helyen van, azt végezheti a pályáján, amihez a legjobban ért, amit a legjobban szeret. És most a fonákja: másnap a munkahelyén egy A/5-ös méretű fecnit nyomtak a kezébe.

MAGYAR NÉPJÓLÉTI MINISZTER

V. Akadémia u. 3.

Tel: 129–580.

Szám: 21.010/1949.I/2.szem.o.

Dr. Hernádi Mihály úrnak,
közegészségügyi főfelügyelő
Budapest.

Önt azonnali hatállyal rendelkezési állományba helyezem és a szolgálat teljesítése alól felmentem.

Amennyiben a jelen rendelet keltét követő három hónapon belül más állásba, illetőleg szolgálati beosztásba nem helyeztetett el, az 1934. évi I. t.c. 2. §-a első bekezdésének a/ pontja helyébe lépett 2.400/1949. Korm. számú rendelet 1. §-a alapján szabályszerű elbánás alá kell vonni.

E határozat ellen további eljárásnak – ideértve a bírósági eljárást is – nincsen helye.

Budapest, 1949. évi július hó 29-én.

Ratkó Anna
népjóválatkari miniszter

Puff neki! Nesze neked hivatás, meg most a legjobb, meg minden! – Nézzük meg egy kicsit részletesebben, mit is takar ez az elbocsátó szép üzenet. Kezdődik azzal, hogy nincs megszólítás, mert az előző rész nem az, az csak címzés. Az „azonnali hatállyal” – az az, amit betű szerint is jelent. Július 29-én, pénteken délelőtt az adott órában, mikor ezt a levelet kézhez kapod, ki vagy rúgva. Azonnali hatállyal szedd a cókmozdat, és tünés innen. És holnap pedig már be sem teheted a lábadat az épületbe. Félbe maradt munka? Elképzelések a jövőre? Ugyan már! Kispolgári csökevény. – A „rendelkezési állomány” nem volt más, mint a félelmetes B-lista. Csak azt tudnám, mi alapján állították össze. Szakmai elbírálás alapján nem lehetett, mert pont az elbírálók szakmai hozzáértése volt a béka alatt. Vagy ha okos embernek is volt benne szava, abban meg irigység, bosszúállás és a legmocskosabb indulat volt a fő szempont. Nem tán osztályellenességnek számított még a babócsai parasztyerek is? Aki, ha hazament az egyetemről, másnap hajnalban már gyolcsgatyában ment aratni a

családdal, hogy gyarapodni tudjanak, tisztességgel megélni? Aki sokat tanult azért, hogy később a hivatásának élhessen? Aki Kassán is csak azt tette, amit lelkiismerete parancsolt, nem törődve halálos veszéllyel, az esetleges következményekkel. Nem az életét, nem a családját, hanem a szerencsétlen sorba taszított embertársait nézte, és hosszas lamentálás helyett azonnal cselekedett, segített. Egész életében ilyen volt, ilyen maradt. – „szabályszerű elbánás alá kell vonni.” – Ez pedig már a rendőrségen a közveszélyes munkakerülés, rövidítve kmk ügyköréhez tartozott, szorosán a kurvák ügyiratai mellett. Így prostituálták az egész országot, mindent és mindenkit, akit csak lehetett. De őt nem lehetett. – „E határozat ellen további eljárásnak – ideértve a bírósági eljárást is – nincsen helye.” Az utolsó mondatot teljes egészében idéznem kellett ismételtén, mert ez annyira szép! Akkori jogállamiságunk csúcsa! Szóval, a végrehajtói hatalom egyetlen minisztere egy könnyed tollvonással negligálhat egy független hatalmi ágat, a bírót. Hát persze, mert az csak ennyire volt független. Bravó! Ez már ízig-vérig népi demokrácia! – Még a dátumban „július 29-én.” is van megalázó. Két és fél nap van a hónap végéig. Nem és nem! Még addig sem!

Ismét fölmerült a kérdés: hogyan tovább. Ott voltunk tízen. Hat gyerek, a szüleim, az özvegyi nyugdíjától megfosztott nagyanyám és apám húga, Mária néne. Egy gyermekkori, balul kiütött kergetőzés nyomait élete végéig viselte. Komoly gerinc sérülés és karján a rosszul összeforrt törések miatt rögzült a könyökizülete. Olyan jószágos volt, mint csak nagyon kevesen.

Amíg apám állást keresett, néhány hónapig fölvette a nyugdíját. Ennek később súlyos következménye lett. Ahogy közeledett a Ratkó-féle ultimátum határideje, a felnőttek egyre többször vonultak felre, megbeszélni ránk nem tartozó dolgokat. Aztán megszületett a döntés. Apám arra a következtetésre jutott, hogy hagyják őt békén, egy orvosnak egyik legszebb dolog a hivatásában, ha közvetlenül a betegekkel foglalkozik. Elmegyünk Cseténybe, ebbe a szép kis bako nyi faluba. Távolság a világ zajától, ahol csak a munkájának és a családjának élhet. Áskálódás, rosszindulatú furkálások és pozícióharcok nélkül.

Csetény

Az elképzelés szép volt, a kivitelezés nehéz. Az orvosi állás ugyan már üres volt, de a ház még nem. Benne laktak a tanácsitkárek, Benyó Vilmos és családja. Az állást 1949. október 23-án foglalta el apám. Szápár, Jásd, Csőszpuszta és Tés tartozott a csetényi körzethez. Ezen kívül még Dudar bányaorvosa is lett – 1954-ig. Már megint: a ritka találkozások, mint eddig oly sokszor, két háztartás és az ebből adódó nehézségek.

Első csetényi emlékem a rengeteg hó. A falun kívül 2–3 méteres hóakadályok, csilingelő lovas szánkók, csípős, de kristálytisza bakonyi levegő. Barátság is szinte azonnal akadt. Érdekes módon kezdődött.

Kint, az udvaron játszottam egyedül, mikor odajött hozzám egy mokány termetű fiú. Alig ért a vállamnál följebb. Az a tipikus arc, amire azonnal rávágjuk, hogy még a szeme sem áll jól. Elkezdtünk beszélgetni. Bakonyi tájszólását nehezen értettem meg. A lényeg az, hogy valamibe bele akart ugratni. Én átláttam ezt, bár nem tudtam a megoldást. Hogy minden továbbinak elejét vegyem, nekiszegeztem a költői kérdést:

– Ezt nekem mondd, a pestinek? – és hogy kérdésemnek nagyobb nyomatékot adjak, sapkája simléderét egy laza mozdulattal az orra hegyére rántottam. Nem látott semmit. A következő pillanatban már én sem, mert Kauffmann Gyuri derékon kapott, és úgy belevágott fejjel lefelé a hóba, hogy csak a lábaim látszottak ki. Mint utóbb kiderült, három évvel idősebb volt nálam, edzettsége az enyém többszöröse, szaknyelven: messze nem voltunk egy súlycsoportban. Hamar helyreállt a rend közöttünk. Kihúzott a hóból, és azon nyomokban megszületett egy életre szóló barátságunk. Így avatott engem csetényivé. Azt hiszem, akkor voltam először és utoljára büszke budapesti illetőségemre.

Az első nyári kalandom Csetényben egy néhány napos eső után adódott. Szerettem volna meglátogatni Balogh Katicáékat, akik az Új utcában laktak. Mellesleg ott voltak a falu legöregebb házai. Az egyik helyen térdig belesüppedtem a sárba. Minden szabadulási kísérletem után egyre nagyobb bajba kerültem. Úgy húzott ki az egyik Hegedűs fiú, és vitt haza. Ráadásul még a cipőm is odaveszett. Eredetileg egy régebbi látogatást szerettem volna viszonzni, mikor Balogh Katica eljött hozzánk Pestre. Ő volt az első csetényi, akivel mi, gyerekek huzamosabb ideig együtt voltunk. Először meg sem értettük, mit beszél, csak feliben-harmadában. (A hová mész = há mész, jövök = gyüvök, megyek = menek, menni kell = mennyi kő stb., stb.)

Mi, gyerekek még sokáig Budapesten laktunk. Egyszer Zsuzsával játszottunk az utolsó szobában, mikor egy hatalmas dörrenést hallottunk. Akkor volt, hogy mindketten összerездültünk. Csak később, egyik olvasmányomból⁸ tudtam meg, hogy a fal túloldalán Zsifko Boarov jugoszláv sajtóattasé akkor lőtte agyon Milos Moicsot, a Magyarországi Délszlávok Demokratikus Szövetségének egyik vezetőségi tagját. Mi meg akarva-akaratlanul is – a két ház tűzfalain át – behallgatóztunk egy kicsit a történelembé.

Később anyám is Cseténybe költözött Gyuri öcsémmel. Időnként megjelent Budapesten, kiosztotta mindenkinek, ami szerinte járt, aztán utazott vissza. Kettőjük közül ő sokkal szigorúbb volt. Hamar eljárt a keze. Persze, nem mondom, volt, mikor jogosan kaptunk ki, de néha kaptunk indokolatlanul is. Érdekes, ezt majdnem minden esetben pontosan meg tudtam állapítani. Apámtól alig-alig kaptam ki. Az mind jogos volt. Látszott rajta, hogy neki sokkal jobban fáj a fegyelmezés, mint nekem.

Az általános iskolát még Budapesten, a Lónyay utcában kezdtem el 1950-ben. A második osztály első félévében a Reáltanoda utcai iskolába jártam. A második félévtől kezdve a többit már Csetényben, 1952 februárjától. Ez is teljesen váratlanul jött. Egyszer csak Buda-

⁸ Rajk László és társai a népbíróság előtt. Budapest, [1950]. Szikra ny. 269 p.

pesten termett anyám, és fölpakolt mindent bútorostól, gyerekestől, és meg sem álltunk Csetényig. Pontosabban: Nelly és Edit Budapesten maradt. Nelly a GAMMA-ban géplakatos szakmát szerzett, majd elment a védőnőképzőbe. Végül is rokon szakmák, nem? – Edit pedig akkor fejezte be az általános iskolát, és már megvolt a leendő gimnáziuma is, ahová járni fog.

Csetényben megkezdődött életem egyik legmeghatározóbb, leghabzóbb és legszebb időszaka. Szülővárosomról, Kassáról, semmi emlékképem nem maradt. Miskolcra és Kaposvárra is kevés. Budapestről már több, de az is rövid volt. Így alakult, hogy Csetényt nevelőfalumnak vallom a mai napig is. Átvitt és szó szerinti értelemben egyaránt. Mert a faluban egy felnőtt szava akkoriban nagyon sokat nyomott a latba. Nem lehetett ám bármit elintézni azzal, hogy semmi köze hozzá. Ha valami nagy rosszaságot tettünk, bizony a sérelmet szenvedett felnőttek azonnal igazságot szolgáltattak maguknak hol egy meglegyintéssel, hol súlyosabb fenyegetésekkel. Bár volt ennek egy komoly alapfeltétele: csípjenek nyakon bennünket, ha tudnak! Emiatt aztán nagy részük kénytelen volt lemondani előbb említett jogáról. Ha mégis megesett velünk az a csúfság, hogy elkaptak minket, eszünk ágába sem jutott otthon panaszkodni, mert akkor kaptuk volna a második adagot ugyanazért. Ami már mindenféleképpen jogtalan lett volna, hiszen egy tettért kétszer kapni büntetést, az semmiképpen nem jogos.

Gyermekkor

Csetényben hatalmas lett a gyerekszobánk: miénk volt a hetedhét határ, ameddig a szem ellátott, és még azon túl is. A nyári szünetekben teljes szabadságot élveztünk. Sokszor volt, hogy reggel eltűntünk otthonról, és csak estére keveredtünk haza. Nem csoda, hiszen a faluban már mindenki ismerős volt. Apámat hamar megszerették, így minket is szívesen láttak mindenütt. Ha valahol rossz fát tettünk a

tűzre, egy darabig nem mentünk arra a tájékra. Megvártuk az enyhülés időszakát, ami előbb-utóbb csak bekövetkezett, mert legtöbbször mi sem tettünk nagy kárt semmiben, másrészt a felnőttek is csak megbékéltek.

A falun keresztül vezetett a Budapest–Zirc–Bakonybél–Pápa útvonal, kezdetben a pesti busz napi egy oda-vissza járatával. A házunk egy dombtetőn volt, a bakonyoszlópi elágazásnál. Az utcai homlokzat is erre nézett. A házat egy folyosó szelte ketté, kijáratral az utcára, másik végén az udvarra. A folyosótól közvetlen jobbra rendelő, majd egy oldalfolyosó a WC-ig, utána a padlásfeljáró és a konyha következett. A konyhából nyílt egy spájz és egy raktár. A bal oldalon a ház többi részét négy szoba tette ki. A folyosón és a négy szobán keresztül körbe-körbe lehetett járni. Ez a lehetőség nagyon jelentős szerepet játszott váratlan és rejtélyes eltűnéseinkben. A homlokzati részen a ház teljes hosszában és a bal oldalon fák és virágágyások. Bennük kedvenc virágaink: tulipán, nefelejcs, tátika, őszirózsa. Az udvaron gyümölcsfák: dió, alma, szilva, körte. Az udvar közepén, egy kisebb dombon a kút. Jobb oldalon a dísznőől és egy gazdasági épület következett. Kamrával, fáskamrával és egy fészerral. Ennek végében a baromfiudvar.

A házunk után, az utca ugyanazon oldalán következtek a majorsági lakóházak. Egy-egy traktusa két-két lakásból állt, középiitt a közös konyhával. Első, közvetlen szomszédaink Kauffmannék és Mészárosék voltak, odébb meg Banaiék. A házsor után a gépállomás, néhány kertés ház, majd ismét a majori épületek, innét is sok-sok gyermekkori barátal, játszótárssal. Kovácsék, Takácsék, Lezsákék, Grószék, Ihászék és a Stanka família. A hosszú épületsorokat később több részekre bontották, és átalakították. Így lett a közvetlen közelünkben pékség – Sirokiékkal, később Scheiberékkel.

A kezdeti időszakban rengeteg mindennel kellett megismerkednem. Emberekkel, osztály-, iskola- és játszótársakkal, házakkal, kertekkel és utakkal, szerszámokkal, a nehéz paraszti és iparos élet sok-sok munkafolyamatával, állatokkal, növényekkel, a határral, a kastéllyal és az Angliával.

Egyik ilyen vándorlásom során bementem Pongráczék udvarába az Új utcán, mert megláttam, hogy fát fűrészelnék. (Azonnal tudtam, nekem itt kisvártatva komoly feladatom lesz.) Vonzódásom legfőbb oka a hosszú fűrész volt, a két végén fogantyúval. A fogak élesre reszelve, a hegyük kissé kihajlítva, hogy ne szoruljon meg a fűrész. A bakon nagy rönkök. Nehogy a munkából kimaradjak, egy igen fontos szerepet találtam magamnak. Észrevettem, hogy a kezdeti néhány húzás közben a fogak nem kapnak bele azonnal a fába. Biztos sokat segíthetnék, ha az ujjamat a fűrészlap oldalához nyomnám, mert akkor a vágásnyom nem vándorolna el jobbra-balra. Az ötletet – mint felnőtt életemben is annyiszor – azonnal tett követtem.

– Lacika, ne tedd oda az ujjadat, mert menten levágja a fűrész – figyelmeztetett Pongrácz bácsi.

– Az én apukám orvos, majd meggyógyítja. – Hát igen, a gyermeki, a feltétel nélküli bizalom... Pongrácz bácsi erre megcifrázta, hogy szerinte ki fogja meggyógyítani az ujjamat, ha levágja a fűrész (a lehetséges változatok közül a radai rosseb igen előkelő helyen szerepelt, mert azt többször is említette egymásután), és a fűrészről tisztos távolságra menten kijelölte a számomra kötelező demarkációs vonalat. Így meg már nem sokáig volt érdekes számomra az egész. Ha nekik nem kell a segítség...

Annyi mindent játszottunk, hogy még felsorolni is nehéz. Játékaink nagy részét magunk fabrikáltuk. Faragtunk sípot – a leg-hosszabb, amit készítettünk, négylyukú volt –, fakardot – bár megörököltem apám tisztí díszkardját (addigra már rozsdá marta), csatáinkban én is a saját készítésűt használtam – puskát, nyílpuskát, bodzapuskát, pisztolyt, csúzlit, bilickét és botot hozzá, sílécet, szánkót és mindent, amire éppen szükségünk volt.

A puskát később úgy tökéletesítettük, hogy szóljon is. Szögeztünk rá egérfogót, és amikor azt elengedtük, csattant egy nagyot. Ez már komoly fegyver volt. Varga Lajos egyszer úgy belemerült a célzásba, hogy nem vette észre; a puskát fogó keze veszélyes területre téved. Másik kezének ujjával kioldotta az egérfogót. Mikor az lecsapott az ujjaira, Lajos azonnal eljárta a róka-táncot. Mi csak így hívtuk. Egy vályogvető cigánygyerek ropta el nekünk, onnan ismertük. A faluba

érkező vándorcigányokat a foglalkozásuk szerint különböztettük meg. Volt vályogvető, teknős, foltozó (kilyukadt lábasokat javított), késélező, házaló stb. Meséiket órákig, tátott szájjal hallgattuk.

A puskából könnyen készítettünk géppisztolyt. A megfelelő helyen kivágtuk a deszkát, és oda beszorítottunk egy kör keresztmet-szetű konzervdobozt. Egész csinos kis davajgítár kerekedett ki belőle.

A bodzapuskát az öregebb szárból készítettük. Levágtuk méretre, 20–25 cm-es darabra. A belét kitoltuk egy hozzá kifaragott tolorúd-dal. Ezután a golyógyártás következett. Egy darab madzagot szét-cincáltunk kóccá, majd kevés nyál segítségével golyóvá gyúrtuk. Két golyóval lezártuk a végeket. A tolorúd végéből még levágtunk egy kis darabot, beillesztettük az egyik golyó mögé, kicsit beljebb toltuk a csőbe, majd a tolorúdat a hasunkhoz szorítva a puskát hirtelen meg-rántottuk magunk felé. A sűrített levegő megtette hatását. Akkorát szól, hogy csak na! Néha megfélekedtünk arról, hogy nemcsak a csőben keletkezik túlnyomás, hanem bennük is. Ilyenkor együtt szól a kettő.

Sílécet deszkából faragtunk. A kötést nemes egyszerűséggel úgy készítettük el, hogy a léc két oldalára rászégeztünk egy gumiszalag darabot. Ez aztán automatikusan kioldott, ha kellett. Találtunk a padláson igazi síléceket is. Az egyik 210 cm-es, vasalással a szélén, a talp közepén vályúval, rendes kötéssel, az orrhajlat fölött pedig az SS⁹ halálfejes emblémájával. Még Kassán hagyták ott a német hegyi-vadászok. Ezt soha nem kellett vakszolni, nem kellett úgy eltenni nyárra, hogy a talpával összefordított lécek közé fadarabot rakni, majd a két végét szorosan összekötni, hogy megmaradjon a görbülete.

A csetényi mozi sorsa érdekesen alakult. Kezdetben a gépállomáson, a traktorszínben volt a vetítés. Ez igen magas épület, egyik hosszanti oldalfala nélkül. Vetítés előtt kiálltak a traktorokkal, be a padokat, kifeszíteni a vásznat, megvárni a sötétséget. Vetítés után ugyanezt visszafelé, és mindenki mehet haza. Minden filmet meg-néztünk. Amit láttunk, az másnap már megjelent a játékainkban –

⁹ A Német Nemzetiszocialista Munkáspárt fegyveres testülete.

csinos kis koreografálás kíséretében. Kivéve természetesen a szerelmes jeleneteket, mert akkor ilyen hülyeségekkel nem volt időnk foglalkozni. Később azért javult ez az arány, sőt néha túlsúlyosan átbillent.

Nyílpuskát készítettünk, mert előző este láttuk a moziban a *Tell Vilmos* című filmet. Mivel ismertük egymást, ezért senki sem akadt, aki a saját fejére teszi az almát. Ezt az emlékemet egyszer elmeséltem a gyermekeimnek és játszótársaiknak. Addig nyúztak, míg megígértem, hogy készítek nekik is egyet. Magam is kíváncsi voltam, el tudom-e még készíteni. Nem is olyan egyszerű ám az. De sikerült. Túl jól sikerült. Mert merevítőnek nem volt más kéznél, mint egy 12-es vasbetonacél. Még szerencse, hogy a próbálövés jogát fenntartottam magamnak. 5–6 méterre a faltól kilőttem a nyílvesszőt, ami a falról csaknem a lábam elé pattant vissza. A gyerekek csak akkor kapták meg a nyílpuskát, mikor egy botot applikáltam az acél helyére, jelentősen csökkentve ezzel a hatótávolságot. (A katonákat is ez foglalkoztatja állandóan, a hatótávolság.)

A mozi később áttelepült a gépállomásra a kastélyba. Itt már aranyéletünk volt, mert a mozigépészek helyett teljesen önállóan mi tartottuk az előadásokat. Így mindenki jól járt. Mi vetíthettünk, és a gépészeknek is akadt dolguk. (Hol egy szökével, hol egy barnával. De nekünk akkor a saját életkorunkból következett az a szent meggyőződésünk, hogy mi jártunk jobban.) Becsukott szemmel is tudtuk befűzni a filmet. Ha elszakadt, villámgyorsan újra vágtuk, ragasztottunk acetonnal, aztán ment tovább a műélvezet. Vége az I. résznek, vége a II. résznek, a szünetekben egy-egy cigaretta. És filmek, filmek, vegyesen, néhány kitűnő, a többi felejthető. Illetve a felejthetők közül is felejthetetlené vált az egyik, egy későbbi baklövésem okán. Az első csapástól a negyedikig, *Berlin eleste*, *Bátor emberek*, *Őrs a hegyekben*, *Róma nyílt város*, *Nincs béke az olajfák alatt*, *Szürke fény*, *Királylány a feleségem*, *Vörös és fekete*, *Állami áruház*, *2x2 néha 5*, *Civil a pályán* stb. Mikor még nem voltunk bejáratosak a gépházba, egy-egy jobb filmre csak belógtunk. Ez sem ment egyszerűen, mert Ödön bácsi szigorú jegyszedő volt. Bandzsított. Mi, majori gyerekek már ismertük a dörgést, ezért, ha ránk nézett, nyugodtan indultunk befelé, mert tudtuk, hogy kívül vagyunk a látó-

körén. Akik nem ismerték őt, azok megvárták, míg félrenéz, és akkor indultak meg. Ez lett a vesztük, mert Ödön bácsi halálpontosan nyakon csípte őket. Talán sokan emlékeznek még rá, hogy a kisbolhásokban több helyen szokásban volt, hogy mielőtt a termet kivilágítják, ezt egy kis diszkrét csengettyűszó jelezte. No, hiszen! A mi gépészkorunkban ilyen nagy tapintat nem volt. Csak semmi cicó! Megállt a film, rá a fényt! Különben a gépházból a vetítés ideje alatt is mindent jól lehetett látni. – Ha ezt akkoriban mások is tudják...

(A felejthetelenné vált filmemről is írok. Féléves házások voltunk. Vártuk első gyermekünket. Az egyik moziműsorban meglepetten fedeztem föl: *Bátor emberek* – szovjet film. Emlékszem, annakidején, a film után hetekig játszottuk a csetényi katonásdiban, annyira megragadott minket.

– Nézzük meg! – jöttem elő az ötlettel. – Nagy gyermekkori élményem.

Elindultunk. A rekkenő hőségben olvadt az aszfalt, vibrált a levegő. A legtöbb Budapest-térképről már hiányzott az a rész, ahol az ominózus mozi volt. Három busszal utaztunk, mindegyiknek a végállomásáig. Időnként lakatlan részeken vágunk át. Másfél óráig zötykölődtünk, mire odaértünk. Közben szakadt rólunk a víz. Mások hűvös szobában, strandon, szabadságon vannak, mi meg rendületlenül a gyermekkori emlékemet hajkurásszuk. A moziban a 10 forintos jegy volt a legelőkelőbb. Várakozásom egyre jobban fokozódott. Végre, elkezdődött a film. Mit mondjak, egy világ omlott össze bennem. Odakint a feleségem rám mosolygott:

– Na Kedves! Van még gyermekkori élménye?

Azt hiszem, több ilyen emlékekkel is így járhatnánk, ha megismételhetők lennének. Hányszor halljuk: – Ha még egyszer kezddhetném... Persze úgy gondolják, hogy mai fejjel, ami nem megy.)

Egyébként még magát a mozit is eljátszottuk, de ezt csak fényes napsütésben tehattük, pusztán optikai okokból. Mikor a mellettünk lévő majori házakat átalakították, Kauffmannék elköltöztek a TSZ¹⁰-

¹⁰ Termelőszövetkezet. Elődje a TSZCS: Termelőszövetkezeti Csoport.

udvarhoz. A magtár és a házuk között még volt egy akkor éppen nem használt lóistálló. Belül, a jászol fölött egy vakablak. Meghirdettük az előadást. Ez széleseben elterjedt a majorban, és pillanatok alatt összejött a nézősereg a kisebb gyerekekből. 10–20 fillér volt a belépődíj, helyfoglalás érzékes szerint. Megkezdődött az előadás. Egyikünk az udvarról egy nagyobb tükörrel bevilágított a sötét istállóba, úgy, hogy a fénynyaláb a vakablak alá essen. Másikunk meg a világos területre rakta az újságokból kivágott képeket. A szöveget meg a fantáziánk szedte össze innen-onnan. Egy kép, sok szöveg. Különböző variációkban. A belépődíjat a képek frissítésére fordítottuk.

A gépállomáson is sokat időztünk. Traktorok, cséplőgépek, más egyéb mezőgazdasági gépek, később kombájnok és zetorok sorakoztak itt. Mindig volt mit javítani, igazítani. Igyekeztünk kisírni magunknak, hogy egyiket-másikat hadd vezessük. Ha sikerült, az maga volt a mennyei boldogság. Így adódott, hogy vezethettem Hoffertraktort, amit mi csak körmös traktornak nevezünk. Hosszú, függőleges füstcsöve volt és fém kerekei. A nagykerék palástján hegyes kapaszkodókkal. Szereltek ott mindenféle gépet. Boldogok voltunk, ha segíthettünk. Elszaladtunk egy-egy kulcsért, alkatrészért a műhelybe. Sokszor olajosabbak voltunk, mint a traktorosok. Borbás Lajos bácsitól itt tanultam meg sakkozni. Később nagy hasznát láttuk annak, hogy a gépállomást is úgy ismertük, mint a tenyerünket.

Anglia

Az Anglia szót a csetényi népnyelv alkotta meg. Túl hosszú volt az angolpark kifejezés. A bakonyoszlopi út mentén jobbra, tőlünk nem messze kezdődött. A kastélykapun belül már fák sorjáltak és sűrű bokrok. A kastély előtt egy nagy tisztás díszcserjékkel és virágokkal. A kaputól jobbra egy szép kis kápolna látható. A monda szerint még a XIX. század vége felé a kastélyt és a birtokot elkártyázó volt tulajdonos távoztában erről a helyről megátkozta a kastélyt és az

újdonsült tulajdonosokat, s hogy ne fogjon az átok, emiatt építették ide a kápolnát.

Az 1850-es években Csetényben volt magántanító Vámbéry Ármin, a későbbi híres orientalista.

A kastély utolsó tulajdonosa – Holitscher báró – 1944-ben az oroszok jövetelét meghallva a nagytermet (a későbbi mozihelyiséget) feldíszította, nagy lakomára terítettett majd kiment a kastélykapuhoz, hogy házigazdaként illő módon várja őket. Azok meg – se szó, se beszéd – géppisztolyukból beleeresztettek egy sorozatot. Azért mennyivel barátságosabb volt a fogadisten, mint az adjisten! Nem?

Bár a faluban több vallás volt képviselve, arányuk erősen eltért egymástól (a hívők létszámának sorrendjében: reformátusok, katolikusok, evangélikus, baptisták, pünkösdisták, Jehova tanúi és egy izraelita házaspár). A kápolnába vasárnaponként Szápárról járt át misézni Kara atya. Dr. Kara József a pannonhalmi bencés gimnáziumban tanított előtte. 1941-ben jött a szápári plébániára. Csetény és Bakonycsérnye volt a körzete.

Maga a kastély a hatvanas évek elejére már igencsak többfunkciós épületté vált. Itt kapott helyet a Könyvtár és a Klubhelyiség, a Községi Tanács, a Posta és a Gyógyszertár, a lapostetős emeleti részen lakások, a hátsó traktuson a mozi (és egyben színház is, mert a terem végébe egy nagyobb színpadot építettek).

A kastély mögött a több mint tíz holdas hegyes-dombos Anglia, hatalmas gyerekszobánk legszebb része. Ha csak tehetjük, minden időnket itt töltöttük. Valamikor tudatosan telepítették be a különleges növényeket. A ritkább fajtákhoz kis fémtáblákat szúrtak a földbe. Latin név, magyar név, ahogy az arborétumokban szokás. Az utak fehér murvával leszórva. Hintóval is végig lehetett hajtani. A lenti, laposabb részen teniszpálya. A Kilátónál farönkből asztalok, ülőkék. Tiszta időben lehetett látni a cseszneki várat, háttérben a kékes hegyekkel övezve. A park közepe táján az ország legnagyobb és legszebb vérbükkfája, csaknem szabályos félgömb alakú, 10 méter sugarú lombkoronával. Őszi színpompája egyedülálló volt. Mikor én megismertem az Angliát, addigra már kicsit elvadult a növényzet, fémtáb-

lák alig-alig, murva sem sok maradt. A salakos tenispályát pedig átalakították röplabdapályává. „Hivatalos” csetényi neve Labdázó volt.

Akárhonnán közeledve a faluhoz mindig az Angliát látta meg a szem először. A kastély mellett két hatalmas fenyőfa állt. Ezeket és a vérbükköt megmászni már elismert teljesítményt jelentett körünkben. Ehhez képest szinte semmiség volt, hogy a nagy igyekezetünkben mire felértünk, fél oldalunkon lehorzsolódott a bőr. A másik felén meg akkor, mikor jöttünk lefelé. De nem volt divat körünkben ilyen apróságokból nagy ügyet csinálni. Alig volt nap, amikor nem vágta el a lábunkat egy üvegcserép, nem szedtünk össze 8–10 tüskét vagy több kisebb-nagyobb vágást a saját bicskánktól. Az első komolyabb lábsérülést akkor szenvedtem el, mikor kitaláltuk (ötlet volt bőven!), hogy a fákon fogócskázunk, a legegyszerűbb szabályok szerint. Aki leszorul a földre, kiesik a játékból. Én ekkor nem leszorultam, hanem lepottyantam. A másik fa ága túl messze, mögöttem a lihegve fújtató fogó túl közel, a lendület kevés, a gravitáció meg még mindig érvényben volt. Ezt a kalandot egy erős ficammal megúsztam. Azonban mindenfajta fölépülésünkben komoly ösztönző volt, hogy minél előbb mehessünk az Angliába, játszani a többiekkel.

Tavasztól őszi mezítláb jártunk. Sokszor már alig vártuk a március 15-i iskolai ünnepség végét. Akkor aztán le a cipőt – az őszi vizontlátásig. Ám az első csetényi tavaszon, 1952-ben még nem így volt. Csak a nyári szünet elejétől járhattam mezítláb. Ebből adódott az egyetlen háborús sérülésem.

Katonásdi

Ez volt a fő játékunk. Közel még a II. világháborúhoz, a bakonyi súlyos harcok következtében rengeteg lőszert és robbanóanyagot találtunk Csetény környékén. Mi ezt szépen begyűjtöttük magunknak, és gondos gazda módjára apránként adagoltuk a heti robbantanivalót. A nagyobb aknákat – zseniális érzékkel! – rozzant hidak alá rejtettük

(innen visszatekintve Matuska Szilveszter-brigádnak is nevezhettük volna magunkat). Igaz, a mi akcióinkból sohasem lett baj. Kivéve az én esetemet, de az sem volt túl jelentős ahhoz képest, amekkora baj származhatott volna belőle.

Egy lucernával bevetett domb tetején hatalmas bombatölcsért találtunk. Ideális hely a robbantásainkhoz. Ettől távolabb orosz lövészárkok húzódtak. (Meglepő adat: a lövészárkot Julius Caesar idejében már alkalmazták a rómaiak.) Többnyire az orosz farkasfogmintát adott ki, a német L-alakot. Az előkészületben mindenki részt vett. A bombatölcsér alján letettünk egy szalmacsomót, rá a rőzsét, fahasábokat, majd azok közé beállítottuk addig féltve őrzött kincsünket, egy jól megtermett aknát. Az egész olyan volt kicsiben, mint az űrkutatásnál a kilövésre váró rakéta. (Csak mi nem bajmóldtunk annyit holmi ballisztikai számításokkal.) Mikor az aknával megkoronáztuk kis piramisunkat, 3–4 szál gyufát összekötöttünk. Ezt a köteget beledugtuk a gyújtózsín szétfoszlatott végébe, majd ezt az együttest bele a szalmacsomóba. A másik végét meggyújtottuk, és igazán néztük, amint a zsínóron végigfut a tűz. Már az külön élmény! Ahogy lángra kapott a szalma, majd a rőzse, vezérezredesünk – Kauffmann Gyuri – kiadta a parancsot: fedezékbe! Mindannyian föltettük a rohamsisakunkat. Csak mi ketten maradhattunk ott, a többiek pedig figyelőállást foglaltak a távolabbi lövészárkokban. Már a fahasábok is égtek. Mikor az akna köpenye oldalt izzadni kezdett, a vezérezredes kiadta a második parancsát, immáron csak kettőnknek: fedezékbe! Kettőnk közül ő volt az első, aki ennek engedelmességet, mert felpattan, és úgy futott a lucernatarlón át mezítláb, mint a nyúl. A tarlok között is óriási különbség van. A búzáé és a zabé lágyabb, a rozsé kemény. De ez még mindig perzsaszőnyegnek tűnik a lucernatarlóhoz képest. Ott nem ér semmit az apróbb trükk, hogy csúsztatom a talpamat. Ráadásul én akkor kezdtem el a mezítlábas életet, és egyik tarlón sem tudtam volna menni, mert az is külön tudomány, nemhogy a lucernatarlón. Pedig igyekezetemet erősen motiválta a hátam mögött fölrobbanni készülő akna. A többiek hangos biztatással serkentettek. A nyílt terepen már közel jártam hozzájuk, amikor megmozdult a föld, körülöttem minden remegett, és

egy láthatatlan erő fölemelt a földről, majd átvágott a többiek fölött a lövészárkok túloldalára. A látvány mellé megjött a hang is. Még a levegőben voltam, mikor meghallottam az iszonyú nagy dörrenést. A robbanás tovább tágította a bombagödrt. Együtt kavargott a felrobbantott föld az égő, kék csíkot húzó fahasábokkal és az aknaszilánkokkal. Mindezek elcsitulásával nagy volt az örömünk. A győzelmi mámorban még leadtunk egy-egy sorozatot a fa-géppisztolyainkból a levegőbe – ahogy azt az akkori filmekben is láttuk – és rendeztük sorainkat. Ekkor szólt nekem az egyik gyerek, hogy vérzik a lábam. A bal bokám fölött szilánkot kaptam. Egyre jobban fáj, csak kezdetben, a harci helyzet hevében még észre sem vettem. Azt azonnal átláttam, hogy ezzel nem mehetek apámhoz, hiszen rájön a sérülés eredetére. Fogtam hát a bicskám, és a sebet kitágítva addig-addig piszkáltam a szilánkot, míg végre sikerült kivenni. Nehéz műtét volt, mert a hegye beleállt a szárkapocscsontba. (Egyetlen, ám igen erős hatásfokú érzéstelenítőm pusztán csak az a tudat volt, hogy mit kapok otthon, ha a szilánkkal együtt megyek haza. Vizuális típus lévén, a képzelet hatott. A vérzés meg majd eláll.) Szerencsére körünkben – majori gyerekek közül – rajtam kívül nem sérült meg soha senki a robbantásoktól. Sajnos a faluban több súlyos és tragikus eset is előfordult később.

A kisebb kincseinket: gránátokat, gyutacsokat, pisztoly-, géppisztoly-, puska-, géppuska- és golyósóró-lőszereket is gondosan eldugtuk a felnőttek elől. – Á, nem nekik való az! Csak kárt tennének velük másokban. Arzenálunk kibővült még gyújtózsínórral, karbiddal és karbidágyúval, ugyan nem üzemképes, de mégis valódi pisztollyal, forgópisztollyal és egy gyönyörű, bár szerzeményezésünkig már üzemképtelenné vált német ívtáras géppisztollyal. Csak a tárgyilagosság kedvéért jegyzem meg: MIG¹¹-ünk és Gripen¹²-ünk nem volt. – No de a rohamsisakok! Hát az különszám! Ugye, bélés már sehol (az idő vasfoga!), lyukak, repedések, lövésnyomok annál inkább. Mi

¹¹ Szovjet vadászrepülőgép-típus.

¹² Svéd vadászrepülőgép-típus.

mégis legalább olyan méltósággal tudtuk viselni, mint királyok a koronájukat. Csak az övék drágább volt. Mi szinte potom áron jutotunk hozzájuk. Egy kis leleménnyel. Az meg volt bennünk rogyásig. Beosontunk egy-egy ház udvarába, lekukoricáztuk az őrséget: a szárnyasokat, hogy ne rikácsoljanak (a lekenyerezést méltatlannak tartottuk számukra, különben is, mi szívesen áldoztunk rájuk a valamit valamiért elve alapján), aztán egy óvatlan pillanatban már futottunk is az itatójukkal – eredeti funkció szerint a rohamsisakkal. Azt nem tudom, hogy hogyan néztünk ki, mert nem tudtunk kinézni alóla. Mások szemében rémes látvány lehetett. Apám egyszer lefényképezett bennünket. (Sohasem nyert fotópályázatot.) Támadáskor, egy-egy hevesebb harci mozdulatra úgy fejbe vert bennünket a sisak, hogy ha csak pillanatokra is, azonnal visszakívánkoztunk a civil életbe. Ám kis hadseregünkben nagy fegyelem uralkodott, és olyan kitarás, összetartás és szervezethez, hogy nem tudom, a mostani igaziban van-e még ilyen? Az előmenetel nálunk szédítő magasságokba vitt. Én már nyolcéves koromra orvos ezredes voltam. Tele volt a zakóm katonai kitüntetésekkel (mindenkié tele volt), amiket a hazánkban ideiglenesen állomásozó hadsereg tisztjeitől kaptunk – némi cserekereskedelem fejében, megtoldva a mahorka dohánnyal töltött hosszú hüvelyű cigarettával. A kitüntetések mellett nyilván növelte ázsiómat az otthonról elcsent kötszer, jód, Ultraszeptil és néhány csipesz, amivel kis műtéteimet végrehajthattam a sérülések helyszínén. A fogászati manőverekhez minden katonánknak be kellett fáradnia az orvosi rendelőbe. Itt csak a szigorú időbeosztásra kellett ügyelnem. Miért, miért se, én kizárólag csak akkor rendeltem, amikor apám körjáraton volt. Ha közöttünk két-három falu távolsága már megvolt, az eleve jó százalékkal csökkentette a műtéti kockázatomat. Így adódott, hogy önálló kis fogászati praxisomban 10–12 fogat húztam. Többnyire tejfogakat, de később volt állandó is. Állandó, de csak addig, amíg ki nem húztam.

Varga János bácsi jött, hogy nagyon fáj a foga.

– Apámék szabadságon vannak. Be kell menni Zircre. – Igen ám, de akkoriban csak nagyon gyéren jártak a buszok. Hogy ne kelljen annyit várakoznia, rögvest fölajánlottam:

– Varga bácsi, én szívesen kihúzom, de ha tömni kellene, akkor azt majd Zircen, az orvosok.

– Húzd csak ki, Lacikám!

– Tessék parancsolni! – mutattam a fogászati székre, megörülve a váratlanul fölbukkant páciensemnek.

Ahogy jobban megnéztem, a jobb felső ötösön nagy lyuk tátongott, körülötte begyulladt az íny. Bizony, ez már megérett a húzásra. Megkezdtem az előkészületeket. Kiválasztottam a húzáshoz legjobban passzoló fogót, Bunsen-égővel fertőtlenítettem. Akkoriban volt egy fagyasztó és érzéstelenítő folyadék: klór-etil-éter. Tartálya és feje egy szódásüveghez hasonlított. Biztosra akartam menni, ezért nem sajnáltam a portékát. Bespricceltem a fog környékét kívül-belül. Varga bácsi fél szájuirege merő jégvirág volt. A fogóval rászoritottam a fognyakra, aztán ahogy már számtalanszor láttam apámtól, elkezdtem kimozdítani a sérült fogat. Egyet balra, egyet jobbra. Kellő lazítás után a fogat kiemeltem.

– Készen vagyunk, Varga bácsi!

– Húzzad, Lacikám! – mondta még mindig nyitott szájjal és becsukott szemmel.

– Már kint van – mutattam neki a kihúzott fogat.

– A szentségit! Észre se vettem.

– Örülök neki. De most nehogy igyon rá valami papramorgót, Varga bácsi, mert az nem tesz jót. Egy kicsit hadd pihenjen a seb.

– Nem, nem... – ígérte kissé gyanús bizonytalansággal, majd a köszönet után a leghatározottabb léptekkel távozott az Anglia felé. A Gyógyszertár ugyan a kastélyban volt, de a kastély mögött meg ott volt a Sörkert. Nem voltak illúzióim afelől, hogy Varga bácsinak momentán (és úgy általában is) melyikre esik a választása. Hiába, erős kötődés a népi gyógy mód és a hagyomány...

Cipész több is volt a faluban. Mi legtöbbször Kiss Pista bácsihoz vittük a javítanivalót. Bár Budapesten némi morzsát már szedtem fel a szakmából, a faszeges trükköt itt ismertem meg. Akkoriban a fél életünk fogadásból állt. Állandóan és mindenre fogadtunk, ha kellett, ha nem. Így érthető, hogy azonnal kaphatók voltunk bármire, ha valami így kezdődött: na, fogadjunk!

– Na, fogadjunk, hogy nem tudod a faszegyet függőlegesen beállítani az enyvebe! – kezdte Pista bácsi sejtelmes mosollyal arcán, a többi felnőtt egyetértő bólogatásától kísérve.

– Fogadjunk!

Amíg arra figyeltünk, hogy a sűrűn folyékony enyve tényleg függőlegesen nyomjuk a faszegyet, és közben hibátlanul elmondjuk az előírt varázsigt is, ami nem volt más, mint elterelő feladat, addig valamelyik felnőtt lazán rácsapott a kézfejünkre. Nagy nevetés lett a vége, hogy a fél öklünk is enyves lett. Kisebb nagyobb munkákban már segíthettünk, vagy csak ültünk a felnőttek közelében, és hallgatuk beszámolóikat a mindennapi életről vagy a háborúról és a fogságról.

Egyszer az udvarukon fociztunk Kiss Danival. Én a játék hevében megcsúsztam a vizes fűvön, és pont beletenyereztem egy üres és nyitott cipőpasztás dobozba. (Hát mi legyen a suszter udvarán?) Az éles perem teljesen kettészelte a tenyeremet, a közepétől majdnem az ütőérig. Mikor a dobozt kivettem, az egész seb szétnyílt. Kezdem kipiszkálni, és válogatni, hogy mi az enyém és mi az, ami nem odavaló, mert a sebbe belekerültek apró kavicsok, homokszemek és elvágott fűdarabkák. Iparkodnom kellett, mert hamar megindult az erős vérzés. Kértem Pista bácsitól egy kendőt meg egy fadarabot, a felkarnál elszorítottam az ereket, és mentem haza. Szüleim természetesen éppen szabadságon voltak, aznap este érkeztek haza. Az egész napot végigfeküdtem a rendelőben, jobb karom a gumilepedőn. Időnként kilazítottam a kendőt. Tudtam, hogy nem szabad folyamatosan elszorítani a felkart, mert akkor még nagyobb bajt okozok. De addigra már kegyetlenül fáj a sérülésem. A hosszú várakozásban a fájdalomtól épphogy csak tudtam egyet-egyed bóbiskolni. Mikor szüleim este megérkeztek, azonnal hozzáláttunk a kapcsoláshoz. Sikerült kivívnom, hogy a seb ellátása során felesben kapcsoljunk. Egyet apám, egyet én. A negyedik kapocs helye éppen a tenyerem bőrkeményedéses részére esett. Azt kétszer elrontottam, majd ő is egyszer. Odáig tartott csak nagy hősiességem, mert a rám eső további kapcsokról lemondtam, csak már minél előbb vége legyen. Ekkor még nem voltam tízéves sem. A tetanusz injekció után meg nehéz volt eldönteni, hogy melyik fáj jobban. Annyi sebesülést szedtem

össze, hogy hamar kimerítettem az összes lehetséges szérumot, ami akkor divatban volt. Később már szinte hagyománnyá vált nálunk; ha szüleim elmentek szabadságra, az biztos, hogy közben nekem mindig adódott valami komolyabb sérülés. De volt ennek haszna is számomra. Hozzáédződtem. Tőlem senki nem hallott hangos sírást, jajveszékeltést. A fájdalomküszöböm messze magasabb, mint az átlagé. (A közelmúltban egy fognyak-töméshez sem kértem érzéstelenítőt, mégis kiálltam. Azért a következőhöz már kérek.)

A csetényiek négy közelebb-messzebb lévő szénbányába jártak dolgozni. Dudarra, Kisgyónba, Balinkára és kevesebben Várpalotára. Érthető, hogy katonaságunk bőven el volt látva gumiszalag darabokkal, karbiddal és gyújtózsínórral. A karbiddal nagyszerűen tudunk robbantgatni ínséges időkben, mikor az igazi aknák, gránátok és gyutacsok készlete átmenetileg megcsappant. Több lehetőség is adódott. A földbe ástunk egy gödröt. Bele a karbidot két nagyobb kő vagy téglaközé, rá a vizet (annak híján rápisiltünk), ezt befedtük, majd az egésze földkupacot döngöltünk. Egy bottal oldalról beszúrtunk a közepéig. Mikor a botot kihúztuk és a nyíláson jött ki a karbidgőz, ehhez már csak egy szál égő gyufa kellett. Jó nagyot robbant. Ennek egy továbbfejlesztett változata volt – mert állandóan ilyenmiken törtük a fejünket –, hogy kerítettünk üres festékesdobozt. Az aljára egy szöggel lyukat ütöttünk. Le a fedelet, bele a karbidot, rá a vizet (annak híján...), rá a fedelet, a karbidgőz szivárgott a lyukon, tűz! Ezzel különösen nagy sikert arattunk, mikor a Labdázónál rendezték a bált. Alig-alig akadt olyan pár, amelyik képes volt az éberségünket kijátszani. (Csak később tudtam meg, hogy az éberség a felnőtteknél is milyen fontos tényező – ha nem a legfontosabb! – volt ez akkoriban a politikai életben.) Még jószerével alighogy elindultak „sétálni”, mi már tudtuk, hogy hol fognak kikötni. Utóbbit szigorúan csak a földrajzi vonatkozásra értem, mert az eszmeit sokszor még maguk sem tudhatták előre. Szinte velük együtt léptünk le mi is a bálból. Hangtalanul osontunk a már csak általunk ismert és használt kis ösvényeken. Mire odaérték, ami tethelynek is kiváló lett volna, mi a magunk részéről már előkészítettünk mindent. A parancsnok egy hirtelen karmozdulatára eldőrdült a karbidágyú. Sötétben még

lángcsóvát is okádott a doboz. A többit a már jól bevált futással oldottuk meg. (Utólag és a többiek nevében is elnézést kérek az érintettektől, hogy ilyen drasztikusan beledomináltunk az imént még szép estének ígérkező idillbe. Utólag és a többiek nevében is elnézést kérek Ratkó Annától, hogy ha csak helyileg, ha csak kis hatáskörrel, de imitt-amott csak ellene dolgoztunk demográfiai elképzeléseinek, amikor szétlőttük a románcot.)

A *Feltámadott a tenger* című film után érlelődött meg bennünk az elhatározás, hogy készítünk magunknak egy nagyméretű karbidágyút. Olyasmit, amit a filmben láttunk, hogy tüzéségünk ütöképesebb legyen. Mivel Gábor Áron kései leszármazottja nem volt a csapatunkban, eldöntöttük, hogy hozott (pontosabban: lopott) anyagból szereljük össze az ágyút. A gépállomás egyik végében árválkodtak az egyre inkább csak rozsdásodó cséplőgépek, amiket már nem használtak. A tengely két végéhez közel fölpackoltuk a téglarakást. Megnéztük, hogy hányas kulcsok kellenek a szereléshez. Ezt megjegyezve elmentem a gépállomás szerelőihez, és előadtam, hogy apukám is szerel, ilyen és ilyen kulcsok kellenének neki. (Az igazság az, hogy apám soha nem szerelt semmit, mert nem is értett hozzá. Mi viszont annál inkább.) Kis kerülővel, de nagy diadallal vittem a kegyszereket a többiekhez. Mikor a tengely alatt már több téglá nem fért el, vagy húszan belekapaszkodtunk, hórúkkra megemeltük annyira, hogy egy téglát még gyorsan be lehessen tenni a tengely alá. (Kezeket kikapni!) Ezt addig-addig folytattuk, míg a kerekek nem forogtak a levegőben. Ekkor leszereltük mindazt, ami nekünk kellett, és a gépállomás hátsó oldalánál a kerítésen rést nyitva már osontunk is eddig erősen áhított zsákmányunkkal, a kerekekkel egy tengellyel és egy kétméteres vascsővel együtt. Mi már a zirci országútnál jártunk, mikor a második kerék fönről elszabadult, és gurult lefelé. Hamar felgyorsult, mert jókora darab volt. Nehogy kiguruljon az országútra, gondoltam fellököm. A találkozásunkból dőlés lett ugyan – de mindkettőnk számára –, és nekem még egy csúnya nagy vágás a sípcsonton és egy kiadós csonthártyagyulladás ráadásként. Szerzeményünket gondosan elrejtettük a fészkerünkben, majd a vascsővel és a kulcsokkal együtt visszamentünk a gépállomásra.

– Apukám köszöni a kulcsokat. Most azt kéri, hogy a cső egyik végét egy lemezzel hegesszék be, és ide fúrjanak egy kis lyukat – adtam elő kérésünket olyan ártatlan pofával, amelyet csak tudtam vágni. Ebben valamennyien nagymesterek voltunk. A szerelők el nem tudták képzelni, mi készülhet nálunk.

Ezek után megkezdődött az összeszerelés. A tengelyek végére rá a kerekeket, középre hosszában a vascsövet. Egész csinos kis ágyú lett. Golyókat is kellett gyártanunk hozzá. Vágtunk ki akácát az erdőn, feldaraboltuk 25–30 centiméteres darabokra. Mindegyiknek méretre faragtuk a végét, hogy pontosan illeszkedjen az ágyúcsőbe. Eljött a várva várt próbálövés ideje. Be a karbidot, rá a vizet, a cső végét pedig lezártuk az akác fahasábbal. Egy bodzabot belébe beleszúrtunk egy szál gyufát. Mikor elhangzott a tűzparancs, a tűzmester meggyújtott egy másik szál gyufát, azzal meggyújtotta a bodzabotban lévő gyufaszálat, majd azt szertartásosan odatartotta a nemrég fúrt (apukám kérte!) lyukhoz, amiből már szivárgott kifelé a karbidgőz. Frenetikus hatás, hatalmas robaj. Hanem a mi ágyúgolyónk nagy ívben elrepült, összetörve a tetőnkön jó néhány cserépet és tartólécet. A hatalmas durranás és a nagy belövés láttán a lábunk is a földbe gyökerezett. Nagyon hátrányos állapot volt ez ránk nézve, mert a folyosó ajtaján már tódultak kifelé az udvarra az emberek, élükön fehérköpenyes apámmal, aki a ház tulsó felén éppen békésen rendelt. Eddig. Azt hiszem, akkor közülünk kivétel nélkül mindenki megjavította egyéni csúcsát futásban. Szedtük a lábunkat szaporán, ki merre látott. Komoly feladat volt elszaladni egy maratoni futó elől. Az Anglia tulsó végén már biztonságban éreztük magunkat. Jobbnak láttuk egész estig illegalitásba vonulni. Mint később saját bőrömmön is megtapasztalhattam, futásunknak – ami szégyen ugyan, de legtöbbször igencsak hasznos – ez esetben csak halasztó hatálya volt. Érdekes, soha nem merült föl körünkben, nem is mérlegeltük, hogy megérte-e vagy sem. A romeltakarítás az utolsó cserépdarabig rám maradt. Később némi büntudattal figyeltem a tetőfedők munkáját.

Ahogy cseperedtünk, egyre ügyesebben bántunk a késekkel, kisbaltákkal, fejszékkel és más egyéb szerszámokkal. Persze, nemcsak arra használtuk azokat, amire elsősorban valók. Remekül megtanul-

tunk célba dobni velük. Mindennapos kiegészítő fegyvereink még a csúzli, a parittyta és az ostor. Ez utóbbi vitte legmesszebb a követ, igaz, a legkisebb találati pontossággal. A felnőttek melletti segítség során témérdek munkafolyamatot sikerült ellesnünk. Az összes paraszti munkát végigdolgoztuk, és sok kézműves szakmába is belekóstoltunk. A kenyérsütéstől kezdve a kocsik, szekerek javításáig, a lovak patkolásáig és még hosszan lehetne sorolni. Sokszor azért is mentem segíteni, hogy a játszótársaim mielőbb szabaduljanak, aztán: irány az Anglia.

Fáskamra

Kilencéves koromra már kivívtam magamnak a fáskamra fölötti felügyelet jogát. Akkoriban többnyire annyi jogunk volt, amennyi kötelezettséget vállaltunk. Csak szépen, arányosan, vagy még annyi sem. Azt vállaltam, hogy a fáskamrát mindig rendben tartom, és ellátom az egész háztartást gyújtóssal, később tüzelővel, szénnel, fával. Elég nagy munka volt, mert a bakonyi telek bizony nem vicceltek. Öt kályha a szobákban és a rendelőben, a konyhában meg a sparhelt. (Egyben biztos vagyok: munkám nagy segítség volt Boriska számára is, aki Csatárpusztáról szegődött el hozzánk, hogy a háztartásban segítsen. Nagyon hamar összebarátkoztunk vele, és kölcsönösen megszerettük egymást mindannyian.)

A szenet a fészer egy elkerített részében tároltuk. Kezdetben itt kapott helyet egy lovas szánkó és egy hintó is, mint apám körjáraitának hosszú ideig fontos eszközei. A meghozott fát fölfűrészeltük idősebb barátaimmal. A farönköket behordtam a fáskamrába, és a hosszanti fal mentén három sorba raktam föl. Szemben ugyanígy még a tavalyi fa. Az ajtó mellett a gyújtós volt. Az akácrönkökből készítettem a gyújtóst, mert az akácfa könnyen hasad. Előbb a fejszével hasogattam kisebb szeletekre, azután a kisbaltával a végleges méretre. Sokszor belefeledkeztem a munkába. Az orrsővényem már kiskorom-

ra nagyon elporcosodott. Nem tudtam az orromon levegőt venni, és szagokat is alig-alig éreztem. De a frissen hasított akácfa illata még most is az orromban van.

Emlékszem, volt olyan korszakom, amikor rettegtem a haláltól. Éjszakánként, mikor felriadtam erre, gyötrő érzések kínoztak. Imádkozni kezdtem közeli és távoli rokonaimért, hogy ne legyen semmi, ami szétszakíthatna bennünket. Az imádságokat saját szavaimmal mondtam el, soha nem az előre megírt imák voltak. Nappal aztán a fáskamrában tovább gondolkodtam a jövőmről. Mi lesz velem, vajon hol és hogyan fogok élni, hány gyermekem lesz, később hány unokám, és még számtalan minden másról, ami éppen az eszembe jutott. Hosszú évek távlatából ezek az imák inkább az Istennel folytatott párbeszédnek tűntek. Egyoldalú párbeszéd volt, ami a szavakkal kifejezést illeti, de nem is annyira éreztem, sokkal inkább tudtam Isten jelenvalóságát. Így vált a kívül ütött-kopott fáskamra az én egyedüli, kizárólagos felségterületemmé, lelki épülesem színterévé és templomává.

Arkhimédész egy fix pontot kért a Földön kívül, és azt ígérte, hogy segítségével kimozdítja a Földet a helyéről. Nekem ugyan csak a Földön adatott meg ez a fix pont, így az nem volt alkalmas bármi kimozdítására, de a fáskamrában fogant gondolataim segítségével tudtam megteremteni a saját lelki békémet. Hatalmas előny, szinte mindentől megóv. Sokszor találtam nyugalmat, vagy egy-egy engem foglalkoztató problémára megoldást. Itt tudtam megszilárdítani néhány dolgról alkotott véleményemet. Füttyörészttem, énekeltem, szavaltam a megtanult verseket. Itt szabad volt sírni is, ha nagy bánat vagy igazságtalanság ért. Számtalanszor jöttem az én kis fáskamrámba szomorú hangulatban, és vidáman távoztam onnan. Vagy kicsattanó örömmel, amiből a legkomolyabb gondolatokra tértem át. Egy-egy ilyen meditációnak a megnyugvás és jó nagy kupac gyűjtés lett az eredménye, mert a kezem is járt közben, nemcsak a gondolataim, amiknek a zöme végigkísért egész életemen. A fáskamrában kialakított gondolkodásmód (a színe és fonákja) legbensőbb sajátommá vált. Az ok-okozati összefüggések megtalálása külön örömet szerzett számomra, miközben érveket és ellenérveket sorakoztattam

föl egymással szemben, vizsgálva azt is, hogy melyikük lesz az erősebb.

Így vált számomra a fáskamra egy olyan kedvelt helyé, ahol a munka mellett csendes magányomban megtalálhattam lelkivilágom fix pontját. Később is, ha bármi adódott, gondolatban ide tértem vissza, és innen indultam el.

Körjárat

Apámra küzdelmes – utólag tudom; tragikusan kevés –, de nagyon szép évek vártak Csetényben. Odahagyva a minisztériumi állást, távol a világ zajától csak a gyógyításnak élt. Az utcai bejárati ajtón volt egy zománcozott tábla. Rajta a rendelések időpontja. Ez volt az, amit hallgatólagos megegyezéssel sem ő, sem a betegek nem tartottak meg. Ha hívták, szinte késedelem nélkül indult. Ment napsütésben, télben, fagyban, hóban, esőben, éjjel és nappal. Nem számított sem az időjárás, sem az időpont. Kezdetben gyalog, kerékpárral, síléccel, hintóval és lovas szánon. Emlékszem hideg, csillagfényes téli estékre, mikor megszólalt a csengő. Nekünk, gyerekeknek több se kellett. Villámgyorsan felöltözködtünk, nehogy lemaradjunk, aztán kison-tunk a hátsó ajtón. (Kínosan ügyeltem rá, hogy ez az ajtó hangtalanul nyíljen. A zár és a zsanérok mindig frissen bezsírozva.) Megkerültük a házat, a fuvarost gyorsan beavattuk a haditervünkbe, és már bújtunk is be a szalma alá. Csak a falun kívül jöttünk elő, mert tudtuk, hogy onnan már nincs szíve hazaküldeni bennünket. Szápár 3, Jásd 10, Csőszpuszta 13, Tés pedig 15 kilométerre volt Cseténytől. Téli szünetben, ha legálisan mehettünk a körjáratra, sokszor 5–6 szánkót is a lovas szán után kötöttünk. Csősz és Tés egy hegygerincen van, egyik oldalán a Kopaszhallgatóval, ami egészen Várpalotáig húzódik. Ezt a területet katonai lőtérként használták. Csősznél elköszöntünk, és indultunk visszafelé. A szánkóink kilométereket suhantak szél-sebesen, lefelé a szerpentinre. Ha jeges volt az út, sokszor az inota-

pusztai elágazásig csúszhattunk egyfolytában. Az Anglia szintén ideális terep volt a szánkózáshoz és a magunkfajta sieléshez. Versengtünk, hogy a tanárokat, tanárnőket ki szánkóztassa meg. Egyszer a Kilátótól jöttünk lefelé. Mögöttem ült az egyik tanárnő. Mikor a dobatóhoz értünk, ahol jó lendülettel 5–6 métert repültünk, én a levegőben a karomat kinyújtva előretoltam a szánkó kecskeszarvát, és így adódott, hogy a repülés után én még a szánkó utolsó ülés helyére pottyantam vissza, míg a tanárnő bele a hóba. Természetesen mi sajnálkoztunk legjobban, amit a többieknek szóló huncut összekacsintás kísért. Egy másik kedvenc terepünk a református templomtól az országútig tartott, vagy kényszerből még tovább is. Bár jejes volt a pálya és ilyenkor veszélyes, csak elindultunk. De megállni már nem tudtunk a kellő időben és helyen. Éppen akkor állt meg a fapados bányászbusz előttünk, mikor a legnagyobb lendülettel suhantunk. Ráadásul útirányunk kellős közepén, nekünk keresztben. Fékeztünk mi veszettül, de az már mit sem számított. Ráhasaltunk a szánkóra, és zsupsz, ki a busz alatt, egyenesen neki az állatorvos háza kerítésének. Mi megúsztuk, a busznak sem lett semmi baja, a kerítést meg azon nyomban kiegyengettük. (Az élet apró örömei! Mármint, hogy megúsztuk.)

Nyáron hintón mentünk a körjáratokra. Kaptunk a TSZCS-től egy gyönyörű, nagytermetű, koromfekete lovat. Fecskének hívták. Valamikor katonaló volt, öregkorára igazán megérdemelte a könnyebb szolgálatot. Az első pillanattól kezdve nagyon összebarátkoztunk. (Sokszor megjegyzték a felnőttek kávézás közben; túl gyorsan fogy a mokaucukor, de én tudtam, hogy annak minden kockája a Fecskével való barátságomat erősíti.) Gyakran ültünk lóháton. Jásdon a rendelési időre kifogtam Fecskét, és elvittem legelni. Ezután itatás következett, majd lovagoltam. Így jutottunk el az iskolaudvarra, ahol a tanárnő és a diákok meglepetésére Fecske – pusztán érdeklődéstől kísérve – bevitt az egyik tanterembe is.

Már teljes modernizációnak számított, mikor – legnagyobb örömmre – apám vett egy motorkerékpárt. Mindig szívesen tartottam vele körjáratra, de ettől kezdve alig lehetett lerázni. Hamar ellestem a motorozás minden fortélyát. Egyszer mentünk hazafelé. Csetény

határában váratlanul leállította a motort. Először nem tudtam mire vélni a dolgot. Akkor látom ám, hogy odament az út szélén kaszáló emberhez.

– Tóth bácsi, adja oda a kaszát egy kicsit! Hadd próbálom ki, megy-e még?

– Nem adom én ezt a doktor úr kezibe, mert földbe vágja a hegyit.

– Ha a kaszának bármi baja lesz, én veszek magának kettőt is helyette, csak hadd próbáljam ki.

Tóth bácsi arcára kiültek az aggodalom felhői. Mi lesz kedvenc kaszával? Erősen hezitált. De némi vívódás és matematikai művelet után az öreg hajlott az alkura. Végtére is: két kasza csak több mint egy. Apám beállt a lucernásba, és gyönyörű, széles ívben, komótos mozdulatokkal elkezdett kaszálni. Tóth bácsi meg egyik ámulatból esett a másikba. Hitetlenül pödörgette a bajuszát, dörzsölte a szemét, mint aki rosszul lát.

– A nemjóját! Doktor úr! Hát maga hun tanút meg ilyen jól kaszányi?

Apám mesélt neki egy kicsit a babócsai évekről, és a köszönetet követő kézfogás után indultunk haza. Ezért szerették őt annyian Csetényben, mert érezték, hogy ő is szeretettel fordul hozzájuk, hogy mindenkire volt egy-egy kedves szava. Ha a falun végigment, nem lehetett neki előre köszönni, mert mindenkit megelőzött, még a fiatalabbakat is. Én sokat jártam vele betegekhez. Nem láttam, hogy pénzt elfogadott volna tőlük, bár a módosabbaknál biztos előfordult ilyen eset is. De olyan is, amit viszont többször láttam, hogy nagyon szegény helyen a megírt recept alá odacsúsztatott egy százast. Bizonyára sokan tudják, ez az ötvenes évek elején még mekkora összegnek számított. Az is igaz, hogy mennyi mindenféle terményt, szárnyast, nyulat, disznóléskor kóstolót, tojást kaptunk, azt nem lehet fölsorolni.

Iskola

Ahogy fölidézem magamban, az általános iskola tanári kara igen jó pedagógusokból tevődött össze. Nagyon sokat kaptunk tőlük. A tananyagon kívül is. A tanítás melletti nevelés legalább annyira fontos volt. Első tanítóm Csetényben Sziklay Alfrédné Panni néni volt, egy vezérkari tiszt özvegye. Lehet, ebből adódott, hogy ő is katonás szigorral tartott rendet, és követelt kőkeményen. Ugyanakkor nagyon melegszívű volt, a lelkét is kitette értünk. De a pálcát bizony nem csak mutogatásra használta a térképnél vagy a táblára fölírt betűknél. Kaptunk ki másoktól is, aminek sokkal inkább figyelmeztető, mint megtorló jellege volt. Utólag is áldom érte őket. Mindig tisztában voltunk a büntetés és mértéke jogosságával. A tanulást igyekeztünk levonni belőle. Apám a tanári karnál meglévő minden protekcióját arra használta föl, hogy megkért mindenkit: nekünk csak akkor adjanak ötöst, ha másfél–dupla adagot tudunk. Mikor benne voltunk a kellős közepén, nem örültünk ennek a fene nagy protekciónak, de később nagy hasznát vettük, és beláttuk igazukat. Egyszer Szathmári István osztályfőnökömnél Magyarország földrajzából végigfeleltem az órát és a szünetet is, így mindketten megnyugtató bizonyosságot kaphattunk az évvizsga ötöst illetően. Vele 1957 tavaszán óra alatt volt egy aranyos összeszólalkozásom. Bulgáriáról tanultunk. Éppen kicsit mással voltam elfoglalva, csak arra lettem figyelmes, hogy hallom ám tőle: Rodope hegység. Annyira hirtelen fölütöttem a fejemet az ismerős szó hallatán, hogy meg is kérdezte:

– Mi van, Laci?

– Á, tanár úr, semmi, csak a Rodopéról eszembe jutott, hogy van ilyen cigaretta is.

– Ilyen cigaretta nincs.

– Tanár úr, kérem, tessék elhinni, hogy van ilyen cigaretta. – Tudtam róla, hogy erős dohányos, kicsit csodálkoztam is, miért nem ismeri.

– Nekem ne magyarázz, fiam, nincs ilyen cigaretta.

– Nincs? – indultam a katedra felé, a csikkzsebemhez nyúlva. – Tanár úr, engedje meg, hogy megkínáljam Rodopével. Elnézést, hogy nem dobozból kínálok, de nekem is már csak ez az egy szál maradt.

A cigarettán lévő felirat – Rodope – engem igazolt. Tudták, hogy dohányzom, de ez sosem vált legálissá az általános iskolai évek alatt. A tanár úr egy köszönőmmelel és egy atyai legyintéssel tett eleget a lovagiasság szabályainak. Szüleimnek később elmesélte, hogy mennyire megjárta velem az órán. Ezután, ha a Rodope hegység szóba került, csak összerosolyogtunk.

Sokat voltunk a tanárokkal együtt iskolán kívül is. Csoportosan mentünk facsemetéket ültetni, gyűjtöttünk anyarozst, Colorado-bogarat, erdő, mező virágait a növénygyűjteménybe. Kirándultunk sokfelé, nagy örömmel mentünk a Bakonyban is megtalálható Római-fürdőre és az Ördögárokba. Ezeket a gyönyörű helyeket soha nem untuk meg látogatni.

Egyszer csúzli-versenyt tartottunk az Angliában. Éppen arra járt Giay Frigyes tanár úr. Gondolhatta, hogy ő is beszáll. Ám az első kövel úgy ellötte saját hüvelykujját, hogy később teljesen elfeketedett, majd lejtött a körme. Apám hetekig ápolta – szerény segédletemmel, hogy valamicskét ledolgozzak a büntudatomból. Azért szólnunk kellett volna neki, hogy irányzékna ne má' a hüvelykujját dugja magasra a két ágas között, mert ebből mi azonnal láttuk előre, hogy kisvártatva mi fog bekövetkezni.

Egy elrontott tigrisugrásnál szilánkokra törtek a csontvégek a jobb könyökizületemben. A tanárnő először azt hitte, ez csak ficam, és elkezdte hosszan rázogatni azzal, hogy ő majd helyrerakja. Próbálkozásainak rám nézve igen komoly következményei voltak, mert rettenetesen fájta a sérülés. Szüleim természetesen éppen akkor ismét szabadságon voltak. Nem volt mit tenni, Boriskával elmentünk Zircre, a kórházba. Mire sorra kerültem, és begipszelték a karomat, addigra már beesteledett. Az utolsó busz is régen elment. A vasútállomásraól még indult egy tehervonat Dudarra. A mozdonyvezető azonnal felajánlotta, hogy elvisznek bennünket a mozdonyon. Nekem sem kellett több. Úsztam a boldogságban. Hát még mikor a mozdonyvezető nekem szegezte a kérdést:

– Kisfiú, vezettél már mozdonyt?

– Még nem, de nagyon szeretnék! – Titkon reméltem, hátha megengedi. Hiszen akkor miért kérdezte?

– Állj ide, én meg majd mondom, mikor mit tegyél.

Nyugodt szívvel állíthatom, hogy ennél jobb fájdalomcsillapító nincs a világon. Elfelejtettem én törést, gipszet, fájdalmat úgy, ahogy volt, együtt, mikor a sűgás utáni mozdulataimra nekilódult a bodor gőzpamacsokat eregető 375-ös mozdony. Csak azt sajnáltam, hogy olyan hamar Dudarra értünk. (Könnyen lehet, hogy a mozdonyvezető is. Csak más okból. Mert amíg én minden idegszálammal a gyermekkori álmom beteljesedésére figyeltem, addig ő Boriskával társal-gott.) Dudarról a bányászbusszal mentünk haza.

Utólag mesélték el, hogy a szabadságuk alatt éppen azon a napon tette föl anyám a költői kérdést:

– Vajh, mi lehet Lacikával?

– Édes szívem, ugyan mi lehet? Nyugodj meg, semmi.

Anyám nyert. Egyébként, ha elmentek otthonról, az összes többi testvérem együttesen sem foglalkoztatta őket annyira, mint az, hogy vajon milyen sérüléssel rukkolok majd elő, mire hazaérkeznek. Ebből a műfajból is volt a tarsolyomban bőven.

Még karomon volt a gipsz, mikor újabb öröm ért. Akkor széle-sítették a falunkat átszelő országutat. Az iskolából jövet mindig ott ólálkodtunk az úthenger körül. Pillanatok alatt sikerült ellesnem, hogyan kell kormányozni, előre vagy hátra menni vele. (Személy-gépkocsi kategóriában apám egyik orvos barátjának a Mercedesét vezettem először, mikor Cseténybe jöttek látogatóba. A gépállomáson is törzsvendégnek számítottunk. Ami berregett és mozgott, azt mi mindet vezettük. Otthon meg apám motorkerékpárja csábított. Múltkor a mozdonyvezetés élménye... De szép is lenne, ha most egy úthenger lenne soron!

– Na öcskös, el tudnád vezetni? – hallom a kérdést. Nálam azon-nal kész a válasz.

– Hát persze!

Nekem aztán édes mindegy volt, csak kereke legyen, és pöfögjön. Még az úthengeres is elismerően bólogatott, mikor minden segítség nélkül hengereltem előre, hátra.

Alig voltam tízéves, mikor apám kitolta a motorkerékpárt az udvarra, hogy mossam le. Mikor ezzel elkészültem, gondoltam, hogy legfőbb ideje lenne önállóan kipróbálni. A körjáratokon már minden teendőt és a sorrendet is pontosan megfigyeltem. Jó lett volna az elméleti tudásomat áttenni a gyakorlatba. Minden erőmet be kellett vetnem ahhoz, hogy a motort levegyem a lábáról. Sok próbálkozásomat végre siker koronázta. Kinyitottam a benzincsapot, a sebességváltót üresbe tettem. Újabb akadály: az indítás. Túl könnyű voltam hozzá. Többszöri rugózás az indítókaron, és végre, jár a motor. Ám Boriska aggodalma keresztülhúzta számításomat.

– Doktor úr, jöjjön gyorsan, Lacika viszi a motort!

Már egyesben volt a sebváltó, lassan gördült a két kerék, amikor közelépett apám. Ekkor könyörgőre fogtam, ami legnagyobb meglepetésemre rövid idő alatt sikerrel járt. Egy kis magyarázat következett, mit hogyan tegyek, majd elindulhattam. Ő ott kocogott mellettem, és fogta a hátsó ülés kapaszkodóját. De csak egy kis ideig, mert egy laza ötlettel fölkapcsoltam kettesbe, és elviharoztam. Motoroztam egyet a szántóföldek dűlőútjain. A szökésért nem kaptam dicséretet.

Más alkalommal vele együtt elmentünk egy csetényiek által szervezett balatonfüredi kirándulásra. Annyi minden új dolog volt a strandon, hogy többszöri elfogatásom után is minduntalan megszöktem mellőle. Gyakorló horgásztként trükkös megoldást talált ki, hogy egy kicsit pihenhessen. A bokámra hurkolt egy kétméteres damilt, aminek a másik végét félálomban időnként meghúzogatta. Az ellenőrzésre szánt feszülő damil megnyugtatta, és aludt tovább. Trükkre trükk, gondoltam, majd a damilt áthurkoltam a bokámról a közeli faágra, és elindultam teljes mértékben kihasználni a finesszel megszerzett szabadságomat.

Ha jól számolom, a legtöbb verést a dohányzásért kaptam. Ezzel kapcsolatban semmi ellenérzésem nem volt. Nagyon egyszerűen úgy könyveltem el, hogy ezért verés jár, ha megcsípnek, és kész. Persze, csak ha megcsípnek! Ahhoz azért nekünk is volt néhány ötletünk.

Hogyan, hogyan se, egyszer Gyuri öcsém besúgott, hogy cigarettáztam. (Azért ez később nem volt jellemző, csak ő akkor volt négyéves, én meg nyolc.) Nagyon kikaptam. Azt álltam, mint a jogos veréseket mindig. De annyira dühös lettem a beköpésre, hogy kifakadtam:

– Igen, pont Gyurikának jár a szája, mikor ő is cigarettáztott? – Anyámnak több se kellett, amúgy is benne volt a lendületben.

– Gyurika, te is cigarettáztál? – ripakodott rá öcsémre, aki látta, hogy mi jár mindezért. Azonnal készen volt a válasszal.

– Nem, Anyuci, nekem csak a hasamból jött a füst – mondta riadt és ártatlan képpel.

Ezzel az aranyköpéssel minden feszültség feloldódott, így öcsém megúsza a verést – de csak egy ideig. Mert ami jár, az jár. Tőlem nem a cigaretta miatt kapott, hanem azért, mert besúgott. (Különben jó testvérek voltunk – a sakkot kivéve – és vagyunk is, hogy régebben az egymás elleni sakkpartikat kiiktattam az életünkből.) Órákat hasaltunk a földön egy-egy könyv előtt, végignéztük a képeket¹³. Jó játék volt beosztani azokat: ez vagy te, ez vagyok én, ez a tied, ez az enyém.

Egy alkalommal WC-tisztítók jöttek hozzánk dolgozni. (Hol volt akkor még a szippantós kocs?!). A kert hátulsó részében ástak egy nagy gödröt, és ide hordták át a matériát az emésztőgödörből. Közülük az egyik ma is élénken él az emlékezetemben. Beszélte a német, angol és francia nyelvet, bámulatos ismeretekkel rendelkezett a világról és a gyakorlati élet számos területéről. De otthonosan mozgott az irodalom, történelem, csillagászat stb. területén is. Alig győztük hallgatni a történeteit. (Egyáltalán nem csodálkoznék azon, ha utólag kiderülne róla, hogy gróf vagy báró XY.) Amikor befejezték a napi munkát, megfürdött, és kezében gitárral tért vissza a rögtönzött tábortüzhöz. Nagyon szépen játszott, és énekelt. Aztán mesélt a csillagokról, legjobb illusztrációként használva a fölöttünk lévő égboltot. Mikor kiderült, hogy eladó a gitár, azonnal akcióba lendül-

¹³ Lukinich Imre: Magyar történelem életrajzokban. Budapest [1930], Sopron vármegye közönsége. 254 p.

tem nagyanyám frontján. 10 forintért nyélbe is ütöttük az üzletet. Budapesten tanultam zongorázni, de az olyan korán véget ért a költözés miatt, hogy abból inkább csak az elméleti részek maradtak meg. Akkoriban Bóna Zoltán iskolaigazgató tanított tangóharmonikázni. Ez az irány is füstbe ment, mikor elköltöztek Csetényből. Gítárhoz értő ember nem akadt a környéken, így az is hamvába holt. Maradt a sakk, amit nagy kedvvel műveltem. Nyolcadikos koromban egyéniben megnyertem az általános iskolások járási bajnokságát Zircen.

A röplabda mindennapos szórakozásunk volt. Mikor nem volt ki a csapat, mi is beállhattunk. Később már stabil csapattagok voltunk. Gyakran előfordult, hogy négy Hernádi volt a pályán. A lányok évekig veretlenül nyerték a járási, majd a megyei bajnokságot. Ebben biztos annak is nagy szerepe volt, hogy egyrészt velünk együtt, mindig vegyes csapatban játszottak, másrészt minden nap volt edzés. Mégsem indulhattak az NB II-ben, mert arra már nem volt pénze a sportkörnek. Mi, fiúk is hosszú időn keresztül hoztuk a járási bajnokságot, de ismert okok miatt nem mehettünk tovább a megyei bajnokságba. A röplabda nagy szerelem maradt további életemben, és annyi mindenben átszolgált vagy hozzájárult az átvészeléshez, hogy erre még a későbbiekben is visszatérek majd.

Közöttük élve közvetlen közlől láthattuk a csetényi emberek küzdelmes hétköznapjait. Rengeteg munka a háznál, a kertben, az állatokkal és kint a földeken. A nehéz műszakok ellenére még a bányászok is kivették a részüket az otthoni munkákból, hiszen egy paraszti gazdaságban elkél minden segítség. A nehéz időkben minden fillért meg kellett fogni, hogy valami módon boldogulhassanak. A kötelező beszolgáltatás sem volt olyan vidám diadalmenet, mint ahogy azt az egykorú híradókban harsogták. Nagyon sok barátomnál és játszópajtásomnál jártam. Bizony a padláslesöprés az utolsó szem gabonáig, nem a legendák vagy az akkori hivatalos szóhasználat: az ellenséges propaganda körébe tartozott. Emlékszem arra, mikor Vargáéktól a végrehajtó elvitte a tehenet, és kikötötte a kastély melletti egyik hatalmas fenyőfához. Mikor aztán Varga Istók bácsi hazaérkezett a műszakból a bányászbusszal, és hallotta, hogy mi

történt, neki se kellett több. Magához vette kedvenc vasvilláját, és beviharzott a tanácshoz. Már az úton mondta a magáét. Egy rövid, de annál hangosabb eszmecsere következett a végrehajtóval, amiben sűrűn szerepet kaptak a hivatalos közeg közvetlen ősei, megtoldva olyan cifra káromkodásokkal, hogy még edzettebb társaink is tanulhattak volna belőle. A nyomatékul hozott vasvillát is többször említette, és azt is, hogy menten hova fogja döfni. Úgy látszik ez elég érvenk bizonyult a végrehajtó számára, mert láthatta, itt bizony nem babra megy a játék. Varga bácsi aztán komótosan hazaballagott a tehenével. A gazda megtorlásul néhány hónap börtönbüntetést kapott. De a tehen maradt. Mi még sokszor legettettük ezután is ezt a szelíd jószágot.

Az egykori szápári tanácselnök esete szép példája az akkori politikai fordulatnak. Szápár az idő tájt a pápai járáshoz tartozott, csak később kapcsolták a zircihez. A tanácselnök még néhány éve buzgó katolikus, hűsvétonként stabil tagja az apostolokat megszemélyesítő csapatnak, és annak is, amelynek tagjai a körmenetben a baldachint vitték. Mikor tanácselnök lett, mindez természetesen elmaradt. De nem olyan könnyű ám a múltat végképp eltörölni, mint ahogy azt egyesek képzelik. Történt, hogy a pápai járási pártbizottságról (azt nem írom, hogy melyik párt, mert akkor már és még csak egy volt) sürgősen keresték telefonon. A postáskisasszony csöngetett neki, majd kapcsolat közben lazán beleszólt:

– Halló, itt interurbán Pápa – és összekötötte őket.

Az elnök elvtárs ezt meghallva elfeledte a hétköznapi gondokat, rögvest átszellemülten emelkedett fel a székéből, és az áhíttától remegő hangon már az emelkedés közepe táján azonmód katonásan és szabályosan jelentkezett:

– Dicsértessék a Jézus Krisztus, itt a szápári tanácselnök beszél...

Ahogy a nemzetközi helyzet egyre fokozódott, mi egyre inkább nem rés, hanem erős bástya lettünk a béke frontján. Így adódhatott, hogy a csetényi tanácselnök az 1952. április 4-i ünnepi beszédében addig-addig hergelte magát, szitoközönt zúdítva a mit sem sejtő „impralistákra”, hogy beszédének retorikai magaslatán az ünnepi asztalt ütemesen ütögetve, maximális hangerővel harsogta:

– Mert innen üzenem Trumannak!... (Persze, csakhogy világos legyen!) Ha már a tanácselnököknél tartunk, itt mondom el, hogy nyolcadikos koromban nemes feladatban volt részem április 4-én. Az akkori tanácselnökkel kellett összedolgoznunk az ünnepi beszédet illetően. Mivel én tudtam olvasni – nem akkor kezdtem –, de csak iskolás voltam, az alkalmi partnerem viszont analfabéta volt, ám tanácselnök, ezt dialektikusan úgy hidaltuk át, hogy nekem mellette kellett állnom, előre nézni, de oldalról olvasni, és képzett hasbeszélő módjára, a lehető legkisebb szájmozgással, halkán, de érthetően előre mondani az előre megírt beszédet. Valahogy csak sikerült. A nagy attrakcióba belezsibbadt a nyakam és az összes szemmozgató izmom. (Ráfáztam volna, ha úgy marad.)

Kubis Pista bácsi üde színfoltja volt a falunak. Eredetileg Csongrádon volt kubikos. A foglalkozásából ered a ragadványneve. Magas, szikár, csupa izomember volt. Egy szép napon fogta kis szerszámaint, beletette a talicskájába, és elgyalogolt a Bakonyba. Később jött utána a családja. Nagyobbik fiával osztálytársak lettünk. Öröm volt nézni, ahogy Pista bácsi dolgozott. Soha nem kapkodott, kimért, komótos mozdulatokkal, de megállás nélkül ásott és lapátolt hajnaltól délutánig. A mellkasát egy művészien kimunkált koronás címer díszítette az angyalokkal, amilyen méretben csak kifért. Pista bácsi amennyire tudott dolgozni, annyira tudott inni is. Jókedvében mindig öblös hangon énekelt, csak úgy zengett a fél falu. Ötliteres, teli dunsztosüvegéből minden imbolygása ellenére sohasem lötytyent ki az otthonra szánt utánpótlás. A házunk előtt vette a kanyart hazafelé, és fújta a nótáját erősen. Persze, a rendelésre váró betegek azonnal elkezdtek vele viccelődni. Hangos párbeszéd indult közöttük. Ő csak mondta a magáét, de olyanokat, amikre akkoriban szokták mondani, hogy két év Recsk jár érte. (Minimum.) Apám gondolta, hogy lecsitítja kicsit. A rendelőből kijött a ház elé a betegek gyűrűjébe, és megkérdezte:

- Pista bácsi, magának meg mi fáj?
- A népi demokrácia – bődült el Kubis bácsi.
- Menjen szépen haza, azt nem itt orvosolják.

Egy másik Pista bácsi bányásznapkor vett magának egy karórát. Emiatt a jobb karján eggyel följebb hajtotta az ing ujját, hogy az órát

jobban láthassa mindenki. Hamar kiszúrtuk az apró szépséghibát: az óráról nem tudta megállapítani a pontos időt. Nekünk se kellett több, megfigyeltük merre megy. Csatárláncba álltunk, és minden 200 méteren egyikőnk megkérdezte tőle:

– Pista bácsi, mennyi az idő?

Az öreg készségesen nyomta az orrunk alá új szerzeményét:

– Nézd meg gyorsan fiam, mert sietek.

– Pista, mennyi az idő? – kérdezte a Sörkertben az egyik ember.

Pista bácsi a nálunk már jól bevált módszerrel a másik orra elé dugta az órát. Ő meg csak rámeredt a számlapra. Majd mire eltelt annyi idő, hogy Pista bácsi feltételezte, a kérdező már megállapított mindent, amit kell, még a következő párbeszéd zajlott le közöttük:

– Hm?

– Ühüm – bólogatott vissza a másik, és attól kezdve nem firtatták tovább a negyedik dimenzió rejtelmét.

Említettem már, hogy apám 1949-től 1954-ig Dudar bányarvosza is volt. Sajnos túl gyakran kellett mennie súlyos balesetekhez. De volt olyan is, amikor a mérnökökkel bányabejárást tartottak. Ekkor beszéltek meg a munkavédelmi teendőket is. Egyik bejárásnál mesélt nekik a földszugárzásról, amit már évek hosszú során át kutatott. Elmondta, hogy a sugárzási sávok egy, a négyzetes rácshoz közeli téglalap alakú rácsot alkotnak, és a sávok kereszteződésében legerősebb a sugárzás. A kereszteződési pontokon pedig legkisebb a föld elektromos ellenállása. A mérnökök megmosolyogták, mire ő egy kísérletet ajánlott nekik. Az egyik mérnökkel megy, és kiméri a varázsvesszővel ezeket a pontokat egy vágatban, amit később a többiek majd ellenőriznek. Ám mikor az általa mért pontok egybeestek az ellenőrzők által műszerrel kimért helyekkel, többé már nem nevték ki. A bányában azért van ennek nagy jelentősége, mert az elektromos berendezések és villamos gépek földelését célszerű olyan helyre tenni, ahol legkisebb a föld elektromos ellenállása. A rácsok kereszteződésében pedig éppen ez a helyzet. A fekvőbetegeknél is sok mérést végzett, ami alapján – ha szükséges volt – áthelyeztette az ágyakat. Hangsúlyozom, hogy ezt csak kiegészítő eljárásként alkalmazta praxisában.

Munkaidő után kedvenc időtöltésük volt a tarokk. A csapat Németh Rózsikával, a posta főnökasszonyával és Takács Feri bácsival, a gyógyszerésszel egészült ki. Vasárnaponként beszállt Kara atya, akit mindig azzal ugrattak, hogy most aztán odalesz a perselypénz. Úgy tanultam meg tarokkozni, hogy sokáig figyeltem a játékot, a játszma után pedig kérdezgettem. Számtalanszor előfordult, hogy közben apámat beteghez hívták. Ha hosszabb időre szólt a hívás, ez egyben az aznapi parti végét is jelentette. Mindaddig így volt, míg egy szép napon már beülhettem a helyére.

Kikelet

Tavaszi tündére múlt héten erre járt,
és átvarázsolta a hófehér határt.
Nézem a földet, alvó réteket.
Rügyet fakasztva élni kezdenek.

A napsugár is vidáman nevet,
biztatja őket: – Nagyra nőjete!
A parkban a fák lombot hajtanak,
hogy nyáron majd árnyékot adjanak.

Kezdi a munkát kinn a földeken,
hogy augusztusban új kenyér legyen.
Éjszakára is kitárom ablakom,
és csupa vidám dologról álmodom.

Csetény, 1954. március 16.

Ez az első versem. Vagy két év termését egyszer fölfedezték, és azt akarták, hogy a vendégek előtt olvassam föl azokat. Egy hirtelen mozdulattal behajítottam mindet a kályhába. Utólag már nagyon sajnálom, mert nekem szép emlékek lehetnének, de ahogy visszaemlékszem, irodalmi szempontból nem nagy kár értük. Az elsőt tudtam fejből, így maradt meg. Szívesen írtam, hol a fáskamrában,

hol az Angliában, mert örömet okozott, ha egy-egy gondolatot vagy hangulatot sikerült megragadni, és versbe szedni.

Újabb szenvedély is jelentkezett. A motorozás. Ha elromlott a motorkerékpár, apám már rám bízta, hogy toljam el azt Ungvári Sándor bácsihoz, aki a falu egyik ezermestere volt. Messze laktak tőlünk, a Szápárhoz közeli faluvégen. Fáradtságos dolog egy motorkerékpárt odáig tolni, de mindig akadt segítóm a javítás utáni motorozás reményében. Míg Sanyi bácsi dolgozott, elmagyarázta a baj okát, és azt is, hogyan lehet megjavítani. Aztán nekiláttunk. Mire készen lett, én már legtöbbször olajosabb voltam, mint ő. De ilyen apróságokkal soha nem foglalkoztam. Dülőutakon és a kertek alatt motoroztunk majdnem hazáig. Tisztes távolságban levettem a gyújtást, nehogy kiderüljön kalózkodásom.

Egyik nyáron már nagyon készültünk arra, hogy szüleink szabadságra menjenek. Akkor jön el a mi időnk, gondoltuk, és lázasan soroltuk az ismerősöket, akiket majd feltétlenül meg kell látogatnunk a szomszéd falvakban. A számuk egyre nőtt. Végre felvirradt a nagy nap, ám a motor sehol. A rendelő ajtaja kulccsal volt zárva. Persze, nem sokáig, mert azonnal átláttam az összefüggést. Csak a kulcsot kellett megkeresnem, innentől nyert ügyünk volt. Beöltöztem apám motoros ruháiba; bőrsapka, szemüveg, kesztyű, nyakamba akasztottam a bőrszíjon lévő orvosi táskát. Öcsém föl pattant a hátsó ülésre, és már indultunk is. A faluban integettem mindenkinek, ahogy apám szokott. A szápári elágazás előtt megállt a bányászbusz, és kiszállt belőle egy rendőr. Gyurit elkapta a félsz, azonnali visszafordulást javasolt. De akkor már annyira közel voltunk egymáshoz, hogy tudtam, ezt nem lehet megtenni. A rendőr hátra-hátranézett, majd mikor odaértünk, az állj karjelzés helyett a sapkájához emelte a kezét. Rutinosan megráztam neki is a kesztyűt, és mentünk tovább Szápárra. A biztonság kedvéért dülőúton tértünk vissza Csetényig, majd végig a falun. Egy gyors leszerelés, a motort visszazártam a rendelőbe, és ment tovább az élet.

A szabadság utolsó napján Bakonyoszlopra mentünk. Árki Laci bácsiékat látogattuk meg. Laci bácsi előzőleg Csetényben volt tanár, majd Oszlopon igazgató. Az útnak volt olyan szakasza, amit még a

németek építettek. A sártenger ellen fatörzseket fektettek az útra. Ezen a részen Gyuri többet volt a levegőben, mint a hátsó ülésen.

– Vajon az én kis fiókáim most hol motoroznak? – tette fel a költői kérdést anyám napközben, még távol Cseténytől.

– De szivikém, hát hova gondolsz, hiszen bezártam a motort a rendelőbe!

Ezt a naivitást! A motorozásból késő délután érkeztünk haza. Szokás szerint mindent elintéztem, a kulcsot ráfordítottam a rendelő ajtaján, majd zsebre tettem. Elaludtunk. Csak az ébresztgető apró pofonokra nyitottam ki a szememet, és a kérdésre, hogy hol van a kulcs. Ez volt az a bizonyos banánhéj, mert a kulcs a zsebemből került elő. Megint csak anyám tippje volt a nyerő. Az anyai megérzés.

Egyik télen az Angliában síeltünk. Sokan voltunk együtt, mint annyiszor. Lefelé jövet Mészáros János nagyon mutatta, hogy neki már mennyire megy a síelés, és karjait büszkén keresztbe fonta a mellén. Nem tudom, honnan támadt az ötletem, de ha már volt, meg is valósítottam. Egy hirtelen mozdulattal elé dobtam a báránybőr bundámat. János nagyot esett. Sokszor ugrattuk egymást, de utólag éreztem, hogy ez bizony erős volt. Ki is kaptam tőle annak rendje s módja szerint, és ezzel a maga részéről le is zárta az ügyet. Hanem a bundám! A nagy trükk miatt a verés mellett még azt is megkaptam, hogy a bunda ujját levágta a síléc. Mit kapok otthon, ha így megyek haza? Gyorsan kellett cselekednem, mert már esteledett. Elszaladtam Kiss Pista bácsihoz, és megkértem, varrja vissza az ujjat. Kiderült, hogy neki nincs olyan varrógépe, amivel ezt meg lehetne javítani. Végre Csizmadia Jóska bácsi, a másik cipész elvállalta. Olyan jól sikerült megvarrnia, hogy otthon nem vették észre. A következő szezonra már kinőttem a bundát, és ettől kezdve nem is volt nagykabátom egészen gimnazista koromig. De jól bírtam a hideget. Még megfázás sem lett abból, mikor csúszkáltunk a kenderáztatón, és beszakadt alattunk a jég, mi meg zsupsz, derékig bele a fagyos vízbe.

1956 májusára Mária nénye, apám húga már nagybeteg lett. Sokat beszélgettünk vele a betegágyánál. Hősiesen viselte szenvedéseit. Apám minden testvéri és orvosi igyekezete ellenére júniusban meghalt. Az egyik szobában ravataloztuk föl. Csetényben akkor még

nem volt ravatalozó a temetőnél. Ennek megépítését apám szorgalmazta, és járta ki. Ha valaki meghalt, a temetési szertartás a ház udvarán kezdődött. Ahogy az élet, úgy a halál dolgai is még sokkal közelebb álltak az emberhez falun. Szokás volt elbúcsúzni a halottól. Mi, gyerekek kisebb csapatokban mentünk a halottas házhoz végső búcsút venni.

Augusztusban a szeszgyár mellett leégett a TSZ-istálló. Belevágott a villám. Éppen moziztunk a gépállomáson, mikor rohant kiabálva Kadlecsik néni, hogy ég az istálló.

– Vékaszám gyűnnek a sziporkák – ecsetelte a komoly bajt a maga módján, hiszen az erős szélben még nehezebb oltani a tüzet.

Mindenki rohant a gyár felé. Mint majdnem mindenhova, sokkal előbb odaértünk, mint a felnőttek. Kicsik és nagyok csatárláncba álltunk, és adogattuk a vödörket. Minden igyekezetünk ellenére az istálló porig égett. Csak üszkös romok maradtak mindenütt. Akkor nem sejtettem, hogy ehhez még lesz közöm a későbbiek során.

1956 Csetényben

Nem szándékozom részletesen belemenni a történelem és a politika útvesztőibe, mert ez nem lehet sem céлом, sem feladatomban. E kettő, mármint a történelem és a politika, mindenki számára mást és mást jelent. Függetlenül attól, hogy kinek milyen a világnézete, hogyan alakult az élete, annak során miként ment keresztül, miből és mit tanult egyrészt az eseményekkel egyidejűségben, másrészt mikor és mit ugyanazokhoz az eseményekhez – de már utólag.

Sztálin halála (1953. március 5.) után kezdtek visszatérni a második világháborús hadifoglyok a faluba. Félelmetes dolgokat meséltek. Puchinger János bácsi a 2. magyar hadsereg tagjaként ott volt a Donkanyarban az urivi áttörésnél (1943. január 12.). Hárman maradtak életben az ezredükből.

1955 nyarán Tóth Zoltán és György Miklós osztálytársammal játszottunk az Új utcán, mikor Miklósék udvarába bejött egy borostás, sovány, markáns arcú ember. Kérdezgetett mindenfélét, miközben éles tekintetét le nem vette rólunk. Mohón vizslatott bennünket, hol egyikünket kérdezte, hol másikat. Miklós is válaszolgatott az idegennek, miközben gyanúsán végigmérte őt. A beszédre kijött Miklós anyja. Nem tudtuk mire vélni a hirtelen beállt döbrent csendet, amit kiszáratva hangos zokogás váltott föl. 12 év után most látták először egymást. György Lajos bácsi Miklós fiát pedig még nem is láthatta eddig, mert Miklós az apja bevonulása után született. Amikor felváltva kérdezgetett bennünket, titkon azt kutatta, hogy melyik gyerek lehet az ő fia. – Sorsok, tragédiák, örömök, az eddigi reményeket a bizonyosság erejével egy pillanat alatt porba döntő gyász hírek kavartak akkoriban a faluban, amely még hosszú évek multával is várta vissza messzire hullt gyermekeit.

A nagyobb mezőgazdasági munkákra, mint az aratás, betakarítás, cséplés, mindig összeálltak a rokonok és a barátok. Így volt ez akkor is, ha kalákában házat építettek. Csépléskor a pelyvalyukban vidáman tapostuk a pelyvát. Alig lehetett látni a portól, de nekünk ez nagyon jó szórakozás volt. A tollfosztáskor, a kukoricahántáskor vagy a lekvárfőzéskor eltöltött sok-sok hangulatos este szép emlékeim közé tartozik. Szinte hihetetlen, hogy mennyi mindenről tudtak beszélni és mesélni az akkori öregek. A falusi élet, a természethez közeli állapot, állatok tartása, sokszor a szülőházban bekövetkező halál, mind-mind hozzájárultak ahhoz, hogy az emberek gondolatvilága egyszerű és tiszta maradjon, beszédük pedig nyílt és határozott. Igaz, sok cifra káromkodást is megtanultam tőlük, s ha nem is használom, még azzal együtt is többre tartom ezt a beszédet annál, ahogy manapság (Budapesten a legcsúnyábban!) a magyar nyelvet beszélük – hangsúlyozom: a hivatásosok közül újságírók, bemondók, közéleti szereplők, politikusok és még Kossuth-díjas színészek is (!) – sokan. Rengeteg az özés, a makogás, a nyögés, nem számít az egyes szám és a többes szám, az alany és az állítmány egyeztetése, a felszólító mondat kérdő hangsúllyal stb. Gondolati sémákhoz szópaneletet alkalmaznak, és minél többször kezdődik azzal a mondat, hogy *én*

úgy gondolom, annál inkább látszik, hogy az illető egyáltalán nem gondolkodik. Mert nem akar, vagy nem is tud. Tragikus.

1953-ban némi enyhülés következett, majd Rákosi Mátyás ismét bekeményített. 1956 nyarán nyílt első alkalom arra, hogy szüleim ellátogathassanak a magyar-csehszlovák határtól mintegy 23 kilométerre fekvő Kassára. De gyermeket csak egyet vihettek magukkal a fene nagy éberség miatt. Azért esett rám a választásuk, mert a három Kassán született gyermekük közül nekem keresztapámék is ott éltek. (Rozman László vas-nagykereskedő volt, a világháború után meglehetősen híres fotóművész. Albumai is megjelentek.) Az első találkozás leírhatatlan örömet okozott mindannyiunknak, a rokonságnak és a baráti körnek egyaránt. Némán álltunk a dóm falából kitépett Rákóczi-emlékmű hült helye előtt, ahol 1938. november 11-én apám a Kassára befutó staféta tagjaként koszorúzott a Felvidék visszatértekor. A kriptában életem egyik legnagyobb megilletődése fogott el, mikor olvastam a neveket: II. Rákóczi Ferenc gróf, fejedelem, Zrínyi Ilona gróf, Rákóczi József gróf, Bercsényi Miklós gróf és neje Csáky Krisztina gróf, Esterházy Antal gróf és Sibrik Miklós. 1906. október 29-étől nyugszanak Kassán. (Az ominózus koszorúzást a Századunk tv-sorozat 44. részében, 2001-ben láttam. Meghatottan néztem a filmen az akkor 34 éves apámat.)

Néhány napot kirándultunk a Magas-Tátrában. A Lomnici-csúcsról láttuk Kékestetőt. Sok szép emlék maradt meg abból az útból. Kaptam keresztapámtól egy gyönyörű, bőrrel bevont vascsúzlit (lehet, hogy ő is nosztalgizált kicsit), békebeli minőségű nyersgumival, ami az egésznek a lelke.

Mire hazaértünk a politikai életben nagy változások zajlottak le. Forrongott a közélet. Közülük is kiemelkedett október 6-án Rajk László és társai: Pálffy György altábornagy, Szalai András és Szönyi Tibor újratemetése. (Temetni és újratemetni nagyszerűen tudunk.) Az újságírók aljanépe – ismerős a nevük, mindegyik ott díszleg egykori „alkotás”-aikon –, akik 1949-ben a tömegeket hergelve a leghangosabban harsogtak, kötelet követelve a nép ellenségeire, most műkönnyeket morzsolgatva lépdeltek a Kerepesi úti temetőben. Nagyszerűen hozzászórtak a köpönyegforgatáshoz, aminek a gerincte-

lenségük volt a legfőbb mozgatórugója. Állítólag a munkásmozgalom egyik régi harcosa, mikor végignézett a többtízezres tömegen, némi nosztalgiával hangjában odasúgta a másik régi harcosnak: – Ha ezt szegény Laci látná, hogy közénk lövetne. – Ment a fogadkozás: soha többé! Oszt mi lett belőle? Még egy hónap sem telt el... Őszinteségi rohamukból („Hazudtunk éjjel, hazudtunk nappal, hazudtunk minden hullámhosszon.”) hamar felocsúdtak, és még csak nem is úgy folytatták, ahogy abba hagyták, hanem még vadabbul.

Október 23-ától a család apraja-nagyja a rádiót hallgatta. Élesen emlékszem a Gerő-beszédre (csak olaj volt a tüzre) és mindarra, amit ettől kezdve közvetítettek. Másik fontos hírforrásunk volt a Szabad Európa Rádió.

Csetényben október 25-én, csütörtökön volt egy nagy felvonulás. Aki élt és mozgott a faluban, az ott volt. Nemzetiszínű zászlók mindenfelé, több helyen is elénekeltük a *Himnuszt*. Az iskola egyik épületének utcai homlokzatán ma is áll egy nagyon szép I. világháborús emlékmű. Ott Molnár Zsigmond tanár úr beszédet tartott, és elmondta a *Nemzeti dalt*. A Tanácsházáról széthordtak egy csomó iratot. Megszervezték a fegyveres őrseget a faluvégeken és a bakonyoszlópi elágazásnál, a házuk előtt. Ha csak tehettem, ott voltam én is, bár ekkor – ismert okokból – határozottan megszigorodott a szülői felügyeletem. Ezt nem is csodálom, mert ebben az időben kezdtek özönlenni a szovjet tankok a falun át a nyugati határ felé. Többnyire negyvenes konvojban jöttek, majd néhány nap múlva visszafelé ugyanannyi. A T-34-es tankok félelmetes dübörgése megrázkódtatta a környék házait.

Október végén férjhez ment Boriska egy bakonyánai fiúhoz. Mindannyian sajnáltuk az elválást, mert nagyon megszerettük egymást. Én már addig is jól bekapcsolódtam a házimunkákba és az állatok ellátásába, de ettől kezdve még több esett rám. Teljesen önállóan neveltem a disznókat. Az etetéstől a ganajozásig minden az én feladatomból volt.

Az iskolában papírkartonra jó nagy Kossuth-címert festettünk és egy feliratot: Ruszók haza! Ezt kiszögeztük a homlokzatra. Mikor teljes erővel nyomtam, az egyik rajzszőg pereme letörött, és a hegye a

vastag végével belefűrödött a hüvelykujjamba. A kiálló véget otthon alig tudtam megcsípni egy fogászati fogóval. Fájdalmas műtét volt. A téli szünet hosszúra sikeredett, mert csak tavasszal indult újra a tanítás.

Egyik napon a házunk melletti őrség megállított egy Robur teherautót. Nagy meglepetésre egy csetényi fiú vezette, akit besoroztak az ÁVH¹⁴-hoz. A rakodótérben találtak egy férfit és két nőt. Karcsi gyorsan visszazárta az ajtót, és a többiekhez fordult.

– Gyerekek, én az életemmel felelek ezekért az emberekért, hogy elvigyem őket, ahová megparancsolták.

Egy kicsit még beszélgettek, aztán Karcsiék mentek tovább. Hazajött egy másik katona is. Akkori kincseim között előkelő helyen volt egy katonasapkára való festett fagomb. Gyászkeretben a kokárda és annak közepén egy Kossuth-címer volt. Már nem tudom, hogyan került hozzám. A sok cserebere követhetetlen volt nálunk. Reiber Jánosnak ez nagyon megtetszett, és meg akarta venni. Nem adtam én azt semmi pénzért. Ekkor egy ajánlatot tett: 20 kört mehetnek a katonai dzsippel a kastélyudvaron. Ez hatott. A vezetés varázsa! Azonnal nyélbeütöttük az üzletet. Ahány gyerek ráfért a dzsipre, az mind rajta csüngött. Ez is benne volt az alkuban.

Még az öregek sem emlékeztek rá, hogy mikor volt utoljára olyan nagy szilvatermés, mint azon az őszön. Nagyon sok fa volt, amelyikről letörtek az ágak a termés súlya alatt. A fél falu pálinkát főzött akkoriban. Egyszer vittem hazafelé egy üveg pálinkát, amit már apám kifizetett. A kertek alatt megkóstoltam. Ízlett, és melegített. Csak kicsit sokat kóstolgathattam belőle, mert mire hazaértem, alaposan berúgtam tőle. De annyira, hogy még injekciót is kaptam. A nietzschei elvek alapján már kicsi gyermekkorom óta bennem volt a kalandvágy és a „veszélyesen élni”.

Kelemen Miklóssal elhatároztuk, hogy elmegyünk nyugatra. Ő is jól kikaphatott, velem egy időben. Még látszott Csetény, kis idő múltán már látszott Dudar, mikorra a két falu határában megéheztünk.

¹⁴ ÁVO: Államvédelmi Osztály, 1950-től ÁVH: Államvédelmi Hatóság.

Hosszas tanakodás után visszafordultunk, lezárva az alig megkezdett kalandot.

Novemberben, az Oroszlány környéki harcokban Gántnál hősi halált halt unokatestvérem, Hernádi József. 16 évet élt. (Élt? Mennyit, és milyen életet?)

Anyám elutazott Budapestre, mert nem tudták pontosan, hogy Nellyvel, Edittel és Judittal mi van. Mikor hazajött, azt mondta, hogy a hidakat kivéve Budapest most romosabb, mint volt a II. világháború után. November 4-én, vasárnap hajnalban hallottuk Nagy Imre miniszterelnök beszédét. A felnőttek suttozták, hogy minden elveszett. Később hallottuk a MŰK-ot (márciusban újra kezdjük). Ehhez a gondolatkörhöz kapcsolódik a következő versem.

Körforgás

Dacos október tombol féktelen,
míg nem győz a tél, rőt avart repít.
Így jön küzdelemre küzdelem...
És folytatódik tavasszal megint.

Csetény, 1956. november 21.

Aztán már nem folytatódott. Csak az iskola. Ha néhány tank végigment a falun, mi szaladtunk utánuk egy darabig. Egyik alkalommal hazafelé a kezemben volt az a zöld üveg, amiben a tejet vittem az iskolába. Ahogy futottunk, nem gondoltam én semmi különösre, hanem a tankon lévő orosz katona rám meredt, majd megrángatta a társa köpenyét, és mutatott felém. Akkor villant bennem a zöld üvegem, a Molotov-koktél és a katonák morcos tekintete közötti összefüggés. Mikor erre rájöttem, lefelé fordítottam a dugó nélküli üveget, mutatva nekik, hogy ez üres. Még képesek lettek volna közénk löni.

Később mondhatott nekem bárki bármit, az én szívemben 1956 mindig az maradt, ami valójában is volt: forradalom és szabadságharc. Tehetetlen düh mardosott, amikor olvastam egyik hírt a másik után. Az ítéletet végrehajtották... Az ítéletet végrehajtották... Dr. Brusznai Árpádot, a veszprémi Lovassy László Gimnázium tanárát, a Megyei Nemzeti Forradalmi Tanács elnökét az egyik vérbíróság életfogytiglanra ítélte. Ám ekkor Papp János megyei első titkár kivívta, hogy a Legfelsőbb Bíróság Tanácsa halálos ítéletet hozzon. Az ítéletet végrehajtották...

Egy Csetényből bevonult fiú mesélte, aki sofőr volt a néphadseregben: a kivégzések ideje alatt túságatniuk kellett a teherautóikat, hogy a motorzaj nyomja el a hősök és mártírok utolsó szavait, mondatait.

Meddig mehettek el a megtorlók a jogtiprásban és az aljasságban? Ameddig csak akartak. És el is mentek. Sokszor egymást túllicítálva. Tessék megnézni a világtörténelmet, hogy a pillanatnyilag győztesek elvakultságukban és elbizakodottságukban hányszor gyakoroltak nemes gesztusokat a legyőzöttekkel szemben? Talán egyszer sem. – Ki a megmondhatója: az aljasság mekkora foka, hogy a kivégzetteket dróttal összekötözött papírkartonban kaparják el a temetőszéleken jeltelen sírokban (sokszor arccal lefelé), míg az özvegyvel kifizettetik még a (fel sem használt!) koporsót is? Ahhoz mekkora jogtiprás és aljasság kell, hogy Mansfeld Pétert, a MOM¹⁵ ipari tanulóját kiskorúként halálra ítéljék, majd cinikusan megvárják, hogy elmúljen 18 éves, és a 18. születésnapja után tizenegy nappal, 1959. március 21-én – a „dicsőséges” tanácsköztársaság 40. évfordulóján – fölakasszák?

Nem sorolom, pedig lehetne, végeláthatatlanul. Van egy alapigazság: egyszer minden kiderül – sokszor még itt a Földön.

¹⁵ Magyar Optikai Művek.

Munka

Apránként megismertem az összes paraszti munkát. Szívesen mentem segíteni, néha csupán azért, hogy amíg a földekre érünk, addig én hajthassam a lovakat. Vagy némelyiknek fölülhessek a hátára – csak úgy szőrén.

Sokat őriztünk állatokat. A legfőbb hely, ahová a falu kondája is járt, a Páskom volt. Az odafelé vezető úton volt a Háromház. A Páskomon keresztül lehetett eljutni a bakonyánai erdőben lévő Római-fürdőre, egyik kedvenc kirándulóhelyünkre. De mentünk mi legetetni az első és a második hídhöz, a Hármashatárhoz. Itt sokszor öntöttünk ürgét. Legtöbbször nyáron sütve ettük, mert ez volt a legegyszerűbb elkészítési mód. Ha vittünk magunkkal edényeket, akkor a nagyobb fiúk nagyszerű pörkölttel egészítették ki a magunkkal vitt ennivalót. Az első kínálást némi fenntartással fogadtam, de mondhatom, hogy az ürge húsa vetekszik a csirkéével. Ha nem jobb!

Nem tudom, miért párosították a kettőt, de amikor Jutkának kivették a vakbelét, addigra beérett nálam a garatmandula-műtét. A zirci kórházban kaptunk egy szobát. Anyám is bent lakott arra az időre Zircen. Indulás előtt összepakoltam. Apám adott hat szál kolbászt, hogy egy kicsit feljavíthassuk a kórházi kosztot.

– Minden kolbász hibás – jelentettem ki rövid szakértői vizsgálatom eredményeként, némi fejcsóválás mellett.

– Hogyhogy?

– Mindegyiknek túl közel van a két vége egymáshoz.

Jutka örömmel fogadott, hogy nem kell egyedül lennie. Éppen aznap műtötték, mikor bevonultam. Több fiatal orvosnak is sürgős dolga akadt mifelénk. Jó társaság jött össze, beszélgettünk, vicceket meséltünk. Jutka a végén könyörgőre fogta, legyen már tekintettel a műtétjére, és ne nevettessem folyton-folyvást.

Másnap következett az én műtétem. Kíváncsian vártam. Egy nagy fémlappal leszorították a nyelvemet, hogy jobban hozzáférjenek a garatmandulámhoz. Azután jött a kanalas olló. Az orvos előbb a nyelvleszorító apparátot vette ki a számból, csak utána a kanalat.

Nézi, nézi, nincs benne semmi. Tükörrel benéz a tetthelyre, ott sincs semmi.

– Jó étvágyat – mondta az orvos, és ezzel a műtét véget ért. Igyekeztem vissza kis szobánkba, mert a folyosón már hallottam az ebéd előtti edénycsörömpölés ígéretes hangjait. Ám kisvártatva hidegzuhany ért. Jött a nővér, betolja kiskocsin az egy szem adagot, és odaadta Jutkának.

– Nincs itt valami tévedés, hogy csak egy adag... Mi meg ketten vagyunk...

– Nincs bizony, mert a fiatalúr ma még nem ehét.

Micsoda? – gondoltam magamban. Mert az még hagyján, hogy vagdossák az embert, de hogy még éheztessek is. Hallatlan! Hát erről nem volt szó! Miért vélik úgy, hogy a lenyelt egy szem garatmandulával elleszek holnapig? Alig vártam, hogy Jutka egy kicsit elszenderüljön ebéd után. Azonnal mentem az ütegeimhez. Ott sorakoztak a szekrényben. Egyet magamhoz szólítottam. Éppen jókor, mert már mardosott az éhség. Ebből nagy ribillió származott, mikor kitudódott, hogy miért hiányzik egy egész szál kolbász a leltárból. Sötét képet festettek holmi sebfelszakadásról meg újabb vérzésről. Sztoikus nyugalommal hallgattam végig mindezt, hiszen már nem voltam éhes.

Mikor befejeztem a 7. osztályt, olyan munka után néztem, amivel pénzt is kereshetek. A dudari erdő szélén volt egy kőbánya. (Nem tudom, üzemel-e még?) Naponta egyszer-kétszer robbantottunk. Éppen nekem való hely. Kemény munka volt, de addigra már kellőképpen hozzáédződtem. Otthon nem tudták, hol dolgozom, különben el sem engedtek volna. Pedig a munka mellett sok szép élményben is volt részem. Érdekes érzetek a köveken, egy-egy állat vagy növény kövülete vagy lenyomata a régmúlt évmilliókat idézte. Ha ilyet találtam, csákányozás vagy lapátolás közben, gondolatban végigbarangoltam az irdatlan időn. Elképzeltem az akkori életet. A ritka példányokat elvittem haza. Elég tekintélyes gyűjteményt sikerült összeszednem, ami idők során sajnos elkallódott. De a legfontosabb, hogy a kőbánya emléke elevenen él bennem. Ennyivel is gazdagabb lettem. Meg néhány vízhólyaggal, később bőrkeményedéssel a kezemen.

Nincs olyan munka, amiben ne lehetne szépséget találni. Hányszor eszembe jutott a nálunk is WC-t pucoló ember, aki példát mutatott abban, hogyan kell bármilyen munkát elvégezni, megőrizve és gazdagítva az emberi méltóságot. Csak az értelmetlen munka lélekölő. Volt szerencsém olyanban is részt vennem később. Alig van rosszabb annál.

A 8. osztály elvégzése után négy nyáron át dolgoztam kőművesek mellett. Első két nyáron az 1956-ban leégett istállót építettük újjá a szeszgyár mellett. Somogyi Sándor barátommal együtt mi voltunk a legpiszkosabbak. Rajtuk derült a fél falu, hogy na, a pap fia meg a doktor fia culáger. Persze becsültek is érte bennünket. Nekünk nem számított a fröccsenő mész és a malter. Igaz, a többiek azért úszták meg jobban az ilyen műveleteket, mert tudták hogyan kell úgy keverni, hogy ne fröccsenjen akkorát. Később mi is megtanultuk. Eljátszadozom a gondolattal: manapság vajon hány pap fia és hány orvos fia kóstol bele ilyen munkákba? Pedig nem ártana egy kicsit, ha nem is négy nyáron át. Mi csak gazdagabbak lettünk ezáltal. Vidáman fütyörészünk, beszélgettünk, verseket idéztünk. Ha a munka megengedte, szóval tartottuk a kőműveseket is. Kellett néha az oldódás, mert bizony a munka kőkemény volt. Ráadásul reggel 6-tól délután 6-ig. Akkor még nem voltak gépeink. Kézi erővel kevertük a maltert és a betont. A keverősablonunk 1 köbméteres volt. Nem apróztuk el. A betonnál két száraz és három nedves keverés kellett. Aztán vödörrel hordtuk az álláshoz, majd onnan a zsaluzatba öntöttük, a betonvasak közé. (Most tűnik csak föl, hogy pályámnak ezt a szakaszát viszonylag megúsztam komoly sérülés nélkül. Én addigra annyira hozzászoktam a mezítlábas élethez, hogy nyaranta nem hordtam cipőt. Így rúgtam el vidáman egyik körmömet a malterosláda sarkánál. De ez nálam nem számított komoly sérülésnek.) Még egy nyarat dolgoztunk itt, a másik kettőt én még két ház és egy bolt építésénél töltöttem. Ha elvetődöm arrafelé, mindig nagy szeretettel gondolok az akkori időkre és azokra az emberekre, akikkel együtt dolgoztunk.

Készülődés

Ugyan nem szorosan idetartozó: szinte minden családban vannak becenevek, kedveskedő megszólítások, ezzel kapcsolatban kialakult szokások. Nálunk úgy alakult, hogy apai nagyanyámat (messzi-nagyanyát), néhány nagybátyámat és nagynénémet kivéve tegezöttünk. Szüleinket Apucinak és Anyucinak hívtuk, tegeztük őket is, de a köszönés: kezét csókolom. Abban nem volt szervusz.

Tizenkét éves voltam, mikor anyám úgy gondolta, eljött az ideje, hogy felvilágosítson az élet más egyéb, ám korántsem elhanyagolható dolgairól. Sőt mondhatni – legfontosabb dolgairól. Hogy ezt miért nem apám vállalta, ma sem tudom. Tényleg az lett volna kézenfekvő, de biztosan úgy gondolták, ha négy lányuknál anyám bevált erre a feladatra, ezt nálam is megoldja. Leültünk tehát beszélgetni anyámmal, mint férfi a férfival. A dolgok technikai részénél majdnem kacajba fulladt a beszélgetésünk, hiszen ugyancsak elámult volna, ha elmesélem neki, mit tudok mindezekről. Falun ez másként ment akkoriban. Hiszen sok-sok állatnál végignéztük a kezdeteket, mint az élet természetes velejáróját. Egyetlen felnőttnek se jutott eszébe, hogy elzavarjon onnan minket. Sőt ízes és vaskos humorral kommentáltak minden fontosabb momentumot csődörnél, bikánál, kannál. Humán vonalon néha az Angliában is adódott egy-két érdekes eset. Vagy kint a földeken, a kukoricásban, a búzatáblákban vagy az erdő szélén. Ugyan nem kerestük ezeket az alkalmakat, de ha már beléjük botlottunk, nem is futottunk el.

A kastély lapostetős részén volt egy kisebb fürdőmedence. Észrevettük, hogy oda járnak föl a hölgyek napozni, mert a tető a környék összes épületénél magasabban volt. Ez igaz, de nem a környék fáinál. Utóbbi lehetőséget kihagyták a számításból. Mi nem.

Egyszer láttuk, hogy egy pár sétálgat az Angliában a Kilátó felé. Egy nagyobb fiú odaszólt az akkor nyolc év körüli Déneshez:

– Dini, kérdezd meg tőlük, hogy kotont visznek?!

Dénes készségesen elkiáltotta magát:

– Kotlóst vizstek? – (Mert hogy annak legalább van értelme, gondolhatta Dénesünk.)

Visszakanyarodva az anyámmal megkezdett legelső ilyen beszélgetésünkre, annak lelki oldala persze nagyon érdekes volt. Azon már én is sokat gondolkodtam csendes magányomban, a fáskamrában. Nagyjából egyezett a véleményünk.

Vallásos nevelést kaptunk. Minden héten mentünk szentmisére a kápolnába. Évekig együtt ministráltunk apámmal. Akkor még latinul. Az idő tájt állították helyre a harangot. Nekem jutott a harangozás tiszte. Otthon, még készülődés közben apám mindig siettetett minket. Ha nem győzte kivárni szöszmötölésünket, előre ment, és harangozott, ami sohasem sikerült neki valami fényesen. Ilyenkor, a kápolnába lépve, sűgva megkérdeztem tőle:

– Tűz van? (Mert akkor volt szokás a harangot félreverni.)

– Majd kapsz te mindjárt tüzet.

– Köszönöm, csak kint gyújtok rá.

Ministrálás közben sokszor figyeltem apámat. Tekintetét az oltárképre vetette, és buzgón imádkozott. Ez adott erőt neki a hétköznapihoz és áldozatos munkájához. Csak bámultam, honnan van ennyi ereje mindehhez. Pedig egyszerű volt a válasz: innen. Az erős hite volt egyéniségének alappillére, emberszeretete hajtóerő a munkájához. Békés, barátságos természetével hamar megszerettette magát még idegen emberekkel is. Nagyon ritkán háborodott föl. Mivel annyira jellemző rá ez az eset, elmondom.

A szomszéd falu orvosát helyettesítette abban az időben. Egész nap vigasztalanul szakadt az eső. A rendelés után, estefelé elindult haza a motorkerékpáron. Mire hazaért, minden ruhadarabjából csavarni lehetett a vizet. Mikor átöltözött, és leheveredett egy kicsit, csöngött a telefon. Szinte ugyanoda hívták vissza, ahonnan nemrég hazajött. Újra beöltözni az új váltás motorosruhába, aztán neki a hideg szélnek, esőnek, késő este. Mikor kiderült, hogy a nagymamához hívták, biztató mosollyal fordult felé.

– Kérem, mi a panasza?

– Doktor úr kérem, viszket az orrom...

Felháborodása csak otthon csattant, imígyen:

– És tudod, szivikém, akkor majdnem azt mondtam neki, hogy vakarja meg.

Irigylésre méltó türelem...

Egyre többször merült föl a továbbtanulásom kérdése. Egyik szempontból, hogy mi szeretnék lenni, másiktól pedig, hogy ennek érdekében hol folytassam a középiskolát. Talán emiatt is jobb a nyolcosztályos gimnázium, mert az alsó tagozat utáni hosszabb, egybefüggő időszakban kisebb lehet a törés. Ez az iskolai felállás sokkal jobban alkalmazkodik a fölcseperedők koronként is változó lélektani sajátosságaihoz. Arról nem is beszélve, hogy a hosszabb folytonosság milyen erős kötődést adhat diák és társai, diák és tanárai, diák és az iskolája, az alma mater között. Másfelől – és most jön a fonákja – soha nem szabad megfeledkezni arról, hogy az ember egyedi, egyszeri és megismételhetetlen. Még az egypetéjű ikrek is csak kinézésre lehetnek teljesen egyformák. Rengeteg mindent hozunk magunkkal genetikailag. Ez az alap. De az esetleg még sokáig szunnyadó talentumokból, a családi kötődésű vagy más egyéb mintákból az alapra sok minden rárakódhat. Nem hagyhatjuk számtáson kívül a véletlen szerepét sem. Még annak a kérdésnek is föl kell merülnie, hogy valóban véletlen-e az, amit mi annak gondolunk, vagy látunk. Mert közel sem biztos, hogy valóban az. Vajon mitől lett a 23 évesen még könyvkötőinas Faraday korának egyik leghíresebb fizikusa, az angol tudományos akadémia, a Royal Society elnöke? Vajon mi indította a Bécsben joghallgató Semmelweis Ignácot arra, hogy átiratkozzon az orvosi egyetemre, és mérhetetlen tudásszomjából származó kérdéseivel a zaklatásig ostromolja tanárait? Mennyi gáncsot kellett leküzdenie az anyák megmentőjének, amíg sikerült kivínia igazát? Annak bekövetkeztéig hány anya halt meg értelmetlenül? Nem örület? (Hát bele is örült.) Mi indította a meglett korú gyógyszerészt arra, hogy egy adott pillanattól kezdve mindent hátrahagyva további életét csak a festészetnek szentelje? Csontváry Kosztká Tivadar így tett. Győri Elek a hajából készített ecsetet, ha venni nem tudott, mert nem volt rá pénze. De festett. A példák szinte vég nélkül sorolhatók. Egy kérdés azonban még idekíváncozik: miből

gondolják sokan, hogy a világot legfőbb hatalomként az ember irányítja, hogy az ember fölött nincs más hatalom?

Az orvosi pálya a családi minta alapján nagy vonzerő volt számomra. Mondhatni, tudatosan készültem rá. Amikor csak tehettem, ott sündörögtem apám mellett. Megtanultam sérüléseket ellátni, kapcsolni, varrni, gipszelni, kötözni, vagy fogat húzni. A kötözésnél ügyelnem kellett arra, hogy az ne legyen se túl szoros, se túl laza, a kötszer szélei közel párhuzamosan fussanak, mert akkor a kötés nem csak jó, hanem szép is.

Ahogy cseperedtem, újabb vonzódások jelentkeztek nálam. Általában is sokat olvastunk. Különösen szerettem Jókai Mór regényeit. A száz kötetes kiadást anyám kapta apámtól eljegyzésük alkalmából. Ez még az eredeti Jókai-írás volt, teletűzdelve latin szavakkal – magyarázatok nélkül. Ha ebből nem tudtunk valamit, csak meg kellett kérdeznünk nagyanyát. Legtöbbször kapásból válaszolt. De ha bizonytalan volt, magához kérte a könyvet, és a szöveggörnyezetből kikövetkeztette a latin szavak jelentését.

A mindig korai villanyoltási parancs túl szigorúnak tűnt számunkra. Éppen addigra merültünk bele az olvasásba. Ha jött az ellenőrzés, bizonytalan volt, hogy sikerül-e eloltani a villanyt, és visszaérni az ágyba addig, amíg anyám benyit hozzánk. Hamarosan megoldottam a kérdést. A kapcsoló néhány centiméterre kiállt a falból, és magából a kapcsolóból is kiállt a nyelve. Erre hurkoltam egy hosszabb madzag végét, a folytatást átvetettem az ajtó kilincsen, a másik vége meg ott volt az ágyban, a kezemben. Mikor hallottuk, hogy anyám elindul a szobájukból, és jön át hozzánk, csak megrántottam a madzagot, és abban a pillanatban sötét lett. Ezt a találmányomat később is használtam, csak akkor már pusztán kényelmi szempontból, hogy a villanyoltás miatt ne kényszerüljek kikelni az ágyból.

Különös érzések és gondolatok rohantak meg, amikor elemi erővel elkezdett bennem munkálkodni a serdülőkor fergeteges kémiaja. Egyszerre csak egy hatalmas vulkán dolgozott bennem. Addigi csendes lenézésem a lányok iránt komoly érdeklődésbe csapott át, mondhatni egy pillanat alatt és az egyik végétől a másikba. Ekkor

tanulmányaimban teljes mértékig a szépirodalom felé fordultam, azon belül is a versek, különösen a szerelmes versek ragadtak meg. Legtöbbjüket meg is tanultam a kötelező memoriterek mellett. Ettől kezdve szerepeltem az iskolai ünnepeken és megnyertem a versmondó versenyeket. Pezsgő életet mutatott az iskolai színházas. Nyolcadikos koromban Móricz Zsigmond: *Légy jó mindhalálig* című darabját vittük színre. Somogyi József barátom volt Nyilas Misi, én pedig Valkai tanár úr. Ebben az időszakban bontakozott ki életemben az első szerelem.

Ez is milyen érdekes dolog. Ha jobban megnézzük, a világ egyik fő mozgatórugója a szerelem, ám definitíve mégsem tudjuk megmondani, mi az. Ezen a területen a szavak elveszítik értelmüket. Érezzük, mikor benne vagyunk mi magunk is, rengeteg összetevőjét ismerjük, és szavakban is összefoglalhatjuk, de ha az egészet, a szerelem lényegét kéne megragadni, szappanbuborékként pattannak szét a szavak és a mondatok. Minden próbálkozás kudarcba fulladt, és talán fog fulladni a jövőben is, ha az ember az életét oly nagymértékben érintő fogalom értelmét és mibenlétét akarja meghatározni. Nemcsak az egyes ember további sorsát befolyásolhatja, de népeket, országokat és birodalmakat is. Eredményezhet az egyén számára boldogságot és tragédiát egyaránt, a közre nézvést hozhat fölvirágzást, de torkollhat véres háborúba is. Én szelídebb két meghatározást hallottam, és adok most tovább, hangsúlyozva; ilyeneket lehet gyártani a tréfa kedvéért, de a komoly kísérletek eleve reménytelenek. (A szerelem veszélyes betegség, mert egyszerre két embert dönt ágyba. – A szerelem olyan betegség, amit minden ember megkap, de csak a bolond hal bele.)

Engem finom, bársonyos hang és gyönyörű, igéző, zöld macskaszemek ejtettek rabul. Órákat sétáltam az Angliában, egyik verset írtam a másik után. Mindent elkövettem, hogy a közelében lehessenek. Ezért is voltak az olvasó- és színpadi próbák különös ünnepek számomra. Mikor említette, mennyire zavarja őt a cigaretta, azonnal eldobtam, és nem szívtam néhány reményteljes hónapig. De csakhamar bekövetkezett a derült égből villámcsapás, és addig titkos

reményeimet szertefoszlatta egy farsangi bál, ahol megismerkedett a leendő férjével. Első szerelmem emlékére néhány versemet hozom:

Csak ez maradt...

Kinek írtam versem? – kérdezed,
és mutatod, hogy észre sem veszed.
Mire vársz még, hát menj utadra el!
– Ezt írtam neked, ha még érdekel.

Csetény, 1958. január 22.

Megbocsátasz?

Megbántottalak, bocsásd meg nekem,
de ember vagyok, hát én is vétkezem.

Csetény, 1958. január 31.

Emléked őrzöm

Fába és szívembe véstem a neved.
Nézem a fát naponta, a seb heged.
De bennem szorító érzés lüktetett,
s távolba tűnik, hogy átöleltelek.

Csetény, 1958. február 20.

Válasz

– „Többet nem tehetek...” – Igen, megértem.
Elszakadunk, ösködből csillagok,
de nem tudok más naprendszerbe lépni.
Fogva tartasz, hát bolygód maradok.

Csetény, 1958. március 4.

Ma már csak apró, ám érdekes adaléknak számít, mégis megemlítem, bár tudom, hogy a mai generációknak ez szinte hihetetlenül hangzik. 1957 őszén Falta Zoltán tanár úr megszervezte, hogy menjek át Szápárra diafilmeket vetíteni. Akkoriban ott nem volt mozi. Fölpakoltam, hátizsákomban a vetítőgép és a filmek, aztán indulás. Kerékpárral mentem. Az eső ellenére a meghirdetett időpontra meglepően sokan jöttek össze. A narrátor szerepe is rám maradt. 5–6 filmet vetítettem (*János vitéz*, *Mátyás király*, *Ludas Matyi* stb.). Mikor befejeztem, idős emberek jöttek oda hozzám sírva, hogy milyen szép volt, meg köszönik, és menjek máskor is. A megható ragaszkodás láttán még néhányszor szívesen megismételtem a vetítést.

Azután következett a televízió korszaka – minden áldásával és átkával együtt. A mi készülékünk benne volt a hazai első 2000-ben. Ha futballmeccset közvetítettek, sokszor voltunk harmincan is. Mindaddig, amíg föl nem lázadtam. A meccs után két szobánk kész csatatér volt, alig győztük takarítani. (Ha a tv-re gondolok; egyfelől jó dolog, hogy a világ kitárul előttünk, másfelől kritikátlan nézésével könnyen lehetünk a legvadabb manipulációk áldozatai. Mert míg lakásunkat vagy házunkat igyekszünk gondosan zárni a pitiáner tolvajok elől, sokszor nem vigyázunk arra, hogy milyen alakokat – és milyen eszméket! – engedünk be a lakásunkba a tv-n keresztül.)

Kíváncsiságomnak és szenvedélyes bütykölési hajlamomnak – főleg a kezdetekkor – elég sok berendezés és emléktárgy esett áldozatul. Az emléktárgy olyan szempontból is igaz volt, hogy némely esetben csak emlék maradt, hogy a tárgy létezett valaha. Ma sem vagyok biztos abban; az általam elrontott vagy a megjavított dolgok

vannak-e túlsúlyban. Még Kaposvárott laktunk, mikor fölfigyeltem a kakukkos órára. Tisztes magasságban függött a falon, ezért csoda-fegyver után kellett nézmem. A hokedli tetején állva (magasles!) alig vártam, hogy kijöjjön a kismadár. Mikor kinyílt az ajtaja, szegény kettőt se tudott szólni, azonnal elkaptam. Budapesten apámnak két zsebóráját és egy, az atlétikai versenyeknél használt stopperóráját szedtem szét. Hetedikes koromra, ahogy nőtt a fizika utáni érdeklődésem, újabb áldozatok következtek. Akkoriban szereltem össze a ház több pontját behálózó éjszakai világítást egy általam rossznak vélt kvarclámpából. Utóbb kiderült, hogy csak az izzója volt rossz. Szerelésem után viszont már az egész. Közreműködésem gyakran torkollott irreverzibilis folyamatokba. Azért tettem ám jó dolgokat is. Javítottam mindenfélét a ház körül, és készítettem egy detektoros rádiót.

A néhány napos iskolai kirándulás keretében Szigligetre és környékére mentünk. Badacsonyban számháborúztunk. A védők – micsoda ötlet! – a rodostói turistaház mellett lévő kerek kút tetejére tűzték fel a zászlót. Ahogy másztam föl érte, ráléptem a kerék belső felületére, ami azonnal kipördült alólam. Derékig voltam a kútban, fejfelé. Csak az egyik lábam tudtam beleakasztani a kerékbe. Egy lendülettel kitornáztam magam, és ráestem a kút melletti betonlapra, aminek a törött sarka azonnal szétvitte a bal tenyerem egyik felét. Mint utóbb kiderült, a kút vagy 180 méter mély volt. Ettől kezdve május 7-ét újabb születésnapként tarthatom számon.

Veszprém

1958 tavaszán határozni kellett a továbbtanulásomról. Szüleim komoly lehetőségként említették a pannonhalmi bencés gimnáziumot, de nekem az addigi, szinte korlátlanul szabad élet után túl zártnak tűnt. Így esett a választás a veszprémi Lovassy László Gimnáziumra, amely szintén országos hírnévnek örvendett. Az egyházi iskolák

államosítása előtt a piaristáké volt. Az iskolában és a kollégiumban is felvételi vizsgát kellett tennünk. Nem tudom, a felvételt a tanárok milyen alapon döntötték el, de hogy a mi esetünkben egy válogatott bandát sikerült összeszedniük, az biztos. Sokunk esetében megbánhatták régebbi döntésüket, de akkor már számukra nem volt visszaút.

Tavasszal apám vett egy Škodát. Én azonnal tele voltam reménykedő várakozással az autóvezetést illetően. Nagyon a szívemhez nőtt a kiszolgált jószág, az öreg Csepel motorkerékpár. Egy kicsit a magaménak is éreztem, hiszen néhány ezer közösen megtett kilométer volt már mögöttünk. Mentem vele dűlőutakon, erdőben, ugrattam át a kenderáztatón, szó szerint árkokon és bokrokon. Ugyanakkor vonzott a gépkocsivezetés is. Ám az elsőbbség mégiscsak anyámat illette meg. Udvarunk szép széles, egybefüggő teret adott a szomszédos házak udvarával, egészen a gépállomásig. Gyurival mi is beültünk hátra, mert ilyen jeles alkalmat nem hagyhattunk ki. Egy alapos elméleti magyarázat után anyám határozottan cselekedett. Gázt le, kuplungot kinyomni, sebességváltót betenni 1-esbe, megint gázt... No, itt szabadult el a pokol. Ugyan fordulatszám-láló nem volt a Škodán, de hallás után ítélve úgy 3-4000 körül döngetett a motor álló helyzetben. Az álló helyzet persze csak pillanatnyi állapot volt, mert anyám egy laza mozdulattal hirtelen lelépett a kuplungról. A motor tovább bőgött, apám megpróbálta túloldítani (előbb a motorzajt, aztán anyámat), a kerekek kipörögtek, és a közben elengedett kormány miatt a kocsni enyhe ívben nekiiramodott, célirányosan a szomszéd budija felé. Éppen akkor jött ki onnan Ilonka néni. A látványtól földbe gyökerezett a lába. Majd mikor fölmérte a veszélyt, alig győzött elugrani szegény. A nagy ijedtségtől akár vissza is ugorhatott volna. Apám gyorsan átnyúlt a bal lábával a vezetői oldalra. Ezután egy érdekes kettőst adtak elő. Ő nyomta a féket, anyám meg a gázt. A kocsni meg csak bólogatott, hol meglóduzott, hol megtorpant, és asztmás köhögésbe kezdett. Nem tudta, kinek fogadjon szót. Végül lefulladt a motor, és a kocsni fél méterre a buditól megállt. Azonnal kiszaladt a számon a biztatás:

– Még van hely.

Anyám azonban zaklatott lelkiállapotában nem díjazta humoromat, mert rögvest lekevert nekem egy nagy frászt. Azóta sem ült a vezetőülésem, csak ha mostuk a kocsit. A pedálokat tisztelettel elkerülte. Az ominózus eset miatt még ki kellett várnom egy kis időt, hogy én is vezethesek. De türelem rózsát terem. Az ezzel kapcsolatos viccemet csak sokára mertem elmesélni, mikor már tisztes távolságra voltunk az esettől. (A skót felesége vezetni tanul. Egyszer csak felvisít:

– Jaj, Istenem, nem tudok megállni.

Mire a férj sztoikus nyugalommal megszólal mellette:

– Oké, darling, csak hajtson neki valami olcsó dolognak.

Másik: Két barátnő találkozik.

– Szervusz, drágám, hogy sikerült az autóvezetői vizsgád?

– Azt nem tudom, mert amikor én kijöttem a kórházból, a vizsgabiztos még eszméletlen volt.)

A gimnáziumi és a kollégiumi felvételi egyaránt jól sikerült. Miután közeli jövőmet a tanulás terén bebiztosítottam, munka után néztem. Ekkor szegődtem el kőművesek mellé. Az egész nyarat végigdolgoztam. Kemény volt a napi 12 órás munka, de nagyon szívesen végeztem. Vagy húszan voltunk együtt, érdekes társaság. Hamar összeszoktunk, ami a jó csapatmunka egyik fontos feltétele. A nyári keresetemből kiegészítettük a ruhatáramat. Egy szép napon összecsomagoltam a holmimat, rövid időre búcsút mondtam a családnak, Cseténynek és a barátoknak is. Furcsa érzések fogtak el, amíg megtettük a negyven kilométert Veszprémig. Mi vár itt rám, milyen lesz a diákélet?

A kollégium a Viadukt végénél, a Márkó felé vezető út mellett állt. Eredetileg szegényház volt. Sokszor vicceltünk azzal, hogy az is maradt. A nyár eleji találkozás során már többen összeismerkedtünk. Most örömmel köszöntöttük egymást.

Szigorú hierarchiába csöppentünk bele. Az újdonsült másodikosok már az első naptól kezdve úgy vonultak a kollégiumon belül, mint a félistenek. El is hitték magukról. (Ezt onnan tudom, hogy a következő évben már mi voltunk azok!) A harmadikosok és a negyedikesek több grádicsal fölöttünk. A szecskaavatás szertartását minden évben megtartottuk. Az első alkalommal mi voltunk a szenvedő

alanyok, a többi már könnyebben ment. Kemény volt, igaz, de nálunk sohasem fordult elő kirívó durvaság vagy kifejezett szadizmus, mint azt később és máshonnan hallani lehetett.

A gimnáziumban is a szigor uralkodott. A piaristák annakidején nagyon magasra tették a mércét, ami a későbbiekben is érezte a jótékony hatását. Sok tanárunk még az ő regnálásuk alatt kezdte meg pályáját, mint Mihályi tanár úr, az igazgatóhelyettesünk. Nagy bajusza után kapta a diákoktól a Kefe becenevet. Ebből csak egyszer adódott egy érdekes eset, mikor az egyik szülő éppen tőle érdeklődött afelől, hogy hol találja a Kefe tanár urat, mert a fiától sokszor hallotta Kefe tanár úr nevét. Az igazgatónk, Gyüre Attila igen kemény ember volt. Állítólag korábban a jutasi altisztképzőben tanított. A jutasi őrmester a még nem katonaviselt emberek körében is fogalom volt. Visszagondolva rá eszembe jut, hogy egyetlen egyszer sem hallottam őt indulatosan, emelt hangon beszélni. De ha az iskolaudvaron valahová odanézett szúrós tekintetével, ott a diákok között szinte szétnyílt a sor.

Kehrer Gyula biológiát tanított, és a természetjáró szakosztályt vezette. Nagyon akkurátus tanár volt. Ő egy időben két becenevvel is bírt, ám csak az egyikről, az újról tudott; a Vírusról. Mikor felelés közben a vírusokról esett a szó, mindig sejtelmesen mosolygott. Ám az egyik diák még a régi nevét tudta. Nagyobb baj az volt, hogy a vírusokról viszont nem tudott semmit. Azt sem tudta, melyik résznél tartottak.

– Na, édes gyermekem, hát mi volt feladva mára?

– ...

– Hát hogy hívnak engem a diákok? – tette fel kegyesen a rávezető kérdést. Erre a diák gondolkodóba esett, hogy mondja-e. A képére azonnal kiült a sanda vigyor.

– Nos, mondd csak bátran, hogy mi az én nevem?

Ennyi unszolásnak a delikvens sem tudott ellenállni, és kibökte a régi nevet:

– Csülök.

Többi tanáromra is szeretettel emlékszem vissza. Csak felsorolásra futja e helyütt, megjegyezve, hogy egész életre szóló pakkot

kaptunk tőlük a tantárgyakon kívül habitusban, erkölcsi tartásban egyaránt. Áldozatos munkájukért utólag is hálás köszönettel vagyunk. Blanka néni (kémia és ő volt a menzát felügyelő tanár); Fuják Józsefné (magyar és elsőben latin); Knoll János (matematika); dr. Kollega Tarsoly Sándor (másodiktól osztályfőnök, történelem, latin, művészettörténet) Krivián Lajos (fizika); Hegyi László (ábrázoló geometria).

Ötvenhatan kezdtük az I. B-t. Az első két évben erős volt közülünk a lemorzsolódás, és volt olyan is, aki hozzánk morzsolódott le. Bár a gimnáziumunk vegyes volt, a mi évfolyamunk tiszta fiú. Ezért is keltett meglepetést, mikor másodikban egy lány jött az osztályunkba, 40 fiú közé.

Osztályunk kísérleti volt abban az értelemben, hogy reáltagozat lévén még megkaptuk a teljes humán tananyagot is. Kötelező volt a latin nyelv, és mellette a művészettörténet. Gyakorlati oktatásként két év faipari, majd két év fémipari ismeretek. Fúrtunk, faragtunk, fűrészeltünk, ragasztottunk, reszeltünk és csiszoltunk mindenféle munkadarabot. Szerettem ezeket a gyakorlatokat. Az ott tanultaknak később is nagy hasznát vettem. Az általam készített kiskalapácsot ma is hordom magammal.

Az elméleti tantárgyak közül nagyon jól ment a magyar, a történelem, az ábrázoló geometria, a matematika és a fizika. Az orosz és latin versfordításokat többször versbe szedtem, learatva ezzel is néhány ötöst. Az iskola megkezdésekor bekapcsolódtam a önképző körbe, a színjátszó és versmondó körbe, tagja lettem a Megyei Irodalmi Színpadnak és az iskolai énekkarnak. A sport terén az asztaliteniszt, a kézilabdát és a kosárlabdát csak kedvtelésből űztem, míg röplabdában versenyeztem. Az osztály és az iskola csapatkapitánya voltam, és megyei ifjúsági válogatott. Esténként a kollégiumból néhányan kimehettünk futóedzésre. A 8-as főúton futottunk, fokozatosan fejlesztve a távot Márkóig és vissza. 8–10–12 kilométer alkalmanként. Tagja voltam a természetjáró szakosztálynak is. 1959-ben megnyertük a középiskolások Nemzetközi Balaton Bajnokságát. Egy évvel később a Börzsönyben második helyezést értünk el az Országos Középiskolai Bajnokságon. Sorra nyertem a gimnázium versmondó

versenyeit, majd a Keszthelyi Helikonon ugyanebben a kategóriában kaptam aranyérmeket. A Helikonon egy alkalommal kamarakórusban is szerepeltem. Mindent összevetve elmondhatom; sohasem unatkoztam.

Nagyszerű barátságok alakultak ki az osztályban, a kollégiumban és a hamar összekovácsolódó többi közösségben. Az erős iskolai követelmények miatt sokat kellett tanulnunk, de jó beosztással maradt időnk mindenre. Az osztályban Rektor Tamás lett a padtársam és egyik barátom. Mindig engem kért meg, hogy egyem meg a tízórai felét, mert az édesanyja túl sokat pakolt. Ezt a kérését ezer örömmel teljesítettem, mivel egy kollégista állandóan éhes. Már hetedikes koromra nagyevő lettem. A nehéz fizikai munkák, a különböző sportágak kemény edzései igényelték a kalória sűrű utánpótlását.

A kollégiumban is feszes napirend uralkodott. Reggel 6-kor ébresztő, 5 perc múlva az udvaron 10 perc reggeli torna az évszaktól és az időjárástól függetlenül (kötelező megjelenés: tornanadrág és atlétatrikó). Talán éppen emiatt is, alig volt közöttünk beteg. Utána még éhgyomorra egy félórás szilencium, mert ismétlés a tudás szülőanyukája. Reggeli után készülődés, indulás előtt még ruha-, cipő- és szekrény szemle következett, majd a sorakozó. Ha a szemlén nem stimmel valami, a holminkat nemes egyszerűséggel kiszórták a szekrényből a folyosóra. Az iskolai cipőinket bekentük hintólakkal, hogy egy gyors portörlet után elfogadható állapotban legyenek. Igaz, így kicsit hamarabb tönkrementek de ezzel sok időt takarítottunk meg. Az ötlet és az első kivitelezés természetesen tőlem származott, de csakhamar több követőm akadt. (Így van ez, ha a praktikus ész legyőzi az esztétikumot.) Az iskolába – fel a várba – a Buhinon keresztül mentünk. Ha volt tanári kíséret, akkor az úton, rendszeren, mint minden más földi halandó, ha nem volt a közelben tanár, akkor a meredek sziklákon másztunk fel a Szent István- és Gizella-szobor mellett. Csak a kunszt kedvéért. Másik hajmeresztő mutatóványunkat a Viaduktnál mutattuk be. Néhány métert sétáltunk a korlát tetején.

Ha az órák véget értek, mentünk vissza a kollégiumba. Ebéd után kimenő következett (már akinek!), majd 4-től 3/4 7-ig szilencium. 7-kor vacsora, szabadfoglalkozás, 10-kor takarodó. A szilenciumon

sokáig Dobó János mellett ültem. Bámulatosan faragott. Olyan miniatűröket, hogy szemünk, szánk elállt a csodálkozástól. Gyönyörűen rajzolt. Néhány vonással karakteresen tudta ábrázolni társait.

A kollégium igazgatója a mi időnkben előbb Kiss Attila, majd Fehér János volt. A nevelőtanárok sűrűbben váltogatták egymást. Név szerint Medgyes Istvánra, Szilágyi Imrére és Bakos Istvánra emlékszem. Viszonylag rövid ideig volt nevelőtanár egy furcsa figura. Csak a beceneve jut eszembe: Mócsing. Azóta sem hallottam senkit, aki úgy tudta volna az irodalomtörténetet, ahogy ő. Más kérdés, hogy a sakkban nagy néha, hosszas megfontolás után levette a saját bábuját. (Ha egyszer az volt útban neki!)

A szilenciumon ugyan nem volt szabad beszélgetnünk, de egy mutogatós ABC-vel (ennek még később jelentősége lesz) egészen jól eltársalogtunk egymással. Ezzel a módszerrel néha súgtunk is az iskolában.

A napi és a hétfégi kimenő és a havonta egyszeri hazautazás üde színfolt volt életünkben. Tudhatták ezt a kollégiumi tanárok is, mert mindig ezeket vonták meg, ha büntetni akartak minket. Volt olyan október eleje, hogy nálam már betábláztuk a kimenőelvonást a következő év február végéig. Nem mintha annyira rossz gyerek lettem volna – persze azért nem kellett félteni engem sem! –, de az első két évfolyamban tilos volt a dohányzás, én meg addigra már öreg bagós-nak számítottam. Ha elkaptak a cigaretta miatt, csak striguláztunk. A hétfégi kimenő elvonása bizony már érzékenyebben érintett bennünket. Hamar ugrott egy-két randevú, kollégiumi vagy iskolai bál. Ilyenkor előszeretettel küldözgettük az illetékeseknek Szimonov *Várj reám!* című versét, hátha segíti a kitartást. Néhány reményteli kapcsolat ilyen apróságon bukott meg már a kezdet kezdetén. Némi képpen szerencsém volt ezzel, mert aki szakkörben ügyködött, a foglalkozás idejére felfüggesztették a büntetését. Nekem meg minden napra jutott legalább két ilyen elfoglaltság.

A tanév megkezdése után három héttel utazhattunk haza első ízben. A hazautazás nekünk nemhogy kötelező lett volna minden hétfégén, sőt ki kellett érdemelni. Furcsa érzés volt, egyben nagy

öröm újra látni Csetényt és az otthoniakat. Nagyanyám részletesen kifaggatott mindenről.

– Lacikám, meséld el, hol laksz, hogy tudjak hová gondolni rád. – Minden érdekelte, ami velünk történt. Beszélgetéseink során jöttek a jó tanácsok.

Bebarangoltam a régen látott Angliát. Gondolatban összegeztem az iskolai és kollégiumi élményeimet. Találkoztam a barátaimmal, ismerősökkel. Somogyi Jóskával sülve-főve együtt voltunk. Hamar elszaladt az idő, utazni kellett vissza. Az Angliában tett sétám hangulata nagyon megfogott. Ezt tükrözi a következő versem.

Búcsú

Még melenget a napos délután,
a haldokló nyár még vissza-visszatér.
Lassan elmúlik. A ravatalát
befedi az ősz, a lehullott levél.

Csetény, 1958. szeptember 23.

Judit és Zsuzsa is Veszprémbe járt akkor iskolába; ők a leánygimnáziumba. Szintén kollégisták voltak. Mikor anyám bejött Veszprémbe, megkereste mindkét tanintézetet. Utána összegyűjtött minket, és indult a fejmosás. Egészen a buszpályaudvarig loholtunk mellette, ő meg csak mondta, mondta a magáét az indulásig.

– Mi lesz így belőletek? Semmi... – Meg így, meg úgy... Meg amúgy...

– Édes lányom, te meg fogsz bukni... – fordult Zsuzsához. – Te, fiam, meg bányász leszel. – Mit mondjak, Nostradamus próféciai ködös sejtéseknek bizonyultak később az anyai jóslatokhoz képest. Bár annakidején az sokkal inkább szándékos fenyegetés volt, direkt módon sötétre festett, riasztó perspektíva, mintsem célirányos jövendölés. Mikor megindult a busz, még integettünk, csókolattuk az otthoniakat, aztán a lányok kollégiumában vigaszdíjzul befaltuk az imént kapott hazait, majd néhány tréfával helyrebillentettük az anyai

intelmek által kissé fölzaklatott lelkivilágunkat. Természetesen tudtuk, hogy majdnem mindenben igaza van, csak ez kicsit sok volt egyszerre, még hármunk között elosztva is. (A sors és anyám jóslatának apró fintora: Zsuzsa meg is bukott, hogy végre elmeheessen Miskolcra, védőnőnek tanulni, ami eredetileg is szíve vágya volt, csak valami miatt elsőre ezt otthon nem engedték meg neki; én meg – tényleg bányász lettem érettségi után. Így lett volna ötösünk a lottón!)

Az első év végén megválasztottak önképzőköri elnököknek. Nagy megtiszteltetés volt ez számomra, hiszen iskolánk közel 200 éves történetében még nem fordult elő, hogy valaki első (régében ötödikes) korára elnök legyen. Igen kellemes, ám nagyon rövid hetet töltöttünk a Keszthelyi Helikonon. Mindenki tele volt a versenyzés lázával. Az éjszakába nyúló beszélgetések, az esti csónakázások a holdfényes Balatonon sokunk számára vált szép emlékké. A tanulás befejeztével kéthetes KISZ¹⁶-tábor következett Badacsonyládbi-hegyen. A Balaton partján volt a tábor. Innen mentünk utat építeni, gyümölcsöt szedni és szőlőt kötözni. Esténként a sátrunkban népes hallgatóság előtt felolvasást tartottam Bauer professzor könyvéből¹⁷, miután a segédem egy korsó sört lerakott mellém – pusztán a gördülékeny felolvasás érdekében. Utána hosszan elemeztük a hallott részeket.

A tábor zárását követő napokban még szusszantam egyet, majd újra a kőművesek mellett dolgoztam Csetényben. Az istálló építése a legnehezebb szakaszához, a vasbetonozáshoz érkezett. Végigdolgoztam a nyarat. Idősebb röplabdás barátaim meghívtak a közelgő bányásznap bajnokságra játszani. Bár én még korhatár alatti voltam, erre az alkalomra kaptam egy bányászigazolványt, ahol a nevem alá beírták foglalkozásnak, hogy földalatti csillás... (Már megint kísért a bánya...) Az igazolványon átlósan a bányász színek: a vörös és fekete.

¹⁶ Kommunista Ifjúsági Szövetség.

¹⁷ Bauer, A. Bernhard: A nő. Tanulmányok a nő testéről, lelkéről, nemi életéről és erotikájáról. Függelék: A prostitúció. Ford.: Fülöp Zsigmond. 7. kiad. Budapest, 1926. Novák Rudolf és Társa. 517 p.

A vér és a gyász jelképe. Az ajkacsingervölgyi bajnokságot megnyertük. Utána nagy ebéd és sörözés következett, és mint mindenből, ebből is derekasan kivettem a részemet.

A következő évnek egy kicsivel nagyobb rutinnal és önérzettel mentünk neki, hiszen addigra már mi voltunk a nagy másodikosok. Az iskola alagsorában kaptunk helyet, ahol a veszprémi várnak már öt méter vastag falai voltak. Új osztályfőnököt kaptunk. Dr. Kollega Tarsoly Sándor Győrből jött hozzánk tanítani. A családja ott maradt, csak ő költözött a veszprémi albérletbe. Hétvégekre járt haza. Nekünk történelmet, latint és művészettörténetet tanított. Hatalmas tudása lenyűgöző volt. Hihetetlen energiával látott neki, hogy azt a csibész társaságot, ami voltunk, ráncba szedje. Nagyon sokszor kiállt értünk, akár megérdemeltük, akár nem. Legtöbbször persze nem, de ő ilyen esetekben sem sokat mérlegelt. Eltökélt szándéka volt, hogy a 41-es létszámot (1 lány, 40 fiú) érettségi vizsgára viszi. Akkoriban ezért az ötletéért a tanári kar nem adott volna egy fabatkát sem. (Mi sem!) És véghezvitte! Hogy ez mekkora tett volt, csak az tudná megítélni, aki ismert bennünket. Ízig-vérig pedagógusként, ha azt látta, hogy valaki már közelít a tűréshatárhoz, csak elkezdte neki idézni fenyegető mosollyal Cicerót: „Quousque tandem abutere Catilina patientia nostra?” – Meddig élsz még vissza türelmünkkel, Catilina?

Mesterfokon tudott mosolyogva fenyegetni, ugyanakkor a legkeményebb szigor közepette is képes volt derülni. Latinból feleltünk. Nagyon nem ment Lőrincnek, annak ellenére, hogy időnként elmélyülten nézegette a saját tenyerét. Észrevette ezt a tanár úr, odament hozzá, és látta, hogy ő a puskát beleírta saját tenyerébe. Így legalább kéznél volt. Kollega éktelen haragra gerjedt. Lőrincet azonnal helyre-zavarta. A lelkét kitette értünk, de ha valaki megpróbálta becsapni, hát ölni tudott volna. Vészjósló csendben, dúlt vadként járt az osztályban le-föl. A légyzűmmögést is meg lehetett volna hallani. Nem tudtuk, hogy mi következhet ezután. Ám egyszer ebbe a vihar előtti csendbe rázkódó vállakkal belenevetett Farkas Béci. A vér is meghűlt bennünk. Kollega kicsit féloldalra fordította a fejét, és a szemüvege fölött zord tekintettel rámeredt Bécire.

– Mit nevezsz? Mi van ezen nevetnivaló? – Hangja nem sok jót ígért.

– Tanár úr, kérem, ne tessék haragudni, de eszembe jutott egy eset. A balatonfüredi gimnáziumban feleltek latinból. Az egyik gyerek ugyanazt tette, amit most Lőrinc. A tanár nagy diadallal ment oda hozzá, hogy na végre, most megfogtalak. Kinyitja a diák tenyerét, abba meg bele volt írva: Kis kíváncsi. – Erre Kollegából kitört a fékezhetetlen hahota, már neki is rázkódott a válla, és a könnye is kicsordult a nevetéstől. Ekkor megkérte egy szem lányunkat, Jutkát, hogy legyen szíves, hozza le a tanáriból az egyik könyvet, amit otffejett. Amíg Jutka megjárta a három magas emeletet oda-vissza, addig a tanár úr elmesélt nekünk néhány olyan viccet, amit Jutka jelenléte nélkül oldottabban adott elő.

A Megyei Irodalmi Színpad minden összejövele ünnepnap volt számomra. Mindenki hozta kedvenc verseit, előadta, és utána csiszolgattuk magát az előadást. Ez komoly műhelymunkát jelentett. Mindenki sorban elmondhatta az észrevételeit és a javaslatait. Építkezésünk ezen szakasza vitáktól sem volt mentes. Tematikus műsorokat készítettünk (vidám versek, szerelmes versek, háborús versek, egy-egy költő versei stb.), ahol kiosztott verseket kellett kidolgoznunk színpadi előadásra. Vezetőnk, Pintér Tibor írta az összekötő szöveget. Ha egy műsort kellőképpen kimunkáltunk, megadott menetrend szerint jártuk vele a megye falvait. Mindenütt szeretettel fogadtak bennünket. Az egész együttes baráti társasággá szerveződött. Gizus néni, Fuchs Pál, Halász Zsuzsa a férjével, Borbély László és a többiek. 1961-ben megnyertük a megyei irodalmi színpadok országos fesztiválját Pécsen. Borbély László az egyik Ki Mit Tud?-on ért el első helyezést. Én, ha el tudtam indulni, néhány évig a járási versenyeket nyertem Zircen. Az önképzőköri munka, a színjátszó kör és a versek szép csendesen átfordították az érdeklődési körömet a színészi pálya felé. A megyei mintájára megszerveztük az iskolai irodalmi színpadot is.

Nyáron ismét KISZ-tábor, ezúttal Szentgotthárdon, majd a megszokott kömüvesmunka következett. Addigra már rutinos culágerék voltunk.

Nővéreim révén bejáratos voltam a leánykollégiumba. Egy alkalommal a társalgóban hallom, hogy a lányok címeket csereberélnek egymás között, hogy levelezhessenek diákokkal az ország különböző helyeire. A kollégisták életében nagy eseménynek számított, ha levelet kaptak. Egy címet nekem is adtak a lányok azzal, ha van kedvem, írjak. Volt kedvem. Ebből rövid idő alatt egy fergeteges szerelem alakult ki. Anélkül, hogy láttuk, vagy hallottuk volna egymást. (Talán éppen ezért, mert ha csak az első idő előtt következik be, mármint hogy meglát, akkor már uccu az egésznek.) Egy év sűrű levelezés után nyílt először alkalmunk arra, hogy találkozzunk. Addigra már fülig beleszerettünk egymásba. A beteljesületlen vágyak és szerelmek sokkal mélyebben és tovább megmaradnak bennünk, mint a „nem kell semmit sem tennünk érte, úgysis az ölünkbe pottyán” kapcsolatok. A várakozásnak is megvan a maga szépsége és varázsa, minden gyötrelmével együtt. Úgy adódott, hogy egy hétfői napon tanítási szünet volt. Nagyszerű alkalom nyílt találkozni Évával. Szombaton, az iskola után indultam Budapestre, vasárnap reggel Jászberénybe. Onnan este vissza Budapestre, majd hétfőn Veszprémbe.

Első találkozás

Megyek hozzád a vonaton,
de ha úgy mennék, mint a gondolatom,
már rég nálad vagyok.

A kerékcsattogás monoton,
álmodom, és gondolkodom:
milyen lehetsz?

Az eső változatlanul kopog,
könnyet sírnak a vonatablakok,
és lassan megérkezem.

Vársz rám! Szemeddel is kacagsz!
Míg rám neveltél, éreztem azt,
hogy boldog leszek.

Jászberény – Budapest, 1960. október 16.

Számomra minden tekintetben vasárnap volt ez a nap. Megismerkedtem Éva szüleivel és bátyjával, Istvánnal is. Ő egy osztállyal járt fölöttem. Hamar elszaladt az idő, nehéz volt a búcsú. Ezután újabb hetek és hónapok teltek el remények és kétségek között, hogy mikor találkozhatunk ismét.

Szép volt az ősz...

Mesélek magamnak
a téli fák alatt.
Szép volt az ősz is,
mert csókolhattalak.

Veszprém, 1961. január 22.

Február elején szerencsénkre újabb lehetőség adódott: István szalagavató bálja. De ha szombaton csak az órák után indulhatok el, akkor nem érek időben Jászberénybe. Nem volt más mit tenni, a hét közepén odaálltam Kollega elé, vettem egy nagy lélegzetet, és elkezdtem:

– Tanár úr, kérem, az a helyzet... A kislány... Jászberény... De akkor nem érek oda... Mert a csatlakozás... Nagyon szeretnék elmeni... – csak hebegtem én összevissza mindent. A tanár úr komótosan végigszívta a Kollega-csikkel. (Senkit nem láttunk annyira végigszívni cigarettát, mint őt. A két-három milliméteres csikk fogalom lett az iskolában. Természetesen róla neveztük el. Ettől kezdve azon igyekeztünk, hogy túlszárnyaljuk a Kollega-csikkel, de senkinek sem sikerült.) Átgondolta, hogy ilyen esetben mi célszerű pedagógiailag,

emberileg és atyailag. A készülő választát nem lehetett kiolvasni a tekintetéből. Gondterhelt arca elbizonytalanított.

– Ide figyelj, pupák! Ma szerda van, csütörtökön és pénteken igazgatói szünet lesz. A szombatot és hétfőt odaadom neked. Ma délután indulsz, jövő hét kedden iskola. De ha nekem nem tanulsz rendesen, hát kitaposom a beledet, a kutya úristenit neki! Megértted? Lelépni! – Leléptem. Olyannyira, hogy Jászberényig szinte meg sem álltam. Nem tudom, volt-e rajtunk kívül mások számára is annyira emlékezetes ez a bál, mint számunkra. A bálon játszott slágerrek (*Rejtély, Rád bízom az életem...*, *Búcsúzni csak nagyon szépen szabad...*) még több mint 40 év távlatából is kellemes érzéseket ébresztenek. Igaz, akkori, jelen idejű hatásuk sokkal frenetikusabb volt.

Mikor visszajöttem Jászberényből, osztályfőnökömnek elég volt csak rám néznie, és tudta; helyesen döntött, hogy hozzájárult az utazásomhoz.

Az én boldogságom

Az én boldogságom
nem sok, csak ennyi:
menni hozzád,
csak hozzád menni,
szeretetért cserébe
szeretetet venni.

Ez az én boldogságom.

Veszprém, 1961. március 11.

Búcsúzásnál

Ritkán láthatlak, fáj nagyon.
Mikor kitérod felém karjaid,

ha lassan a vonatom megáll,
életünknek legszebb napjait
fogjuk most élni. Ezt ígéri
mosolyod, simogató kezed.

A búcsúzásnál szép szemedről
még lecsókolom a könnyeket.

Veszprém, 1961. március 22.

Marasztalás

Lehunyom szemem. Zárt pillámon át
idézett képed meglelem,
hogy most, mint annyi oly-várt éjszakát,
ezt is együtt töltsed el velem.

Rövid az álom, búcsúzni kell.
Egy napsugártól pirkad már az ég.
Így kérem a tűnő látomást:
– Várj egy percre, egy percre várj ma még!

Csetény, 1961. május 17.

Rengeteg elfoglaltságom és a majdnem elemésztő nagy szerelem miatt a félévi bizonyítványom siralmas képet mutatott. A jászberényi szalagavató volt az utolsó kedvezmény osztályfőnököm részéről, de a továbbiakban már nem volt pardon. Az öt hármas és három kettes komolyabb aggodalomra adott okot a továbbtanulásomat illetően. Kolléga ekkor megint egy ravasz cselhez folyamodott. Rám bízta három kollégista osztálytársamat, és azt mondta, hogy ha közülük valaki megbukik év végén, akkor engem is megbuktat minden olyan tárgyból, amit ő tanít nekünk, és amíg ő lesz az osztályfőnökünk, addig én a Lovassy László Gimnáziumban nem teszek zsebre érettségi bizonyítványt. (Hacsak másét nem, egy kis időre.) Láttam az

arcán, hogy nagyon nem viccel. A jó értelemben minden hájjal megkent pedagógus mesterfogása, a docendo discimus, a tanítva tanulunk elve alapján hatott. A kollégiumban mindenre tettünk fogadást. Félféltáján meg a fogadkozások voltak divatban. Én azt találtam mondani, ha jó rendű leszek, Veszprémből hazafutok Cseténybe. És láss csodát, megtáltosodtam. Összességében 11 jegyet javítottam. Az átlagom jó rendű lett. Ki hitte volna! Most aztán futhatok Csetényig.

Tavasszal háromnapos osztálykirándulást szerveztünk Budapestre. Néhány héttel előtte Rektor Tamással elutaztunk szállást szerezni. Többen baldachinos ágyat rendeltek – belevalóval együtt, volt, aki elnöki lakosztályt a szükséges személyzettel (ja, meg egy négert is, aki legyez).

A szállásszerző utunkon tettem egy kis kitérőt. Bukszár Kati unokatestvérem szintén latint tanult, csak mi egy leckével előbbre jártunk, mint ők. Ezért megkért, hogy a nagyszünetben menjek be hozzájuk a Kaffka Margit Gimnáziumba, és fordítsam le az egész osztálynak a legutóbbi olvasmányt. Ezt szívesen megtettem. (Majd röviden elmeséltem, elsöben hogyan trükköztünk a dolgozatírás előtt. A tábla felére fölírtuk a latin puskát cirill betűkkel, és arra hivatkoztunk, hogy nem szabad letörölni, mert a következő órán oroszból írunk dolgozatot, és ezt az orosz tanárnő írta föl. Persze a trükköt csak akkor lehet bevetni, ha a latin tanár nem ismeri a cirill betűket. Osztatlan sikerem volt.) Becsöngetés után megyek el a porta előtt, mikor valaki utánam szól.

– Hát ez a Herzsényák fiú mit keres itt? – Hirtelen megmukkanni sem tudtam a meglepetéstől. Egy idősebb, számomra teljesen ismeretlen hölgy állt előttem.

– Honnan tetszik engem ismerni? Úgy tudom, mi még nem találkoztunk.

– Megismerlek én a nagy orrodról, apádnak ugyanilyen van.

Kiderült, hogy ő is babócsai, az apámékéval szomszédos házban laktak, és gyermekkori játszótársak voltak. Kicsi a világ, szokták ilyenkor mondani.

A következő osztályfőnöki órán beszámoltunk küldetésünk sikeréről. Csak egy tornatermet sikerült lefoglalnunk. Majdnem meg-

verték bennünket a többiek. Ám haragjuk csak a tetthelyig tartott. Ugyanis a felső ablakokig föl lehetett mászni rúdon vagy kötélen. Az ablakon át egy lapostető következett, ami egy leánykollégium ablakainál ért véget. Hát kell ennél jobb hely? Még az a két osztálytársam is bőszen mászott közülünk, akinek felmentése volt testnevelésből. Ígértük is nekik, hogy alkalomadtán majd protezsáljuk őket Bakos tanár úrnál.

Egy szép júniusi napon eljött a februári fogadalom valóra váltásának ideje. Futás Veszprémből Cseténybe. Körülbelül negyven kilométer. Még el sem értem Kádártát (akkor más, sokkal hosszabb nyomvonalat követett a zirci országút, mint most), kicsi lett a tornacipőm. Szépen letettem az útpadkára, és futottam tovább mezítláb. Pechemre Gyulafirátóttól az eplényi vasúti átjáróig akkoriban leszórták az utat friss murvával. Szerencsére a csetényi mezítlábaskodás és az, hogy a salakos pályán is legtöbbször mezítláb röplabdáztam, kellő edzettséget adott e váratlan fordulathoz. Ha a maratoni távból esetleg hiányzott is 1–2 kilométer, ezt a kiesést bőségesen kompenzálta maga a tény, hogy én mindezt a Bakonyban futottam.

– Mi újság, fiam? – kérdezte apám.

– Nincs különösebb, csak hazafutottam.

Beszélgetés közben az órájára nézett.

– Melyik busszal jöttél?

– Mondtam, hogy hazafutottam.

– Édes fiam, hát megőrültél te? Mit képzelsz, hogy csak úgy, minden edzés nélkül futkározzuk a maratoni távot? És ha valami bajod esik?

– Ugyan mi bajom eshetne? Hiszen majdnem minden este futunk, heti két edzés van röplabdában, rendszeresen súlyozunk és asztaliteniszezünk a kollégiumban. A természetjáró csapattal 30–40 kilométeres túrákat teszünk a Bakonyban.

– Kisfiam, a maratoni távra csak később szoktak áttérni a közép-távfutók. A te korodban ez még nagyon korai. Addig rövidebb távokat kell futni.

Ebben meg is egyeztünk. Mentségemre felhoztam még a fogaldalmamat. Talán azért is vállaltam én akkorát, mert félévkor még

teljesen irreális volt az év végi jó rendűség. Álomban sem gondoltam rá, hogy ezt elérhetem. Ám Kollega módszere és a továbbtanulási szándékom mégis csodát tettek. Ekkor már teljes igyekezettel a színészi pálya felé fordultam.

Nyáron sikerült néhány napra elmenni Éváékhoz. A szüleivel is nagyon megszerettük egymást. Onnan utaztam a Hanságba. Ahogy a KISZ-tábor hangszóróiból ömlött naponta: „Kert lesz a hansági láp...” – (Aztán – se kert, se láp?) Mivel elrontottam az egyik csatlakozást, a késés miatt nagyon leteremtett a táborparancsnok. Most mit van úgy oda, gondoltam magamban, majd pótolom a kiesett munkámat. Azt hitte, hogy az elől akarok elszaladni? Nem ismer még engem. Dolgozott-e már életében csak felét is annak, amit én? Mernék fogadni rá. Másnap ebéd után fogtam az ásót és a lapátot, és visszamentem dolgozni. Egyszer csak jött egy katonai dzsip, rajta a tábor vezérkara és Otta István vezérőrnagy. Akkor meg az volt a táborparancsnok baja, hogy mi a fenét keresek itt egyedül. Céklavörös volt a feje. Nagyon ideges volt. Mondtam neki, hogy ledolgozom a késésemet. No, ettől eltekintett a továbbiakban. Mint utóbb kiderült, csak néhány száz méterre voltam a függönytől. A vasfüggönytől. Drótkerítés és aknazár. Már megint: fő az éberség.

Júliusban egy három hetes szép kirándulást tettünk az NDK¹⁸ déli részén. Társasutazás volt. (Ismét egy klasszikus: A Vatikáni Múzeumban egy idősebb úr eltéved. Megkérdez egy fiatal nőt:

– Hölgyem, nem tudja, hogy hol találom a Laokoón-csoportot?

– Nem tudom, kérem, én az IBUSZ-csoporttal vagyok.)

Hát mi is az IBUSZ-csoporttal voltunk. Mégpedig nem is akármilyennel! Ritka jó együttes jött össze. Erre legjellemzőbb az az eset, hogy két német kísérorék egyike, Fred, aki rendőr százados volt, azt mondta, hogy még életében nem volt ilyen csoportja, mint mi. A könnye is kicsordult a búcsúzáskor a drezdai pályaudvaron. Itthon még évek múlva is találkozókat szerveztünk.

¹⁸ Német Demokratikus Köztársaság.

Ez a nyár is hamar elmúlt. Következett az utolsó nekirugaszkodás. Teljes erőbedobással felkészülni a felvételi vizsgára. Szeptember elején a már hagyománnyá vált bányász napi bajnokságot ismét megnyertük Dudarbánya színeiben. Szeptemberben és októberben jól sikerült József Attila- és Radnóti-estet tartottunk a gimnáziumban.

Október közepén, egy szombati napon megint hazafutottam Cseténybe. Szüleim nem voltak otthon. Nagyanyámmal beszélgettünk további terveimről. Vasárnap délután a dudari vasútállomásig gyalog kellett mennem, mert nem volt buszjárat. Dudaron egy épülő háznál nagy ünnepség volt (bokrétaünnep), mert elkészült a betonkoszorú. Egy kicsit a szakember szemével is néztem, mint obsitos culáger, majd mentem tovább. A kanyarban a hátam mögött motorzúgást hallottam, ezért lehúzódtam a füves útpadkára. Aztán csak gyors egymásutánban hatalmas ütést éreztem mindkét lábamon, majd – ahogy mondani szokták – se kép, se hang. Az imént még mulatozó társaság két tagja az ütközés következtében hatalmasat, de szerencsésen bukott. A motoros homlokán fölrepedt a bőr, és közepesen vérzett. Az első kerék elkapta mindkét lábamat, levitte onnan a nadrágot és a bőrt. Az eséskor a cipőim elrepültek. Nagyobb baj volt, hogy a lábtartó vas eltörte a bal szárkapocscsontomat. Ezt csak később tudtam meg. Azt, hogy nagyon fáj, szinte rögvest. A környékről hamar összeverődtek az emberek.

Azonnal orvost akartak hívni. Mivel a motoroson erősen látszott az ital hatása, mondtam nekik, hogy az nem lesz jó, mert tudtam, mi az orvos kötelessége ilyen esetben. De valaki csak elszaladt az orvosért, aki szinte egy időben érkezett oda a helyi rendőrrel. Dr. Kálé Imre meglepve látta, hogy én vagyok a szenvedő alany. A rendőr helyszínelt. Mivel nehezen álltam a lábamon, az ominózus motorral vittek a rendelőig. Ott az orvos ellátta sérüléseinket, majd vért vett a motorostól. (Szegénynek ez lett a veszte, mert négyhavi elzárásra ítélték az ittas vezetése és a nyolc napon túl gyógyuló sérülésem miatt, amit a kőművesek szempontjából főszezonnak számító nyári időszakban kellett leülnie.) Ugyanazzal a motorral bevitték Zircre. A veszprémi vasútállomástól a kollégiumig a bő két

kilométert másfél óra alatt tettem meg. Másnapra csúnyán bedagadt a törés körüli rész.

Az iskolában már annyira fájt a lábam, hogy két osztálytársam közrefogott, és elvitt a sebészetre. Begipszeltek térdtől lefelé. Ez azonban nem sokáig tartott ki, mert egy hét múlva az iskola lépcsőjén megbotlottam, és estem egy nagyot. A gipsz eltörött. Két osztálytársam ismét közrefogott, és elvitt a sebészetre. Új gipszet tettek a lábamra. Az orvos csóválta a fejét, remélte, hogy ez már végleges lesz. Én is. De a sors útjai... Hamarosan indult az iskolai röplabdabajnokság. Ebből nem lehetett kimaradni. Minden felugrás előtt előbb a gipszelt lábamat kellett lendítenem ahhoz, hogy az ép lábammal el tudjak rugaszkodni a földről. Néhány próbálkozás után belejöttem ebbe is. Annyira, hogy a játék hevében megfelekeztem mindentről, és az egyik lendítéskor teljes erővel belerúgtam a hálótartó vasoszlopba. Reccs! Két osztálytársam közrefogott, és elvitt a sebészetre. Az orvos immár nemcsak apámat ismerte jól, hanem engem is. A legfrissebb gipszemből egy hét alatt kiesett a fatipli, és november vége felé az egész sarokrészen tulajdonképpen mezítláb jártam. Budapesten voltam látogatóban. Nelly jóvoltából újabb gipszet kaptam, amit néhány nap múlva levettek Veszprémben, kis törzshelyemen. Az orvos fellelegzett, mikor elkészönt tőlem, remélve, hogy most jó darabig nem találkozunk. Ám kölcsönös reményeinket ismét keresztülhúzta a sors.

Még négy nap sem telt el a gipsz levétele óta, mikor testnevelés órán a szó szoros értelmében elszálltam a gyűrűről, és egy fél kosárlabdapályát átrepülve beestem a ló alá. Repülés közben húztam a falábamat (előző sérülésem után rajtam maradt a Falábú becenév), próbáltam menteni a menthetőt. Éppen a lónál felügyelte a gyakorlatot Bakos István tanár úr, aki körünkben többek között arról is híres volt, hogy méretes pofonokat tudott adni. Hatalmasat koppantam a parkettán, majd amilyen gyorsan csak tudtam felpattantam, mutatva, hogy nincs semmi baj. Sántikálásomat az előző törésre fogtam. A bal láb forgója tájékaról éles fájdalom hasogatott. Még vagy két óráig bírtam a fájdalmat, aztán szóltam Kollegának. Két osztálytársam közrefogott, és elvitt a sebészetre.

– Á, Hernádi úr, van szerencsém. Ezúttal mivel szolgálhatunk? – fogadott teátrális mozdulatokkal az orvos. Elmondtam, hogy testnevelés órán megjártam a gyűrűvel. A felvétel szerint a combcsont felső vége tájáról letörött a trochanter maior.

– Tekintettel arra, hogy itt gipszelni nem lehet, most szögelünk. Fő a változatosság. Remélem, ezek után nem akard a teljes reper-toárt végigpróbálni.

– Csak az a kérdés, hogy a szög benne marad véglegesen, vagy később kiveszik?

– Általában benne hagyjuk.

– Az nem lesz jó, doktor úr, mert ha öreg napjaimra berozsdásodik, minden lépésnél nyikorogni fog.

– Akkor meg hazamész apádhoz, és három hét szigorú fekvés, majd apránként, fokozatos terhelés. Január 13-án felülvizsgálat. Volt szerencsém, üdvözlöm apádat.

Hazautaztam. A szigorú fekvésből semmi nem lett, mert másnap már mentünk Gyurival egy kis éjszakai síelésre. Kiválasztottunk egy szolidabb terepet, ott síeltünk rövid ideig. Azt nem lehet mondani, hogy óvatos terepválasztással nem ügyeltem az apránkénti, fokozatos terhelésre. Csak a magam módján.

1961 szilvesztere kicsit csendesebben telt el, mint az eddigi néhány. Ebben döntő szerepe volt a legújabb törésemnek is. Fölülvizsgálatkor az átvilágítás kimutatta, hogy a csont nem forrt össze. (Hát mitől forrt volna össze? A síeléstől, vagy a tánctól?)

– Hazamész, és három hét további fekvés – adta ki a parancsot Veszprémben az orvos.

Erről kapásból tudtam, hogy teljesíthetetlen. Illetve csak kis kerü-lővel. Ugyanis este volt az iskola bálja – számunkra az utolsó. Ter-mészetesen ott volt a helyem a többiek között, mint minden össze-jövetelünkön. Egy vacak törés csak nem lehet akadály. A régebbi bálók is nagyszerűen sikerültek. Udvaroltunk a lányoknak, néha ugrattuk őket. Mindig vidámak voltunk, és mindig hülyeségeken törtük a fejünket. Az egyik ugratási lehetőséget maga a divat kínálta. Akkoriban a diáklányok számára szinte báli előírásnak számított a sötét alj, a nejlonblúz és a nejlonkesztyű. Rossz lehetett ennyi nejlon-

cucuban, de a divat kedvéért sokan képesek kitartón szenvedni. A tánc közben nemcsak lelkileg (ez volt a fő!), hanem elektrosztatikusan is feltöltödtünk. A szám végén elég volt csak úgy megköszönnünk a táncot, hogy közben mutatóujjunkkal közelítettünk a kislány orrához. Rögtön átugrott a szikra, kis áramütést és nagy meglepetést okozva ezzel. Ám az igazi, a láthatatlan szikrák sokkal fontosabbak, izgalmasabbak és némelyek maradandóbbak voltak.

Farsangkor többször és kölcsönösen meghívtuk egymást a leánykollégiummal. Ilyenkor bezzeg jobban repült az idő, mint szilenciumon vagy a kimenőelvonáskor. Úgy éreztük, hogy mindig túl korán jelentik be a tanárok az utolsó számot. De minket sem kellett féltetni. Föltettünk egy végtelenített szalagra már előre felvett érzelmes, lassú számot (mi nemes egyszerűséggel csak családalapító számnak hívtuk). Ezzel is lehetett késleltetni egy ideig a zárórát. A másik akciónk az volt, hogy az összejövetel vége felé kisorsoltuk egymás között, kik kérjék föl táncra a vendég tanárnőket. A többiek, a mindkét oldalon érdekeltek ezzel is időt nyertek. A kis lépések taktikája elve alapján bevetettünk minden csibészséget, amit csak tudtunk. Mi pedig arról voltunk híresek, hogy egy megoldandó feladatra azonnal keresni kezdtünk legalább két jó megoldást. Legtöbbször találtunk is. Vagy akkor csak hittük róluk azt, hogy azok, majd később rádöbbsentünk, már megint eltaláltuk szarva közt a tőgyét.

Az utolsó félév az „arccal az érettségi felé” jegyében telt el. Matematikából például minden órán szabályszerűen érettségiztünk, hogy szokjuk a légkört. Knoll János tanár úr aranymondásai végigfűszerezték a négy évet: „Tanuld meg, gyerek, a matematikus a világ leglustább embere! Képes hosszan gondolkodni azon, hogy valamit egyszerűbben oldjon meg.” Megkövetelte, hogy először vázoljuk fel minden feladat logikai lépéseit. Ha azok jók voltak, a numerikus folyamatokban még tévedhettünk is, ez csak kis hibának számított. Másik vesszőparipája a becslés volt. Mi várható eredményként? Mindezek a mai napig, és messze túl a matematikán, az élet legkülönbözőbb területein nagyszerűen alkalmazhatók.

Különleges tanáregyéniség volt fizikatanárunk, Krivián Lajos is. Szarkasztikus humorára jellemző a következő eset. Czibók István felelt fizikából: jeles. A következő órán Krivián:

– Kijön felelni... (hosszú hatásszünet): Czibók István. Mi volt feladva mára?

Czibók olyan csodálkozva nézett ránk, mintha marslakó lenne. Megjegyzem, a gondolataiban volt is olyan távolság, mert erre még álmában sem számított. Pirinyó lelkivilága egészen addig a pillanatig a felhőtlen védettség állapotában leledzett, hiszen ő már múlt órán abszolválta a jelest. „Mint száműzött, ki vándorol...” – kivándorolt Czibók a táblához. Már az komoly teljesítménynek számított, mire tudatosítottuk benne, hogy a gőzmozdonyról van szó.

– Kérem vázolni a működési elvét a táblán!

Nem tudom, hogy máskülönben milyen rajztehetség lehetett Pista, de most beleadott apait-anyait. Egyetlen szépséghibával. Működési elv sehol, ám egy egészen csinos kis 375-ös mozdonyt rajzolt fel a táblára. Majd ezt kibővítette a negyedik meghajtott kerék hozzáadásával 424-esre. Még a hosszabb kéményt is átalakította. Gondolom, nem annyira a hitelesség, mint inkább az időhúzás okán Czibók már a kéményből kijövő füstöt kezdte cizellálni, bodorítani. Krivián tanár úrnál itt szakadt el a cérna:

– Na és a fűtő?

– Jó, ha van... – adta meg magát Czibók, a megsemmisülés szélén támolyogva.

Krivián tanár urat számomra a lehető legrosszabbkor, az utolsó félév kezdetén elhívták az egyik veszprémi vegyi kutatóintézetbe főosztályvezetőnek. Hanem az utódjával nagyon megjártuk. Elismerem, nehéz ilyen előd után átvenni a stafétabotot. Ez neki nem is sikerült. Az első órán úgy gondolta, hogy megismertet bennünket a logarléc rejtelmeivel. Hiába mondtuk kórusban, hogy ezt már elsőben az első órákon Knoll tanár úr..., de ő csak erősködött, hogy próbaképpen vonjunk négyzetgyököt 4-ből. Tiltakozó zúgolódásunk kellős közepette és lányos zavarában véletlenül a négyes helyett a hármásra tolt a lécet, majd közölte velünk – kis tudatlanokkal –, hogy a 4 négyzetgyöke 1,73. Persze kiröhögtük. Erre föl bosszúból íratott egy

röpdolgozatot. Eredmény 1 kettes és 40 egyes. Kiderült, hogy egy feladatot rosszul ellenőrzött, így nem is lehetne egy elégtelen sem. Ettől a pillanattól elkezdődött egymás szívatása. Mindenki csak egy picit sercintett oda a tollával a fehér köpeny hátoldalára, de óra végére még a zakójára is jutott a tintából. Erre megfenyegette az osztályt, hogy majd az érettségien megmutatja. Én minden esetben fennhangon tiltakoztam, ha az igazságérzetem megszólalt. Ő meg tanári hatalmával válaszolt.

De minket sem kellett félteni. Én például az egyik gyakorlaton bedugtam a millivoltmérőt egy pillanatra a 220-ba. Mármint volt. Hát már csak volt a mérőműszer is, mert ezt a feszültséget nem bírta. Nagy csattanással és kék bodor füsttel megadta magát. A mutatója úgy vágódott neki a mérhető maximumnak, hogy derékban azonnal lekonyult, és úgy maradt. Ami kísérletet csak akart bemutatni, azt legjobb tudásunk szerint azonnal megghiúsítottuk. Ha egy golyónak teszem azt mágneses tér hatására gurulnia kellett volna, meg sem mozdult szegény. Nem is csoda, mert előtte gondosan odaragasztottam. Egyik gyakorlaton rádiót kellett összeállítanunk. 4–5 fős csoportokban dolgoztunk. Mikor a mérésekhez értünk, Gyulavári Jóskával mentünk a műszerért, amiből csak egy volt. Ott álltunk ártatlan pofával, és vártunk.

– Gyulavári, erre a műszerre nagyon vigyázzatok, mert vadonatúj és méregdrága. Ezzel ti mérték először.

Direkt félhangosan, hogy jól hallható legyen, odasúgtam Jóskának egy beleegyező bólintástól kísérve:

– És utójára. – Nem is adta oda, maga mért le minden szükséges adatot, bediktálta nekünk, aztán vitte magával a műszert.

A gyakorlat közepén, mikor a többiek még sehol sem voltak, én észrevétlenül behúzódtam a laborasztalok alá. Gyulavári jelentette:

– Tanár úr kérem, a mi rádiónk már szól – majd abban a pillanatban, mikor látszólag elfordította a hangolót, enyhe rügással jelzett nekem, mire én rákezdtem:

– Kossuth rádió, Budapest. A pontos idő tíz óra. Híreket mondunk... A veszprémi Lovassy László Gimnázium nagy értékű műszert

fog vásárolni az imént tönkrement helyett... – A hírek további része már közröhejbe fulladt.

Az érettségi vizsgáig még hátralévő időnk rohamosan fogyott, a tanulnivaló meg csak nőttön-nőtt. Minket is utolért az az érzés, hogy az ember minél többet tud, annál inkább rádöbben arra, hogy milyen keveset tud. De ahogy halad előre a tanulásban, egyre jobban összeáll a kép, még akkor is, ha rémálmaiban többször átéli az érettségi vizsga összes lehetséges borzalmaait. Egyik éjszakán ebből bukik, másikon amabból. Milyen érdekes az emberi elme és emlékezet: honnan a csudából képes ennyi nyomasztó, borzalmas dologból későbbre ilyen szép emlékképeket összegyűrni? Ez már önmagában is csoda.

Elérkezett a továbbtanulásra jelentkezés határideje. Addigra már szilárdan megbizonyosodott bennem, hogy a Színművészeti Főiskolára adom be a jelentkezési lapomat. Mivel a művészeti tanintézetknél igencsak kétséges volt a bejutás, ezért azok mellett még máshová is lehetett jelentkezni. A Szegedi Orvostudományi Egyetem lett felsőoktatási orientációm második állomása. Még április 7-én kiderült a színművészetiről, hogy nem teljesülhet szívem vágya. Mindjárt az első rostán kiestem. Ha jól tudom, 1300 jelentkező közül mindössze hetet vettek föl abban az évben.

A ballagási meghívónkra választottunk egy nagyon szép Hemingway-idézetet: „Az ember nem arra született, hogy legyőzzék.” (Hányszor visszacsengett ez a mondat életem során! Mennyit bogoztam az értelmét! Más emberrel, egy feladattal vagy a sporttal kapcsolatban teljesen egyértelmű a jelentése. De mi van a halállal? Legyőzi az embert? Mindenkit legyőz? Hogyan lehet legyőzni magát a halált? – F fiatal korban az ember könnyen mosolyog a halálra, de közeledvén hozzá, mosolya egyre fanyarabb lesz.)

Május 5-én ballagtunk. A negyedikesek nevében Ady Endre: *Üzenet egykori iskolámba* című versével búcsúztam.

...
„S én, vén diák, szívem fölemelem
S így üdvözlöm a mindig újakat:
Föl, föl, fiúk, csak semmi félelem.

Bár zord a harc, megéri a világ.
Ha az ember az marad, ami volt:
Nemes, küzdő, szabadlelkű diák.”

A következő héten lezajlottak az írásbeli vizsgák. De hogyan?! Az összes többi rendben, hanem a latin... Ma már nem tudom megmondani az okát, miért makacsoltam meg magam annyira, de kijelentettem, hogy latinból nem fogok érettségizni. Ebből komoly nézeteltérésünk és hosszas hadakozásunk támadt Kollegával. De én csak nem és nem, mint egy csökönyös számár. Egyik reggel mentem be az iskolába. Éppen akkor nyílt ki az osztályunk ajtaja. Kollega lépett ki rajta. Amint meglátott, hamiskás mosollyal fogadta köszönésemet.

– Gyere csak ide!

– Tessék parancsolni, tanár úr.

– Gyere be! – De addigra már fogta is a zakóm hajtókáját, nehogy elszaladjak. Úgy ismert bennünket, mint a rossz pénzt.

Beléptünk. A többiek már nekikezdték az írásbelinek. A táblán Cicero-, Tacitus-, Vergilius- és Horatius-idézetek. (Te Szűzanyám! Hova keveredtem? Nem mintha nem lenne díszes és előkelő a társaság – akár a táblán, akár az osztályban –, de nekem most egészen más dolgom van. Vagyis csak lenne.)

– Ül le! – Majd elém tett egy papírlapot, kezembe nyomott egy tollat. – Na, írjad!

– Mit, tanár úr? – adtam a gyanútlan, pedig már sejtettem, hogy mire megy ki a játék.

Széles mozdulattal mutatott a táblára.

– Írjad már, a kutya úristenit, mert kitaposom a beledet! Mit húzod itt a drága időt?

Láttam, hogy minden további ellenállás teljesen értelmetlen.

– Carpe diem! – sóhajtottam nagyot Horatius után szabadon, majd hozzáfogtam, hogy én is kihasználjam az időt. (Ezt az esetet sokszor fölidéztük később is. Kollega még utólag is úgy kacagott rajta, hogy a könnyei is kicsordultak.

– Kérlek szépen, azt mégse tűrhettem, hogy az osztályból éppen neked ne legyen latinból érettségid. Hát micsoda dolog lett volna?

Sokat gondolkodtam ezen is. Lehetett mindez véletlen csupán? Hogy pont akkor léptem be az épületbe, és Kollega éppen akkor jött ki az osztályból, hogy visszavezethesse elveszettnek hitt bárányát a nyájhoz.)

Június 8-án volt a szóbeli vizsga. Nem voltam az az izgulós típus, de mi tagadás, a zabszem-effektus dolgozott bennem is. Ahogy mentem az iskolába, eszembe ötlött, hogy 1867-ben ezen a napon koronázták magyar királlyá Ferenc Józsefet és királynévá Erzsébetet. Vajon számomra ez a nap mi lesz? Korona vagy töviskoszorú?

– Hernádi, ha nekem nem költőt húzol, hát agyonütlek – biztatott kedvesen Fújákné. Ötösével mentünk be a vizsgára. Ebben a sorrendben utolsó voltam. És mit húztam? Természetesen a tanácsköztársaság íróit. Míg a többiek elkezdtek kidolgozni a tételüket, én jelentkeztem, hogy kezdhetjük. Harmadánál-felénél sem jártam mondandómnak, mikor Fújákné odasúgott valamit az elnöknek. Váltottak még néhány mondatot, mire az elnök mosolyogva fordult felém.

– És a versek?

Ettől kezdve kedélyes társalgássá változott a vizsga, régi ismerősökként beszélgettünk. Később tudtam meg, hogy az írásbeli értékelésében ez áll: „A jelesek közül is kiemelkedik Hernádi dolgozata...” Következett a történelem. A./ tétel: őshaza, vándorlás, államalapítás; B./ tétel: a faszizmus és a II. világháború. A B./ tételnél az elnök már szinte sportot űzött abból, hogy valahol megfogjon. (Kicsi korom óta bújtam az e témájú könyveket, a vizsgáig már több tucat könyvön túl voltam, sőt addigra már megtanultam a sorok között is olvasni. Az sem volt elhanyagolható dolog, sajnos még most sem az.) Soroltam a frontokat, hadseregeket, parancsnokokat, a dátumokat és az összefüggéseket. Egyszer csak azt mondja az elnök:

– Adolf Eichmann.

– Ő a Birodalmi Biztonsági Főhivatal IV. B. 4. osztályát vezette. A deportálásokat irányította. Viszonylag alacsony rangja (SS-

Obersturmbannführer¹⁹⁾ ellenére hatásköre csaknem egész Európára kiterjedt. Magyarország megszállásakor, 1944. március 19-én Budapestre jött, hogy személyesen irányítsa a zsidók deportálását. A háború után távollétében halálra ítélték. 1960 május 23-án az izraeli titkosszolgálat, a Moszad emberei Buenos Airesben elfogták, és Izraelbe csempészték. Ott bíróság elé állították. 1961 decemberében halálra ítélték. Az ítéletet éppen ma egy hete, 1962. június 1-jén hajnalban végrehajtották.

– Na menjen most már! – mondta félig nevetve az elnök.

Következett a matematika. Közepesre sikerült. A szóbelin utoljára maradt a fizika. A tanár úr – ha másoknál nem is – nálam szigorúan betartotta korábbi fenyegetését. Annyira, hogy meg akart buktatni. Az égvilágon mindenbe belekötött. Bármit mondtam, semmi sem volt jó neki. Nagyon élvezhette, mert közben gúnyos utalásokat tett a közelmúltra. Meg akart buktatni. Utóbb mesélte el Kollega, hogy az igazgatónk és az érettségi elnök ezt nem engedte meg. Nekik is föltűnt, hogy itt valami más is lehet a háttérben. Emiatt léptek közbe.

Szépen állunk! Félévkor még jelesen volt fizikából Krivián tanár úrnál, az érettségim meg csaknem megbuktam belőle. Mi lesz így az orvosi felvételi vizsgán? Vegyes érzelmekkel utaztam haza Cseténybe. Otthon azonnal, hadüzenet nélkül kitört a háború. Másnap folytatódott. Délután átkerekeztem Bakonyoszlopra Jutkához. Akkoriban ott tanított. Visszafelé, egy erősebben lejtős szakaszon nagy csaholással utánam iramodott egy kutya. Ez kéne most nekem púpnak a hátamra, gondoltam magamban, és teljes erővel behúztam. Ám miközben a kutyára figyeltem, nehogy elkapjon, egy faág beakadt az első kerék küllői közé. A kerékpár azonnal megállt, én pedig önfeledten suhantam tovább. Hatalmas pofára esés lett belőle. Csúsztam a murvás úton, a két tenyeremen és a térdemen. Mindkét helyről eltűnt a bőröm. A nadrágom szétszakadt. Már csak ez hiányzott! Bár el kell ismerni, hogy a külsőm így jól harmonizált akkori lelkivilággal. (Szegény embert az ág is húzza! Vagy: A székely száll föl a

¹⁹⁾ A magyar rendfokozatban az *alezredes*nek felel meg.

vonatra, és közben megállás nélkül püföli két kis gyermekét. De annyira, hogy az utasok a kupében rászólnak:

– Mondja jóember, nem szégyelli magát, hogy ezt a két szerencsétlen gyereket agyba-föbe veri?

– Jaj, hagyják má' kende, nagy az én bánatom. Tegnapelőtt temettük el a feleségemet. A nagyobbik fiamat lecsukták postarablásért. Ez itt beszart. Ez meg lenyelte a vasúti jegyeket. – Közben elindult a vonat. Kis idő múlva kinéz a székely az ablakon.

– Na tessék! Ráadásul rossz vonatra szálltunk.)

Az érettségi bankettet június 12-én tartottuk. Mindkét kezem teljesen bekötve, a cigarettát is alig tudtam megfogni. Ennek ellenére jól éreztem magam. Akkor voltunk utoljára együtt teljes létszámban. Dr. Kollega Tarsoly Sándor osztályfőnökünknek megköszöntük (ha ezt egyáltalán meg lehet köszönni eléggé valaha is!), amit értünk tett. A gyakorlati pedagógia és az emberismeret csúcsa, hogy ezt a minden hájjal megkent zsványbandát – néha akaratunk ellenére – mégis elvitte az érettségiig.

– Mit fogsz tenni, ha nem sikerül az orvosi egyetemre menned? Ugye tudod, hogy a pakliban ez is benne van? Az a kettes fizika... Ráadásul felvételi tárgy!

– Ó, tanár úr! Én nem vagyok ám az a csüggedős fajta. Most, hogy tanár úr galád cselvetése nyomán megvan a latin érettségim, minden akadály elhárult az elől, hogy bányász legyek. A csillékhez meg a szénfalhoz ez untig elég. Még sok is.

Kollega olyan szívből jövőt kacagott, ahogyan csak ő tudott. Minden ilyen ellenünk (valójában értünk) elkövetett, és sikerrel járt saját „merényletét” nagy hahotával nyugtázta. Majd komolyra fordította a szót.

– Kérlek szépen, azért az lehetetlen, hogy az osztályból éppen te ne tanulj tovább.

– Magam is ezt szeretném, de az érettségit legalább annyira elfuseráltam, mint Kaposvárott a kakukkos órát. – Elmeséltem Kollegának az általam alig várt és célirányos találkozásomat a kakukkal, amit szintén jóízű nevetés követett.

– Tanár úr, kérem, én ezzel tisztában vagyok. A helyzet komoly, de nem reménytelen. Újra meg kell találnom a fix pontomat, összeszedni minden tudásomat, majd egy huszárvágással kettévágni azt a gordiuszi csomót, amit a kettős fizika és az érettségi vizsga közepes átlaga okozott a továbbtanulás tekintetében.

Június végén volt az orvosi egyetemen a felvételi vizsga. Sok jóval nem kecsgetett a szegedi út. Kopasz Imrééknél szálltam meg. Imre bácsiék Nelly keresztszülei voltak. Régebben már nyaraltam náluk 1–2 hetet. Még színdarabot is játszottunk a felnőtteknek. Szegeden tanultam meg úszni. Meglehetősen sajtóságos körülmények között: Kopasz Laci haverjai nemes egyszerűséggel behajítottak a medencébe. Marha ötlet volt. Majdnem sokkot kaptam. Emiatt később soha nem tudtam fejest ugrani.

A felvételi reggelén parádéba vágtam magamat, és elindultam az egyetemre. Ahogy szállnék föl a villamosra, éreztem, hogy mögöttem áll valaki. Visszaléptem, és udvariasan előre engedtem az illetőt. Megköszönte, majd a peronon szóba elegyedtünk.

– Maga nem szegedi, ahogy a beszédéből megítélem.

– Nem, én Csetényből jöttem, a Bakonyból. Most lesz a fölvételi vizsgám az orvosi egyetemen.

– És miért ilyen messzire? Budapest? Pécs?

– Apám itt végzett. Talán hagyomány lehetne...

– Igen? Hogy hívják az édesapját?

Mondom apám nevét, mire összecsapta a kezeit, és azonnal átváltott tegeződésbe.

– Te Miska barátom fia vagy? Nahát! De miért nem szólt nekem, hogy fölvételizni jössz?

Mint utóbb kiderült, évfolyamtársak és jó barátok voltak. Ő is a professzori karhoz tartozott, mint apám sok egykori diáktársa.

A felvételi úgy zajlott, ahogy még legszebb álmaimban sem tudtam volna elképzelni. Egyszerűen megtáltosodtam. A biológia írásbelin a vesét választottam. A fizika írásbelin 8 feladatból 7-et jól megoldottam. A nyolcadiknak eljutottam a feléig, amikor lejárt az időm. De annak is felvázoltam a logikai megoldását, ahogy azt Knoll tanár úr megtanította nekünk. A szóbelin is kivágtam a rezet mindkét

tantárgyból. Utána kiküldtek. Vagy negyed órát vártam. Mikor visszahívtak, a vizsgabizottság elnöke rám förmedt.

– Ember, hát mit tett maga?

– Nem is tudom... Úgy érzem, hogy elég jól sikerült... Elrontottam valamit?

– El ám, de alaposan. Brillírozik nekünk a felvételin, közben meg itt mi van? – mutatott az érettségi bizonyítványomon a kettes fizikára.

– Félévkor még jeles volt. – Nagyon röviden elmeséltem, hogyan jártunk a tanárcsereével.

– Én ezt mind megértem, de be kell látnia, hogy kettes fizikával az orvosira... Semmi esély.

– Ezt belátom, de amikor jelentkeztem, akkor még jelesem volt. – De ha nem, hát nem.

Ennyiben maradtunk. Az a fiú, aki mellettem írta a tételeket, éppen hetedszer felvételizett. Szintén orvos gyereke volt. Eddig hatszor ment végig mindenem. A jó eredmény ellenére sorozatban kapta az értesítőket: „Helyhiány miatt...” Vajon sikerült-e akkor vagy később bejutnia? Én nem sokat ejtöttem saját esetemen. Eső után köpönyeg.

– Bányász leszek – mondtam szüleimnek, mikor megérett az elhatározásom.

– Szó se lehet róla – tiltakozott apám. – Van fogalmad arról, milyen hely az? A kegyetlen nehéz munka, a rengeteg sérülés, haláleset, az egészségtelen munkakörülmények. Tönkre akarod tenni magad?

– Fogalmam nagyjából csak annyi van, amennyit az idősebb barátaim meséltek. Ha elmegyek oda dolgozni, majd lesz saját tapasztalatom is. A kettő nem ugyanaz.

– Édes fiam, ha elmész a bányába, én kitagadlak a családból.

– Nagyon sajnálnám, ha így lenne, de én már döntöttem: bányász leszek. Ha más kibírja, nekem is bírnom kell. Dolgozom majd, és mellette fölkészülök a jövő évi fölvételre.

– Hova akarsz jelentkezni? Megint az orvosira? Kettes fizikával? Közepes érettségivel? Ugyan, fiam!

– Nem szívesen megyek még egyszer oda, ahonnan egyszer már eltanácsoltak. A kettes fizika miatt sem az orvosi, sem a műszaki pályák nem jöhetnek számításba. A jog meg a közepes átlag miatt

nem. Olyan helyre kéne menni, ahol magyar, történelem vagy biológia a felvételi tantárgy. Majd meglátjuk.

Jelentkeztem a bányánál, ha majd betöltöm a 18. évemet, oda megyek dolgozni. Előkészítettem minden adminisztrációt, hogy a születésnapomon már leszállhassak. A Középdunántúli Szénbányászati Tröszt Balinkai Szénbányák Kisgyóni Üzemébe osztottak be tartalékos földalatti csillésnek.

Július közepén eljöttek hozzánk Éváék. Éva, Pista és az ő menyasszonya, Panni. Végre több időt tölthettünk együtt. Nagyokat beszélgettünk a világ folyásáról, pályáról, szerelemről, házasságról, tehát az élet fontosabb dolgairól. Szinte minden nap kirándultunk, bebarangoltuk a környéket. Az egyik hétvégén Balatonfüredre mentünk, ahol megyei röplabdaversenyt rendeztek. Ezúttal a csetényi csapatot erősítettem. Már régen ment olyan jól a játék, mint akkor. Hát csoda? Hiszen ha az a doppingszer, amit Éva otléte jelentett számomra, mérhető lett volna, az több évi eltiltással is felér. Azonban a hosszabb együttlét alatt olyan apró jeleket is észrevettem Évával kapcsolatban, ami sehogy sem stimmel számomra. De próbáltam elhessegetni ezeket a sötét gondolatokat. Már csak az hiányzik, hogy őt is elveszítsem! Hirtelen minden odalenne. Még rágondolni is rossz. De most itt van velem, napokig, hetekig együtt lehetünk. Nem kell várni a levelet (ámbrár annak is megvan a maga varázsa!), a fölmerülő kérdésekre és kétségekre azonnal választ kaphatsz. A felvételik sikertelenségén ugyan sokat gondolkodtam, meg nagy vonalakban kidolgoztam a jövőre vonatkozó elképzeléseimet, de egy kicsit sem voltam elkeseredve miattuk. Biztos voltam magamban. Éva pedig számomra maga volt a felhőtlen boldogság. (Pontosabban, azt a pici báránfelhőt is be kellett volna számítanom, de mikor számolgat, és mikor mérlegel egy szerelmes ember? Ha erre képes, akkor sok minden lehet, csak éppen szerelmes nem.)

A zirci apátság templomában ott álltunk egymás mellett, elmerülve az áhítatban. Én akkor az imádságomban arra kértem a Jóistent, ha már így alakult az életem a pályámat illetően, azt nem bánom, innen is majd kivágom magam, csak Évával együtt maradhassunk. Hiszen már majdnem három éve rajongásig szerettem őt, minden

gondolatom csak körülötte forgott vagy hozzá tért vissza. Ha a kollégiumban levelet kaptam tőle, sokáig melengetett a bizsergető érzés: mit írt a levélben? Repült-e velem együtt, követte-e szárnyalásaimat? A szerelem úgy repített újabb és újabb magasságokba, mint a termik a vitorlázó repülőgépet. Már olyan szépen elterveztem mindent. A továbbtanulással kapcsolatos fiaskó még helyrehozható, hiszen annyi minden érdekel.

– Uram, adj erőt, hogy mindezeket végigvihessem, és add, hogy együtt maradhassunk Évával. Ámen – fejeztem be imádságomat.

Bánya (Kisgyón, Balinka, Dudar)

Augusztus 11-én szombaton Évák hazautaztak. Sok időm nem maradt a merengésre, mert 15-én, a 18. születésnapomon kellett le szállnom a bányába első ízben. Hétfőn fölszereltem Kisgyónban. Kaptam kobakot, gumicsizmát, bányászlámpát, CO-készüléket²⁰, bilétát és két váltás munkaruhát. A biléta és a bányászlámpa száma egyezett. E kettőt azonosításra is fölhasználták, hogy adott időpontban ki van lent a bányában és ki nincs. Ha baj volt, ezt is kellett tudni minden emberről. A fürdőben kaptam egy lemezszekekrényt. Bepakoltam a holmimat. A bányászbusz indulásáig még volt időm. Elmentem az akna bejáratához, hogy egy kicsit jobban körülnézzek. Rengeteg érdekes dologgal találkoztam. Mielőtt elindultunk haza, tekintetemet rávetettem az akna fölötti feliratra: Jó szerencsét! – Bizony, kell is az. De még mennyire kell. A többit majd meglátjuk. Így lettem földalatti csillész.

A reggeli műszakhoz nagyon korán, 4-kor volt ébresztő. Meglehetősen gonosz időpont. (A kifacsart közmondás szerint: ki korán kel, egész nap álmos.) Már ezt külön szokni kell, ahogy a bányát is.

²⁰ Mentőmaszk, ami megköti a levegő szénmonoxidját.

Ezért az első hat napon csak bányajárás van, amit sétáltatásnak is neveznek. Mi, újonnan érkezők Pali bácsihoz, egy obsitos bányászhoz tartoztunk, aki a földalatti lőszerraktár felelőse volt. A jobb karja könyöktől hiányzott. (A kupli, egy elmés csilleszállító szerkezet rászorult a drótkötélre, ami a fordítókorong előtt a drótkötél csavarodása miatt fölrántotta a karját, és mire körbeért a korongon, a karja leesett a lába elé. A bikaerős ember nem csinált semmi különösöt az ügyből, maradék kezével leállította a pályát, egykorvolt testrészét becsomagolta, a hóna alá csapta, és kiballagott a bányából.)

Ugyan nem volt szabályos, mert a bányajárás idején nem lett volna szabad munkát végeztetniük velünk, mégis összekötötték a kellemest a hasznossal. Ha már úgyis mászkálunk mindenfelé, miért ne hordhatnánk ki a napi lőszeradagot a csapatokhoz és a frontfejtésekhez. Így adódott, hogy míg szinte újra meg kellett tanulnunk járni, alkalmazkodva a lenti viszonyokhoz, a hátunkon vittünk faládában 25 kg robbanóanyagot. Egyik kezünkben a bányászlámpa, a másikkal a pakkot fogtuk, közben nem győztünk ügyelni a terepre, és ami fölöttünk volt, a főtére. (A bányabeli főte a szobai viszonyokban a plafonnak felel meg.)

– Fejre vigyázni! – szólalt meg Pali bácsi, ha a háta mögül tompa puffanást hallott.

– Kösz, öreg, de ha előbb szólsz.... – gondoltam magamban, mert addigra legalább tízszer bevágtam a fejemet vagy a főtébe, vagy az alatta meghúzódó szerelvényekbe. Pali bácsi menet közben zúdította ránk az új ismereteket és a legkülönbözőbb tanácsokat. (Legalább annyit tudott, mint kis nagymamám.) Később mindegyiknek nagy hasznát vettem és nemcsak a bányában, hanem az élet számos más területén.

Kisgyónban gyalog szálltunk le egy meglehetősen meredek lejtésű légvágaton vagy azon a lejtaknán, ahol kötélpálya hozta föl csillében a szemet és a meddőt, a másik sínpáron meg eresztették le az üres csilléket és a szükséges anyagokat (ácsolatok, deszkák, vastámok, a biztosítás különböző elemei stb.). Egy-egy nehezebb műszak után mintha ólomlábakon jöttünk volna kifelé. A bánya különleges levegő-

jében csaknem kétszer annyi energiába telt valamit megtenni, mint ugyanazt külszínen.

A csillés munkakört uraságinak is nevezték. Nekem ugyan soha sem sikerült rájönnöm a két kifejezés összefüggésére, mert ha valaki csak ránk nézett, a másik szó – az urasági – eszébe sem jutott volna. Sőt!

Csillésként egy töltőállomáshoz osztottak be. Ide két frontfejtésről gumiszalagon ömlesztve érkezett a szén egy nagy tartályba, aminek az alját sűrített levegővel lehetett nyitni-zárni. A töltő mögött mindkét sín pár véget ért. A végek alatt egy jókora vaslemez volt, azon kellett az egyik sín páron guruló csilléket befordítani, és a másik sín páron tolni a töltőhöz. Nehezítette a dolgunkat, hogy ezt a részt bokáig érő víz borította, tehát nem láthattuk a sínvégeket. Egy üres csille kb. 400, egy szénnel teli 1200–1300 kg. Kihasználva a guruló csillék lendületét, nagyobb gyakorlattal a befordítást fél kézzel is el lehetett végezni. Már akinek! Az egyik csetényi barátom, Scheiber Laci fogadást ajánlott, hogy nem tudok befordítani a lemezen fél kézzel egy teli csillét. Mégiscsak sikerült, ami nagymértékben növelte az ázsiómat. (Mikor ezt a történetet közel 40 év távlatából elmeséltem az unokáimnak, tátott szájjal hallgatták. A kisebbik – akkor volt 4 éves – annyira beleélte magát a történetbe, hogy a végén csodálattal vegyes lelkesedéssel kiáltott föl: – Gratulálok, László!)

Ha egy csille megtelt szénnel, a töltőt el kellett zárni, és egy üres csillével kitolni a töltő alól a telit. Ilyenkor csaknem 2 tonnát kellett álló helyzetből elindítani. Hamar hozzászóktam a mázsákhoz és a tonnákhoz. Rövid idő alatt olyan kérges lett az egész kezem, hogy a tenyerem bőrkeményedésén minden fájdalom nélkül el tudtam nyomni a csikket. Addig sem voltam az a nyápic alkat, de most nagyon megerősödtem. A 178 cm-es magasságomhoz 96 kg volt a súlyom. Igaz, többet ettem, mint egy kis család. (Ez még másodikos koromban volt, hogy a kollégiumban egyik vacsorára megettem 21 adag főtt kolbászt. Negyedikesek voltunk, amikor elkísértem egy szem lány osztálytársunkat, aki a gyorsbüfében ebédelt. Amíg ő evett és beszélgettünk, addig nekem elfogyott 10 krémes. Ekkor érkezett meg két osztálytársunk. Jutka hüledezve mesélte nekik:

– Képzeljétek, ez a hülye Hernádi bezabált 10 krémest.

Több se kellett Farkas Bélának, azonnal kihívott evőversenyre. A változatosság kedvéért – krémesből. De előbb a kollégiumba kellett mennem, ebédelni, ez kötelező volt. A többiek megvártak. Elkezdtük. Béci is kért húszat, én is. Egy kicsivel előbb végeztem. Kértem még. Kaptam négyet, és mondták, hogy momentán nincs több krémesük.) Volt olyan éjszakás műszakom, ami után sok szalonnával, hagymával és paprikával készítettem 20 tojásos rántottát reggelire. Igaz, a bánya mellett naponta még 10–12 kilométernyi futás és röplabdaedzés is volt a programomban. Ebédkor többször elhangzott az asztalnál:

– Hát tudod, édes fiam, én igazán nem sajnálom, de ami sok, az sok. – Érdekes, számomra sohasem tűnt annak.

Apám lassan-lassan kezdett beletörődni a sorsomba, annál is inkább, mert látta, hogy az igen kemény három műszakos munka mellett elkezdtem az intenzív felkészülést a felvételig. Akkoriban hallottuk, hogy az ELTE²¹-n a következő tanévtől indítanak biológiai-könyvtár szakot. Ezt meg kéne próbálni. Magyarból és biológiából kell készülni.

Volt még egy jelentős változás körülöttem. Már említettem, hogy a csetényiek hamar megszerettek és befogadtak minket. Ezt első-sorban apámnak, áldott jó természetének és áldozatos munkájának köszönhattuk. Nagy ismeretségi köre révén az ország legjobb helyeire tudta beutalni a betegeit. Itt a legmesszebbmenőkig protekciózott, a szó nemes értelmében. „Kedves Barátom!...” – kezdte sokszor professzoroknak és híres intézetek igazgatóinak, főorvosainak írt leveleit. Minden lehetőséget kihasználta csetényiek érdekében. Mi semmiben sem különböztünk a többi falusi gyerektől. Nyáron a teljes öltözékünk egy szál fekete klottnadrágból állt. Nem volt sem flanc, sem rongyrazás és magasan hordott orr. Sőt lassan észrevettem, hogy a faluban már szinte csak én járok mezítláb. (Még majd szájára vesz a falu! Vigyázni kell, mert hamar megszólják az embert! – Ennek ellenére ezt a szokásomat később is megtartottam.)

²¹ Eötvös Loránd Tudományegyetem.

Hanem, mikor bányász lettem, olyan szeretettel fordultak felém, és olyan szeretettel fogadtak maguk közé, hogy azt elmondani nem lehet. Talán az ő hatásuk is benne volt abban, hogy apám hamar megnyhült, majd eredeti rosszállása finom kis büszkeségbe fordult át. Ebben a kérdésben teljes mértékig megértettem korábbi aggodalmát. Nem véletlen, hogy sokkal sötétebben látta a bányát, mint mások, hiszen bányaorvosként maga is megtapasztalta a baleseteket, körzeti orvosként pedig a különböző, a bányában összeszedhető nyavalyák végeredményét.

Már egy hete a töltőnél dolgoztam, mikor egyik évéskor a sarokácsolat mellett megjelent egy kispatkány, és fejét forgatva nézett föl rám – tisztes távolból. Gombszemeiből csak úgy csillogott a lámpám visszavert fénye. Odadobtam neki egy falat szalonnát, mire gyorsan elszaladt. Kisvártatva kilesett az ácsolat mellől, fölkapta a zsákmányát, és eltűnt. Ezt addig-addig ismételtettem, míg a végén a csizmám hegyéről is elvitte a szalonnát. Egész jó haverságba keveredtünk egymással. Ha a kis barátom megjelent, tudtam, hogy elérkezett az évés ideje. Ezen a vonalon nagyon összetartottunk. Különben is tilos volt az egereket és a patkányokat bántani, mert csoportos menekülésükkel minden mérőműszernél pontosabban és előbb jelezték az esetleges veszélyeket, a víz- és gázbetörést egyaránt.

Akkoriban még minden héten hat napig tartott az iskola és a munka is. Év végéig nekem minden letöltött hónap után járt egy nap szabadság. Egyre többször gondoltam arra, hogy meg kéne látogatnom Évát. Szegeden tanult. De odáig utazni a Bakonyból még a mai viszonyok között is igen komplikált. Hát még akkor! Megbeszéltem az aknászommal, hogy összevonnék néhány műszakot, hogy maradjon időm az utazásra. Évának megírtam, hogy október 6-án indulok. Nem tudtam még, mit vállalok! Az egybevent két műszak, a reggeles és a délutános után mindössze négy órány maradt az alvásra, aztán újra vissza. Minden porcikám fáj. Állva elaludtam. 32 órából 24-et lehúzni a bányában, ezalatt megmozgatni kb. 3000 tonnát... De mit számított mindez ahhoz képest, hogy mehetek Évához! Végre szabad voltam, és indultam Szegedre. Szinte az egész utat végigaludtam. Este már csak öt percre találkozhattunk Évával a kollégiumban.

Átadtam kis ajándékaimat. Megbeszéltük a vasárnapi találkozót két órára.

Reggel korán kerékpáron mentünk Kopaszékkal Szatymazra, szüretelni. Délben visszamentem Szegedre, paradéba vágtam magam, és pontban kettőkor ott voltam a kollégiumnál. Ám Éva már kimenőre ment. Le-föl sétáltam a kollégium előtt este 7-ig. Szörnyű előérzet kínozott, amiből egy pillanat alatt zord valóság lett, mikor megjelent Éva, oldalán újdonsült lovagjával. Alig maradt időnk a kimenő végéig.

– Éva, mi volt ez?

– Egy kis flört – rántott egyet a vállán teljesen közömbösen, majd kényszeredetten elmosolyodott.

Ebben a pillanatban minden összeomlott bennem. A régebben sejtett bárányfelhő viharfelhővé dagadt, és hatalmas dörgések mellett szakadatlanul csapkodtak a villámok, földig rombolva, fölgújtva és fölperzselve minden szépet, jót és reményt, amit számomra Éva jelentett csaknem három éven át. De a keserves mindenit neki! Hát csak ennyi vagyok a számára? Van fogalma arról, mennyit dolgoztam azért, hogy eljöhessek hozzá? Nem tegnap este beszéltük meg azt, hogy ma kettőkor találkozunk? Szalagavató bál, *Rejtély...*, *Meg Rád bízom az életem...*, Most meg egy kis flört? Az utolsó pillanatban fogtam vissza lendülni kész karomat. Helyette megkérdeztem:

– És, jólesett?

Erre elsírta magát. Na tessék!

– Kár emiatt sírni, te döntöttél így.

Tüntetőleg és sürgetőleg megjelent a tanárnő. Lejárt a kimenő.

– Nézd, Éva, már nincs annyi időnk, hogy ezt megbeszéljük. Szilveszterkor elmegyek hozzátok. Addig gondold át mindent, és akkorra kérem a végleges választ. Szervusz – köszöntem el tőle a lehető legrövidebben, majd megfordultam, és eljöttem.

Ez volt a derült égből kislejcsze hiteles története. Napokig csak kóvályogtam össze-vissza. Rakosgattam érveimet hol ide, hol oda, de semmi nem jött ki belőle. Majd az egészet azzal hessegettem el magamtól, hogy szilveszterkor majd meglátjuk.

November 1-jén áthelyeztek Kisgyórnól Balinkára. Itt is tartalékos földalatti csillás lettem. Ez a munkakör azért volt kedvező számomra,

mert mindig oda tettek, ahol hiányzott ember. Így adódott, hogy a bánya legtöbb munkahelyét sorra véve dolgoztam frontfejtésen, csapaton, kamrafejtésben, omlasztásnál, az uraságin belül voltam töltős, kuplis, forgató, vitlás stb. Balinkán volt szénosztályozó, ide hozta a kisvonat a kisgyóni szenet. Ha az osztályozó kötélpályája elromlott, minket vezényeltek a külszínre vagonokat tolni. A mérnökség is többször kikért figuránsnak. A változatos munkahely hozta magával, hogy nagyon sok emberrel megismerkedtem. Közben elvégeztem egy nehézgépezelői tanfolyamot.

Balinkán egy táróvágaton mentünk a függőaknáig, és ott szálltunk a kasba. Ez a bánya sokkal mélyebb volt, mint a kisgyóni, kb. 350 méter mély. Minden nap eljutottunk a tengerszint alá. A szenet lejtaknán keresztül gumiszalagon szállították ki a bányából.

Vagy két hétig együtt dolgoztam egy bodajki cigánnyal. Láttam, hogy a fizetési ívre a neve helyett három keresztet rak.

– Rudi, legalább a nevedet tanuld meg leírni! – biztattam. – Gyere, segíték neked – fogtam a krétát, és egy használaton kívüli csille oldalára felírtam a nevét nyomtatott nagybetűkkel. Egy darabig csak nézte érdeklődve, majd nekiveselkedett a másolóshoz. Nagy igyekezetében néhány betűt fölcserélt.

– Majdnem jó, csak itt egy betűcsere... Na még egyszer!

Rudi elkezdte az újabb kísérletet. A tortúra közepe táján egy cifrázott mondás kíséretében elhajította a krétát, hogyha eddig is jó volt a három kereszt, jó lesz ezután is.

– Ne hülyéskedj, öregem. Hát mit szól majd az asszony, ha meg-nősülsz, és kiderül, hogy még a nevedet sem tudod leírni? Az anyakönyvvezető előtt is majd odabiggyesztesz három keresztet? A purdék is ki fognak csúfolni emiatt. Gyere csak, gyakorold! Fog ez menni.

Addig-addig gyözködtem, míg sikerült. Minden nap leírtam vele a nevét ötször. A következő fizetéskor nagyot nézett a bérszámfejtő, mikor Rudi a három kereszt helyett aláírta a saját nevét. Mi meg cinkosan összemolyogtunk.

A testvérek közül egyedül maradtam otthon. A felvételi vizsgára készültem biológiából, lazításként pedig befejeztem a Jókai-könyvek olvasását. Gondosan ütemeztem a tanulnivalót, hogy maradjon még időm az ismétlésre.

Annak ellenére, hogy tíz mázsa ingyen-szenet kaptam a bányától, nem fűtöttem a saját szobámat, sőt télen is nyitva tartottam az ablakot. Az áldott jó bakonyi levegő csak úgy zúdult befelé. Olvasás után ismét alkalmaztam a madzagos villanyoltási trükköt, mert semmi kedvem nem volt emiatt kiszállni az ágyból.

Közeledvén a karácsony, november végén írtam egy levelet Évának. Több szempontból is összegeztem az eddig történeteket az első levéltől kezdve végestelen-végig, és hogy ugyanúgy szeretem, mint eddig, kértem, ne szakítson velem, szóval csupa olyan dolgot írtam, amit szigorúan tilos, mert csak olaj a tűzre.

Szilveszter délutánján érkeztem Jászberénybe. A kettőnk dolgát érintő megbeszéléssel hamar végeztünk, mert Éva utolsó döntésként kijelentette, hogy ő szakít velem. Most meg nagyon siet, mert jönnek érte, és mennek szilveszterezni. Ebből majdnem diplomáciai bonyodalom támadt anya és lánya között. Még én kértem Teca nénit, hogy hadd menjen Éva, mert a további erősködésnek nincs semmi értelme. Így döntött, ő tudja miért, és ez már végleges. A szilveszter – pusztán csak önmagát tekintve – nagyon jól sikerült. A szülőkkel hármásban végigbeszélgettük az éjszakát. Rövid alvás után elbúcsúztam, és jöttem haza.

Teljes letargiába estem. Ekkora csalódás még életemben nem ért. Tehetetlen düh munkált bennem, ami már nem irányult senki ellen, hanem csak úgy, bele a vakvilágba. Jó darabig csak az italtól reméltem megváltást. Nagyon a lovak közé hajítottam a gyepelőt, s amíg ezt a keserűség-poharamat ürítgettem, az maga is újabb keserűség-poharat hozott számomra. Mikor részegen dülöngéltem hazafelé, üveges tekintettel keresgéltem a tiszta égbolton a Göncöl-szekér vezércsillagát. (Mi ezt választottuk magunknak még levelezésünk korai szakaszában, Petőfi Sándor: *A négyökrös szekér* című verse alapján.) Mennyi mindent el akartam mondani neki egyszerre, amiből csak halk, összekuszált motyogás lett. Legyintettem egyet a végén: –

Ugyan mindegy, ezt te úgysem értheted... – Aztán cipeltem tovább nagy lelki málháimat, amit az ital még alattomosan továbbduzzasztott.

1962–1963 tele az egész országban szokatlanul hideg volt. A Bakonyban mértek mínusz 29–32 fokot is. Meghirdették a széncsatát, ami annyit jelentett számunkra, hogy januártól két hónapon át egyfolytában, minden ünnepnap nélkül dolgoztunk. Addig is kemény munkánk még tetéződött ezzel.

Január 20-a vasárnapra esett. A frontfejtés vakszárnyán dolgoztunk, mikor annak elejét egy hirtelen jött hatalmas omlás elzárta. Mozgott a föld, mintha tengeren hánykolódó hajón lettünk volna. Recsegett, ropogott minden, a dübörgés fölülmúlta a T-34-es tankok moráját. A méterenként beépített ácsolatok – deréknyi vastag fatörzsek – mint gyufaszálak roppantak ketté. A főtéből csillényi földdarabok szakadtak le egyben, millió más kisebb darabbal együtt. Vastások fordultak ki a helyükből (egy-egy ilyen 90–120 kg). A földindulást és az ézengéses hangzavart még az is tetézte, hogy a villanyvezetékek elszakadtak, így odalett a villanyvilágítás. Mindez csupán néhány másodperc alatt zajlott le, de nekünk óráknak tüntek a pillanatok is. Míg ösztönösen a máglyák (a legerősebb biztosítások) mellé ugrottunk, az élete filmje mindenkiben villámgyorsan lepergett. A mellettem lévő munkatársamat úgy eltalálta egy jókora földdarab, hogy néhány csigolyája eltörött. A hirtelen csönd egybeolvadt a döbbenetünkkel. Majd kérdeztük egymást végig a vakszárny teljes hosszában, hogy kivel mi történt. Kisebb-nagyobb csontzúzódások, horzsolások és az említett komolyabb sérülés. A *Jó szerencsét!* – hál' istennek – megvolt, már csak az hiányzott, hogy minél előbb legyen a *Szerencse fel!*

Kopogtatással adtunk életjelt a kintieknek. Huszonnyolcan bent rekedtünk. A frontmester pontosan tudta a létszámunkat. Attól nem kellett tartanunk, hogy elfogy a levegőnk, mert 36 méter hosszú volt a vakszárny – igaz, az Országos Bányaműszaki Felügyelőség által engedélyezett 17 méter helyett. Szerencsére ennek az omlásnak semmi köze nem volt az engedély túllépéséhez, mert akkor a főnökök sorában hullottak volna a fejek. Egy bányászlámpát meggyújtottunk,

hogy megnézzük az omlás körüli részt. Tudtuk, hogy a túloldalon azonnal megindították a mentést. Összegyűltünk egymás köré. Leültünk a fenyődeszkákra, és halkán beszélgetni kezdtünk. Pániknak semmi nyoma. (Ha egy bányász pánikol, akkor ott már igencsak nagy baj van!) Majdnem tíz órába telt, mire kintről annyira át tudták törni az omlást mellmagasságban, hogy a két társaság beszélgethetett egymással. Ekkor mi is nekiláthattunk a munkának. Mindenki felélezgett, mikor kiszabadultunk. (Ettől sokkal komolyabb és több baleset is előfordult, mert belépésemtől számítva az év végéig volt három halottunk. Ilyen apróságokat, hogy az emberek ujjáról elszállt egy-két perc vagy köröm, azt nem is jegyeztük a piacon.) Az egy sérültünket kivitték hordágyon, majd onnan azonnal mentőautóval tovább. Ezt a napot is méltán sorolhatom újabb születésnapjaim sorába.

Otthon csak annyit mondtam könnyedén, hogy lenyomtam még egy műszakot. (Le ám, de még milyet!)

1963. február 5-én sorozásra kellett mennem Veszprémbe. Ez félig-meddig osztálytalálkozóvá vált. Utána beültünk egy étterembe mindannyian, és végeláthatatlan beszélgetésbe kezdtünk. Mire észbe kaptam (jobb később, mint soha), csak néhányan maradtunk. Már nem tudtam hazautazni Cseténybe. Kószáltam reggelig. Közben megírtam legújabb versemet.

Magamnak

Bolond fiú, te, nemhogy zsörtölődnél,
hogy éjszakára nem kaptál lakást,
s a hideg telet most lemérheted
eleven hőmérőként bőrödön,
de kabátodba jól beburkolózva
sétára indulsz. Messze még a reggel...
Ne siess! Minek? Ráérsz. – Nézd, figyeld csak!
Míg sötétben állsz, anyásan rád lehel
meleg fényeiből egy puha csókot
kamaszkorodnak legszebb városa.

Bejárod a rég nem járt utat,
a hosszú séta közben megpihensz, s míg
az elmúlt négy év minden diákcsínyét
eléd hozza egy röpke pillanat,
a múltra emlékezve, sóhajtva fölnevesz.

Így állsz majd meg – ki tudja, hogy mikor? –
kicsit megtörve, ha majd perced letelt,
visszaintve még a nagy küszöbről,
hol vár majd rád az örök ismeretlen.
Nevetve bár, de mégis könnyesen
barátaidnak még visszasuttogod:

Nagyon szép volt, csak kár, hogy vége már!

Veszprém, 1963. február 5.

A Ki Mit Tud?-ot az iskolák és a munkahelyek szerint szervezték, így én a bánya révén a Fejér megyei versenyen indultam. Meg is nyertem. Sajnos csak egy olyan televíziós adásban szerepelhettem volna, amit egyik vasárnapon Szegedről közvetítettek. De ismert okok miatt abban az időben untig elegendem lett Szegedből. Később már bántam egy kicsit, mert a veszprémi irodalmi színpadon Goethe: *Prométheusz* című versét felváltva szoktuk mondani Borbély Lászlóval, ő pedig néhány év múlva ezzel nyerte meg a döntőt. Nagyon sajnáltam, hogy meg kellett válnom az irodalmi színpadtól, mert jó barátságok alakultak közöttünk, az igen erős szakmai munka mellett. Addig nyüstöltük egymást a versmondásban, amíg egy-egy vers nem lett színpadképes. Néha késhegyig menő vitákat folytattunk egy hangsúly, egy szünet, a hangerő vagy egy mozdulat miatt. Mindenki szabadon elmondhatta véleményét, és biztos lehetett abban, hogy másoktól is ugyanezt kapja. A kölcsönös kritika záloga volt annak, hogy jól sikerüljenek az előadásaink.

A bányában egy számomra teljesen új világot ismertem meg. A kemény munka semmiség volt ahhoz képest, amennyivel gazdagodtam tapasztalatokban, megtanultam rengeteg munkafolyamatot,

ahogy megerősödtem, és ahány emberrel megismerkedtem. Ha szénfalon dolgoztam, csákányozás közben hihetetlen gazdagságban omlottak eléem a földtörténeti korok megkövesedett hírvívői; gyönyörű, gyöngyházfényű kagylók és csigák, a nagyobb széndarabok felületén páfrányok és zsurlók lenyomatai.

A csetényiek közül sokukat pici gyermekkorom óta jól ismertem. Most, a közös munka közben majdnem mindegyik más és más oldaláról is megnyilvánult. Ami a legfontosabb volt odalent: az összetartás. Az én életem is függött másoktól, és mások élete is függött tőlem. Ezért a kölcsönös bizalom alapfeltétel volt.

A kemény tél kellős közepén elromlott a szénosztályozó drótkötél-pályája. Néhányunkat kivezényeltek egy hétre, a külszínre, vagonokat tolni. A vagonokat pájszerrel indítottuk el, majd vállunkkal nekifeszülve ketten toltunk négy vagonot. Jó arány... A munkáskabátomból kiszakadt egy darab, mert amíg teljes erőből nekifeszültünk az indításnak, odafagyott a vagon oldalához.

Egyszer Zsuzsa utazott haza. Úgy beszéltük meg, hogy a bányánál találkozunk, és onnan együtt megyünk a bányászbusszal. Éppen aznap a lejtakna gumiszalagjának alsó részénél a lehullott szénport kellett kilapátolnunk egy kisebb aknából, vissza a gumiszalagra. Műszak végén mindenütt vastagon állt rajtam a szénpor. Annyira, hogy Zsuzsa meg sem ismert. Mikor elé álltam, elfordult. Újra elé álltam, ismét elfordult. Erre levettem a kobakomat (akkoriban kopasz voltam), és meg is szólítottam. Így már megismert.

Áprilisban saját kérésemre áthelyeztek Dudarra. Jobb volt ide járni, mert Dudar Cseténytől csak 6 kilométerre volt, míg Balinka 17 kilométerre. Lerövidült az utazás, több időm maradt. Szükségem is volt rá, mert erősen közeledett a felvételi időpontja. Ezt a lehetőséget már nem szalaszthattam el. Tudtam, hogy igen nehéz lesz, mert ha a felvételin ki is kerülöm a fizikát, még mindig ott van az érettségi közepes átlaga. Nagyobb sebességre kapcsoltam a tanulásban. Igyekeztem minden zavaró körülményt kiküszöbölni. A félig-meddig esélytelenek nyugalmával minden maradék energiámat a tanulásba fektettem.

Nagyon megfogott az a lélektani átalakulás, amin minden műszak kezdetén átmentünk.

Leszállás

Beléptünk a kasba,
tizenhat már-fáradt ember.
Éles csattanással
csapódott ránk a rács.
Alattunk kétszáznyolcvan méternyi úr.
A csatlós jelére – hat rövid dudaszó –
lassan megindulunk. A mélység, mint a
megkergetett tolvaj batyujából
kiszóródó rablott kincs, egyre fogy.
Hallgatunk,
mintha írott törvény lenne ez.
Csak a vezérlécet tartó keresztgerendák
gyors suhogása muzsikál fülünkben.
Számolni sem tudod, oly gyorsan tűnnek el,
magukkal ragadva egy-egy darabját
keserves életünknek.
Az apró, táncoló, sárgafényű lángok
szerteszórják a kas falán
kísértetként imbolygó árnyékképeinket.
A kezünkben tartott bányászlámpa fénye
pajkos játékát űzi: fényt
s árnyékot kergetve végig
arcunk egyre mélyülő, kemény vonásain.
Hallgatunk.
A kas lelassul, megáll.
Nyitják a rácsot...
Föld, tiéd vagyunk!

Csetény, 1963. május 29.

Június elején megtartottuk az egy éves érettségi találkozót. Addigra közülünk a 41-ből már 30 körül jártak egyetemre vagy főiskolára. Ennek ellenére én csak Pulay Tamást irigyeltem egy kicsit az osztályból, aki a tengerhajózáshoz ment. Kezdetben matrózként dolgozott. Összehasonlítottam gondolatban a két foglalkozást. Mindegyiknek megvan a maga szépsége és bizonyára a maga árnyoldala is.

Június végén elérkezett a felvételi vizsga ideje. Nagy várakozással néztem elébe. Biológiából és magyarból volt írásbeli és szóbeli vizsga. Ugyan mindegyik nagyon jól sikerült, de már nem mertem jósolni az eredményt illetően. Magyarból Jókai volt az egyik tétel. Ismert okokból ezt választottam. Nem is a tartalmi dolgokkal adódott bajom, hanem ott kellett szembesülnöm azon egyszerű ténnyel, hogy alig tudok írni. A munkától jókorára duzzadt kérges kezem mintha önállósította volna magát, nem akart engedelmeskedni annak a parancsnak, hogy tessék írni. Még az ujjaimon is akkora bőrkeményedések voltak, hogy minden ujjperc hajlatában elrepedt a bőr, és telement szénporral. A csákány és a szívlapát nyeléhez idomult kezemet még kiegyenesíteni sem tudtam, nemhogy homorúra formálni, mint régen. (Azonnal eszembe jutott Rudi és a csille oldalára pingált betűi. Hogy kinevetne most, látva abbéli kínlódásomat, ahogy formázom a betűket a papíron. Végére is ez egyetemi felvételi vizsga, ide mégsem tehetek három x-et, oszt jól van!) Hosszas erőlködés után csak beindultak a régi reflexek, és ormótlanul mozgó ujjaim között a toll egyre-másra rótt a sorokat. Így már jobb. Fog ez menni.

Jelentkeztem egy kéthetes tengerparti nyaralásra. A Fekete-tengerhez, Mamaiába mentünk. A sok munka és a fölkészülés után nagyon rám fért egy kis pihenés. Mikorra hazaérkeztünk, már várt az értesítés, hogy felvettek az ELTE biológia-könyvtár szakára, nappali tagozatra. Kezds szeptember elején. Kollégiumi elhelyezést a Róbert Károly körüti volt kaszárnyákban kaptam, amiket akkor vett át az egyetem a honvédségtől.

Utóbb kiderült, hogy a mintegy 600 jelentkező közül egyedül voltam közepes rendű. Ahhoz képest semmiféle tartalmi nehézségem nem akadt, sem az írásbelin, sem a szóbelin. Így bekerülhettem a szerencsés 120 közé, akiket fölvettek. Életemnek ez a része rendeződni

látszott. Hanem a másikinál még jó darabig csak kuszálódtak a szálak, annak ellenére, hogy magányom oldásához éppen jókor jött a tengerparti út.

Pistával – már nem tudom, milyen indíttatásból – volt egy olyan hallgatólagos megállapodásunk, hogy Éváról nem beszélünk. Még utólag sem tudom eldönteni, hogy ez vajon segítségemre volt-e, vagy még inkább nehezítette a dolgomat. Szerettem volna szabadulni tőle, de az érzéseim fogva tartottak. Minden emlék nagyon élesen élt még bennem.

Védekezem...

Jön hozzám bátyád. Fáj egy kicsit,
hogy nem kérdezhetem meg tőle sem:
mi van veled, te régi kedves?
Kamaszkorom és ifjúságom legszebb
– s most tudom – legfájóbb álmodása.
Gondolsz-e még régmúlt időkre,
mikor egymásén kívül nem volt más világ?
Vagy feledve engem mindent elfeledtél,
szerelmünket és az Angliát?

Védekezem, gondolván arra,
ha elszáll majd egy röpke emberöltő
– s ki tudja, akkor én már hol leszek –
az öregkor ráncai szép szemedre is
– alkonyatkor – majd pókhálót lehelnek.

Csetény, 1963. augusztus 7.

A nyár hátralévő része még munkával és gondolataim rendezésével telt el. Végigtekintettem az utóbbi éven, a munka és a szerelem sok-sok szépségén és gyötrelmén.

Gyere, és nézd meg...

Voltam sokkal mélyebben is,
mint lesz egyszer végső helyem.
Ha nem félsz egy más világot
látni, majd gyere le velem.

Nézz körül! Ez itt a munkahely.
Eléd táruul egy új, modern pokol
véget nem érő szenvedése,
hol gép és ember együtt robotol.

Mindennap újra leszállunk ide,
mert a föld nekünk ingyen semmit sem ad.
Hányszor vártam reményt vesztve, törten,
hogy ő győz a harcban, s egyszer rám szakad.

Csetény, 1963. augusztus 15.

Az utolsó bányabeli munkanapot délutános műszakban töltöttem. Szeptember 5-én este 10 órakor szálltunk ki, és másnap délelőtt már az egyetemen jegyzeteltem. Óriási kontraszt volt a kettő között. Két külön világ. Nagy öröm számomra, hogy megismerhettem mind a kettőt. Mennyivel szegényebb lennék, ha valamelyik kimaradt volna az életemből. Úgy éreztem, hogy az egyetemet a bányával alapoztam meg. (Ami azt illeti, elég mélyről alapoztam, tényleges és átvitt értelemben egyaránt.) Most pedig: irány az egyetem! Szerencse fel!

Egyetem

Az elején nagyon sok teendő szakadt ránk egyszerre. Teljes üzemben elkezdődtek az előadások, a gyakorlatok és a szemináriumok. Tagja

lettem a BEAC²² röplabdacsapatának. Elődeink kiesése folytán nekünk a kerületi bajnokságban kellett indulnunk. Ez tipikusan az egyetemi csapatokra jellemző jelenség. Ha közel egy időben megy ki az egyetemről a csaknem teljes játékosállomány, az utódok szinte előről kezhetnek mindent.

A sportorvosnál, mint afféle új embernek, indítottak egy törzslapot. Magasság, testsúly stb. Aztán a kezembe adtak egy csutorát. Nekem még nem mértek addig vitálkapacitást, így óvatosan fújdogáltam. El is ment a ketyere holmi közepes értékig, mire a főorvos biztatott, hogy erősebben. Nekem sem kellett több, ráeresztettem teli tüdővel, teljes erővel. Mindjárt 6000 fölé szaladt egy picivel. Így már jobb.

A kollégium külsőségeiben ugyan nem lett sokkal barátságosabb, mint volt kaszárnya korában, viszont a harmincfős szobánkban jó társaság jött össze. A képviselt szakok: biológia, biológus, kémia, földrajz, fizikai-kémia, matematika, fizika, vegyészet, geológia, könyvtár. Mindenki máshoz értett jobban, mint a többiek. Egy aranykezü szobatársunk mesterien tudott festeni menzajegyeket. Szövődtek a barátságok, és indultak a fergeteges kártyacsaták (tarokk, ulti, póker stb.). Az éjszakába nyúló hosszú beszélgetések és viták hamar összerázták a közösségünket. Később élményben dús megmozdulásaink is voltak, amiken nagyokat neveltünk, viccelődtünk. Engem amolyan mókamesternek könyveltek el az évfolyamban is, mert állandóan huncutságokon törtem a fejem, másrészt az adódó szituációkból legtöbbször vidám dolgokat hoztam ki. Ez persze nem zárta ki azt, hogy ne legyek kellően komoly, ha éppen az szükséges.

Valahányszor kérdezték, hogy milyen szakra járok, válaszemre többnyire elcsodálóztak. Hogy jön össze a kettő: biológia és könyvtár? Pedig egyszerű. A tudományos könyvtárakban nagyon is passzol, némelyekben egyenesen kívánatos. Igaz, mindössze csak öten voltunk ezen a szakon, mindenesetre bölcs gondolat volt a könyvtár szakot természettudományi szakkal párosítani. Így lettünk két kar, a BTK²³

²² Budapesti Egyetemi Atlétikai Club.

²³ Bölcsészettudományi Kar.

és a TTK²⁴ hallgatói. Rajtunk kívül még matematika, kémia és földrajz szakosok is voltak a könyvtárosok között, csak kevesebben, mint mi. A biológiához pedig az általánosan megszokott kémia és földrajz mellé – szintén kisebb létszámban – párosítottak pszichológiát és pedagógiát.

Az egyetemi foglalkozásokon annyi mindent zúdítottak ránk, hogy alig győztük kapkodni a fejünket. Egyik tanárunk cifra mondata ma is fülemben cseng: „...és ez indukálta az exteroceptorok funkcionális differenciációját. Leírták?” – Dőlt, csak dőlt belőle, így, egyben, órákon át. A többiekből is.

Hogy fölösleges energiámat némiképpen jó célra is használjam, vállaltam magántanítványokat, időnként mentem mérnökök mellé figuránsnak, és elkezdtem statisztálni a filmgyárban. Ott annyira bedolgoztam magam, hogy csak telefonáltak nekem: ennyi fiú, ennyi lány, ilyen ruha, olyan frizura, hely, időpont, a többi pedig az én dolgom volt. Ha megszorultam anyagilag, csak kimentem Nagytétény-Diódra. Rózsika nagynéném férje, Bukszár János ott volt állomásfőnök. Tamás és János unokatestvéremmel felváltva kirakodtunk egy-egy vagon szenet. Csak hogy túlságosan el ne szakadjak a szívlapáttól. Egyik évfolyamtársamhoz edzés gyanánt többször mentem fát vágni. Mikor leesett az első nagyobb hó, megszerveztem a szobatársak között, hogy menjünk el éjszakai hólapátolásra. De a hecc kedvéért versenyben voltunk, hogy ki tud toprongyosabban kiöltözni. Ez annyira jól sikerült, hogy a munkafeltevő helyen az előttünk érkezők egy kicsit odébb húzódtak tőlünk. Pedig ők sem a Lordok Házából jöttek. Az Astoria és a Kálvin tér között a folyamatos munka mellett egész éjjel olyan műsort rittyentettünk, hogy a főnökség nagy része is ott toporgott körülöttünk, nehogy lemaradjanak a poénokról.

A felhőtlen ifjúkor felelőtlen kilengései mellett nagyon sok tanulás várt ránk, mert vésszesen közeledett a vizsgaidőszak. Az első időben még a tanulást is meg kellett tanulnunk. Itt már nem lehetett érvényesülni csak magolással. Rengeteg mindent viszont be kellett

²⁴ Természettudományi Kar.

vágni úgy, ahogy volt, szőröstül-bőröstül. A vizsgák megkezdéséig elég erős lemorzsolódás jelentkezett az évfolyamban. Örültem annak, hogy ez a veszély engem nem fenyegetett. Nagy kedvem volt a tanuláshoz. Volt ezen kívül még egy fontos hajtóerőm: tudtam, honnan jöttem, és azt is, hogy hová tartok.

A könyvtári tárgyakból az osztályozást kedveltem, különösen az ETO²⁵-t, ami akkoriban kapott új lendületet nálunk. Ebből évfolyamelső lettem.

Szilveszterre Panniékhoz utaztam Szolnokra. Pista is, én is január elejére vizsgát ütemeztünk be, így nem volt semmi dárídó. Átbeszélgettük az egész éjszakát. Panni hívott, hogy legyek az esküvői tanúja júniusban. (Ma már a világerért sem vállalnék ilyen megtisztelő szerepet, mert ahol én tanúskodtam, az a házasság mind szétment. Rossz ómen.)

Lázasan készültünk a farsangi könyvtáros bulira. Én már az első előadásán észrevettem, hogy egy az egyben tudom utánozni Sher Tibor docenst. Mikor szeptemberben az évfolyamunk Esztergomba ment könyvtárakat látogatni, a többiek ismerkedtek egymással, beszélgettek, kártyáztak, én meg lázasan írtam egy órát a Sheerjegyzetekből. A többiek úgy néztek rám, mint a bélpoklosra. (Akkor még alig ismertük egymást.) Stréber! – olvastam ki a tekintetükből. Visszafelé, ahogy vonatra szálltunk, leadtam az előre megírt Sher-órát. Még az ismeretlen utasok is nevettek.

A farsangi bulin a könyvtár tanszék minden oktatóját kifiguráztuk (Kovács Máté, Sher Tibor, Szentmihályi János, Fülöp Géza, Szelle Béla, Babiczky Béla, Voit Krisztina, Dér Mara és Fodor Zoltán – egy kicsit odacsípkedtünk mindenkinek). Madách Imre: *Az ember tragédiája* volt a keretjáték. Kovács Máté professzor volt az Úr (megszemélyesítője Kamarás István), akit az angyalok kara (a tanszék oktatói) sorra dicsérnek meghajolva, majd a szövegük végén, a fejükön lévő glóriát fölakasztották az égbolton előre bevert kampószögekre. Már az elsőnél hatalmas nevetés tört ki, mert tudták, mire

²⁵ Egyetemes Tizedes Osztályozás.

megy ki a játék. Kovács Máté táblára rajzolt körei azonnal beugrottak mindenkinek. Maga a professzor is kacagott. Ahogy szaporodtak a glóriák, úgy én egyre dacosabban álltam az angyalok karától féldoldalvást. Az Úr, nyugtázva minden dicséretet, felém fordult.

– És te, Lucisher? – itt hosszan nem tudtuk folytatni az előadást a dübörgő taps miatt – Tán nem tetszik néked, amit alkoték? – és széles mozdulattal mutatott a glóriákkal teletűzdelt égboltra.

– S mi tessék rajta?! Én négyyszögésítem köreidet!

Függöny, majd egy Lucisher-óra következett a kör négyyszögésítéséről. Nekem ez a szerep – bár nagy sikert hozott még évfolyamon kívül is – igen sokba került, ugyanis éppen emiatt év végén Sher docensnél megbuktam könyvtártörténetből.

Vidámkodásunk legtöbbször alig ismert határt. Néha átütött a komoly dolgokon is. Dr. Csákvári Béla, az általános és szeretlen kémia professzorunk köztudottan nagy Fradi-drukker volt. Annyira, hogy fehér ingéhez legtöbbször zöld nyakkendőt kötött. Mikor a Honvéd csapata 7:2-re megverte a Fradit, már vártuk a kémia előadást. A profnál még hétfőn is tartott a gyásznapi. Két vegyület összeöntése előtt kelleetlenül megkérdezte, hogy milyen lesz a színreakció. Néhányan azonnal rávágtuk, hogy zöld-fehér. Erre kissé fölkapta a fejét, de megpróbált a tárgynál maradni.

– És milyen lesz a komponensek aránya?

– 7:2 – zúgtuk kórusban, mire teljesen elszabadult a pokol. Néhány percig csak a meccset elemezte abban a reményben, hogy ez soha többé nem fordul elő.

A szezon lezárásaként röplabdában megnyertük a kerületi bajnokságot. Mentünk tovább a Budapest II-be.

Pisták esküvője Szolnokon volt. Az ünnepélyes bevonulás előtt én megálltam Panni mögött. Kisvártatva mellém lépett – mint Pista tanúja – Éva. No hiszen! Ha most valaki bemondaná, hogy utolsó pár előre fuss! De hamar erőt vett rajtam, és rám hullt a *2x2 józansága*²⁶.

²⁶ Radnóti Miklós: Levél a hitveshez.

Annál is inkább, mert Éva ekkorra már gyűrűs menyasszony volt. Szép csendesen ismét elsuhantunk egymás mellett.

Hol tölthettem volna másutt a nyári szünidőt, mint a bányában? Már addigra annyira megfogott, és magához láncolt, hogy szívesen mentem vissza dolgozni Dударra. A régi munkatársak is szeretettel fogadtak. Némelyek élénken érdeklődtek az étvágyam felől, de hamarosan láthatták, hogy az bizony semmit sem csökkent. Úgy adódott, hogy egyik leszálláskor a kas két végében éppen szemben álltunk egymással, a lőmester és én. Az ő oldalán egy lőszeres láda, az enyémen az ennivalós táskám. Átkacsintottam neki:

– Cseréljünk!

– Á, most nem. Majd fölfelé!

Egyszer elkobozták tőlem kis pakkomat, és a büfében lemérték. 1 kilogramm kenyér, 20 deka sonka, 20 deka szalonna, 20 deka szalámi, 1 guriga medvesajt, 3 pálpusztai sajt, 3 halkonzerv, hagyma, paprika, paradicsom és a kulacsomban 2 liter tej. Ezt még negyven év távlatából is emlegetik, ha találkozunk.

Az egyik délelőtti műszak végén szinte az egész bánya felbolydult. Hú, micsoda lányok, meg így, meg úgy... Ennyi szőke ciklont egy rakáson... Ment a szokásos, nagy szöveg. Kilátásba helyezett hőstettek, persze feltételes módban mindez, nem hagyva kétséget afelől, hogy a rögtönzött sztorinak ki lenne az egyik főszereplője. A váratlan jövevények a délutános műszakban fognak leszállni, újságotolták a többiek. Ahogy a kassal megközelítettük a külszint, éktelen csivitelést hallottunk föntről. Amikor kiszálltunk, úgy, ahogy voltam, koszosan eléjük álltam. Azt hiszem, inkább csak a hangomból és a mozdulataimból ismertek meg.

– Hernádi, te mit keresel itt? – csapták össze a kezüket.

– Én itt dolgozom. De ti mit kerestek itt?

Kiderült, hogy a biológia-földrajz szakosok nyári gyakorlat gyanánt jöttek bányalátogatásra. Bár a ruhájuk patyolattiszta volt, mégis furcsa volt bányászruhában látni őket. Közöttük volt Viola is. Ő földrajz-könyvtár szakos volt. Együtt buktunk meg könyvtártörténetből. A bukásomban vastagon benne volt a farsangi bulin vállalt szere-

pem, amikor Lucishert alakítottam. Nem baj, ennyit megért. Ámbár úgy hiányzott ez nekem, mint üveges tótnak a hanyattesés.

– Képzeld el, bent jártam a könyvtár tanszéken, hogy az utóvizsga időpontját megtudjam, és ott azt mondták; Sher docens hosszabb időre elutazott Izraelbe kutatni, ezért neked is, nekem is kijavította a jegyünket elégségesre – újságolta.

Hurrá! Soha jobb hírrrel nem szolgálhatott volna Viola. Egyrészt megúsztam egy nyűgös utóvizsgát, másrészt így automatikusan jó rendű lettem.

De hogy ne csupa örömből álljon a nyaram, egy herceg kis baleset-sorozattal zártam ez évi bányabeli ténykedésemet. Dél előtt leugrott egy csille a sínről. A társam meglépte az egyik végét, mire a másik vége, ahol én voltam, fölcsapódott, és odaszorította a fejemet a főtéhez. A csille sarka meg fölhasította a szemhéjamat. Éppen ezen a tájékon szokott fölrepedni a bokszolóknak is. Elég intenzíven vérzett, de oda se neki. Nem telt el egy óra sem, mikor az omlasztó brigád illusztris tagjaként olyan helyen dolgoztam több ideig, mint szabad lett volna, ahol annyira kevés volt a levegő oxigéntartalma, hogy a gyufa nem gyulladt meg. Szakadt rólam a víz. Mikor jöttünk kifelé, hátratoltam a fejemen a kobakomat; annyival is szellősebb legyen. Sötét, szűk helyeken botorkáltunk, egyszer csak puff! Teljes menet-sebességgel nekিপödörtem egy védőberendezésnek, amit bikának hívnak. Ez a főtébe egyik végén szilárdan rögzített olyan szálfá, aminek a másik végét egy dróttal távolabbra vezetett vaslemez rögzíti ideiglenesen. Ha elszabadul egy csille, a nagy sebesség miatt erősen megüti a lengőkart, ez a vaslemezt kipöcköli a helyéből, így a bika szabaddá vált vége beesik a sínek közé, és a guruló csillét kisiklatja. Nagyon elmés szerkezet. (Ja, és piszok kemény!) A bőr cafatokra szétment a homlokomon. Mire kiértem a bányából, úgy néztem ki, mint az a matador, akinek az imént véget ért viadalán a bika győzött. Cukkoltak is a többiek, hogy tudom-e, mikor lesz megint bikaviadal? Az otthon elkészített gézpánt egyben takarta el a szemhéj- és a homloksérülésemet. Kicsit jumurdzsákosra sikeredett.

Szerencsémre (vagy nem?) másnapra a mérnökség kért ki. Kül-színen mértünk. Egy lejtaknát akartak hajtani a dudari falu szélén.

Nekem éppen jókor jött ez a munka, mert a kobakom amúgy sem ment volna a fejemre a kötés miatt. Bokros terepen vertem le a karókat a méréshez. Az egyik lendületvételnél a bányászfejsze megpattant egy faágon, és élivel beleállt a fejembe. Több nagyobb eret is eltalálhattam, mert igen erősen vérzett a seb. Egy ott kerékpározó gyerekekkel megbeszéltem, hogy átviszem őt Cseténybe a kerékpárján, és a kötés után jövünk is vissza. A sorukat váró betegek is megriadtak, látván, hogy nézek ki.

– Kérem a következőt – jött ki apám a rendelőből. Mikor meglatott: – Nahát, édes fiam, nem volt elég a tegnapi kettő?

Lenyírta a sérülés környékéről maradék hajamat (a nagyobb részét a bányászfejsze – a szó szoros értelmében is – egy csapásra elintézte), majd vita támadt közöttünk. Apám szerint kapcsolni kell vagy varrni a 6 cm hosszú vágást, hiszen a fejsze éle a koponyámon is mély nyomott hagyott. Szerintem meg elég volt oda egy egyszerű, sima kötés. Mosdás, ruhaváltás, és kerekeztünk vissza a fiúval együtt.

Fogom a fejszét, verném a következő karót a földbe. Újabb lendület, másik faág, megint pontos találat. Pont a térdem alá! Ezúttal a fejsze boldogabbik vége csapódott a bal sípcsontomra. (A főnök erre föl már barátian érdeklődött, hogy a következő karónál mi lesz a célpontom? Ki tudja azt, ebben a nagy forgatagban! Majd csak adódik valami... Egyébként, ha közelebb tenné hozzám a teodolit-állványt! De nem mert vállalni ekkora kockázatot.) A lábsérülésemnek meg csonthártyagyulladás lett a vége. Azért: van az úgy, hogy megszalad az embernek! Csak csüggedni nem szabad! Délután – természetesen – röplabdaedzés. Apróbb tarkításokkal szép csendesen eltelt ez a nyár is.

Másodévre ismét nagyurak lettünk. Messze nem annyira, mint a gimnázium második osztályában, de azért meglehetősen. A Ludovika épületében már 4 ágyas szobát kaptunk – több polgári bútorral. Bár vaságunk volt, de nem emeletes. A kertben egy futókörrrel övezett futballpálya növelte a komfortfokozatot. Sok kilométert futottunk itt hajnaltájt. Nekem 40 kör, azaz 16 kilométer volt a szokásos adagom. Ezt heti három alkalommal teljesítettem.

Az összes egyetemi menzán úgy ismertek bennünket, mint a rossz pénzt. Mi voltunk a menzahiénák. Sokszor emlegettük: aki nekünk rosszul főz, az tényleg becsaphatja az iparendélyét. Mindent fölfaltunk, és állandóan éhesek voltunk.

Az első (nekem első!) ösztöndíj kiosztása után betévedtem a Kárpátia étterembe. Kértem egy Kárpátia-tálat.

– De uram, az kétszemélyes – figyelmeztetett jóindulatúan a pincér.

– Tudom. Éppen azért kérem, mert megéheztem.

Amíg a boxban üldögéltem, és keresztrejtvényt fejtettem, egyszer csak kérdezi valaki, hogy van-e szabad hely. Fölnézek, hát ott állt (mit állt?! tornyosult!) Kozma István, többszörös Európa-, világ- és olimpiai bajnok nehézsúlyú birkózónk. Impozáns méretek: 2 méter feletti magasság, 150 kg körüli testsúly.

– Tessék parancsolni – invitáltam.

Rendelése hallatán kicsit elmosolyodtam magamban, mert ő is kért egy Kárpátia-tálat. Mikor hozták az elsőt, Kozma rendezgette az evőeszközeit. Ám ezt az adagot letették elem. Mindenre számított, csak erre nem. Őszinte meglepetésében mindkét tenyerét ráejtette az asztal szélére. A két tenyere majdnem akkora volt együtt, mint egy szívlapát. Csak úgy elképzelttem magamban, hogy mi lenne, ha Kozma Pici megharagudna valakire. Rágondolni is rossz.

– Jó étvágyat – köszöntött rám csodálkozva.

Kisvártatva hozták az ő adagját is. De nem ért utol. Utána egy korsó sör mellett elbeszélgettünk, összetegeződünk. Később még néhányszor voltunk egy társaságban.

Halász Bélával, évfolyam- és csoporttársammal egyik este be-mentünk a Kárpátiába. Akkor ismerkedtem meg Zaki bácsival. Dr. Zakariás G. Sándor 1920 óta – mikor húszévesen szülővárosából, Brassóból Budapestre jött – minden este bejár a Kárpátiába. Hallatlanul színes egyéniség volt, lenyűgöző tudással, derűs életszemlélettel és áldott jó humorérzékkel. Budapest összes műemléképületéről tudta, hogy ki építette, ki építette, mikor, milyen stílusban, mi volt az épület további sorsa, átépítés, árvíz, tűzvész, adás-vétel, váltakozó utcanevekkel és a helyrajzi számmal együtt, szőröstül-bőröstül. Még

hetente járt föl a Várba, a Történettudományi Intézetbe, dolgozni. Ontotta magából a jobbnál jobb anekdotákat is. Régebben a Székesfőváros közművelődési ügyosztályán dolgozott. A Budapest folyóirat egyik alapítója és felelős szerkesztője volt. Apámhoz hasonlóan őt is B-listára tették. Mikor megismerkedtünk, már nagyon rosszul látott, de jókedve és szellemisége töretlen maradt.

A *veszélyesen élni* elve egyre inkább elhatalmasodott rajtam. Egy láthatatlan erő lassan, de biztosan sodort a végletek felé. Semmit nem tudtam fél kézzel vagy fél szívvel tenni. Mindent fenéki! Jót is, rosszat is. Soha nem kerültem ki semmit, még akkor sem, mikor tudva tudtam, hogy ebből komolyabb bajom is lehet. Mint egy faltörő kos, csak nyílegyenesen előre! Sok szempontból olyan voltam, mint maga az emberi szív. Van annak egy nagyon érdekes sajátossága, ami a minden-vagy-semmi törvényen alapul. A szívizom, ha az ingerküszöbe alatti inger éri, arra nem ad választ. Viszont az ingerküszöb feletti legkisebb ingerre is maximális választ ad. Valahogy így voltam én is akkori dolgaimmel. A legnagyobb bökkenőt az okozta, hogy bár nem voltam sohasem mindennapos ivó, de ha egy alkalommal elkezdtem, soha nem lehetett tudni, hogy mi lesz a vége. (Mint Arany János *Toldijában*: „Repül a nehéz kő: ki tudja hol áll meg?“, vagy az én kis kedvenc bányászfejszém azon az ominózus napon...)

Sokat jártunk táncolni diákbálokba, szórakozóhelyekre. Kisebbség nagyobb kalandok és udvarlások adódtak imitt-amott. EMKE, Savoy, Pipacs-bár, a Várban a Fortuna, az Old Firenze stb. Szóval, kijutott az aranyéletből – a sok tanulnivaló ellenére.

A film mellett elkezdtem statisztálni színházban is. Még Veszprémben, az irodalmi színpadon ismerkedtünk meg Tóth Máté Miklóssal, aki Budapesten beajánlott a Thália Színházhoz. Többek között a II. Richárdban voltam alabárdos. A színpalak mögül nézvést mennyivel másabb volt ez a világ!

A magántanítványok száma is szépen gyarapodott, és maradtak is el a sikeres pótvizsga után. Nagyon szerettem tanítani, mert jó érzés volt, hogy segíthettem a bajban. Azt szerettem a legjobban, ha a bukás veszélye nélkül, a jobb eredmény elérése érdekében kellett korrepetálni.

Közben megismerkedtem egy nagyon szép és kedves egyetemista lánnyal. Mint utóbb kiderült, Kati emlékezett rám régebről. Keszthelyen, az egyik helikoni ünnepségen megállítottuk a kórusok versenyéről százával jövő diákokat. Felsorakoztattuk őket a templom előtti téren, és egy gyönyörű esti szerenádot adtunk Keszthely városának. Az összesített kórust én vezényeltem. A szép dalok hallatán hamarosan népes közönség jött össze. A rögtönzött hangversenyt még a rendőrök is megtapsolták, pedig kis híja volt, hogy kezdetben nem fújták le az egészet.

Mikor visszalátogattam Veszprémbe, elmentem az irodalmi színpad szokásos heti összejövetelére. Jó volt találkozni a régi barátokkal. Megmutattam Kati fényképét Pintér Tibornak. Lelkendezni kezdett.

– Á, öregem! Ez igen! Gyönyörű! Hogy neked micsoda jó ízlésed van... – nyújtotta vissza a képet, majd megfelelő mimika és hangsúly mellett hozzátette – De neki?!

Később rohamosan javulhatott Kati ízlése, mert elváltak útjaink. Egy versem megmaradt abból az időből.

Engesztelés

Tudom kedves, most nagyon haragszol,
még homlokod is összeráncolod.
Csak megyünk egymás mellett szótlanul,
megfognám kezed; gyorsan elhúzod,
s elkezded nagy vádbeszédedet,
és sorra mondasz érvet érv után.
Édes vagy mikor értem haragszol,
s én megcsókollak az utolsó szó jogán.

Budapest, 1965. április 16.

Állatszervezettani gyakorlatokon sokat boncoltunk. A humán boncolás nem volt kötelező. Mivel engem ez is érdekelt, megkértem az orvosi egyetem kórélettan professzorát, hogy részt vehessek a patológiai gyakorlatokon. Így adódott, hogy két évig hetente egyszer

bejártam a gyakorlatokra. Rengeteg tapasztalatot gyűjtöttem össze. Némelyik egy életre tanulságos maradt. Nem riasztásképpen írom, de ott aztán minden „bűn” lenyomata előjön. Ott nincs már mismásolás, hogy csak kicsit ivott, kicsit dohányzott, kicsit drogozott valaki. A nyitott test nyitott könyvként mindent elmond a hozzáértők számára a régebben elkövetett vétkekről, sőt mértékükről és időtartamukról is.

Kisvártatva tagja lettem annak a háromfős küldöttségnek, amelyik a docens asszonynál protestált; szerezzük be a szegedi Ábrahám professzor jegyzetét, hogy ne kelljen az állatszervezetani előadásokon annyit jegyzetelni. Hát ennél rosszabb lóra tenni még készakarva sem lehetett volna! Ugyanis kettejük között komoly elméleti szakadék mérgesítette a helyzetet, így a mi kis deputációnk csak olaj volt a tűzre. Hasonló volt a harci helyzet a növényrendszertan vonalán, csak mi ezekről az ellentétekről mit sem tudtunk. Vállalkozásunk olyan sikerrel kecsegtetett, mintha a jezsuiták között árultuk volna a kis Lenin-szobrokat. Sőt az még kisebb ügy, mert ha nem veszik, hát nem veszik, de mi még az állatszervezetán szigorlat előtt álltunk, amit akkor teljesen kihagytunk a számításainkból. Ez öreg hiba volt. Busásan megfizettük az árát. Én a legjobban.

Laci komámmal – kis küldöttségünk másik tagjával – egyszerre mentünk szigorlatozni. Hogy ő mit kapott elsőre, arra már nem emlékszem. Én az izomszövetet kaptam. Lacit – többnyire jeles tanuló volt – úgy látszik megszánta a docens asszony, mert mentőkérdésnek kapta a fogakat. De a bukástól való félelmében addigra szegény már annyira belezavarta magát, nemhogy latinul, de még magyarul sem tudott megmukkanni. Homlokán gyöngyözött a hideg veríték, az arca hótt sápadt volt, a szája széle remegett. Megkapta az utolsó mentőkérdést. A docens asszony kissé kiálló metszőfogaira tette a mutatóujját, és megkérdezte:

– Hát milyen fog ez?

Laci lányos zavarában – a helyes válasz: *dens incisivus* helyett – nemes egyszerűséggel kinyögte:

– Lapát. (Igaz is, mennyivel egyszerűbb így!)

Én mentőkérdésnek – *horribile dictu!* – a központi idegrendszeret kaptam. Ha valakit ki akartak vágni vizsgán, ehhez tökéletesebb

kérdés nem is kellett. Együtt pótszigorlatoztunk. – Megyünk be, a docens asszony szigorú tekintettel ránk néz, Lacihoz fordul, majd megszólal:

– Fogak.

Felidézve magamban előző feleletét, már közel álltam a röhögő-görcs széléhez, de abban a pillanatban rám is lesújtott a villám:

– Izomszövet.

Összehordtam akkor én már mindent, amit csak tudtam, egymást váltó izotróp és anizotróp elemekről, fénytörési eltérésekről, mio-phybrillumokról, de nem volt elég. Mentőkérdés: a vegetatív idegrendszer. Eredmény: újabb pótszigorlat. Egyben utolsó lehetőség. Ha ez nem sikerül, akkor évisméltés, esetleg egy kicsit hosszabb bányával vagy katonasággal kombinálva. Az újabb felkészülés során már fújtam én a placentációtól kezdve végig mindent oda és vissza. A vizsga előtt, hosszas várakozás után kijött közénk Dudich Endre professzor.

– A docens asszony most telefonált, hogy betegség miatt ma nem tud szigorlatoztatni.

Kifejeztük mély sajnálatunkat, de ha a szívemről legördülő szikla valakit eltalált volna, akkor engem halált okozó súlyos testi sértésért több évre börtönbe zárnak, az biztos. Míg a tételmet mondtam, látom ám, hogy a professzor úr nagy érdeklődéssel lapozgatja a régebbi szigorlati jegyzőkönyvemet. Egyszer csak kedvesen rám mosolygott, és megszólalt:

– Izomszövet.

Ó, már úgy vártam ezt a kérdést. Szinte hiányzott volna az életemből. Ám ezúttal ment minden, mint a karikacsapás. Elhárult az évisméltés veszélye. A röplabdában is sikert értünk el, mert megnyertük a bajnokságot, és mehettünk feljebb, a Budapest I. osztályba.

A nyári szünidőre ismét elmentem dolgozni a dudari bányába. Ezt a nyarat két balesetem tette emlékezetessé. Olyan töltőnél dolgoztam, ahol 2 méter szintkülönbség volt a szállítóvágat és a töltő között. A drótkötélről leszedett csilléket egy láncpálya vitte tovább a kellő magasságba. Hogyan hogyszem, az egyik csille éppen ezen a pályán mind a négy kerekével leesett a sínről, a még mindig működő

szerkezet pedig nekiszorította azt a vágat oldalához. De olyan hatalmas erővel, hogy kinyomott egy ácsolatot is a helyéről. Úgy beszorult, hogy hárman sem tudtuk szétszedni nagykalapáccsal, csákánnyal és feszítővasakkal. Az aknász meg sürgetett minket, mert ezzel két frontfejtés termelése állt le mindaddig, amíg meg nem szüntetjük az elakadást. Hát én megoldottam rendesen! Átmentem a csille túloldalára, hogy ellene tartsak, ha a másik oldalon sikerül megmozdítani, nehogy akkor meg arrafelé essen le a sínről. Az elmélet szép volt. Hanem a gyakorlat! Már öten feszültek neki, minden ütésre szikrázott a vas, az aknász egyre jobban káromkodott. Egy újabb helyre irányzott kalapácsütéstől az összeakadt vasak elváltak egymástól. Ebben a pillanatban az öt ember minden lendülete mégis csak átbillentette a csillét a túloldalra, ahogy számítottam. Csak arra nem számítottam, hogy egyedül képtelenség egy ilyen hirtelen meglódult tömeget visszatartani. A csille oldala teljes erőből nekiszorította a fejemet és a mellkasomat a vágat oldalához. Mukkanni sem volt időm, csak a tüdőmből kipréselt levegő adott valami nyögésféle hangot. Nagyon megijedtek a többiek. Az előbb a csillét, most meg engem kellett kiszabadítani. Utána gyöngyöző homlokkal ültem egy kicsit a félhomályban, majd beálltam dolgozni. A kalandom eredményét csak később tudtam meg, egy másik balesetem kivizsgálásakor. A koponyacsontom és két bordám megrepedt. Szaporodik a leltár.

Alighogy ezt a sérülést kihevertem, jött a másik. Már szinte számítottam rá, mert a baj nálam is csak ritkán járt egyedül. Lejtős terepről gurultak az üres csillék, és az ütközés pillanatában kellett összekapcsolni azokat kettesével. Ez ugyan szabálytalan volt, de csak így ment folyamatosan a munka. (Mondogattuk is egymás között; a bányában nem lenne szükség sztrájkra, elég lenne betartani minden munkavédelmi előírást. Azonnal leállna a termelés.) Sötét, alacsony és szűk helyen kellett végbevinni mindezt. A másik vágányon mentek ellenirányban a tele csillék. Míg a kezemre ügyeltem, nehogy a két ütköző csille kufferja közé szoruljon, a bal lábam rácsúszott a sínre. Éppen abban a pillanatban érkezett a soron következő tele csille, amelyik mindkét kerekével átment a lábfejemen. Annyira gyorsan zajlott mindez, hogy a két kerék közötti pillanatnyi szünetben sem

tudtam elkapni a lábamat a sínről. Dam, dam, jött egymásután a két kerék. (Vagy három héttel előtte hasonló szituációban az egyik munkatársamnak a kerekek levágták a lábfejét.) Tudtam, hogy itt komoly baj van. Azonnal kivert a hideg veríték. Leültem egy nyugodtabb helyre a töltőnél. Úgy éreztem, mintha a csizmám tele lenne vérrrel. Levettem mindent a lábamról, csak akkor kezdett el vérezni a sérülés. Féltenyényi darabon lejött a bőr. A műszak végére már kegyetlenül fáj a lábfejem. Alig tudtam menni. Ráadásul nagyon messze voltam a kastól, vagy két kilométert bicegtem, mire odaértem. A zirci kórházban kiderült, hogy nyolc helyen csontzúzódást szenvedtem. Mivel kaptam könnyebb munkát, nem kellett betegálmányba mennem. Ám a futóedzésekben és a röplabdában néhány nap szünet következett.

Ekkortájt történt, hogy apámnak a jogosítványában lejáró félben volt az orvosi igazolás. Egyik rendelés után beült a Trabantjába, és elindult Veszprémbe. A buszmegállóban várakozott Puchinger Lajos bácsi, a Sörkert kocsmárosa. Veszprémbe tartott, apám fölvette. Menet közben az is kiderült, hogy Lajos bácsi is ugyanoda igyekszik.

Kinyílt a rendelő ajtaja, és az orvos széles mosollyal és mozdulattal üdvözölte apámat, aki mellé közben szorosan fölzárkózott Lajos bácsi.

– Szervusz, Miska bátyám? Mi járatban? – Kezet fogtak. Lajos bácsi is elindított a kezével egy kereső falsot, mire az orvos vele is kezet rázott, és mondta, hogy dr. X. Y.

– Dr. Puchinger – jött Lajos bácsitól a felelet a világ legtermészetesebb módján.

– Szervusz, kérlek, szervusz, de téged nem ismertelek eddig. Fáradjatok be, mindjárt beütjük a pecsétet. Parancsoltok kávé?

Kávé után két gyors pecsét, búcsúzáskor szervusz, szervusz, aztán irány haza. Útközben jókat derültek a tréfán. Lajos bácsi büszkén mesélte a történetet a Sörkertben. Azonnal rá is ragadt a név: dr. Puchinger.

Lassacskán elérkezett a következő tanév.

– Mint bizonyára tapasztalták már a kollégák... – kezdte a harmadév első élettani előadását Ádám György professzor.

Mi meg egyik ámulatból estünk a másikba. Micsoda? Kollégák? Nekünk szól ez a megtiszteltetés? Alig akartunk hinni a fülünknek. Mert az első két évben úgy aprítottak bennünket, mint a répát. Nem volt mese, főleg a természettudományi karon. Igaz, buktam én a bölcsészettudományi karon is, de ettől eltekintve azért biológiából sokkal nehezebb tantárgyak voltak. Össze sem lehetett hasonlítani.

Élményszámba menő előadások Dudich Endre és Balogh János professzortól állatrendszertanból és ökológiából, Soó Rezső professzortól növényrendszertanból és növényföldrajzból, Márkus József professzortól állattenyésztésből és takarmányozásból, másik Balogh János professzortól föld- és talajtanból, és lehetne még hosszan sorolni neveket és tantárgyakat, vagy az érdekesebb vizsgáztatási szokásokat! Némelyik tanárnak azokban is volt egy-két kiemelkedő és emlékezetes húzása.

Az egyik vizsgáztatónál például három percig nézhettünk 5–6 különböző csontot, majd azokat földobta, egyet elkapott, és azt a markában bezárva tartotta. Nekünk meg a lehullott többiből kellett elmondanunk, hogy most éppen melyik állat melyik csontja az, amit a biztonság kedvéért olyannyira szeretnénk még egyszer újra látni. De nem lehetett, mert a marok szorosan zárt. Aki eltalálta, húzhatott tételt, amiből még mindig simán megbukhatott.

Egy másik vizsgáztatónak a madarak voltak a kedvencei. Az egyik gyakorlóhely tele volt kitömött madarakkal. Hogy ne porosodjanak, zsákszerű lepellel takarták le az állatokat. A lepel leért a talpzatig. Ezt libbentette föl a tanár egy picit és csak egy pillanatra, és a rövid ideig látott láb részéből kellett megmondani az illető madár nevét. Ha sikerült eltalálni, húzhattunk tételt. Történt, hogy az egyik diák index nélkül ment vizsgázni. Arra hivatkozott, hogy le kellett adnia a Tanulmányi Osztályra. No sebjaj. Libbentés, nem megy. Másik libbentés, az sem megy. Néhány próbálkozás után megszületett a verdikt:

– Elégtelen.

A diák illedelmesen meghajolt, elköszönt, és ment kifelé. A tanár utána szólt.

– Várjon csak! Hogy is hívják magát?

Erre a delikvens lehajolt, ujjaival megcsippentette kétoldalt a nadrágja szárát, és sokat sejtetően, lassan kezdte felfelé húzni a nadrágot a lábszárán, majd gyorsan visszajettette. A tanár vette a lapot, nagyot nevetett, a szellemes diák pedig húzhatott tételt.

Most, hogy Ádám professzor szerint kollégák lettünk, az élettani gyakorlaton már egy olyan kísérlet volt soron, amihez a kutyának életben kellett maradnia. A mellékvesekéreg kiirtása utáni változásokat kellett megfigyelnünk. A műtét után az adjunktus asszony megkért bennünket, hogy valaki segítsen neki, adogassa a fonalat a varratokhoz. Mivel éppen én álltam hozzá legközelebb, elkezdtem az adogatást. Megszokott mozdulatokkal, rutinosan manővereztem.

– Látják, milyen ügyesen segít a kolléga?

Büszkén kihúztam magam. Megveregetve saját vállamat intettem a többieknek, hogy ezek után ők már sehol sincsenek. Most dicsértek meg az egyetem először, és csaknem utoljára.

– A kolléga biztos dolgozott már valahol.

– Igen.

– És hol?

– A kisgyóni, a balinkai és a dudari szénbányában voltam földalatti csillés.

Az adjunktus asszony meglepetésében majdnem mellébökött. Mindenre számított, csak erre a válaszra nem. Azért a poén után elmondtam, hogy honnan van ehhez gyakorlatom. Otthon is nevettek, mikor elmeséltem a történetet.

Harmadévre a Ráday utcai kollégiumban kaptam helyet. Itt már nagyon jól ment a sorunk. Kétszemélyes szobák, igaz, a szűk hely miatt emeletes vaságyakkal. De mit számított ez a kis kényelmetlenség a közvetlen környezethez képest! Az arány pedig egyenesen lenyűgöző: 370 lány, 30 fiú. Könnyű volt két mozijeggyel megoldani néhány órára a szoba feletti kizárólagos tulajdonjogot.

A kollégiummal szemben volt egy kerthelyiség. Mi csak úgy hívtuk, hogy Kiskertünk, ahová sokszor betértünk. Nagy gyufapöckölő csatákat rendeztünk itt. A lányok is ide száműztek bennünket, ha már megsokallták szobánknak a házirendtől messze eltérő állapotát, és nekiláttak a nagytakarításnak.

Az egyik unalmasabb bölcsészkarri előadáson kitaláltuk, hogy a jobb viccekből írjunk verseket. Ismertük egymás vicceit, csak a poénokat írtuk föl egy cetlire. Keverés után húztunk belőlük néhányat. Az óra vége volt a határidő. Előadások után valamelyik közeli kocsmában közösen kiértékeljük és díjaztuk az opusokat. Ebből az ötletből később már szokás lett. Kis műveimmel sok korszó sört nyertem. A versek közül most csak egyet hozok példaként.

Cseberből vederbe

Egyik pártgyűlés után a falu tiszteletben tartott jó plébánosa azt mondta a párttitkár fiának:
– Eredj gyermekem, és mondd meg apádnak,
hogy vasárnaptól kezdve már a szentmisén
nem ülhetnek első padban párttagok. –
A titkár elvtárs azt üzent: – Nem baj atyám,
lesz még körmenet, de egy párttag sem fog neked
húsvétkor majd baldachint cipelni. –
A falu tiszteletben tartott jó plébánosa
azt felelte: – Meglesz a körmenet
nélkületek is, de akkor mit teszel,
ha egy beszámolót sem írok meg neked? –

Budapest, 1966. szeptember 25.

1965. október 4-én Nagytétény-Diósdon 83 éves korában meghalt apai nagyanyám, messzi-nagyanya. Lezárult egy küzdelmes élet: a paraszti munka, tíz gyermek világrahozatala és nevelése szeretetben. Apám szép példáját adta a fiúi szeretetnek azzal, hogy az utolsó időszak néhány hónapjában minden nap meglátogatta őt. A rendelések, a fekvőbetegek ellátása vagy a körjáratok után indult, és késő este ért vissza a mintegy 200 kilométeres útról. Amikor csak tehettem, én is vele tartottam. Sokat beszélgettünk az úton.

Félévkor nagyon kemény vizsgaidőszak elé néztünk. Két szigorlat és kilenc kollokvium várt ránk. Egyik vizsgáról ki, a másikba be. Így

ment szakadatlan. A kettő között alig maradt időnk a felkészülésre. Az volt a szerencsénk, hogy az addigra már fölszedett rutin sok mindenben átsegített bennünket. Az állatföldrajz vizsgám Berczik Árpád tanár úrnál 1965 szilveszter késő délutánján még javában tartott. A Múzeum körúton már bösen fújták a trombitákat. Micsoda kontraszt! A vizsgák miatt szolidra fogott szilveszteri bulit Vecsésen tartottuk, leendő menyasszonyoméknál. Az eljegyzésünk tavasszal volt.

Emlékezetes volt még a biokémia vizsgám, ahol Jámbor Béla professzor (vezetéknévvel ellentétben, ám teljesen jogosan) néhányszor visszatapsolt. A könyvtár szakon szépen vettem az akadályokat Szentmihályi János docensnél bibliográfiából és Fülöp Géza docensnél könyvészetből. (Egy emlékezetes debreceni kiránduláson a Református Kollégium régi tűzoltószerszámai, kisbot, nagybot stb. közül az egész csapatból csak Fülöp Géza és én tudtuk kitartani a nagybotot. Régmúlt időkben aszerint különböztették meg az akkori tanulókat, hogy ki melyiket tudja kitartani. Volt kisbotos és nagybotos diák. – Satnyulunk.)

Egyik este a Duna-parton sétáltunk Rokival, a menyasszonyommal. A vízből furcsa hangok jöttek felénk. Egy fuldokló ember kétségbeesetten próbált a felszínen maradni. Egy másik pár fiú tagjával szinte egyszerre szaladtunk a kikötött uszályra, aminek a végéhez láncsal és lakattal egy csónakot rögzítettek. Egy vasdarabbal lepattintottam a lakatot, beugrottunk a csónakba. Kézzel evezve navigáltunk, majd a teljesen kimerült férfit beemeltük a csónakba. Az illető a szerelmi bánatára keresett gyógyírt, és csak később, a vízben döbbsent rá, hogy rossz megoldást választott. (Mikor már túl voltunk a nagy ijedtségen, a kezdeti szituáció hasonlósága okán elmeséltem Rokinak a következő viccet: Egy fiatalember sétál a Duna-parton, mikor hallja, hogy valaki kiált a vízből.

– Segítség, segítség!

– Mondja, kérem, tud oroszul?

A férfi alámerül, majd jön vissza.

– Igen.

– Na látja, inkább úszni tanult volna meg.)

Zaki bácsinak nagy örömet okoztam azzal, hogy szakdolgozatom témájaként a *Budapest* folyóirat történetét és repertóriumának elkészítését választottam. Tőle sok olyan dokumentumot megkaptam, ami olyan formában a Fővárosi Levéltárban sem volt meg. A Székesfőváros XI., Közművelődési Ügyosztályán Zaki bácsiék 1945 tavaszán felmérést és jelentést készítettek az ostrom utáni első kommunista főpolgármester, dr. Vas Zoltán számára Budapest kulturális állapotáról. Ahhoz a részhez, ahol leírták, hogy a Nemzeti Múzeum pincéjének ajtaján nincs lakat, és az orosz katonák szabadon ki-be járnak, Vas Zoltán vastag piros írónnal odaírta: „Sürgős intézkedést kérek!!! V. Z.” (Ő már csak ismerhette őket!)

Adatgyűjtés céljából át kellett nézmem a Fővárosi Közlöny 1944–1948 közötti számait. Elmentem a KSH²⁷ könyvtárába, ahonnan – kérésemet hallva – pillanatok alatt kirúgtak. Végteére is mit képzelek én? Hivatalos közlönyöket olvasni erről az időszakról a népi demokráciában? Hiszen ez már régóta zárt anyag! Vagy az van, hogy: „A múltat végképp eltörölni...” vagy az, hogy: „A jövőben majd mi fogjuk megmondani, hogyan volt.” Ezért aztán előrevettem a repertórium munkálatait, és a dolgozatomból azt készítettem el elsőként.

Intézni kellett a nyári gyakorlatokat: egy hónap nevelési, egy hónap könyvtári gyakorlat. Megnyertük a Budapest I. bajnokságot, de nem mehettünk tovább az NB II-be, mert a BEAC nem tudta finanszírozni. Pedig számítottunk rá. Ezzel kicsit pofára estünk. Én a szó szoros értelmében is. Az egyik edzésen. Bemelegítésként fociztunk, és teljes lendülettel ráestem a kapunak állított tornazsámolyra. A fogamból letörtött egy darab, a szám fölrepedt, és az orrommal együtt csúnyán vérzett. Mindkét szemem annyira bedagadt az ütéstől, hogy semmit sem láttam. A kórházban készített felvételen jöttem elő a régi nyomok. Az orvos sorolta, hol mit talált, én meg nyugtáztam az ominózus csillebillentést és a bányászfejszém nyomát. Mikor visszamentem ellenőrzésre, már saját szememmel is láthattam a kalluszokat a koponyám felvételein.

²⁷ Központi Statisztikai Hivatal.

Az egész évfolyammal együtt mentünk tüdőszűrésre. Ez amolyan gyakorlatféle is volt számunkra. Az orvos tudta, hogy biológia szakosok vagyunk, ezért szívesen mutatta, mit hogyan kell nézni, magyarázta a különböző teendőket. Mikor én kerültem sorra, felhördültek a többiek.

– Minek magának ekkora szív? – kérdezte az orvos. – Hiszen ez egy lovat elhajt.

– Köszönöm, én jól megvagyok vele.

Segítettünk költözködni egy orvostanhallgató barátomnak a Belvárosból Hűvösvölgybe. Jó csere. Az utolsó belvárosi pakolás után már zárná be az ajtót, mikor észrevettem, hogy egy nagyméretű koffer még ott maradt a lakásban. Gyönyörű jószág lehetett hajdanán. Szépsége mostanra nemes patinává vált. Nílusi krokodilbőrből készült, az oldalán nagy pikkelyekkel, és az egész tele volt rézveretekkel.

– Gyuri, vigyük ezt is! – javasoltam.

– Kell a kutyának! Alig bírom el. Üresen 15 kiló.

– Add nekem – javasoltam.

– Parancsolj!

Máris vittem magammal. Tényleg alaposan meghúzta az ember karját, ezért felváltva vittük az egyik kollégista társammal. Ketten ballagtunk hazafelé. A Ráday utcában elmentünk egy rendőr mellett, aki ugyan gyanúval méregetett minket, főleg az új szerzeményemet, ami éppen a társamnál volt, de nem szólt semmit. Hát micsoda dolog ez? Hol az éberség? Nekem se kellett több. Odasúgtam félhangosan a cimborámnak:

– Vigyázz, a keze kilóg!

A rendőr azonnal megállított, igazoltatott bennünket, majd megkérdezte:

– Mi van a kofferben?

– Semmi, üres – bagatellizáltam a dolgot. Ettől még gyanúsabb lett.

– Nyissák ki!

Kinyitottam. Valóban üres volt.

Szerettük kisebb dolgokkal ugratni a rendőröket. Ezzel válasszunk a velünk kapcsolatos utálatukra. Röviddel ezután megint

alkalmam nyílt egy apró kis trükkre. Minden tanév végén teljesen ki kellett költöznünk a kollégiumból. A Ráday utcából Nellyhez, a Munkácsy utcába vittem a holmimat, több fordulóban. A pakoláshoz igénybe vettem a nílusi koffert is. Dög nehéz volt. Ahogy két nagy csomagommal kelek át a Népköztársaság útján (régen és most: Andrásy út), akkor látom csak, hogy egy rendőr – befejezve egy gyalogos bírságolását – már rám feni a fogát. Azonnal elkezdtem úgy sántítani, mint egy csípőficamos. A rendőr leállította a forgalmat, értem jött, előzékenyen elvette tőlem a csomagokat, és amíg átértünk, egyfolytában magyarázott, hogy ez milyen veszélyes.

– Pláne, maga még el se tud ugrani!

Gondoltam magamban: ha te tudnád, hogy én mekkorát tudok ugrani, ha kell. Megúsztam a bírságolást. A látótávolság miatt egy darabig még bénáztam, aztán mentem tovább rendesen. Belátom, nem volt szép tőlem, de akkoriban nagyon bujkált bennünk a kisördög. A vicceink között is előkelő helyen szerepeltek. Egy szép példa: Tanul a rendőr kisfia. – Édesapám, hol vannak a Kárpátok? – Nem tudom fiam, anyád rámol el mindent.

Nyári nevelési gyakorlatra Cinkotára mentem. A KISZ-táborban voltam parancsnokhelyettes. A Szilas-patak szelvényét rendeztük. A medrét kotortuk, és kiigazítottuk a rézsút. Rengeteg világháborús lőszer és robbanóanyag bukkant a felszínre. Ezeket biztonságos helyre vittem, majd a tűzszerészek időnként felrobbantották az összegyűlt, veszélyes relikviákat. Nostalgiaiából velük tartottam, amikor időm engedte. Igyekeztem, hogy erre szakíthassak időt. Tolultak föl a régi, gyermekkori emlékek.

Könyvtári gyakorlatra a csurgói Járási Könyvtárat választottam. Apám Csurgón érettségizett 1922-ben. Kaposvárott megszakítottam az utamat. Jelentkeztem a Megyei Könyvtárnál. Az igazgató jól ismerte apámat. Utána meglátogattam volt osztályfőnökömet. Dr. Kolléga Tarsoly Sándor örömmel fogadott. Nagyon megtisztelt azzal, hogy pertut ajánlott nekem, amit hálás, tanítványi köszönettel fogadtam. 1962 őszétől Kaposvárott tanított. Itt már együtt volt a család. Mikor közös emlékeinket fölelevenítve, nagy kacagások közepette beléptünk a lakásba, a zongora alól tágra nyílt szemmel csodálkozott

ránk kisebbik fia, István, aki ma főlevéltáros és a Tarsoly Kiadó igazgatója.

Csurgóra szinte hazamentem. Szeretettel fogadtak. Turbék Károly volt a könyvtárigazgató. A napi munka mellett – az egy hónap alatt – mintegy 16 000 katalóguscédulából szerkesztettem a könyvtárnak egy ETO-katalógust. Káplár Józseffel, a módszertani könyvtárossal jártuk a járás községi könyvtárait, rendbe téve az állományt, a letétet és a leltárkönyveket. Kapóra jöttem a csurgóiaknak, mert éppen készültek a kaposvári megyei szpartakiádra. A röplabdacsapatot erősítettem. Iliá Pista bácsiéknál a fészerező mellett ráleltem régi kedves hangszeremre, a mézpörgetőre. Ugyanazon a helyen állt, mint majd húsz évvel azelőtt.

Apropó, hangszer. Még másodéves korunkban Kiszely Pál, az egyik szobatársam – gitár a közelben sem volt – lerajzolt négy akkordot, hogy melyik bundon hányas ujjal hányas húrt kell lefogni. Mikor Nelly a moszkvai útvjáról hozott nekem egy gitárt ajándékba, szinte azonnal elkezdtem gyakorolni. Úgy igyekeztem mindezt megtenni, hogy túlzott mértékben el ne rontsam mások fülhallását. Az első két hónap kegyetlen nehéz volt. De nem adtam föl. Begyűjtöttem kottákat, akkordokat, és nagy kitartással gyakoroltam. Sajnos a komolyzenéről addigra már lekéstem. A sok és kemény fizikai munka és a röplabda miatt elnehezült a kezem, így nem maradt esélyem se rá, hogy a gyakorlatban is műveljem a nehezebb műfajt. Hallgatni nagyon szeretem. (Azért a könnyű műfaj sem olyan könnyű ám, ha játszani kell. Tessék meggyőződni róla!) Énekelek, vagy a számmal trombitálok a gitár mellé. Teljesen kikapcsol a játék, és szinte fizikailag is felüdít. Ezért számomra a gitározás sokkal több, mint egyszerű szórakozás. Örömeimet növeli, bánatomat csökkenti. Csurgón ideális volt a helyzetem még ilyen szempontból is. Senkit sem zavartam, mert egy kis liget közepén, az általános iskola egyik tantermében kaptam szállást. A padokat félretoltam, a vaságy mellé szereztem egy olvasólámpát. Mindössze ennyi volt rögtönzött szobám hozzám köthető berendezése. (Jut eszembe: Mi van a szegény kínai lakásában? Egy gyékény és egy Mao-kép. – És egy gazdag kínai lakásában? Egy gyékény, egy Mao-kép és egy maosdó.)

Ilia Pistával hétvégeken Gyékényesre jártunk éjszakai horgászatra – több-kevesebb sikerrel. Megismerkedtem a csurgói fiatalokkal. Összebarátkoztam Csurgói Máté Lajos festőművésszel. A mostani csurgói emlékeim sokkal szebbek voltak, mint a nagyon régi, a mézpörgetős kalandom.

Hogy repülnek a diákévek! (Persze a többi is.) Úgy tűnt számomra, alig hogy beléptünk az egyetem falai közé, most meg már mindenki állás után néz, szerződést köt különböző cégekkel az egyetem utáni pályakezdésre. Megházasodott vagy éppen előtte áll, néhányuknak már gyereke is van. Szóval szép csendesen, de megállás nélkül hajlunk át az ifjú-felnőtt korba. Hogy öregsünk, állapítottuk meg szemtelenül fiatalon, miközben azt éreztük, hogy az időnk és az energiánk vég nélküli. Utólag az az ember érzése, hogy herdáltuk is e kettőt – minden határon túl. De ezt nem szabad így megítélni vén fejjel, talán kicsit okosabban is, mert hamis képet kapunk. Csak az akkori, jelenvaló önmagunkhoz képest vizsgálhatjuk régmúlt dolgainkat. Még akkor is, ha némely tettünknek hosszabb hatása van, vagy éppenséggel meghatározza az egész hátralévő életünket. Akárhogy nézem; az utóbbi szempont figyelembevételével együtt is nagy tékozló voltam. Nehogy félreértés essék, messze nem a pénzről volt szó. Az a legkevesebb. Nálam a pénz tizedrangú kérdés volt, és az is maradt. Akkor sem játszott fontosabb szerepet, ha nagyon sok volt, de az sem érdekelt, ha alig volt. Soha nem hagytam, hogy a pénz irányítsa az életemet, azt meg pláne nem, hogy befolyásolja a hangulatomat. Mivel az ember társadalomban él, nyilván kell lennie egy létfenntartási minimumnak, de ez még egyénenként is nagyon változó összeg. Akkoriban az „élcsapat” fennen hangoztatta, hogy a kommunizmusban a pénz mint olyan, eltűnik. Hajlok arra, hogy ezt az egyetlen egy szem ígéretüket sokak számára maradéktalanul betartották.

1966-ban a Magyar Mezőgazdasági Múzeumban rendezték a vadászati világkiállítást. Az egyik teremben teljesen véletlenül összefutott Széchenyi Zsigmond és Kádár János. Az utóbbi a szokásos kísérettel. Kádár leereszkedő hangnemben kezdte volna a társalgást, mire Széchenyi egy beszólással megállította a herci geskedést:

– Azért az 1950-es évek elején kemény dolgok voltak a hortobágyi kitelepítéskor.

– De Zsiga bácsi, ha ennyire nehéz volt, miért nem disszidált? Csattanó felelet vetett véget a hirtelen jött találkozásnak.

– Zsiga bácsi még csak disszidálhatott volna, de egy gróf Széchenyi soha!

A IV. évfolyam tantárgyaival újabb és újabb ismeretek rakódtak a régiekre. De nem mindenben lettünk okosabbak. A nekünk oktatott világkép hol tisztulni látszott kicsit, hol komolyabban összekuszálódott. Az élet nagy miértjeire nem kaptunk mindent kimerítő válaszokat. Ahogy haladtunk a tudományok egyre sűrűbb rejtelmeibe, úgy tapasztaltuk meg nap mint nap, hogy mennyire kevés az, amit egy ember tudhat egyáltalán. Beszélgetéseink és vitáink sokszor kanyarodtak ilyen kérdésekhez.

1966-ban megrendítő volt az első őszi találkozás Zaki bácsival. Holott csak külső jelét adta annak, amit amúgy is tudtunk; hogy rosszul lát. De a fehér bot ennek ellenére furcsa érzéseket keltett bennem. Ő csendes derűvel viselte a szomorú változást, és pajkos mosollyal mesélte, hogy a gépírás órán azért még tud csalni egy kicsit a vakon írás tanulása közben. Az ütött-kopott botot átfestettem, hogy egyértelmű legyen a funkciója mások számára is.

A magántanítványok és a statisztálás mellett újabb foglalatosság adódott. Péntek éjszakánként a kenyérgyárba mentünk dolgozni. A hétvégére süített nagyobb mennyiséget rakodtuk a kenyeres autókba. Annakidején sokat segítettem a csetényi pékségben, így számomra nem volt idegen a környezet. Mégis, a gyárban tapasztaltak hatására jó darabig levágtuk a kenyér héját.

Az egyetemen rendezett egyik véradás után kicsit nagyobb mértékben pótoltuk a folyadékvesztéséget, mint kellett volna. Bár aznapra a véradóknak rektori szünet járt, de a genetika gyakorlatról mégsem hiányozhattunk. Éppen muslicákat kellett válogatni (fehér szemű, piros szemű, hím, nőstény stb.). Gézbe csomagolva mindenki kapott 50 muslicát azzal, hogy a gyakorlat végén el kell számolnunk velük. Az elkábításukhoz tiszta alkoholt adtak.

– Nagyon sajnálom picinyeim, de ebből nem kaptok egy kortyot sem. Aki nem kábul el a benzintől, azt tesszük vissza a gézcsomagolásba.

Mi koccintottunk az alkohollal, a muslicák pedig benzint kaptak. A kábítás bevált. (Nálunk is.) A binokuláris mikroszkóp alatt elkezd-tük a munkát. A nézőke jól illeszkedett a szemgödörhöz, kitámasz-totta egyre nehezlő fejemet. Így adódott, hogy egy kicsit elbóbiskol-tam. Egyszer csak fölriadtam. Hát az én kis muslicáim a benzingőz-ből fölocsúdva, éppen akkor készülődtek szárnyra kelni.

– Innen egy tapodtat se! Hát akkor hol leszek én az elszámoláskor, ha leléceltek?

Ezt megakadályozandó, azonnal összezártam fölöttük mindkét tenyeremet, míg a szomszédom készségesen pótolta a hiányzó dózist az újabb kábításhoz. Szigorúan benzínből. A gyakorlat végén megkunyaáltam, hogy adjatok három fehér szeműt és négy pirosat, elsején megadom.

A kollégiumban Székely Imre lett a szobatársam. Eggyel fölöttem járt, biológia-földrajz szakon. A BEAC-ban kosarazott. Nagyon jól megértettük egymást. A kollégium alatt, az alagsorban volt egy hatalmas menza. Mi minden repetára törzsvendégek voltunk. A konyhás lányok néha főztek maguknak külön, mindig valami finomságot. Mikor ellenőrzést kaptak, gyorsan kiosztották nekünk az ennivalót, amit mi pillanatok alatt eltüntettünk. Egyszer salakoztunk a menza kazánházából. Több teherautó salakot kihordtunk. Prémiumnak kap-tunk a konyhafőnöktől egy nagy pohár kacsaszírt és egy rúd szalámit. Fölsőnek csak egy atlétatrikó volt rajtunk, de a kacsaszír hatására – a nagy hideg ellenére – kidagadtak a karunkon az erek.

A kollégium mellett defektet kapott egy Trabant. A gazdája ott tanakodott magában a kocsi mellett, mert nem volt emelője. Viszont volt a kocsihoz közel egy téglarakás.

– Könnyen megoldható, tegyük alá téglát – javasoltam.

– De uram, ki fogja megemelni?

– Szíves engedelmével, majd én.

Leszereltük a homlokrácsot, hogy jobb fogás legyen, majd megemeltem a Trabant elejét. Újdonsült ismerősöm gyorsan alápakolt

még két-két téglát. A kerékcseré után ugyanaz a művelet visszafelé. Ettől kezdve, ha találkoztunk, régi ismerősként, mosolyogva köszöntöttük egymást.

A mikrobiológia gyakorlatokon többször kaptunk finom tokaji bort. Állítólag egyes mikroorganizmusok azt szeretik legjobban. (Az ő nagy pechjükre mi is így voltunk vele.) A gyakorlatvezetők ilyenkor mindig egy kicsivel többet osztottak, jut is, marad is alapon. Hát nekünk jutott, mert azzal kezdtük, hogy koccintottunk, a mikrobákkal meg elkezdődött az egyoldalú párbeszéd.

– No, picinyeim, szomorú hírem van számotokra. Megittuk a tokajit, nektek meg marad a sima csapvíz. Aki szívós, az a víz hátán is megél. Azért, hogy el ne szontyolodjanak teljesen, vigaszdíjként még kaptak hozzá egy kis agaragar²⁸-t.

Más alkalommal külön figyelmeztettek bennünket: vigyázzunk, mert most veszélyes bacilusokkal fogunk dolgozni. Milyen az én szerencsém? Az első szívásra túlszaladt a pipettán a kólibacilus. Nagyokat köptem a mosogatóba, és öblöttem azonnal tiszta alkohollal. (Azt hiszem első és egyben utolsó eset volt, hogy kiköptem a szeszt. Jól sikerült az alkoholos öblögetés, mert semmi baj nem lett belőle. De a rossz érzés sokáig megmaradt bennem.)

A vizsgaidőszakra hazamentem tanulni. Apám azonnal rácsapott a könyveimre. Hol a genetika, hol az élettan tankönyvem tűnt el. Először azt sem tudtam, hol keressem őket. Olyan szorgalommal mélyedt el bennük, mintha neki kellett volna vizsgáznia. Nagyon érdekelték a tudományok. Ekkortájt már 37 különböző napi- és hetilapot és folyóiratot rendelt meg magának. Néha alig tudtam visszakunyerálni tőle a tanulnivalómat.

– A vizsgáim érdekében ultimátumot intézek hozzád. Ha mostantól nem osztjuk föl egymás között a könyveket, kénytelen leszek visszamenni a kollégiumba. Azt mégsem mondhatom a vizsgán, hogy amiatt nem tudtam felkészülni, mert apám állandóan kivette a kezemből a könyvet. Megegyeztünk?

²⁸ Biológiai táptalaj.

– Meg.

Aztán minden ment tovább a régi kerékvágásban, apróbb közelharcokkal a könyvekért. Ugyanakkor hallatlan jó érzés volt mindkettőnk számára, hogy szakmai kérdésekről is beszélgethettünk.

1967. február 17-én egy fergeteges gyűlés után megválasztottak a kollégiumi diákbizottság elnökének. A palotaforradalomnak is beillő gyűlésen parázs viták voltak Túri Andrásné igazgatónő és köztem a kollégium belső életével kapcsolatban. Néhány nap múlva a teljes diákbizottságnak raportra kellett mennie az illetékes rektorhelyetteshez, aki az egész társaságunkat, ahogy voltunk cackpakk, ki akarta zárni az ország összes egyeteméről. A titkárnője már írta a névsorunkat. Amikor láttuk, hogy ennek fele sem tréfa, kökemény kétórás vita után elállt eredeti szándékától. Biztosítottuk az igazgatónőt afelől, hogy mi is jót akarunk. Csak másként, mint ahogy eddig mentek a dolgok. Aztán hamarosan meg is tudtuk győzni. Végre tisztázódtak az erővonalak. Sok terhet levettünk a válláról azzal, hogy az épület renoválásakor megszerveztük a költözködésekét. Naponta egyeztettem az építésvezetővel. Ő is látta, hogy konyítok hozzá. (Megszólalt a culáger-múltam.) Minden úgy ment, mint a karika-csapás. Nagy elégtétel és jóleső érzés volt számomra, mikor néhány héttel később az igazgatónő a katonatiszt férjével együtt vendégségbe hívtak a lakásukra. Privát meghívásuk a legnagyobb elismerést jelentette. Beszélgetés közben jókat neveltünk a régebbi ellentéteken vagy csak vélt ellentéteken.

1967 tavaszán elutaztunk a menyasszonyommal Kassára. Kereszt-szüleim régebben meghaltak. A fiúkkal, ifjú Rozman Lászlóval találkoztunk. Elmentünk a temetőbe Korponay nagyapám és Klárika testvérem sírjához és a domban lévő Rákóczi-kriptához. Majdnem 11 éve voltam itt utoljára.

A mi számunkra ez amolyan búcsúkirándulás volt, mert röviddel hazaérkezésünk után fölbontottuk az eljegyzésünket.

Apám halála

1967. április 26-án kaptam a hírt Nellytől, hogy az előző napon apám még rendelés előtt kiment fekvőbeteghez, és hazafelé menet összeesett az utcán. Szívinfarktust kapott. A mentő bevitte a balatonfüredi kórházba. A körülményekhez képest jól van. (De sokszor fundáltam én ezen a mondaton! Vajon mennyit szenvedhet az, akire azt mondják, hogy a körülményekhez képest jól van? Hiszen az idő fölborul az érzékelésünkben. Röpül, ha jól érezzük magunkat, ha boldogok vagyunk, és ólomlábakon cammog lelki és testi gyötrelmeink során. És az elszenvedett fájdalom sem mindig időarányos.)

Vasárnaponként utaztunk Balatonfüredre, meglátogatni apámat. Mindig más és más összetételben mentünk, ki hogy ért rá. Közben nekem beköszöntött a vizsgaidőszak. Kevés vizsgával, de az mind szigorlat volt.

Június 4-én ismét együtt voltunk a szívkorházban. Sokat beszélgettünk, vidámkodtunk – vegyesen. Elemeztük a hátsó fal infarktust, a lehetséges hatásokkal és következményekkel együtt. Nagyon macerás volt számára a kórházi élet. Legszívesebben már ment volna a betegeihez, rendelni, és a körjáratokra. Türelemre intettem. Való igaz, hogy életében eddig mindössze egy hetet volt betegállományban, most meg már hat hete itt kell rostokolnia.

– Majd az iparosok (néha így neveztem az orvosokat) megmondják, hogy mikor mehatsz haza.

– Minden leletem rendben van, nincs nekem már semmi bajom.

– Azért csak nekik kell kimondaniuk a végső szót. Arra nem gondoltál, hogy nyugdíjba mégy?

– Nem, fiam. Amíg bírom tovább, addig nem megyek. Emlékszel, hogy három évvel ezelőtt a Veszprém Megyei Bíróság elutasította a keresetemet, amit a leendő nyugdíjammal kapcsolatban adtam be. Azt úgy számították ki, hogy az 1928-tól 1949-ig terjedő 22 évet nem vették figyelembe, mert a Ratkó Anna-féle B-listázás után még néhány hónapig fölvettem a nyugdíjat. Így csak a csetényi éveket ismerik el munkaviszonynak. Ha most nyugdíjba mennék, 1920

forintot kapnék havonta. Az pedig édeskevés. Néhány évet még továbbbszolgálok, aztán majd meglátjuk. Most arra kell összpontosítanom, hogy innen minél előbb szabaduljak. Ha rajtam múlna, már ma mennék haza.

Örültem annak, hogy jól van. Nemcsak a körülményekhez képest, hanem úgy általában is. Egy régebbi gyakorlatomhoz igazolást írt, hogy ettől eddig gyógykezelt. Ugyan nekem is volt mindig néhány lepecsételt üres receptem, az aláírásunk meg kísértetiesen hasonlított, de amit tőle kaptam, az garantáltan eredeti volt.

Nagyon készült a június 11-i, a következő vasárnapi látogatásra. Sorolta, hogy kiket vár. A két unokája nevével érdekes fénnnyel csillant meg a tekintete.

– Mához egy hétre sajnos nem tudok jönni, mert 12-én, hétfőn lesz az antropológia vizsgám. De az azt követő vasárnap ismét jövök.

– Jól van fiam, első a tanulás. Tanulni, tanulni, tanulni.

Ez a mondás ugyan Lenintől származik (a rossz nyelvek szerint akkor hangzott el először, mikor meglátta a kis Brezsnyev bizonyítványát), de apám is előszeretettel emlegette.

– Huj, huj, hajrá! Ezt a kis időt már guggolva is ki lehet bírni. (Kedvenc biztatása volt minden iskolai tanév vége felé.)

Többször elköszöntünk, aztán hol ő, hol én még mondtunk valamit egymásnak. Három-négylépésenként visszafordultam. Integettünk. Az ajtónál megint.

A vasútállomáson csak futva értem el a vonatot. Útközben végiggondoltam a napot. Apámmal kapcsolatban a biztató összkép és az, amit terveiről mesélt, növelte az optimizmusomat. A fonákjaként meg ott motoszkált bennem az eltörölt 22 év szolgálati idő, a B-lista, Ratkó Anna (a textilgyári munkásnőből lett népjóléti, majd egészségügyi miniszter 1949–1953), az 1920 forintos várható nyugdíj egy áldozatos élet munkájáért. De mit is akarok én mindezzel, hiszen az 1949-es elbocsátó szép üzenetében világosan megírta Ratkó Anna elvtársnő: „E határozat ellen további eljárásnak – ideértve a bírósági eljárást is – nincsen helye.” Ha nincs, nincs. (Munkásököl vasököl. Lesújt, ha köll, ha nem köll? – Egyébként Ratkó Annával sem az a bajom, hogy szövönő volt, hanem az, hogy mikor népjóléti miniszter

lett, akkor is csak annyit értett az egészségügyhöz, mint szövőnö korában.)

7-én, szerdán egy nagy vizsga következett élettanból Ádám György professzornál. Szerencsém volt az orvosi egyetemi kórbonctan gyakorlatokkal, mert az ott szerzett ismeretek megkönnyítették a felkészülésemet. Alig volt időm örülni a sikeres vizsgának, máris nyakamon volt a 12-i antropológia vizsga Eiben Ottó professzornál.

Különös kedvvel tanultam azt a tárgyat, ami sokkal jobban érdekelt az átlagnál. Függetlenül attól, hogy milyen nehéz volt. Ez a mostani is annak ígérkezett: nagyon érdekelt, de nehéz volt.

Vasárnap este telefonált Edit. Az imént érkeztek meg Balatonfüredről. A rossz idő ellenére jól sikerült a látogatás. Apám jókedvű volt, nagyon megörült a többieknek. Gábor unokájával végigszurkolta a Fradi-meccset. Egyszóval, minden rendben. Ez megnyugtató.

Hétfő reggel beöltöztem a vizsgára illő ruhamba (fekete öltöny, fekete cipő és zokni, fehér ing és nyakkendő). Összeszedtem a holmimat (index, jegyzet, tollak), és elindultam a megmértetésre. Visszafelé már vidámabban jövök majd, mert a következő vizsga messze van, meg könnyebb is. A kapuból utánam szólt a portásnő, hogy telefonon keresnek. Jó, jó, de miért néz rám olyan zavartan? Fölvettem a kagylót. Edit volt a vonalban.

– Lacikám, Apuci ma hajnalban a kórházban meghalt. Halló... Halló... Laci, itt vagy? Laci!

Ott voltam, persze ott voltam. Ám egy pillanat alatt kiszaladt belőlem az egész világ. Minden elsötétült előttem. Azonnal falfehér lettem. Bénán, akadozva kerestem a szavakat, mozgott a szám, de egy hang sem hagyta el az ajkamat. Csak sírást hallottam a vonal másik végéről. Nem tudom, mennyi idő telhetett el, mire érhető módon megszólaltam.

– Dittke, be kell mennem az egyetemre. Elhalasztom a mai vizsgámat. Utána megyek hozzátok.

– Nellyvel és Jutkával vagyunk együtt.

– Amennyire tudok, sietek.

Eiben professzor megértő volt a halasztási kérelmemet illetően. Megbeszéltük, hogy később majd írásban is beadom ezt a Tanulmányi Osztályra.

A Bajcsy-Zsilinszky utca sarkától a földalattival mentem tovább. Mérhetetlen szomorúságomban csak bambán bámultam a megállók feliratait. Opera... Vörösmarty utca, Körönd, Bajza utca... Állomások. Csak megyünk, utazunk, és nem tudhatjuk előre, hogy meddig tart az út, és melyik állomáson mi vár ránk. Vajon az én életemnek milyen állomásai lesznek még? Mert ez a mostani lesújtó és sorsdöntő számomra.

Nelly és Editék egy társbérleti lakásban laktak. Mikor megérkeztem, átöleltük egymást. Tudtam, hogy nekem keménynek kellene maradnom, mondani valami vigasztalót a többieknek, de csak ültem szóltanul, lehajtott fejjel gubbasztva, fázósan összehúzódva a nyárelő melegében. Zavartan törölgettem le a könnyeimet. Azután beszélgetni kezdtünk. Kérdeztem, mit tudnak bővebbet. Nem jutottunk messzire.

De hát tegnap még... Ó, a tegnap! Milyen más... Mekkora fordulatot tud venni az ember élete csak egy pillanat alatt is.

A következő busszal utaztam haza Cseténybe. Anyám, nagymamám és Gyuri sírva fogadtak. Megöleltük egymást. Beszélgettünk. A halál közvetlen okáról még az orvosok sem tudtak semmi bizonyosat.

– Holnap hajnalban indulunk Balatonfüredre – mondta anyám, felém fordulva. – Reggel lesz a boncolás. Vinnünk kell a halottas ruhát.

Nehéz szívvel összekészítettünk mindent, majd bementem a gazda nélkül maradt rendelőbe, ahol mindig példás rend és tisztaság uralkodott. Ujjaim végigsimították az elárvult orvosi táskát és a műszereket. Mozdult a kezem, hogy nyújtsam a megfelelő fogót a felső örlőkhöz, de abban a pillanatban villámként hasított belém: nincs kinek nyújtani... És már soha nem is lesz kinek...

A garázsban kissé porosan állt körjáratának hűsége társa, a Trabant. A fáskamrában hosszan elidőztem gondolataimba mélyedve. De semmire sem jutottam. Ugyan, mire is juthattam volna? Csak az emlékek zuhataga ömlött rám szakadatlanul. Az eszmélésemtől a mai

napig. Később visszamenten a többiekhez. Mikor már mindenki lefeküdt, bementem a szalonba. Nem tudtam elaludni.

Az előkészített ruhák tetején lévő nyakkendőre tévedt a tekintetem. Meg kéne kötni. Kezembe fogtam, átvetettem a nyakamon, és rutinos gyorsasággal hozzáálltam. De egy fizikailag érezhető erő megállította babráló ujjaimat. Igen, igen... A nem is hallható hangokra is válaszoltam magamban: hiszen ez az ő nyakkendője. Kibontottam a félig megkötött csomót, és újra kezdtem az egészet. Ezt a gondolatsort és az emlékeket megragadva azon nyomban megszületett a vers:

Utolsó nyakkendőkötés

– A nyakkendőd hogy áll? – szoltam rád sokszor,
s próbáltam formálni a nagy csomókon,
miket biztos, de mindig siető kezeddél
csak úgy hevenyészve megkötöttél.

Nem volt kenyered a nyakkendőkötés.
Volt is gond mellette; hat gyerek
és öt falu minden betege rád várt,
s te mindig azt mondtad: – Azonnal megyek. –

Én heccelődtem is, hogy régimódi,
meg hogy: – Nézd csak, én mindig így kötöm. –
– Jó, jó, fiam – legyintettél sietve,
és mindjárt másra terelted a szót,

még csak annyit téve hozzá halkán, hogy:
– Továbbra is jó lesz ez így nekem. –
Most, az utolsó nyakkendőkötésnél
mégis úgy kötöm, hogy neked szép legyen.

Csetény, 1967. június 12.

Szinte folyvást dőltek belőlem a sorok, egyik a másik után, mint a könnyeim. Azokon keresztül csak homályosan láttam a betűket, de írtam – megállás nélkül. Aztán eszembe ötlött, vajon hány ezer kilométert futhatott apám életében? Milyen elismeréseket kapott hosszú versenyzői pályafutása során? Hány győzelmet aratott? A számára vakbélgyulladás miatt elmaradt Los Angeles-i olimpia 1932-ben, és kárpótlásul az olimpiai láng átvétele az országhatáron 1936-ban. Mind-mind érdekes és fontos állomásai életének.

Mérföldkövek

Apám, vajon tudad-e, ha eljön
a nagy harcod, mikor majd megverekszel
te és a halál, hogy meddig,
meddig tarthat ez a nagy csata,
s ki lesz a győztes? Nem maratonni távon
– mit életedben sokszor megfutottál,
s pálmákat nyertél – csak pillanatnyilag.
Hitted-e, hogy most, ilyen korán
csatát te vesztesz? Lehetséges ez?
Lehet-e az, hogy a Diadalmas ember
– így írt rólad a Szegedi Napló –
ilyen hirtelen eltávozik?
Míntha szűknek érezné az élet kereteit,
béklyóit elhajtva – örök nyughatatlan –
ott is futva hagyja hátra mérföldköveit.

Csetény, 1967. június 12.

Hajnalba értünk jött kocsival Dudar körzeti orvosának felesége, dr. Kálé Imréné. Anyám, Gyuri és én mentünk vele Balatonfüredre. Önzetlenségük nagy segítség volt a bajban. A kórházban először a szobatársakkal beszéltem. Elmondták, hogy hétfőn hajnalban apám elkezdett köhögni, majd mikor ez fokozódott, csöngettek a nővérnek. Apám föltúrta a pizsamakabátját.

– Nézze csak, nővér, micsoda jó vénám van! – mondta, és meghalt. Csak úgy, ukmukfukk. (Jó, nem egészen úgy, de négy-öt percen belül halott volt. Hogy megnőhet egy ilyen időintervallum minden pillanatának jelentősége. És hossza is. Mikor a szervezet minden erejével küzd az életért, de a gyilkos lovaglótrombus végérvényesen elállja az életető levegő útját – és nincs tovább.)

A boncterem előtt várakoztunk. Kis idő múlva jött dr. Debrőczi Tibor, a kórház igazgató főorvosa. Beszélgetett velünk, majd kezét a kilincsré téve indult volna befelé. Ekkor elébe álltam, és teljesen nyugodt, de határozott hangon azt mondtam:

– Szeretnék bemenni.

Annak ellenére, hogy sokat tapasztalt orvos volt, ez még őt is megdöbbenetette.

– Laci, jól meggondoltad ezt?

– Igen, mindenféleképpen szeretnék ott lenni édesapám mellett.

Az arcára kiült döbbenet még hosszan ott maradt.

– Biztos ez?

– Igen – volt a hajlíthatatlan válaszom, amit olyan nyomatékosan ejtettem ki, hogy kétség se férhessen hozzá. De belül is biztos voltam akaratomban, mert tudtam, hogy nekem most apám mellett van a helyem.

– Várj egy kicsit! – mondta, és kezével befejezte a párbeszédünk megkezdése előtti mozdulatot. Lenyomva a kilincset belépett az ajtón. Kisvártatva kiszólt:

– Gyere be!

Az ajtón belül a termet a belépő szeme elől még egy paraván takarta el.

– Édesanyád előtt nem akartam veled beszélni erről. De hogy van bátorságod hozzá? Hogy van merszed ide bejönni? Tudod egyáltalán, mi készül itt? Van fogalmad arról, hogy milyen egy boncolás? Egész életedre megbánod, ha most bejössz. Még visszaléphetsz. Gondold meg jól!

– Tudom, igazgató úr, fogalmam is van róla, mert több mint két évig bejártam az orvosi egyetem kórbonctani gyakorlataira. Nem lépek vissza. És egész életemre megbánnám, ha most saját

gyávaaságomból nem lehetnék apám mellett. Jól meggondoltam, és az elhatározásom végleges.

– Gyere, menjünk!

Beléptünk a terembe. Hónom alatt a kis batyu, benne az utolsó öltözet. A veszprémi igazságügyi orvos már ott állt az asztal mellett, amin apám holtteste feküdt. Dr. Húsvét Csaba régi ismerősöm volt, hiszen fölöttem járt három évvel a veszprémi Lovassy László Gimnáziumban. Debrőczy doktor kisvártatva kiment, és már nem is jött vissza.

– Laci, van annyi lelkierőd, hogy segítesz nekem, mert egyedül nehezebben megy.

– Van.

Kaptam köpenyt és kesztyűt. Csaba hozzákezdett a munkájához. Egész végig kerestük az okokat, kérdeztük a miérteket. Cselekvő részvételem tényleg segítség volt számára.

Sikerült kiderítenünk az eredeti okot. Ahogy összefüggést találtam a dolgok között, egyszerre minden világos lett számomra. Még tavasszal apám egyik ismerőse ráejtett egy gázpalackot apám lábára. Azon kívül, hogy fáj egy kicsit, ügyet sem vetett rá a továbbiakban. Ám a jobb láb nagyujjában egy vérömleny keletkezett. Onnan elindult egy rög a vénában, amire útközben tovább rakódtak a vér alakos elemei. A megtapadási helyeket is megtaláltuk a combvéna belső falán. A rög a kis vérkörben a tüdő főhörgőire csapódva fulladásos halált okozott. Ennyin múlik néha az élet, vagy sokszor még ennyin sem. Befejtjük a boncolást, lemostuk a testet.

Ahogy elkezdtem öltöztetni, szinte hihetetlen és megrázó élmény ért. A halott apránként visszaváltozott apámmá... Ezt a bennem zajló folyamatot a hozzá társuló érzésekkel együtt azóta sem voltam képes szavakba és mondatokba önteni. Vannak dolgok, amik kifejezéséhez szegényesen kevesek a szavak, nincsenek mondatok. De mindennél nagyobb és kitörölhetetlen nyomot hagynak bennünk, amíg csak élünk. Beépülnek a lelkünkbe, kitöltik annak minden kis zugát, és attól kezdve elválaszthatatlanul egyek velünk.

Töredék

Koporsóba tettünk. Elkezdtem zokogni,
arcodra hulltak könnyeim.
Úgy hatott, mintha te sírtál volna
amiatt, hogy nekünk bánatot okoztál.

Csetény, 1967. június 13.

Annyi ember még nem volt együtt a csetényi temetőben, mint másnap. A tágabb familiánk, barátok, ismerősök és tisztelők, a körzetéhez tartozó falvak hivatalos küldöttei és lakóinak népes tábora. Kassáról négy személygépkocsival jöttek.

A ravatalozóban ketten zártuk le a koporsó fedelét Gyuri öcsém-mel. A sírnál búcsúzóul elmondtam a *Mérföldkövek* és az *Utolsó nyakkendőkötés* című versemet. Mikor a koporsót leeresztették a sírba, Somogyi Jóska barátommal ketten lementünk a gödörbe, és a koporsót betettük az oldalra bevájt üregbe, amit aztán összeszögezett ajtódeszkákkal lezártunk. (Csetényben így temetnek.) A sírhantot beborították a szeretet koszorúi és virágai.

Mindennek már 36 éve... És azóta sem homályosult semmit a kép...

Zirc

A temetés másnapján eljött hozzánk a zirci Járási Könyvtárból dr. Kőszeghy Miklósné igazgató és helyettese: Kertész Károly. Karcsival évek óta röplabdás barátságban voltunk. Őt július elsejével áthelyezték Tapolcára járási könyvtárigazgatónak, ezért kerestek a helyére utódot.

Soha jobbkor nem jöhetett volna ez az ajánlat, hiszen maga az, hogy július 1-jétől lesz állásom, hogy közel van Csetényhez, ideális

körülményeket teremtett számunkra. Mondtam az igazgatónőnek, hogy a továbbiakat még egyeztetnem kell az egyetemen, ahol a IV. évfolyamot végzem. Ha megkapom a hozzájárulást, hogy nappali tagozatos létemre munkát vállalhatok, a magam részéről köszönettel veszem az ajánlatukat.

Gyuri 1966-ban érettségizett Zircen. Előfelvétellel vették föl a szombathelyi Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola népművelő-könyvtár szakára, nappali tagozatra. Az áthidaló egy esztendőre a dudari bánya földalatti csillése lett. Most viszont arra gondolt, hogy nem megy el a főiskolára. Sikerült meggyőzőm, hogy mindenféleképpen tovább kell tanulnia. Lesz állásom, én is tudom támogatni.

A kollégium igazgatónője őszinte együttérzéssel volt, és megígérte, hogy amiben csak tud, segít. Hol volt már akkor a közöttünk lévő február 17-i hadiállapot? Minden lehetséges helyről segílyt utaltatott ki. Támogatta a munkavállalási engedélyem megszerzését. Tekintettel arra, hogy az V. évfolyamon félév tanítás és félév könyvtári gyakorlat lett volna és három speciális kollégium, maradhattam a nappali tagozaton. Hiszen az államvizsgáig már csaknem egy év könyvtári munkaviszony lesz mögöttem és egy teljes év tanítás a zirci gimnáziumban. Közben meg kell írnom a szakdolgozatomat is.

Még júniusban három vizsgát tettem le. A névnapomon kettőt és másnap egyet. Alig tudtam figyelni a tanulnivalóra. Holmim nagy részét átvittem Nellyhez. A kollégiumban is elköszöntem mindenkitől. Szobatársammal, Imrével tartottunk egy szolid búcsúestét, majd hazautaztam Cseténybe. A zirci könyvtárosi állás mellé szereztem egy albérletet, és július 1-jén elkezdtem dolgozni. A Járási Tanács művelődési osztályvezetője kifejezte abbéli reményét, hogy én is legalább annyi ideig maradok a járásban, mint apám.

Módszertani könyvtárosként a vásárolt könyvek földolgozása és a járás összes községi könyvtára tartozott hozzám. Az albérletben Hajnóczy Gábor lett a szobatársam. Szeptembertől együtt tanítottunk a gimnáziumban. A könyvtári munkám miatt én csak a levelező tagozaton tanítottam, Gábor mindkettőn.

Rövid időn belül egy nagyon jó társaság kovácsolódott össze. (Egyszer Gyuri Zircre jött, és egy közös ismerősünktől érdeklődött, hogy hol lakunk. Érdekes választ kapott: a Patkóban. – Majdnem eltalálta, hiszen a Patkó volt a törzshelyünk.)

A BEAC-ból átigazoltam a Zirc–Dudari Bányász SE röplabda-csapatához. A megyei bajnokságban játszottunk. A játék mellett az ifjúsági csapatot edzettem. Tagja lettem a zirci irodalmi színpadnak, és csakhamar szerveztem egyet Csetényben is. Kiújult a régi szerelem: a vers, és szövődött egy igazi is: Ágnessel. Adódott néhány magántanítvány. Rövidesen úgy betábláztam magam, mint a régi szép időkben, a középiskolában. Nagy szükségem is volt erre, mert gondolataim állandóan apám körül forogtak.

A könyvtárban beilleszkedtem a társaságba és a tennivalókba. Kedvesen fogadtak. Mikor elmeséltem az olvasószolgálatos kolléganőnek, hogy még mi kéne a szakdolgozatomhoz, Háty Lászlóné (Zsuzsának volt osztálytársa Veszprémben) azt javasolta, hogy könyvtárközi kölcsönzés keretében kérjük meg a Fővárosi Közlönyt a KSH könyvtárából.

– Mikor helyben szerettem volna belenézni, kapásból elzavartak. Csak nem gondolod, hogy elküldik postán Zircre?

– Ha meg sem próbáljuk, akkor biztos nem.

– Ez igaz. Ebben olyanok vagyunk, mint a munkásosztály az osztályharcban: csak a láncainkat veszíthetjük el. Pedig nagyon kéne, 1944-től 1948-ig, mert a *Budapest* folyóirat 1945-től 1947-ig élt. Biztos találnék benne felhasználható adatokat.

Láss csodát! Három hét múlva négy csomagban megkaptam a hatalmas paksamétát. Nem akartam hinni a szememnek. Kicsit elgondolkodtam rajta, hogy is van ez. Ott a helyszínen bele sem nézhetek, ide meg utánam küldik? Rejtély. De az a fő, hogy most már zavartalanul kutathatok benne. A riasztó mennyiség miatt át kellett gondolnom a stratégiámat, ahhoz pedig meg kellett ismernem a közlöny szerkezetét. Hogy fáztam én a több ezer elsárgult laptól. Mire végzek veled?

Mint utóbb kiderült, a Fővárosi Közlöny életem egyik legizgalmasabb olvasmánya lett. Azon rovatok mellett, amikben a *Budapest* folyóiratra vonatkozó adatokat sejtettem, egyre többször futottam át a közlöny teljes számait, mert a főváros múltjára sok érdekes adatot találtam.

Hajnóczy Gáborral jó barátok lettünk. (Fölmenői között szerepelt az a Hajnóczy József, akit a Martinovics-féle összeesküvés miatt 1795. május 20-án kivégeztek a Vérmezőn.) Gábor olaszról fordította a *Palladio* című könyvet, én meg a közlönyből gyűjtöttem az adatokat. Munka után a Patkóban találkoztunk. Ott volt félretéve a kis paksamétám, amiből az átnézett számokat összegyűjtve időnként visszavittem a könyvtárba egy pakkot, és hoztam helyette újabbat. A Patkó délutáni csendjében jól tudtunk dolgozni. Ha megéheztünk, rendeltünk valamit. Este jöttek a többiek. Mire Nádasi Elemér barátom rázendített a zongoránál, mi addigra befejeztük a napi adagot. Elemér mérnök volt és tanár. A muzsikálás volt az egyik hobbija. A másik a kismotor, amit a festése alapján nemes egyszerűséggel csak Kék Villámnak becéztünk.

Csetényben kiköltöztünk a szolgálati lakásból, hogy az utód mielőbb elfoglalhassa a helyét. A kastélyban az emeleten kaptunk egy kétszobás lakást. Gyuri szeptembertől elment a szombathelyi főiskolára.

Vészesen közeledtek a júniusban elhalasztott vizsgák. Szeptember közepén az antropológia kollokvium, október elején a genetika és a könyvtártudományi szigorlat. Ráadásul a két szigorlat egy napon! Hogy én miért keresem folyton a bajt magamnak?

A könyvtárban kialakult a munkarendem. A hat nappól átlagban kettőt kiszálláson töltöttem. A közeli helyekre sokszor mentem gyalog vagy kerékpáron. A távolabbiakra buszon, ritkábban vonattal. Háromhetenként jött a megyei könyvtár gépkocsija, azzal végeztem a letéti állomány cseréjét. A kiszállások nagy része kirándulás is volt egyben. Bakonybél (és közvetlen környéke), Gézaháza (a turistaházzal), Csesznek (a várral), Bakonynána (a Római-fürdővel), Bakony-szentlászló (az ősfenyvessel), Dudar (az Ördög-árokka). Ha vonattal utaztam Veszprémvársányba, az út a Cuha-völgyén át vezetett. Van

olyan alagút, amelynek a völgy feletti oldalán boltíves nyílások vannak, és a vonatból gyönyörű látvány tárul az utazók elé. Cseténybe pedig hazamentem. Sok járási könyvtári módszertanos megirigyelhetett volna ezekért a helyekért.

Gáborral szeptember elején elhagytuk előző albrétünket, egy vizes szuterént. Ezt is lakva ismertük meg, nemcsak egymást. Az új helyre nagyon kedves család fogadott be minket. Néha korrepetáltam a gyerekeket több tantárgyból.

Elkezdtem a munkát a gimnáziumban is, az esti tagozaton. Nagyon szerettem tanítani. Ez kissé más volt, mint a magántanítványokkal, de jó tapasztalatot eredményezett. Sokat adtam, de sokat is követeltem. A többi tanár is így lehetett velem, mert egyik diákunk (máskülönben nagy potentát volt a dudari bányánál) már év elején följelentette a tanári kart a megyei pártbizottságon, hogy mit képzelünk mi, ez mégiscsak sok, így bánni felnőtt emberekkel. Állandóan azzal zaklatjuk őket, hogy nevek, események, dátumok; sejtek, szövegek; ilyen-olyan verslábak meg ismeretlenek: x és y. Hallatlan!

Október elejére minden elhalasztott vizsgámat sikerült letennem. Nagy megkönnyebbülést okozott. Ettől kezdve energiám jó részét a szakdolgozatra fordíthattam. Szépen haladtam az anyaggyűjtéssel.

A megyei bajnokság végén másodikká lettünk. A nagy rivális, a veszprémi Faárujár csapata csak hajszállal előzött meg bennünket. De mindenki fogadkozott, hogy majd jövőre megmutatjuk.

Apám halála nagy próbatétel volt. De nagyot fordult a világ! Gondolataim bárhová is kalandoztak, mindig ide tértek vissza. Társaságban tudtam ugyan vidám is lenni, hiszen a szomorúságom csak rám tartozott. De a legbensőbb valómban meglévő vidámságom sokat csendesedett.

Invokáció

Miatyánk, ki vagy a mennyekben...
s ki megítéled majdan: jó apám
mit is tett ez apró sárgolyón,
rakd serpenyőbe nemes tetteit,

mérlegeld, hogy sokat dolgozott,
szeretett, szerették, és szeretett volna
szeretni jobban s továbbra is.
Nem volt rá idő... A búcsúzásra sem...
És a kedves, bízató mosoly
nem volt már az arcán, mikor újra láttam,
lefagyasztotta a végső küzdelem.
A hosszú útra hogy készülhetett?
Hívtad, ment Hozzád, fogadd szeretettel,
és simogasd meg az arcát, Istenem!

Zirc, 1967. november 14.

Éjszakai látogatás

Álmomban egyszer újra megjelentél,
meleg fény övezte homlokod.
Úgy ültünk együtt, mintha téged várnánk.
Halkan zörgetted meg az ablakot,
mint ki fél; a régi kedves emlék
rezdülve bennünk száz darabra hull.
Búcsút intve meglilult kezeddel
indultál visszavonhatatlanul.
Szerettem volna megcsókolni kezedet,
de az álmomnak azonnal vége lett.

Csetény, 1967. november 15.

Az egyik barátomtól jutányos áron vettem egy nagyon szép hangú gitárt. A szorgalmas gyakorlás eredményeként a gitározással már eljutottam odáig, hogy néhány számot mások társaságában is el mertem játszani.

Ágnessel apránként már a közös jövőt tervezgettük. Minden szabadidőnket együtt töltöttük. Karácsony előtt megvettem a jegy-

gyűrűket, ám az eljegyzésig mégsem jutottunk el. Nézeteltérésünkben volt egy sarkalatos pont, amiből sem ő, sem én nem tudtunk engedni. Lehet, hogy egy kicsit türelmetlenebb voltam, de ezen nem tudtam változtatni. Az alaptermészethez tartozó tulajdonságokon a legnehezebb tudatosan módosítani. Bármilyen irányban.

Híába igyekeztem felpörgetni dolgainkat, Ágnes a visszafogottságával azonnal helyrebillentette, pontosabban eltolta a hangsúlyt a holtpontra felé. Aztán lehetett újra onnan indulni, ahol már voltunk. Ezek a periódusok váltogatták egymást. Tudtam, hogy nem jól van ez így, azonban csak keveset tehettem ellene.

Névnepodra

Nem érzed azt, hogy sokszor milyen gyorsan
s könnyel morzsoljuk le életünk
egy-egy darabját? És este rájövünk,
mikor a nap sok apró részlete
a közeledő álom millió parány
villanásával keverve elszalad
– mint fényreklámokon a futó betűk –
szemünk előtt, és akkor döbbenünk rá,
hogy megint, mint tegnap, nem szerettük egymást
úgy, ahogy mi vágyunk is szeretni.
Büntetve engem, büntetted magad.
Vezet-e jóra így az életünk?
Mert amit mi egymásnak adni tudnánk,
ahhoz képest most koldusok vagyunk.

Zirc, 1968. január 21.

Közben beköszöntött az a vizsgaidőszak, amelyben tanárként első alkalommal vettem részt. (Ahogy tréfásan szokták mondani, szigorú voltam, de igazságtalan.) Bent ült a teremben az egész osztály. Kitettem a tételcsíkokat, és intettem az első vizsgázónak; övé a pálya. Húzott tételt. Az arcán azonnal láttam, hogy mellényült.

- Nem tetszik?
- Hát... Talán... Ha lehetne...
- Na még egyet – biztattam.

Húzás után ugyanaz a mimika. Erre az összes tételt visszafordítottam, hogy olvasható legyen mindegyik. A többiek nagy érdeklődéssel várták az újabb fejleményeket. Azt hiszem, ők még soha nem húztak így tételt vizsgán.

- Így könnyebb lesz választani.

Intettem a tételek felé, hogy szabad a gazda. Elkezdődött a zsidvásár. Ment a cserebere. Hogy borzoljam a kedélyeket, kimentem a folyosóra cigarettázni. Ekkor aztán végképp elszabadult a pokol. A könyvlapok zizegése kihallatszott hozzám.

Tulajdonképpen arra voltam kíváncsi, hogy segédeszközök felhasználásával és felkészülési idővel együtt mennyire tudják visszaadni saját mondataikkal a tételek lényegét. A vizsgának ez a része többnyire jól ment. Még következett 3–4 kérdés a biológia más területeiről, és csak ezután alakítottam ki a végleges jegyet.

Mivel a szakdolgozatom beadási határideje egyre jobban közeledett, nekiláttam a történeti rész megírásához. A repertórium-részt már korábban elkészítettem. A közlönyből kijegyzetelt adatokat és idézeteket időrendi sorrendbe raktam. Leültem az írógép elé, majd hosszabb meditáció után elkezdtem írni. A vakon gépelés nagy előnyt jelentett, mert figyelmemet így jobban tudtam a tartalomra és a megfogalmazásra irányítani. Beadáskor néhányan még fújtuk az enyvet a kötésen, hogy gyorsabban száradjon, de csak elkészült határidőre.

A saját példányomat este bevittem a Kárpátiába, és fölolvastam Zaki bácsinak. Nagyon tetszett neki. Örültem annak, hogy ha utólag is, de némi elégtétellel szolgálhattam küzdelmes munkájáért, amit régebben annyit támadtak méltatlanul, majd megszüntették a folyóiratot a hozzá nem értő, ám nagy pártpotentátok. Megbeszélgettük a régebbi találkozásunk óta eltelt dolgokat, és elköszöntünk egymástól hosszabb időre.

Az Ágnessel kapcsolatos bizonytalanságokon sokat tépelődtem. Ennek eredménye lett a következő vers.

Nem is nekünk fáj...

Oly sok rosszat hallunk a világról,
és olyan kevés jót őrzünk meg magunknak
abból is, mit önként felkínál.
Csak találgatjuk, mit hoz majd a holnap.
Lelkünket adva azt hisszük: arany
– sokszor becsapjuk önmagunkat is –
s ha megtartja, aki elfogadta
– ha most nem, később – majd rájön, hogy hamis.
A csalás kiderül, mikor elmegyünk,
ha szerettek minket, legnagyobb csalás.
Magányt rettegve magányba dermedünk,
és már nem is nekünk fáj az elmúlás.
Ölelj, ölelj, és szoríts magadhoz,
hogy neked se fájjon úgy az árulás.

Zirc, 1968. február 8.

Egy másik vers is érlelődött bennem már hosszú ideje. Gondolatban végigvettem a kórbonctani gyakorlatok és apám boncolásának tapasztalatait. Tudom, hogy szakmai szempontból hibát követtem el, mert teljes mértékben sohasem tudtam elvonatkoztatni a test és a lélek egységétől, ami a halál pillanatában azonnal megszűnik. E kapcsolat felbomlásának legszebb és legtömörebb megfogalmazása az egri várban Gárdonyi Géza sírjának felirata: Csak a teste. – Milyen igaz.

Egyedül

Kik boncoltunk, egy nagy csoportban álltunk,
kit boncoltunk, egy asztalon feküdt.
Rajtunk szép fehér köpeny, kesztyűnk steril,
a néni pedig meztelen, kihült.

Mi húszévesen ott is optimisták,
ő letette nyolcvan éve terhét.
Minket mulatni vártak este lányok,
s őt talán már rég el is feledték.
Mi szemeztünk a csinos medikákkal,
ő becsukta már homályos szemét.
Én megsajnáltam, olyan egyedül volt...
És megsimogattam elfáradt szívét.

Zirc, 1968. február 9.

Tavasszal albérletet váltottam. Egy tarokkpartival kezdődött. Lőrincz Árpád és felesége hazajött Zircre. A Patkóban beszéltek meg a partit. A csata a házokkal szemben lévő ház egyik külön bejáratú szobájában zajlott, ami szintén az övek volt. Ott állt majdnem üresen. Innen jött az ötlet, hogy megkérdezzem: nem adnák-e ki nekem? Idős Lőrincz Árpád – néhányszor tarokkozott a szüleimmel is – a fiatalok javaslatára beleegyezett. Gáborral így különváltunk, de megmaradt a barátság.

Új szerzeményem bebútorozása és felszerelése sok munkát adott. Némi többletköltséggel is járt, de megérte. A berendezést apránként szedtem össze. Egész csinos kis Villa Negra lett. Készítettem üvegvilágítást, aminek a kapcsolóját (eredetileg egy porszívó alkatrésze volt) a küszöbre rögzítettem. A külső ajtó megnyitásakor csak ráléptem a kapcsolóra, mire a szoba különböző helyein az italosüvegek belsejében, a színes címkék mögött kigyulladtak a zseblámpaizzók apró fényei. Nagy varázslat.

Jókor cseréltem albérletet, mert közeledett az államvizsgára felkészülés kezdeti időpontja. A tanuláshoz ideális körülmények adódtak. Az éjszakai olvasással senkit nem zavartam, és a tanulásban engem sem zavart senki.

Ágnessel elmaradtunk egymástól. Nem haraggal váltunk el. Vita igen, de veszekedés nem volt közöttünk sohasem. A gyűrűket beletartam az egyik ruhám zsebébe. Hamarosan el is feledkeztem róluk.

Egy hosszúra nyúlt kiszállás után még bementem a könyvtárba. Üzenet várt az asztalomon: ha még élve akarom látni nagyanyámat, siessek haza, Cseténybe. Nagyon megijedtem. De utazni csak másnap tudtam. Mikor beléptem, látom ám, hogy nagyanyám félig ül az ágyában, és olvas. Ez némiképpen megnyugtató.

– Mit olvasol nagyanyám?

Válasz helyett huncut mosollyal mutatta a könyv első borítóját. Szilvási Lajos: *Egyszer-volt szerelem*. Gondoltam, talán mégsem lehet akkora a baj, mint amilyennek hitték. Csak múltó rosszullét volt a tegnapi.

Vészesen közeledett az államvizsga időpontja: június 29. Viszont némiképpen egyszerűsödött a tanulnivaló beosztása is, mert júniusban ahány nap volt hátra a vizsgáig, annyi könyvet kellett megtanulnom. Fülembe csengett az atyai biztatás: Huj, huj, hajrá! (Eszembe jutott egyik kedvenc viccünk. Megkérdezik a jogászprofesszort, mennyi idő alatt tanulna meg japánul. – Hát kérem, ugye a rengeteg bonyolult írásjel... Hm... Három év. – Megkérdezik az adjunktusát. – Ugye, a rengeteg bonyolult írásjel... Egy év. Megkérdezik a jogászhallgatót, aki azonnal visszakérdez: – Jegyzet van? – Van. – Három nap.)

Kivettem az összes tanulmányi szabadságomat, és nekiláttam a felkészülésnek. Esténként a vacsora, a társaság és a pihenés kedvéért bementem a Patkóba. Utána még egyszer átismétltem az azt nap könyvet. (Ismétlés a tudás szülőanyukája.) A röplabdaedzéseket és a mérkőzéseket sem hagytam ki, hogy tartsam a fizikai erőnlétemet.

28-án Budapestre utaztam. Az egyik évfolyamtársamnál nagy meglepetésemre kiderült, hogy egy könyvet kihagytam. Ugyan egyszer már vizsgáztunk belőle, de az elég régen volt. Ahogy másnap reggel utaztam a vizsgára az 1-es buszon, még gyorsan átfutottam a dőlt betűkkel szedett részeket. (Alig győztem utána a nyakamat visszaigazítani.)

Az államvizsgám – minden reménybeli várakozásomat fölülmúlva – jelesre sikerült. Nagy boldogságot jelentett ez nekem. Végig gondoltam az idevezető rögzös utat, kitérőivel és buktatóival együtt.

Otthon is volt öröm. Nagyanyámnak még a könnyei is kicsordultak. Mondta, hogy sokat imádkozott értem. Rám is fért. Megköszöntem neki buzgó közbenjárását.

A Patkó-béli társasággal csaptunk egy nagy házibulit, és már szerveztük a következőt a diplomaosztásra, amit július 27-ére hirdettek meg. Ahogy visszaálltak a hétköznapok a megszokott medrükbe, szinte már hiányzott az intenzív tanulás – ha nem is minden napra egy-egy könyv, mint júniusban.

Augusztusra egy krakkói kirándulást terveztem. Úgy kellett a programot összeállítanom, hogy 20-án estére már itthon legyenek, mert az irodalmi színpaddal fellépésünk volt. A krakkói Dom Turisti-nél foglaltam szállást tíz napra. Azon a nyáron még érvényes volt a diákigazolányom. Ki kellett használnom ezt a lehetőséget.

Július 20-a szombat mozgalmas napnak ígérkezett. A péntek este elkezdett utiparti reggelig tartott. Gyorsan összekészülődtem, és mentem dolgozni. Ebédkor láttam, hogy kirándulók vannak az OSZK²⁹-ból. Néhány olvasószolgálatost ismertem látásból. Délután volt Klári kolléganőm öccsének, Békefi József röplabdás csapatársának az esküvője. (Szegény, élhetett volna még. – Ezt a poént minden esküvőkor elsütöttük.) A délutáni vonattal vártam egy kedves ismerősömet Balatonalmádiból, aki már régebben ígérte, hogy egyik hétvégén meglátogat Zircen. Mostanra ez is beérett.

Munka után fölgyorsultak az események. Kicsit álmos lettem délutánra, aludni azonban már nem volt időm. Parádéba vágtam magamat, és mentem az esküvőre. A csapat teljes létszámban megjelent az apátsági templomban. A gratulációk után a násznép elvonult. Nekem is mennem kellett a vasútállomásra. Befutott a vonat, de Irén sehol. (Na, ugrott a jó kis hétvégi program. Vagy mégsem?) A vonatról leszállt egy ismerős lány, akivel megbeszéltük, hogy este elmegyünk táncolni. Bár én a lábtörések miatt már nem voltam az a kimondottan parketta ördöge, de a cél szentesítette az eszközt. Zsuzsa ugyan nem ígérte biztosra, hogy jön, mert reggel, az indulása előtt

²⁹ Országos Széchényi Könyvtár.

már lázas volt a kisfia, és most nem tudhatta, hogy mire érkezik haza. De a halvány remény is remény.

Ezután visszasétáltam a korzóra. Ugyan a Patkó volt a törzshelyünk, most éppen a Cuha étterem előtt annyira éhes lettem, hogy eldöntöttem: tapodtat se megyek máshová, itt vacsorázom.

Leültem a zenekar dobogója melletti asztalhoz, és rendeltem három második fogást. Várakozás közben észrevettem, hogy a terem túlsó végén összetolt asztaloknál itt van a budapesti könyvtárosok egy csoportja. Nevetésük időnként betöltötte az egész éttermet.

Megkaptam az első adagot. Mivel nagyon sótlannak éreztem az ételt, többször is intettem a pincérnek, aki nem vette észre próbálkozásaimat. Ekkor egy csinos, barnahajú lány a társaságból megállította őt a konyhába menet, és mondott neki valamit. A pincér felém nézett, majd odajött hozzám. Kiszárvátva megkaptam a sót. Az első adandó alkalommal, mikor ismeretlen jótévedővel összetalálkoztam a tekintetünk, egy főhajtással köszöntem meg szíves segítségét. Ő is bólintott, nyugtázva a köszönetet. A vacsora helyrebillentette a hangulatot. Valahányszor összenéztünk, mindig elmosolyodtunk. Nagyon megfogott a hosszú haj keretezte szép arc, az élénk, gyönyörű, nagy barna szempár. Tekintetünk minden találkozásakor apró áramütéseket éreztem. A levegő is vibrálni kezdett közöttünk. (Ritka alkalmakor, valahányszor így jártam életemben, már tudtam, hogy ennek fele sem tréfa!)

Nemsokára megérkezett Nádasdi Elemér. Leült hozzám egy kicsit beszélgetni, majd a dobossal együtt zenélni kezdtek. Bevezetésképpen a Csavargók dalát játszották.

Szállingóztak táncolni a párok. Gondoltam, hogy illik szóban is megköszönöm a figyelmességét, ezért tánkra kértem kedves segítségemet. A bemutatkozás után a só megköszönve beszélgetni kezdtünk. Ez is érdekesen alakult. Én tudtam róla, honnan jöttek, hol dolgozik. Mikor mondta az osztályt, akkor már azt is, hogy hol van az irodájuk a Nemzeti Múzeum épületén belül. Minden alkalommal ott mentem el előttük, de sem a könyvtáron belül, sem a büfében nem futottunk össze. Csak itt, Zircen. S mindezt miért? Mert nem szeretem a sótlan

ételt. (Persze, a sótlan életet sem.) Ő viszont csak annyit tudott rólam, hogy sokat eszem, és nem kifejezetten diétás kosztot.

Amikor a környékről volt szó, láthatta, hogy jól ismerem azt. De így volt ez a paraszti munkákkal, a házépítéssel, a kő- és szánbányászattal, a növény- és állattannal is. De kedves témám volt az irodalom (főleg a versek) és a történelem néhány területe. Mivel nem kérdezte közvetlenül a foglalkozásomat, ezt én sem említettem meg. Így alakult ki közöttünk az az érdekes játék, hogy megpróbálta kitalálni. De nem sikerült. Közben Emese javaslatára áttértünk a tegeződésre.

Elemér nagyon kitett magáért, mert jelentőségteljes kacsintgatások kíséretében repertoárja legszebb számait játszotta. (A családalapító örökzöldeket.) Szünetben visszakísértem Emesét a társasághoz, megköszöntem a táncot, és mentem az asztalomhoz. Míg Elemér engem faggatott a fejleményekről, körülbelül ugyanez zajlott a másik asztalnál is, mert többen hátrafordulva megnézték maguknak. (Szevények nem is tudták leplezni, látszott az arcukon, hogy nem ez volt legnagyobb esztétikai élményük Zircen. Jót nevettem magamban.)

– Elemér, csapj a billentyűk közé – biztattam kíváncsi barátomat, és ahogy megszólalt a zene, már indultam is, nehogy valaki megelőzzön. (A régi diákbálokon sok jó alkalmat el lehetett mafláskodni, mert amíg bátorságot gyűjtve azon tanakodtunk magunkban, hogy felkérjük-e újdonsült választottunkat, addigra már huss, vitték is a széplányt az élelmesebbek. Most nem akartam hoppon maradni.) Olvastam egy frappáns meghatározást a táncra: társadalmilag elfogadott nyilvános ölekezés zenére. (Tudok egy másikat is: a tánc a férfi és a nő olyan közös tevékenysége, amelyben a nő a zenére szélesebben kapkodja a lábát, nehogy a férfi rálépjen.) Persze, a tánc kevesebb is és jóval több is lehet az első meghatározásnál, mindenesetre a közbeni beszélgetés révén jó alkalmat ad az ismerkedésre.

Ott folytattuk, ahol a szünet kezdetekor abbahagytuk, majd rátértünk mindkettőnk családjára. Nagy szeretettel beszélt a hozzátartozóiról. Én is meséltem magunkról. Első hallásra mindkettőnk számára kölcsönösen szövevényes volt a másik famíliája. Az sem derült ki eddig, hogy mi a foglalkozásom, hol dolgozom.

Mikor Emese örömmel újságolta, hogy fölverték az ELTE történelem-könyvtár szakára, elérkezettnek láttam a pillanatot az eddigi rejtély fölfedésére.

– Nagyszerű. Legközelebb, ha arra jársz, légy szíves átadni maximális üdvözetemet dr. Szelle Bélának.

– Honnan ismered őt? – villantak kíváncsian a nagy szemek.

– Onnan, hogy 1963-ban nála is felvételiztem. Most végeztem biológia-könyvtár szakon. Mához egy hétre lesz a diplomaosztó ünnepség. Különbén már több mint egy éve a zirci Járási Könyvtár módszertanosa vagyok.

Innentől kezdve aztán már együtt vidámkodtunk az azonos szakmán. Bevallotta, hogy minden igyekezete ellenére sem tudta megtalálni a foglalkozását. Amikről eddig beszélgettünk, annak alapján több ismeretlenes volt a feladvány. Azután szóba került sok közös ismerős. Repült az idő, mint általában, amikor az ember kellemesen érzi magát. Ráadásul ez már sokkal több is volt annál...

Mikor szünet lett, Emese meghívott az asztalukhoz. A kölcsönös bemutatkozás után mondták, hogy holnap Zircről a bakonyárnai Római-fürdőre kirándulnak. A könyvtárosok szokásos kíváncsiságával sok mindent kérdeztek tőlem a környékről, a könyvtárról és rólam is. A zene hallatán újra táncolni kezdtünk. Kis idő múlva egy sétát javasoltam. Elmentünk a közelben lévő arborétumhoz, kívülről megmutattam a Patkót, a könyvtárunkat, majd a Villa Negrát. Belülről is. Mikor visszaértünk a Cuha étteremhez, addigra az már bezárt. A társaságot este tízkor meg kizárták az apátsági épülettömbből, ahol a szállásuk volt. Élükön Elemérrel (és az elmaradhatatlan Kék Villámmal) már kerestek minket. Volt nálam kulcs, ezért az új helyzetre tekintettel mindannyian bementünk a munkahelyemre.

Hazaszaladtam a gitáért és a múltkori buliból maradt italokért. Nagyon kellemesen töltöttük el az egész éjszakát. Beszélgettünk, vicceket meséltünk, és amolyan fogadásféléből, helyből fölugrottam az egy méter magas kölcsönzópultra. Emesének valami miatt elpatlant a gyűrűje az ujján. Megígértem, hogy megjavítom. Már megbeszéltük, hogy a közeljövőben újra jön Zircre. Addigra készen lesz a gyűrű.

Meghívtak a kirándulásukra, amit köszönettel elfogadtam. Mikor hajnalodott, sétára indultak, én meg haza. Itt követtem el a nagy hibát. Mert hiába húztam föl az ébresztőórát reggel nyolcra, hiszen péntek reggel óta semmit nem aludtam. És mekkorát fordult velem azóta a világ! Az ágyamban azonnal kómához közeli alvásba zuhantam. Nekem ilyen esetben csöröghet bármi. Csak délután ébredtem föl. Puff neki. Ugrott a kirándulás. Pedig még mennyi minden fontos dologról kellett volna beszélgetnünk. Nagyon tetszett Emese, élénk humora, gyors észjárása és az is, hogy millió témát találtunk magunknak. Pillanatok alatt úgy éreztem, mintha már hosszú évek óta ismertük volna egymást. Örömmel nyugtáztam, hogy ez a lány nemcsak szép, kedves, de okos is. Milyen csoda az, hogy az ember álmosan, fáradtan és éhesen bemegy egy étterembe (ráadásul még csak nem is a törzshelyére!), és 2–3 óra múlva fülig szerelmesen jön ki onnan? Nincs fátum? Vagy mégis van?

Hétfőn Klári számon kérte, hogy hová a csudába keveredtem el az esküvőn, mert meg akartak hívni a lakodalomba is. Biztosítottam afelől, sose bánja, hogy így alakult. Mert én sem bántam. Kicsit se. Viszont abból nagy gubanc származott, hogy lemaradtam a kirándulásról. Ébredés után döbbsentem rá, hogy nem tudok se címet, se telefonszámot. Így aztán mi lesz a folytatással?

1968. július 27-én kaptam meg a diplomámat Budapesten. Este Zircen a Patkós társasággal kiadósan megünnepeltük a nagy eseményt.

Lassan készülődtem a lengyelországi útra. Az irodalmi színpadunkkal augusztus 20-án este fellépésünk volt Zircen egy vidám műsorral. Megbeszéltük, hogy mindenki megtanulja a saját szerepét, 20-án hazaérek, és estig még összecsiszoljuk, amit kell.

Budapesten még volt időm a krakkói gyors indulásáig. Elindultam megkeresni Emesét. Ahogy befordultam a könyvtárunk nagykapuján, ő meg éppen akkor lépett ki a büféből. Véletlenül majdnem összeütközünk. Ezt a szerencsét!

Elmeséltem a tortúrámat, hogy elaludtam a kirándulás reggelén, később meg húszegynéhány oldal *Nagyot* olvastam el a budapesti telefonkönyvből, de így sem találtam meg őket. Mint kiderült, hiába

kerestem, mert nincs otthon telefonjuk. Felírtam a könyvtár címét, hogy hazaérkezésem után azonnal írhattak Emesének levelet. Még beszélgettünk egy ideig, aztán elbúcsúztunk, mert indulnom kellett.

Krakkóban megkerestem a Dom Turistit, ahol szállást foglaltam. A nyolcágyas szobában néhányan aludtak, ezért csendben pakolni kezdtem. Jött egy újabb lakó, aki beszélgetni kezdett velem oroszul. Míg az orosz mondatok összeállítására koncentráltam, az egyik békebeli nagy vállfám a hegyével éppen eltalálta a lábfejemet. Nem vagyok az a káromkodós fajta, de most kicsúszott a számon a föl-szólító mondat:

– B...a meg!

– Te is magyar vagy, b...d meg?

A vállfa és a „veretes” elszólásom jóvoltából azonnal átváltottunk a közös anyanyelvünkre. (Kodály Zoltán tanítványai dalgyűjtésen voltak. Közösen hallgatták a friss termést. Az egyik dal végén megszólalt a kanász, az alkalmi énekes: Hű, a keservét, ezt elbaszám. A gyűjtő azonnal pironkodni kezdett, hogy ezt a részt elfelejtette kivágni a felvétélből. A Mester lelkesen tiltakozott, hogy ezt az archaikus múlt időt feltétlenül meg kell őrizni.) Miután kihevertük az orosz nyelvlecke fáradalmait, János elmondta, hogy a Jagelló egyetemen dolgozik a kislány, akinek udvarol. Holnap már másutt lesz a szállása, ha van kedvem, tartsak vele.

Dél előtt átköltöztünk az új helyünkre, az egyetem leánykollégiumába. (Kifejezetten üdítő csere volt!) Napközben városnéző sétára indultunk. Mielőtt János ment volna a kislányért a munkahelyére, megmutatta a főtéren az egyetemi klubot. Este a klubban népes magyar kompánia jött össze. Csatlakoztam hozzájuk. Az egyik napon Jánossal megnéztük a wieliczкаи sóbányát. Roppant érdekes volt.

A születésnapomon (Nagyboldogasszony napja), ahogy ültünk az egyik vendéglő teraszán, egyik pillanatról a másikra benépesült a főtér. Özönlött a tömeg. Kisvártatva tőlünk három méterre, az ünneplő hívek sorfala és köszöntése közepette elgördült egy nyitott gépkocsi, benne Wyszynski bíboros, Lengyelország prímás érseke és Karol Wojtyła krakkói érsek, a későbbi II. János Pál pápa. A gyönyörű, gótikus Mária-templomba mentek misézni.

Ott-tartózkodásom utolsó előtti napján elmentünk Auschwitzba. Megrázó volt. Számomra megrázó és elfogadhatatlan minden diktatúra minden áldozatának kinszenvedése vagy erőszakos halála, függetlenül attól, hogy kik, hol, hogyan, mikor és kik ellen követték el.

Este a klubban biztattak a többiek, hogy maradjak még néhány napot. De a szereplés miatt nem lehetett. 19-én este hazaindultam. Reggel láttam Komáromban a bevagonírozott tankokat és a nagy nyüzsgést. Nem tudtam mire vélni a dolgot. Utóbb derült csak ki számomra, hogy Csehszlovákia szégyenteljes megszállása miatt a mi vonatunk volt az utolsó, amit átengedtek a határon. Újdonsült barátaim még egy hónapig Krakkóban rekedtek. Ukrajnán, a Kárpátokon és Erdélyen keresztül hozták őket haza államköltségen.

Krakkó után visszazökkenem a régi kerékvágásba. Indult a következő szezón a megyei röplabdabajnokságban, a második év a gimnáziumban és az irodalmi színpadon. Jelentkeztek a magántanítványaim. Összeállt a menetrendem.

Sűrű levelezésbe kezdtünk Emesével. Szorgalmaztam egy újabb zirci kirándulást, ami szeptember 21-én végre el is érkezett. Repes-tem az örömtől. Úgy tűnt, mintha már hosszú évek óta ismertük volna egymást. Vacsorázni ezúttal a Patkóba mentünk. Amíg a megrendelt ételre vártunk, eszembe jutott Emese gyűrűje. Már megjavítottam. Tökéletesen sikerült. Nyúltam is a zsebembe, hogy átadom, mikor az ujjam beleakadt a régebben eltett karikagyűrűbe. Csak egy pillanat műve volt, ahogy az ötlet átcikázott rajtam.

– Ja, a gyűrű. Csukd be a szemedet – kértem Emesét, és felhúztam az ujjára a jegygyűrűt, majd kísézőnek a sajátját. Nagy meglepetés volt. Hirtelen szóhoz sem tudott jutni.

– Nahát! Ezt komolyan gondolod?

– A legkomolyabban. Remélem, te is.

– Igen.

– Ha szeretjük egymást, ugyan mire várjunk? Tudom, hogy még sok mindent nem tisztáztunk, de ha a szerelem, a szeretet, a köztünk lévő tökéletes harmónia biztos alapot ad, akkor az összes többi felépíthető erre.

Egy pillanat üresjárat nem volt köztünk. Komoly és vidám dolgok váltakozva jöttek szóba. Közben megkaptuk a vacsorát. Mikor szokásomhoz híven nyúltam a sóért, egyszerre neveltük el magunkat.

– Kér még sót, kedves?

– Ó, hogyan. Hiszen a sótlan ételnél csak a sótlan élet a rosszabb. De az sokkal rosszabb. Egyébként mához egy hétre lesz Budapesten Nelly esküvője, az ő nevében is szeretettel meghívlak rá és a vacsorára.

– Én pedig meghívlak hozzánk. Így csaknem egyszerre ismerhetjük meg egymás családját.

A következő hét szombatján kissé megilletődve léptem át a házuk küszöbét. Mégiscsak az első találkozás lesz a szüleivel.

– Ti tisztára hülyék vagytok – jött mosolyogva felénk az édesanyja.

Ez a mondata egy csapásra szertefoszlatta a bennem lévő feszültséget, és megváltoztatta az alaphangulatot. Mindjárt otthonosan éreztem magam. Emese édesapja is szeretettel fogadott. A két testvér, Jutka és András nem volt otthon. A jól sikerült találkozás után indulunk az esküvőre. Ott meg Emese került hasonló helyzetbe, mint én náluk. Még az ősz folyamán anyámmal együtt is elmentünk hozzájuk.

Egyik alkalommal a Járási Tanács Művelődési Osztályának vezetőjével beszélgettünk. Megemlítettem neki, hogy nősülés előtt állok, és szeretnék pedagóguslakást kapni. (A Villa Negra bármennyire is a szívemhez nőtt, legénylakásnak jó, de arra nősülni nem lehet.) Kiderült, hogy hiába tanítottam immár második éve a gimnáziumban, nem kaphatok lakást, mert könyvtáros státuson vagyok, és nem a pedagógusok között szerepelek.

Egy szürke hétköznapon békésen dolgoztam a könyvtárban, mikor Klári kolléganőm hozta a postát. Átadott egy levelet. Hirtelen azt hittem, nem jól látok: Éva írt. A boríték ismerős betűi újra zárták az áramkört, és annyi év után is furcsa bizsergés cikázott rajtam keresztül. Lassan bontottam föl a levelet, míg lelki szemeim előtt villámgyorsan lepergett közös filmünk. Mit akarhat vajon? Mondandójának lényege az volt, hogy szeretne meglátogatni Zircen. Vagy két napig rágódtam a válaszon, míg egyik délután nekiültem, és másnap

reggelre (ripsz-ropsz!) el is készültem vele. Az apró betűimmel sűrűn teleírt 26 oldalas válaszlevélben csokorra szedtem dolgaimkat. Az első pillanattól kezdve a mostani leveléig. Sine ira et studio; minden harag és részrehajlás nélkül írtam. Bár nem állt szándékomban megbántani őt, ám a felsorolt tények és azok összefüggéseinek kifejtése, a belesűrített régi keserűségeimmel együtt kész vádirattá álltak össze. Levelemre tökéletesen illett az a mondás, hogy a címzett ezt biztosan nem teszi ki az ablakba. De egyszer el kellett mondanom mindent, ami a szívemet nyomta. Végezetül megírtam, hogy jövetelének szerintem semmi értelme, de őt magát szívesen látom, ha mindezek ellenére jönni akar.

Eljött. Aznap éppen a dudari könyvtárban volt dolgom. Elkísért. Onnan hazamentünk Cseténybe, majd vissza Zircre. (Mennyire más volt ez a séta a sötétedő Angliában, mint hat évvel ezelőtt.) Egész éjszaka beszélgettünk. Határozottan kiálltam a levelemben is kifejtett álláspontom mellett. Reggel a Megyei Könyvtárba kellett mennem, így Veszprémig együtt utaztunk. Ott ismét elváltak útjaink.

Karácsonykor a csetényi gyertyagyújtást előbbre hoztuk. Röviddel utána mentem Emeséékhez. Az ünnepek alatt megbeszéltük, hogy náluk lakhatnánk, ha egy régebben konyhaként használt helyiséget átalakítjuk szobává. Így az esküvőnk időpontja belátható közelségbe került. Ehhez viszont még állást is kellett keresni nekem. Hirtelen megszaporodtak a teendők, amiknek megoldásához nagy lendülettel kezdtünk hozzá.

Ez idő tájt sűrűbben találkoztunk. Együtt töltöttük a szilvesztert is. Kisvártatva ismét mentem Budapestre. Rendeződött a munkahelyem kérdése. Február 1-jétől fölvettek a Magyar Természettudományi Múzeum Könyvtárába. Ideális hely a biológia-könyvtár szakomhoz, mert mindkét terület művelhető párhuzamosan. Az állás megszerzése révén kitűztük az esküvőnk napját. A röplabdában is nagyszerűen sikerült megoldani a váltást. A NIM³⁰ NB I/B-s csapatában kaptam helyet, míg a mérkőzésekre visszajártam Zircre. Az

³⁰ Nehézipari Minisztérium.

évad lezárásaként megnyertük a megyei bajnokságot, és bejutottunk az NB II-be. De az őszi mérkőzéseken már nem tudtam részt venni.

Zircen elkezdtem a visszaszámlálást. Ez is milyen érdekes: sok évfolyamtársam szinte minden követ megmozgatott, hogy Budapesten maradjon, míg én örültem, hogy végre megszabadultam a fővárostól. Alig telt el másfél év, és a gyönyörű környezetet odahagyva már mennem is kellett vissza, mert Zircen nem tudtam megoldani a lakást.

Lassan készülődniöm kellett. Elköszöntem anyámtól és nagyanyámtól, elbúcsúztam otthoni barátaimtól, az Angliától és Cseténytől. Míg nem is olyan régen két kofferral érkeztem Zircre, a mostani költözéshez már kisteherautót kellett fogadnom. Január 31-én a pakolás után különös várakozással ültem be a sofőr mellé. Milyen lesz a folytatás?

Budapest

Megérkezésemkor még bő egy hét volt hátra a február 8-ára tervezett esküvőnkig – rengeteg teendővel. Beilleszkedés otthon, a munkahegyemen és a röplabdacsapatba, a szobánk kialakítása és berendezése, látogatás a budapesti testvéreimnél, Nellyéknél és Editéknél. Esküvő előtti eligazításon vettünk részt a fasori református templom lelkészénél. Egyik este elmentünk a Kárpátiába, meghívtuk Zaki bácsit is.

A családban bevett megszólításhoz (édesapa, édesanya) és a szülők magázásához már régebben hozzászoktam. Az ott lakó többi családtaggal is megismerkedtem. Emese testvéreivel, Jutkával és Andrással, valamint édesanya legidősebb testvéreivel, mindenki címzetes keresztanyujával.

Édesapában egy minden tekintetben nagyszerű embert ismertem meg. D. Dr. Nagy Barna teológus professzor 1937-től (mindössze 28 évesen) a sárospataki Református Kollégium tanára, igazgatója majd

rektora. Az édesapja, dr. Nagy Béla is pataki teológia tanár volt. Miután a kommunista hatalom a „klerikális reakció elleni harc” (ez a megfogalmazás tőlük származik, ugyanis a III/3-as belső elhárítás egyik célszemélye volt) számukra ékes fegyvertényeként fölszámolta a kollégiumot, Budapestre költöztek. Előbb a Református Egyetemes Konvent tudományos kutatója volt, később a Budapesti Református Teológiai Akadémia rendszeres teológiai tanszékének vezetője. Tizenegy nyelven beszélt. 1956-ban atyai féltéssel óvta a teológus ifjúságot. Szívinfarktusa ellenére hónapokra bebörtönözték. A katedrára már nem mehetett vissza. Ismét kutató lett. Teológiai művein kívül a XVI. századi magyar irodalommal foglalkozott. Kálvin prédikációit ófranciából francia nyelvre fordította mintegy 2800 oldalon. Munkássága elismeréseként a Zürichi Egyetem díszdoktorává fogadta. A természettudományok területén is járatos volt – messze meghaladva az átlagot. Kiválóan sakkozott. Tudomásom szerint a sárospataki magasugró csúcsot még ma is ő tartja 186 centiméterrel. Emellett egy végtelenül szeretetreméltó, közvetlen ember, tele derűvel, humorral és optimizmussal.

A legénybúcsún sokat beszélgettünk apámról. Kegyetlenül fáj a hiánya, amit akkor és további életem jeles napjai körül minden alkalommal fokozottan éreztem. Kimondhatatlanul nagy segítséget kaptam ebben édesapától, aki azon az estén fiává fogadott.

Az esküvőnkre zsúfolásig megtelt a templom. Gyorsan terjedt, hogy ő fog esketni bennünket. Igehirdetése mindannyiunk számára emlékezetes maradt. Ismerőseink még sokáig emlegették, hogy ilyen lelki és szellemi útravalót csak nagyon kevesek kapnak.

Mikor az esküvőre igyekeztünk, még száraz és szürke volt az út. Amikor jöttünk kifelé a templomból, már minden fehér volt, és olyan nagy – nem is pelyhekben, hanem inkább – pamacsokban zuhogott a hó, hogy illet még a Bakonyban is csak nagy ritkán láttam. Csodálatosan szép volt. A fasori fák egy kicsit az Angliát idézték számomra. Vacsorázni a Gundel étterembe mentünk.

Nászút helyett nyárra terveztünk egy szép vízi túrát, édesapával hármásban. Föl a Dunán, egészen Ásványráróig. A szépet és kellemet a hasznossal: a gyönyörű táj egyben horgásziparadicsom is. A

Római-part BÍbic csónakházában volt a saját tulajdonú, Cimbora nevű kétpárevezős kielbootjuk. Ezzel vágjunk neki. De az eredeti elképzelésünket némiképpen módosítanunk kellett. Márciusban tudtam meg Emesétől az örömhírt, hogy hármásban is négyen hajóznánk. Emiatt változtattunk a terven. Emese vonattal utazott, míg mi az áradó folyón sok-sok vízontagság és kaland közepette négy nap alatt értük el célunkat, az Észak-dunántúli Vízügyi Igazgatóság egyik hajójának mentőakciója révén. Ugyanis a Cimborára szerelt segédmotor többször felmondta a szolgálatot. Első este elértük Tahitótfalut. Hurrá! Minden leálláskor azonnal sodródtunk visszafelé, küszködve időnként a nekünk csapódó farönkökkel. Nagyon kellett figyelnem a hullámokra is, mert a hajó oldalából csak egy tenyérnyi volt a víz szintje fölött. Gönyűnél a motor ismét leállt.

– Ez nem robbanómotor, hanem lerobbanó motor! – fakadtam ki.
– Többet csorgunk visszafelé, mint amennyit haladunk előre! A végén még Ásványráró helyett ismét Budapesten kötünk ki. Vagy Pakson. Emesének meg majd küldünk egy üdvözlőlapot.

Ahogy egyre inkább távolodtunk úti célunktól a nagy sodrásban, édesapa gyermeki naivitással javasolta, hogy keressünk már végre egy technikus embert.

– Itt, az áradó Duna kellős közepén?

De láss csodát! A lehorgonyzott kotróhajó gépésze éppen ott horgászott a hajójukhoz kötött ladikból. Percek alatt kiiktatta a gyer-tya zárlatos pipáját. Ettől kezdve az Istros segédmotor megtáltosodott.

A Gönyű utáni kanyarban kerülgettem a hullámtörő gátakat, amikor teljes gőzzel hirtelen elhúzott mellettünk föntről az Irkutszk nevű tolóhajó, ami ekkor szólóban közlekedett. Nem tudtam, hogy mi hiányzott eddig a boldogságunkhoz. A nagy hullámokkal szemben már nem lehetett manőverezni. A hajónk megtelt vízzel, de a süllyedés előtti pillanatban éppen ráfutottunk egy hullámtörő gátra. Már megfeneklettünk, de a motor csak járt és járt. (Ja kérem, a technikus ember! Azóta is emlegetjük.) Nagy nehezen kievickéltünk a partra, és ott táboroztunk. Másnap reggel fölvelt bennünket a Vízügyi Igazgatóság hajója, aminek fedélzetén a ránk várók éljenzése közepette büszkén befutottunk Ásványráró kikötőjébe. A szerencsésen végződő

küzdelmes négy nap miatt szabadságunk jó része is odalett. Ám a fokozott egymásrautaltság, a közösen megoldott veszélyes helyzetek és a félig átbeszélgetett éjszakák a csillagos éggel beborított Dunaparton, nagyon közel hoztak bennünket egymáshoz.

Visszafelé ketten együtt jöttünk Emesével. (Egészen pontosan: hárman.) Éjszakára Esztergomnál sátoroztunk. Másnap a Bfbc csónakház előtt értünk partot. Minden kaland ellenére – vagy tán éppen azért – nincs az a külföldi (és egyben méregdrága) nászút, ami felért volna ezzel a kirándulással.

Elkészültünk a szobánk átalakításával. A falikút helyére felrakatunk egy mosdókaagylót. Ez kissé zavarón elütött az összképtől, de nagy szükség volt rá, mert a konyha és a fürdőszoba a lépcsőház túloldalán volt. Hirtelen támadt ötletemet azonnal tett követte: egy már nem használt szekrénynek leszedtem a hátulját, és a szekrényt ráoltam a mosdókaagylóra.

Az egyetem elvégzése után Veszprémben újabb sorozás következett. Mivel engem azóta sem hívtak be, három évig kellett fizetnem a katonaadót. Akkoriban még a felénél sem tartottam. Akárhogy is számolgattuk, ha hárman leszünk szűkös lesz a pénzünk. Egyik távoli rokonuk az OTP központjában dolgozott. Tőle tudtuk meg, hogy egy dokumentátori csoportvezetői állás a következő tavasszal nyugdíjazás miatt megüresedik. Tárgyaltunk az osztályvezetővel, aki kilátásba helyezte, hogy odavesz. De jó lenne addig is fiókgyakorlatot szereznem. Szakmai és emberi szempontok miatt is fájó szívvel búcsúztam el a múzeumi kollégáktól. Idők során többször fölmerült, hogy visszamenjek, de az anyagiak miatt minden kísérlet megfeneklett.

Szeptember 1-jétől az OTP VI. kerületi fiókjában dolgoztam a Rákóczi úton. Már az első napon mélyvízbe dobtak, mert velem számoltatták ki a pénztári forgalom globális kamatát. (Olyan ez, mintha a pilótajelöltet fölküldenék egyedül, hogy előbb repdessen kicsit, aztán ha épségben leszáll, majd kiképezzük.) De ez a feladat még jól is jött nekem, mert a sikeres munka után azonnal maguk közé fogadtak a többiek. Beiratkoztam a közgazdasági egyetem felvételi előkészítőjére, követve az élet kunkorait, ha már így fog módosulni a pályám.

Közben összehoztam egy bomba üzletet. Eladtam a szakdolgozatom egy példányát az OSZK-nak. Többet kaptam érte, mint az egyhavi fizetésem. Ha egy üzlet beindul, szokták mondani; a sikeren fölbuzdulva másnap meg eladtam egy másik példányt az Egyetemi Könyvtárnak.

Szeptember 17-e délutánján a nagyterazon javítottam a redőnyöket, mikor a kert felől jött édesapa jó barátja, dr. Bodoky György, az Uzsoki úti kórház osztályvezető sebész főorvosa. Elmondta, hogy sürgősen hívták a Ménesi úti kollégiumba, mert édesapa az MTA Irodalomtudományi Intézete gyűlésén rosszul lett. Ő ugyan percekkel belül odaért, de addigra már édesapa meghalt. Az újraélesztési kísérlet nem járt sikerrel.

Földbegyökerezett a lábam. Hosszú ideig se szólni, se megmozdulni nem tudtam. Az agyam néhány pillanatra kikapcsolt. Csak néztem magam elé tompán, és suta makogás hagyta el a számat. A nagyszobába lépve Dödi bácsi ugyanazt megismételte édesanyának és Emesének is. Lefekvés után majdnem egész éjszaka beszélgettünk. Felidéztük életútja sok-sok állomását, küzdelmeit és sikereit, komoly és vidám eseteket egyaránt. Új értelmet kapott az a júliusi délután, mikor a konyhaablakból néztük, hogyan játszik a kiscicával. Rongylabdát madzagra kötött, és önfeledten nevetett az akrobatikus mutatványokon. Szinte egyszerre kérdeztük tőle:

– Az unokával is fog majd játszani, édesapa?

Nem felelt a kérdésünkre. Tekintetét a távolba szegezte, és újra gondolataiba mélyedt. Akkor nem tudtuk mire vélni hallgatását. Vannak dolgok, amiknek értelme, jelentése és jelentősége csak később válik nyilvánvalóvá számunkra.

Sárospatakon volt a temetés. A halottas menet elején háromszáz palástos lelkész vonult. A koporsó mögött a rokonság, majd a hatalmas tömeg. Zsoltárokat és nagyon szép, régi pataki diákdalokat (*Válásra int immár az óra...*) énekeltek. Édesapát a szülei mellé helyezték örök nyugalomra.

Árván maradtunk. A didergető érzések közé azonban bele-beleszővödtek az új élettel kapcsolatos várakozás talányos pillanatai. A családból távozókat utáni fájdalmat tompítani igyekeztek az érkezők okozta örömek.

Október 6-án volt egy orrsövény-műtétem. Kis korom óta nem tudtam levegőt venni az orromon keresztül. Ugyan némiképpen hozzászoktam már, de a sportban zavart egy kicsit. Dödi bácsi, a sebész főorvos előre figyelmeztetett, hogy jól készüljek föl, mert a fül-orr-gégész főorvos imádja a vicceket. Érdekesen alakult a műtét, mert amikor a segéd nem ütögette a vésőt a kalapáccsal, vicceket mondtam. A főorvos úr közben egy féltenyérynnyi porcot szedett ki. A nyálkahártya visszazárása után lassan, óvatosan levegőt vehettem az orromon. Mintha kitették volna a tudómet egy fenyves erdő közepébe. Lyukanként 1–1 méter gézzel sámfázták ki az orromat.

December 8-án ismét bevonultunk a kórházba. De már nem miattam és nem ugyanoda. Másnap délelőtt megszületett első gyermekünk. A munkahelyemen kaptam a hírt, hogy mindketten jól vannak. Máris mehetek egy rövid látogatásra. Természetesen fiút vártam. Természetesen lány lett. Ez ugyan nekem semmiféle lelki törést nem okozott, de egy pillanatra elméltam a világ folyásán. Nehogy úgy járjunk, mint apámék, hogy jött öt lány, és csak azután két fiú, mert mi annyit nem kísérletezhetünk.

Elindítottam egy 200 forintos takarékbetétet Hernádi Réka nevére, és mire visszaért hozzám a könyv, a kedves kollégáim meglepetésként kiegészítették a betét összegét 2000 forintra. (Ez kicsivel több volt, mint egyhavi fizetésem.) Ebédszünetben a Rákóczi úttól a Péterfy Sándor utcai kórházig megjavítottam egyéni csúcsomat száz méteren.

A lányom az első találkozásunk alkalmával édesdeden aludt. Hogy produkáljon valamit az apjának, a nővér finoman megkocogtatta az arcát. Aranyos fintor és kézmozdulat volt a válasz. Ez minden látogatás alkalmával megisméltódott. Bálint Ferenc és Koblinger Jenő sógoraimmal ittunk egyet a nagy ijedtségre. A hölgyek hat nap múlva jöhettek haza. Már indulni készültünk, mikor Emesének vissza kellett mennie az irodára. Édesanya is ment vele. Rékát a kezembe nyomták

azzal, hogy mindjárt jönnek. Ahogy eltűntek a folyosó kanyarulatában, Réka a háromszögletű orrlyukai alatt négyszögletesre nyitotta a száját, és ami a torkán kifért, vigasztalhatatlan zokogásba kezdett. Szerencsétlenkedtem én össze-vissza mindent, meg bohóckodtam, hogy lecsítssam, ám törekvésem csúfos kudarcba fulladt, sőt olaj volt a tűzre. Éppen akkor jött arra Sinkovits Imre színművész, és a groteszk, sikertelen apai igyekezet láttán hangosan elnevette magát. Hiába, apának lenni sem mindig könnyű. Ahogy Emese visszavette a gyereket, abban a pillanatban csönd lett. (Ja, ha ez így megy. Ez is megoldás.)

Még aznap kiköszörülhettem az apai csorbát. Emese kijelentette, hogy nem meri megfürdetni Rékát, mert attól tart, hogy kiugrik a kezéből.

– Add oda nekem, innen biztosan nem ugrik ki – mutattam széttárt tenyeremet. – Gyere kisasszony, fürdés következik!

Először összehúzta magát, meg sem mozdult, majd nagyszerű lubickolás következett. (Apropó: hogy megy a gyerekek fürdetése? Az első gyereknél pelenka a kád aljára, ellenőrzés hőmérővel, tehát mindent az előírás szerint. A másodiknál már nincs pelenka, nincs hőmérő, ellenőrzés az alkar bőrével. A harmadik gyereknél se pelenka, se hőmérő, se alkaros ellenőrzés, csak becsapják a vízbe, oszt kész. Egy aranyos klasszikus: Megy haza a feleség, és a gőzfüggönyön keresztül rémülten látja, hogy a férj a gyereket a fülénél fogva le-föl húzkodja a kádban. Anyu felvisít:

- Rezső, mit csinálsz?
- Nem látod? Fürdetem Rezsőkét.
- De miért így?
- Mert olyan ... forró a víz, hogy nem bírja a kezem.)

Fürdés után az ölembe vettem a lányomat, és néhányszor elmondtam neki az ABC-t, és számoltam tízig. Ezt majdnem minden nap többször megismételtem a tornáztatással együtt. Teljesen átalakult a menetrendünk. A napi bevásárlás is rám maradt. (Aranyos anekdota: A történelemprofesszor előadás alatt egy apró cédulát tart a kezében, és sűrűn rápillant, miközben garmadával sorolja a neveket, a dátumokat és az eseményeket. A diákok el nem tudják képzelni,

hogy ennyi mindent hogy lehet egy ilyen kis fecnire ráírni. Az előadás végén a prof köszöni szíves figyelmüket, a cédulát zsebre teszi és elsiet. Így ment ez sokáig, míg egyszer a cédulát otffejtette az asztalon. A hallgatók rohannak oda, abban a reményben, hogy most megoldódik a rejtély. A cédulán ez állt: 1 kg kenyér, 1 liter tej...) Sohasem írtam föl, hogy mit kell hozni.

A megszaporodott teendők miatt átmentem az NB II-be, a KÖZGÁZ³¹ csapatába röplabdázni, heti két edzéssel. Közben az előző munkahelyemen, a múzeumban vállaltam havonta 1000–1200, többnyire idegen nyelvű különnyomat címléírását. Mire megüresedett az OTP központjában az elmúlt nyáron kilátásba helyezett állás, addigra azt magasabb pártfogók révén elhappolták előlem. Így vált számomra zsákutcává a pénzügyi vonal, és keresnem kellett a kilábalás útját-módját. Sokszor gondoltam arra, hogy akiket három éven belül veszítettem el, ők vajon hogyan döntenének az én helyemben? Nagyon hiányzott a bölcsességük. Milyen kár, hogy életükben nem ismerhették meg egymást. És a lelkük?

Apáink

Édesapát, ki bölcs hívását hallva
annak, aki mindent alkotott,
s rendszerbe fogta a világegyetem
irdatlan tömegét s a végtelen időt,
ki hallva ezt, már indult is felé,
apám várhatta félúton.

Találkozott a két rokon.

Budapest, 1970. február 20.

³¹ A Közgazdaság-tudományi Egyetem nem hivatalos rövidítése.

Az 1970-es tavaszi árvíz idején a honvédségnél mozgósították a tartalékot. Így adódott, hogy április 1-jén elmehettem helyettesként tanítani az Üllői út 118. sz. Általános Iskolába. Talán az Ecseri, a Ceglédi és a Bihari út és környéke hozta magával, hogy a tanulók nagyobb hányada erősen hátrányos helyzetű volt. Egy, már apátiába süllyedt kolléga ezzel fogadott:

– Te nem tudsz olyan keveset tanítani, hogy ezeknek sok ne lenne.

Szerencsére nem hittem neki. (Pedig más szempontból az a vélemény is megalapozott volt, amit keserűségében mondott. Az áldatlan állapotok ecseteléséhez leginkább a rémregény műfaját kellene választani. Egyébként a nyugdíjaztatását már nagyon váró Tóni bácsi mondta azt is, ha neki úgy jönne ki, hogy valamelyik napon tíz órákor jár le a munkaviszonya, tíz óra öt perckor már nem lesz bent az iskolában.)

A tanári kar viszont nagyon jó, összetartó testületet alkotott. A szünetekben és a lyukasórákon ádáz sakkpartit vívtunk – fűszerezve egymás kíméletes ugratásával. A tanáriban közös íróasztalunk volt Cseh Tamással. Egy hajókirándulás keretében együtt vittük el az osztályainkat Esztergomba. Az úton felváltva gitároztunk.

A tanév vége felé szóltak, hogy leszerel, és jön vissza az elődöm, akit még az egyetemről ismertem. Fölöttem járt két évfolyammal. Egyúttal azt is megkérdezték, hogy vállalnám-e a matematika oktatását egy másik, szintén X. kerületi iskolában. Vállaltam, és egyben beiratkoztam a szegedi egyetem matematika szakára. Újabb alkalmazkodás az újabb kunkorhoz.

Úgy adódott, hogy egy híres cigányprímás kisebbik fia a tanév végén megbukott magyarból. Győző ezt a nyarat biztos megemlegeti. Ugyan vért izzadtunk mind a ketten, de közös erőfeszítésünk sikerrel járt.

– Mondd el a *Szózatot*.

Győző elkezdte, majd az első versszak végén elakadt.

– Őseinket felhozád... – mondtam segítőkészen.

– Őseinket felhozád Kárpát szent bércére, ... de tanár úr, hiszen ez a *Himnusz*!

– Szép, hogy észrevetted.

A pótvizsga sikerült. Kálmánt és Győzöt vállaltam a következő tanévre is. Mindketten igen tehetségesen játszottak több hangszeren.

A nyári szünetben az egész kerület általános iskolás diákjai számára napközis tábort szerveztek. Egy kiserdő szélén, dimbesdombos helyen voltunk. Itt egy érdekes és rokonszenves tanárral hozott össze a sors. A közös érdeklődési körünk révén összebarátkoztunk. Sokat sportoltunk a diákokkal együtt. A csöndespihenő alatt beszélgettünk, vagy sakkoztunk. Két parti között, ahogy fölnéztem, a látottak alapján kicsúszott a számon:

– Lacikám, nehogy elcsüggedjünk egy percre is! Nézd csak, micsoda perspektívánk van! Balról a Gyűjtőfogház, jobbról a Köztemető.

László barátom halvány, némileg elnéző mosollyal nyugtázta morbid humoromat, majd a Gyűjtőfogház felé bökve (majdnem azt írtam: pökve, de utólag azon sem csodálkoztam volna) halkán megszólalt:

– Ezt az épületet volt szerencsém belülről is megismerni. Rohadt hely! Ha csak lehet, kerüld el! Igaz, én sem jószántamból mentem oda, hanem vittek.

Azután elmesélte az egész históriát. Történelem, magyar és francia szakon végzett az egyetemen. Rajk László egyik személyi titkáráként dolgozott. Egyik este érte jöttek. A rögtönzött házkutatás is megtette a hatását. A Rodolfót is lepipáló trükk: egy ököl eltűnik a vázában, kisvártatva előbukkan és a széttárt tenyérben ott fénylik egy puskagolyó. (Talán hetente szidolozták a háziak?) Máris megvan a corpus delicti³² (ahogy tréfásan mondogattuk: a corpus delicatessen, de most nincs ideje a tréfálkozásnak, mert bizony annakidején sem babra ment a játék). Annyira nem, hogy ebbe többen belehaltak. A szokásos út következett: lefüggönyözött fekete autó, ÁVO (Andrássy út 60.; a nyilasok idejében a Hűség Háza, a kommunisták idejében az ÁVO és az ÁVH központi székháza. Kíváncsi vagyok, hány testvér–elvtárs

³² Bűnjel.

szolgált ebben is, abban is, azaz hű testvérként, majd hű elvtársként is ugyanabban az épületben.). Még az állathoz is méltatlan körülmények, vallatások és verőlegények. Döbönt csend az ítélethirdetéskor, közönyösen kopogó szavak: kötél általi halál. A bíró nyugodt (mitől is lenne ideges, hiszen nem rá mondták ki a halálos ítéletet!), különben is, ő csak a munkáját végzi, a többiek meg arra gondolnak, amire akarnak.

Megszabadult ugyan az ÁVO-tól, de következett a Gyűjtőfogház siralomházi zárkasora. (Csöbörből vödörbe.) Ki lenne képes az érzéseket szavakba önteni, és értelmes mondatokká formálni, ha valaki kilenc hónapig minden hajnalban várja a saját kivégzését? Feszülten figyelni, hogy a pribék-alakzat dübörgő csizmái hol állnak meg? Melyik zárkaajtót nyitják a börtönőrök, hogy kis idő múlva az élettelen testet behajítsák a Köztemető végén egy jeltelen sírgödörbe? Volt, nincs.

Egy következő ítélet után már szinte vidáman fellélegezhetett; csak életfogytiglan. De még hat rettenetes évig semmit nem tudott a családjáról, és a család se róla. Él-e, meghalt-e? Semmit.

Mikor befejezte a történetet, csönd ült közénk, amit kis idő múlva én törtem meg.

– Bocsáss meg, de nem tudhattam.

– Nem baj. Hát, ennyivel szolgálhatok személyes adalékul a Gyűjtőfogházhoz. Viszont a másik, a Köztemető még hátravan.

– Csak nehogy elkapkodjuk! Tudod, mit válaszolt a paraszt bácsi, mikor kérdezték tőle, hogy mi a hosszú élet titka? Az öreg megvakarta a fejét, aztán kisvártatva kibökte: hát, nem kő meghaanyi. Egyébként a testvér–elvtárs kapcsolathoz is van néhány jó történet. Két veterán beszélget a partizánszövetségben: – Emlékszel még a régi szép időkre, ahogyan együtt lőttük a párházat? – Mikor? Melyiket? – Mikor, melyiket. Két veterán ugyanott: – 1936-ban te is a spanyol brigádban? – Nem, de már intézik! Részlet egy partizán naplójából. Hétfő: a németek kizavartak bennünket az erdőből. Kedd: kizavartuk a németeket az erdőből. Szerda: az erdész mindenkit kizavart az erdőből.

A következő tanévben együtt tanítottunk. Remek könyveket kaptam tőle. Olyanokat, amiket még a nagykönyvtárak zárolt dokumentumok tárában sem mindig lehetett megtalálni. Megkapni meg pláne nem, persze – már akinek.

A tanévnyitó előtt odajött hozzám az egyik nyolcadikos diák, és rákezdte:

– Tanár pajtás...

Micsoda? Már itt tartunk? Ebben az iskolában ez a hivatalos megszólítás, vagy csak a fiú egyéni buzgalma? Tegyük helyre a dolgokat! Közelebb intettem, és átfogtam a vállát.

– Nézz körül! Akiken vörös nyakkendőt látsz, azoknak továbbra is nyugodtan mondd azt, hogy pajtás. Nekem meg mostantól nyugodtan mondd azt, hogy tanár úr. Rendben?

– Igen.

– Örülök, hogy egyetértünk – nyújtottam parolára a kezemet.

Még aznap ért a következő meglepetés. A délutáni értekezleten az igazgató osztotta ki a különféle posztokat. Ahogy ment sorjában, egyszer csak rám mutatott:

– Te leszel az úttörővezető.

– Én ugyan nem – szaladt ki a számon azonnal, míg arra gondoltam hirtelen, hogy a délelőtti pajtás vajon már tudva tudott valamit előre, vagy csak ösztönös váteszként pajtásozott le.

Azonnal megdermedt a levegő a tanáriban. A vihar előtti csendet egy nagy csattanás szakította félbe. Az igazgató ökle csapott le az íróasztalra. („Oda üt, ahova köll” – de hol volt itt a munkásököl? Az ugyan sehol. Hanem az öntudat, az annál inkább!)

– Édes kiskomám, vedd tudomásul, ha én azt mondom neked... – aztán következett a vértolulásos, harsogó tiráda, meg feltételesen cigánygyerekek potyogtak az égből. Úgy emlékszem rá, hogy elég sokan és elég sokszor potyogtak. A tantestület megszeppenve figyelte a jelenetet. Sztoikus nyugalommal megvártam, míg befejezi, majd válaszoltam.

– Én is szeretnék valamit tisztázni. Nem vagyok a kiskomád. Nem leszek úttörővezető. A másik szakom a könyvtár. Miért nem

kaphatom meg azt a területet, amihez értek, és szívesen művelném? Úgy tudom, körünkben rajtam kívül nincs más könyvtáros.

Az eset után a tanárok közül többen gratuláltak nekem, miután meggyőződtek arról, hogy senki sem látja.

– Ez igen! Öregem, nem emlékszem rá, hogy valaki ellent mert volna mondani neki. Teljes mértékben igazad van.

Fölmértem az iskolai könyvtár helyzetét is. Siralmas volt. Csak egy könyvkupac. Sehol egy vásárlási bizonylat, leltárkönyv és katalógus. Fölmérésemről beszámoltam az igazgatónak, és elmondtam, hogy meg kell írni az egyedi leltárkönyvet (nem ártana csoportos leltárkönyv sem), és mindenféleképpen kell legalább egy katalógus.

– Helyes.

– Ez a munka persze sok időt vesz igény...

– Határidő november elseje – vágott a szavamba élesen.

– Teljes képtelenség. Ha valaki éjjel-nappal ezen dolgozna, akkor sem készülne el vele addigra. 4000 könyvről van szó és a felsorolt munkákról.

Megint jött a szokásos kirohanás – ezúttal már édes kiskomám nélkül. Vegyem tudomásul, ha ő valamire azt mondja, hogy határidő ennyi és ennyi, akkor ott nem tűr ellentmondást.

– Ne haragudj, de ehhez én értek jobban. Legalább egy tanév kell hozzá. Idáig semmi nem volt, úgy is jó volt. Most, hogy felmértem a teendőket, azonnal kell minden? Hát ez biztos nem fog menni. (Lehet, hogy november 7-ére szeretne volna fölavatni a könyvtárat? Nagy divat volt ez akkoriban: „jeles” határidőkre teljesíteni az abnormát.)

Az első óráim egyikén írtam egy felmérő dolgozatot az osztályommal, hogy lássam, hogyan is állnak a matematikával. Meglehetősen vegyes képet kaptam. A javításkor ölembé vettem az akkor kilenc hónapos lányomat, és neki dödögtem el (természetesen szelídített formában) a véleményemet egy-egy sajátos megoldásról. Réka érdeklődéssel figyelte hogyan váltogatom a tollakat, hol a pirosat, hol a feketét, majd váratlanul, ám teljesen szabályosan megfogott egy tollat, és húzta vele a girbegörbe vonalakat az egyik dolgozaton.

– Úgy is van kislányom, írd csak alá! Láttá Hernádi Réka. Jövőre talán már osztályozni is fogsz.

Háromhетенként utaztam Szegedre, a matematika szakra. A dolgozók iskolájában is osztályfőnök lettem. Az igazgatónő jóvoltából válogatott legénységet kaptam. Hiába berzenkedtem ellene, mondván, hogy a nehézfiúkat szét kéne osztani más-más osztályokba, és még a termen belül is szétültetni őket. Úgy talán még foghatók lennének. Talán.

– Laci, maga még fiatal, könnyen megbirkózik velük.

– Nem is magam miatt aggódom, de mi lesz a többi tanárral? Nagyrészt nyugdíjasok és hölgyek. No, erre befizetek.

Önmagában véve nem azzal volt bajom, hogy az igazgató régebben szövőő volt (mint Ratkó Anna), sokkal inkább azzal, hogy igazgató korában is annyit értett a pedagógiához, mint mikor szövőő volt – és ez a fő baj.

A három felnőttön kívül tíz fiatakorút kaptam – lenyűgöző statisztikával. Közülük nyolc már megjárta a tőköli büntetés-végrehajtási műintézetet. Csak a véletlenül múltott, hogy a kettő megúsza eddig. Változatos bűnlajstromuk: garázdaság, betöréses lopás, rablás, rendőrvetés, erőszakos nemi közöszlész és tiltott határátlépési kísérlet – hogy csak a főbket említsem. Ezek a fiúk nem vicceltek. A maguk közötti börtöniskolában már elérték a szakma ifjú mestere címet. Bárcsak a mi iskolánkban is tartották volna ezt a kimagasló teljesítményt – jó irányba. Zárt világukba nagyon lassan, lépésről-lépésre tudtam csak beférközni. Egy véletlen is a segítségemre sietett.

Írtam föl egy képletet a táblára, mikor látom ám, hogy az első padban a koma nagyon nyomatja a mutogatós ABC-t a szomszédjának.

– Attila! – Aztán átváltottam én is az ABC-re, és mutogatva megkérdeztem, hogy: mit hülyéskedsz? Láttam, hogy csodálkozó szemmel a kezemre meredt, és olvasás közben még a szája is mozgott.

– Semmit – felelt élöszóban Attila, majd, mint akit darázs csípett meg, többekkel együtt szinte egyszerre ugrottak föl a helyükröl, kórusban nekem szögezve a kérdést:

– Tanár úr honnan tudja ezt? – Arcukra reménnyel vegyes feszült várakozás ült ki.

– Nem onnan, ahonnan ti, díszpintyek! – lomboztam le rögvest a bizakodó kompániát.

Veszprémben ezzel az ABC-vel súgtunk egymásnak a gimnáziumban, és beszélgettünk a kollégiumi szilenciumon. Csak azt nem tudtuk akkor, hogy ugyanezt használják a börtönben is. Mindenesetre a megnyilvánulással egy csapásra megnyertem magamnak a szegecsekkel kivert, fekete dzsekiben parádézó társaságot. Sosem hittem volna, hogy ezzel ilyen tekintélyt szerzek magamnak körükben. Abban a pillanatban úgy néztek föl rám, mint egy félistenre. Kis idő elteltével némelyik még családi kérdésekben is a bizalmába fogadott. Ám Henrik, a vezér még sokáig tartotta a nagymenő fazont.

Misi bácsi, egy görög-latin-magyar szakos nyugdíjas gimnáziumi tanár kiosztotta a félévi vizsga magyar tételeit. Henrik hanyag mozdulattal alágyújtott a papírlapoknak. Mire áthívtak az osztályomba, már alig lehetett látni a rögtönzött tábornok füstjétől. Az oltás után mindenkitől egyenként megkérdeztem, hogy ki volt az? A válaszokon hallgatás. Henriket hagytam utolsónak. Nem véletlenül. Eredmény: ugyanaz. Ekkor elcsattant ama bizonyos makarenkói pofon, ami nagyon megrázhatta, hiszen ezzel alaposan megtépáztam a nimbuszát a többiek előtt. Azonnal megfenyegetett, hogy ne találkozzunk az utcán, mert még bajom eshet. (Azon a környéken – néhány száz méterre a Nagykörúttól – hamar fölgerjedtek a magasba az indulatok, ugyanakkor alacsonyan szálltak a bicskák. Sűrűn adódtak rejtői fordulatok. Ennek már fele sem tréfa.)

– Ilyet teszel, majd sunyin letagadod, és még neked áll följebb? Rendben van, Henrik, én nyugodtan találkozom veled bárhol, de ha erre készülsz, akkor hívjál még néhány havert segíteni, mert láthatod, hogy egyedül kevés vagy.

A többiek kinevették, így odalett a falkavezérség. Néhány hónap múlva már az én legénységem látta el szünetekben a folyosói felügyeletet. Példás rendet tartottak maguk is, és másokkal is betartatták.

– Mit műveltél a fiúkkal? – kérdezték mások. Annyira megváltottak, hogy nem lehet rájuk ismerni. Egészen elvárásoltad őket.

– Csupán annyit tettem, hogy szeretettel fordultam hozzájuk. Soha nem néztem le őket, segítettem a magánéleti problémáik

megoldásában, az órákon addig nem mentünk tovább, amíg meg nem értették a dolgok lényegét. Igyekeztem mindent úgy megmagyarázni, hogy világos legyen. Ilyen egyszerű. Csak Henriket kellett helyre-tennem egyszer, a többi fiú már magától igazodott.

Tanítottam a munkásakadémián is. Az elnevezés ugyan szépen hangzik, gyakorlatilag az általános iskola befejezése volt a fő cél. Sokkal rövidebb és gyengébb volt, mint a dolgozók esti iskolája. A biológiát négy (!) órában kellett leadni, szőröstül-bőröstül. Az utolsó órára maradt a származástan.

Gondoltam, nem árt eloszlatni egy tévhitet, mert ezek a balítéletek sokszor a legmakacsabb dolgok. Íme egy idevágó tétel közülük: az ember a majomtól származik. Charles Robert Darwin angol kutató egyik főműve: *A fajok eredetéről* (1859). Ebben a munkájában ilyen-miről persze szó sincs, hanem csak követőinek egy kisebb csoportja, az úgynevezett vulgárdarwinisták jutottak erre a veretes megállapításra. Friedrich Engels meg később bedőlt nekik, és ez az eredendő sületlenség így került be *A család, a magántulajdon és az állam eredete* című művébe, onnan pedig szerte-szét. Mit mondjak, volt nagy csodálkozás. Én már el is felejtettem ezt az esetet, mikor az igazgatóhelyettes nekem szegezte a kérdést:

– Megint mit tettél?

– Mire gondolsz?

– Most volt egy kerületi értekezletünk. A Hazafias Népfrent kerületi elnöke név szerint is említett téged, hogy régen hallott ilyen előadást. Beült az utolsó órádra, és egészen elbűvölődött.

– Örülök annak, ha tetszett neki az órám. Bármikor beülhet rá. Akkor sem mondtam volna mást, ha tudom, hogy ott van. Mert ez az igazság. (Egyébként nem az a fő baj, ha tévedünk, vagy hibázunk, hiszen emberi gyarlóságunkból hibáink és tévedéseink egyenesen levezethetők, hanem ha ezt nem látjuk be időben, és nem javítunk. Egy fonákos belátás: Tavaly még volt egy komoly hibám. Nagyképű voltam, de ma már tökéletes vagyok.)

Bokros teendőim nagyon összesűrűsödtek. Tanítottam az anyaiskolámban, a dolgozók esti iskolájában és a munkásakadémián. Volt hét magántanítványom. Címleírtam a múzeum könyvtárának. Jártam

matematika szakra Szegedre, és NB II-ben röplabdáztam. Csak a tanórák számát tekintve állandóan fölöttem voltam a heti hatvannak. Ha napközben megeheztem, egy húsboltban megettem fél kiló főtt kolbászt, aztán rohanás tovább. A buszon és villamoson a kapaszkodót fogó karomra lehajtottam a fejemet, és már aludtam is. (Fülig Jimmy is állva aludt, mint a lovak, és időnként meleg húsokat vett elő a mellényzsebéből.) Néha továbbutaztam.

Egy piacozó néni nagy kosarakkal igyekezett fölszállni a villamosra. Leugrottam, elvettem tőle a kosarait, és fölsegítettem. Piroszsgás arcával rám mosolygott, majd megkérdezte:

– Ugye, aranyoskám, maga nem pesti?

– Nem, én bakonyi vagyok – feleltem büszkén, és cinkosan összekacsintottunk.

Hát igen, szűkebb hazám, a Bakony. A gyönyörű táj, a jó levegő, a nyugodtabb élet. És mennyivel másabbak ott az emberek.

Nem sokkal az után, hogy Emeséék Budapestre költöztek, meglátogatta őket egy sárospataki jó ismerősük. A néni keze korán kelt, szépen kiöltözött, és kiült a Május 1. úti³³ kapu mellé azzal a szándékkal, hogy majd elbeszélget egy kicsit az arra járó emberekkel. Mint otthon. Robog az első kiszemelt, és ügyet sem vetve rá, siet tovább.

– Hova rohan, kedveském?

A hölgy úgy nézett vissza rá, mint egy marslakóra.

– Nem látja, megyek dolgozni – és ezzel a még meg sem indult terefere azonnal odalett.

Egyre jobban nyomasztott Budapest. Amennyire eltávolodtam a Bakonytól, annyira húzott vissza. A főváros forgatagában nem éreztem jól magam. Annak ellenére, hogy itt jártam egyetemre, tehát a város maga nem volt számomra idegen. De az teljesen más volt. Zártabb világ, más kötöttségekkel. A kollégiumi szobánk ajtajára kitűztük a jelmondatunkat: Nem gép az ember! Ha lazítani akartunk, csak rámutattunk a feliratra. Ez a taposómalom, amibe belecsöppen-

³³ Régen és ma is Hermina út.

tem, vagy amit idők során anyagi kényszertől hajtva még magam is növeltem, nagyon idegenül hatott számomra.

Ahogy remekbeszabott két indításom jóvoltából belepottam magam az igazgatóm szívébe, már tudtam, hogy nem innen fogok nyugdíjba menni. Jó lett volna minél előbb megbízható kiutat találni kényszerhelyzetemből. A keresés eredményeként egy újabb állás körvonalazódott. Az OMKDK³⁴ szakozó könyvtárost kerestem. Az ETO az egyik legkedvesebb könyvtári tárgyam volt az egyetemen. Nem mellékesen sokkal jobb anyagi pozíciót értem el a tárgyalás során, mint amilyen addig az iskolában volt. Ezért 1971. április 1-jén átmentem az OMKDK-ba.

A dolgozók esti iskolájában még maradtam a tanév végéig. Ahogy az utolsó órát írtam be a naplóba, Henrik odajött hozzám. Seholy szegecsekkel díszített fekete dzseki. Krémszínű öltöny, nyakkendő, átszellemült arc. A kezében pedig, horribile dictu – egy szál lilium. Lenyűgözött a látvány. Meglepetésemben összecsaptam a kezeimet.

– Henrik! Hát veled mi lett? (Régen Csetényben úgy kérdezték: hát téged mi lött?)

– Tanár úr kérem, ne tessék haragudni rám, hogy sokszor úgy viselkedtem... Meg fenyegőttem...

– Rendben van, Henrik. Szent a béke – nyújtottam kezét.

Sokszor eltűnök, vajon most mi lehet ezekkel a fiúkkal? Akiket kökeményen nevelt az élet, jobbára csak rugdosott, így hát rúgtak ők is. Megkérgesedett a szívük. A csapatban a galeri-törvények uralkodtak rajtuk. De egyénileg még alakíthatók voltak, akik ugrottak volna a jó szóra nyomban, mint József Attila. (Érdekesség: ő is ebbe az iskolába járt évtizedekkel ezelőtt.) De legtöbbször a jó szó elmaradt.

Mi magunk is óhatatlanul kérgesedünk az idők során. A bennünket érő millió és millió hatás – jó és rossz vegyesen – lelünkre telepszik. Lenyomata sajátunkká válik, és attól kezdve nem ereszt. Kitérőhözhatatlanul beleivódik énkünkbe, és ott munkál tovább, vagy lassan elcsitul hatása. Még a rossz hatások által is gazdagodhatunk,

³⁴ Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ.

ha azokat magunkban kellőképpen földolgozzuk. Ha tudunk tanulságokat levonni belőlük, és attól kezdve már azok szerint cselekszünk. Más kérdés, hogy mi az, amit a felszínre engedünk, mások számára is láthatóvá téve egy-egy darabot önnön magunkból.

Most még...

Most még nem tudom megmondani neked,
hogy mennyire szeretlek, és akkor sem tudom mondani,
mikor már érzem, hogy mondani kéne, mert várod,
mert neked is jólesik hallani e szót. De szeretlek,
és tudd, hogy szeretlek, ha nem is mondom gyakorta.
Bizonyítsa ezt az egész életem.

Budapest, 1971. június 16.

A nyár elején hazamentünk Cseténybe. Anyám és nagyanyám örültek nekünk és a jó hírnek, hogy újabb unoka, illetve dédunoka készülődik az életre.

Szerettem volna megmutatni Emesének a bányát. Csak hogy lásson belőle – ha nem is mindent, de legalább – egy kisebb részt. Elmentünk Dudarra a bányászbusszal, ám a vállalkozásom mégis kudarcba fulladt. Azzal rontottam el, hogy az igazgatótól kértem engedélyt a leszállásra.

– Lacikám, te bármelyik műszakot választhatod, és a bányán belül oda mész, ahova akarsz, de sajnós, a feleségedet nem engedhetem le a szigorú előírások miatt.

– Nagyon köszönöm, de a feleségem nélkül most én sem szállok le. Éppen az lett volna a fő dolog, hogy megnézhesse a bányát, ahol dolgoztam. Hogy kapjon egy kis szénszagot, meg ízelítőt a lenti világból.

Sajnos csak később ugrott be a kézenfekvő megoldás. Hiszen bármelyik volt aknászommal simán dűlőre juthattunk volna egy rövidebb bejárás erejéig. De az igazgatói *nem* után már ez a lehetőség is odalett. Maradt a külszín, a csillék, az osztályozó, a függőakna, a

biztosítóberendezések; TH-gyűrűk és ácsolatfák. (Mint utóbb kiderült, Emesének már ez is sok volt. Pedig a java mégiscsak a bánya lehetne.) A kasnál találkoztunk volt munkatársaimmal. Főleleveníttük a közös emlékeket. Örömmel nyugtázták, hogy legendás étvágyam még a régi.

Kirándultunk hármásban (négyesben?) a bakonyi Ördögárokba. Réka babakocsiban volt. Toltam az erdei úton. Éppen aludt, amikor elérkeztünk egy olyan sziklás részhez, ahol csak egy talpalatnyi párkányon mehettünk tovább. Egyik oldalon a meredek sziklafal, a másikon a tátongó mélység.

– Nem tudunk továbbmenni, forduljunk vissza! – mondta Emese.

– Ezután következnek a legszebb részek. Menjünk! Itt minden sziklát ismerek. Simán átjutunk.

Láttam ugyan, hogy ebben nem egyezik a véleményünk, de elindultam. Egyik kezemmel átfogtam a babakocsit – benne az alvó Rékával – és átsétáltam a párkányon, majd visszajöttem Emeséért. Én már nagyon sokszor megtettem ezt az utat, így teljes biztonsággal közlekedtem a legnehezebb terepen is. Nekem ez volt a szűkebb hazám.

A Bakony után következett Emese szűkebb hazája. Még ezen a nyáron elmentünk Sárospatakra is. A Református Kollégium egyik vendégszobájában kaptunk szállást. Patakon ugyanúgy jártunk, mint Csetényben. Itt meg Emese miatt állítottak meg bennünket léptenyomon az utcán ismerősök, barátok és volt osztálytársak.

Megnéztük a város nevezetességeit: a Rákóczi-várat, a Nagykönyvtárat, az Iskolakertet, az Angol Internátust és a templomokat. A kánikulát a Bodrog-parton enyhítettük, ahol kicsit évődve, kicsit komolyan megkaptam a magamét, mert eleinte – ma már nem is tudom, hogy miért – nem akartam belemenni a vízbe.

– Na, bakonyi gyerek, a Bodrognál legyél nagylegény!

– Ha csak ez kell – válaszoltam készségesen, és oda-vissza átúsztam a Bodrogot.

Réka otthon aranyosan kezdte mondani mindenkinek az élménybeszámolóját: Elestem az Iskolakertben. Nem sokkal előtte tanult

meg járni, de addigra már folyékonyan beszélt. A kezdeti lépéseknél a tőlem átvett intelmet mondogatta magának:

– Vigyázz Malvin, jön a kanyar!

Úgy látszik, a sárospataki kalandja mélyebb nyomokat hagyott benne, mert mikor kijöttek egy mérkőzésemre a Népligetbe, és egy távolabbi labdát vetődve hátrítottam, Réka vigasztalhatatlanul elkezdett sírni.

– Jaj, elesett a papa.

Cserét kellett kérnem. Odébb vittem Rékát, és néhány kisebb, mosollyal elegyített vetődéssel megnyugtattam, hogy ez a játék része, és egyáltalán nem fáj. Csak hozzá kell edződnünk. Többek között ezért is van óriási jelentősége a sportnak, hogy az életünkben adódó eleséseknél – ha már nem tudjuk kikerülni – tudjunk esni, vagy legalább elviselni azokat. A győztesek soha nem adják föl, és akik föladják, soha nem győznek.

Kicsit később Réka a konyhaablakban táncolva incselkedett a galambokkal, mikor hátralépve lepottyant onnan. Sírás-rívás, nagy púp a fején. Átvittük a szomszédos gyermekkórházba, ahol édesanya is dolgozott. A vizsgálat után Báthori Béla, a műszakisok vezetője megkérdezte tőle:

– Na, Réka, fogsz még fölmászni az ablakba?

Réka a sírás utolsó fázisaként még hüppögött kicsit, de azonnal készen volt a válasszal.

– Majd a másikba.

Hazavittük. Nem telt bele két perc, láttuk, hogy Réka a másik ablak üvegét kopogtatta pöttöm öklével, majd hallottuk a végkövetkeztetést:

– Idefigyeljete galambok, ebsont beforr.

Az újabb gyermekáldásunk örömteli várakozásában szomorú időszak következett ránk. Keresztanyu lezárni készült küzdelmes életét.

Bakó Lajos főesperes és felesége Balatonfőkajáron szolgált. Tulajdonképpen lányuk, az akkor 18 éves Judit volt Emese keresztanyja. 1944 telén a Balaton-felvidéken is ádáz harcok dúltak, többször odavissza mozgó arcvonallal. Mikor az oroszok elfoglalták a falut, Bakó Lajost – szóhasználatuk szerint a pópát – súlyosan bántalmazták,

inzulinos fecskendőjét összetaposták, őt magát két lóhoz kötözve átvonszolták a szomszéd faluba. Ott halt bele a testi-lelki kínokba.

A család többi tagja, rokonok és ismerősök a pincében kerestek menedéket. A részeg orosz katonák nőt követeltek maguknak. Mivel kívánságuk nem teljesült, nemes egyszerűséggel bevágtak egy kézi-gránátot a pincébe. Bakó Judit ekkor kapott halálos sérülést. Elvérzett. A gránáttól mások is súlyosan megsebesültek. A férjét és a lányát szinte egyszerre elvesztett keresztanyu őrjöngve rohant ki a golyózáporba. Meg akart halni, de a sors szeszélye folytán ennek csak most jött el az ideje.

Lassan, napról-napra egyre inkább magába fordult. Távolodva tőlünk, közeledve az övéihez. Haláltusája előtt ezt suttogta:

– Anyuka, Apuka... Kisjutka... Nem engedem...

Ekkor Emese rátette a kezét keresztanyu gyöngyöző homlokára, mire ő abban a pillanatban megszólalt.

– Fiam van!

Holott sosem volt fia. A rejtély csak később vált világossá számunkra. A nagy küzdelem után hihetetlen szépség sugárzott az arcáról – a hazatértek békéjével együtt. Balatonfőkajáron temették el, a családi sírboltjukba.

Megint elbúcsúztunk egy családtagtól, miközben vártuk a másikat. Ősszel már egyik iskolában sem indítottam újabb tanévet. Csak a magántanítványok maradtak – váltakozó számban és összetételben. Viszont újabb különmunkám is adódott. Az idegen nyelvű folyóirat-cikkek fordításaiból kötelezpéldányt kapott a könyvtárunk. Ezeket osztályoztuk, és építettünk hozzájuk katalógust. Az általam szakozott rengeteg cikkből kettő különösen megragadt bennem. Az egyik: gázálc csecsemők számára. (Hátborzongató, ám szükséges. Csak soha ne kéne használni!) A másik: atomtöltetű rakétával 15 000 kilométerről célba találni három méteres hibahatár mellett. Ezt a hebehurgyaságot! Azóta már bizonyára tökéletesítették a találati pontosságot. Semmit sem szabad a véletlenre bízni.

Ám, hogy ne csak műszakilag, hanem politikailag is csiszolódjunk, fejtágítón kellett részt vennünk minden hónapban egyszer. Már ez is óriási előrelépés volt a „hőskor”-ban kötelező, mindennapos

Szabad Nép-félórákhoz képest. Egyik alkalommal a Népszabadság akkori frontembere a két Németországról tartott előadást. Pártos és acélos kiállását a slusszpoénnak szánt utolsó mondatában fokozta a végsőkéig:

– Nekünk arra kell törekednünk, hogy a két Németország ne egyesülhessen soha!

Dr. Fóris Pál kért szót, megtörve az ilyenkor menetrend szerint beálló kínos csendet. Csak az utolsó mondathoz szólt hozzá röviden, de velősen. A francia közmondás szerint azért kéne vigyázni az ilyen sarkalatos kijelentésekkel, mert a politikában és a szerelemben nincsen örökké, és nincsen soha. – Puff neki! Egy csapásra odalett a propaganda-előadás minden acélos szándéka.

Közeledett Emese születésnapja. Beszélgetés közben finoman célozgatam a gyertyás tortára.

– Ugyan, hogy nézne az ki? Ki venne már nekem ilyen?

Természetesen én. Már csak a hecc kedvéért is. Ugyan az eladónő kissé csodálkozott, mikor bemondtam a gyertyák számát, de nekem a szemem se rebkent. Erre az alkalomra írtam egy verset, ami már hosszú ideje érlelődött bennem.

Születésnapodra

Az életünk egymásé úgy legyen,
hogy kézfogásunk – mit pecsétként adtunk –
szorításnyival se legyen kevesebb.
Szabadulva lassan hibáinktól is,
ahogy tervezgettük szépen, okosan,
másoknak-magunknak örömet szerző
rövid életünket úgy vigyük tovább,
ahogy rá áldását édesapánk adta.

Budapest, 1971. november 5.

Második gyermekünk érkezését Mikulás-napra jelezték az orvosok. Ebbéli tehetségüket – meglehet – a delphoi jósdából szerezték, mert vízkeresztkor még sehol senki. Miközben mindenki naponta faggatott, hogy mi van? Ilyen tömegesen már a kedves érdeklődés is idegesítő volt.

Végre 1972. január 13-án megszületett Barnabás. Ahogy Réka Juhász Gyula szép versei után az Anna nevet is kapta, második esetben úgy véltük, ha fiú lesz, akkor kapja meg a nagyapák nevét. De a Mihály név a nagy forgatagban lemaradt.

Első találkozásunkkor éppen aludt, miközben a pólya peremén könyökölt. Oldalra fésült haja a csecsemőkéhez képest komolyabb ábrázatot kölcsönzött neki. Tisztára olyan volt, mint ahogy később, kétéves kora körül magáról állította, ha bemutatkozott másoknak:

– Hernádi Barnabás, kis bácsi vagyok.

Egész eddig foglalkoztatott a családi példánk; az öt lány, két fiú összetétel. Mivel második gyermekünk fiú lett, a továbbiakra nézvést már nem volt semmiféle kockázatunk a nemeket illetően. Most jöttünk csak rá, hogy keresztanyu a lét és nemlét határán miért mondta azt, hogy: fiam van! Ez Emesére vonatkozott. Az ég-közeli állapotról jött utolsó üzenete pontosabb volt, mint manapság az ultrahang. Csodálatosnak tartottuk.

Nagyanyám 88 évesen gyönyörű kis cipőt horgolt Barnának. Igazi mestermunka lett. Egyik darabját ma is őrzöm – immáron kettős kegyelettel. Mikor először ölébe vette hatodik dédunokáját, örömkönnye csillogtak a szemében.

A kezdeti néhány nehézséget leszámítva nagyon jó testvéri kapcsolat alakult ki a két gyerek között. Réka pici korától rendszeresen rajzolt, napi egy-két órát. Hihetetlen szorgalma volt. Később Barna is ott kucorgott mellette.

Megszaporodott teendőim miatt otthagytam az NB-II-t, és átmentem a Budapest I. osztályba. Mondtam is viccelődve, hogy most már akárhány gyerekünk lesz, ennél lejjebb nem megyek. A Terézvárosi Ingatlankezelő Vállalat csapatában, a TISE-ben játszottam. Olyan jó gárda verődött össze, mint még sehol a sportpályafutásom során. Mindenben segítgettük egymást. (A régebbi csapatokban is nagyszerű

barátokra leltem.) A hivatalos bajnokság salakos pályán zajlott, a téli pedig teremben, ahol több NB-II-es csapat is szerepelt. 13 évig vagy nyertük a bajnokságot, vagy nagyritkán másodikkak lettünk.

Olvastam egy hirdetést, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum rajzkört szervez gyermekeknek. Elvittem az akkor még nem is három éves Rékát. Ott derült ki, hogy az alsó korhatár nyolc év. A csoport vezetője elég makacsul ragaszkodott ehhez. Kicsit morózus hangulatban volt. Kértem, hogy most kivételesen hadd hagyjam itt Rékát, mert nekem edzésre kell mennem, emiatt most nem tudom hazavinni. Utána érte jövök. Nagy kegyesen beleegyezett.

Edzés után mentem Rékáért. A vezetőnő mosolyogva jött elém, és érdeklődött, hogy tudnám-e vinni rendszeresen Rékát a foglalkozásokra, mert annyira ügyes. (No, gondoltam magamban, csak megenyhült a picinyem.) Tudtam. Tudtam vinni, és azt is tudtam, hogy nem kell féltennem a lányomat, egészen biztosan megállja a helyét még a nagyobbak között is. Csak az érkezésünkkor ezt nem akartam mondani neki, nehogy nagyképűnek tartson. Most viszont atyai büszkeségem jólesően domborított egy kicsit.

A munkahelyemen az osztályunkétól szélesebb körben elterjedt rólam, hogy mint afféle barkácsoló ember sok mindent megjavított. Szívesen tettem mindezt, de föl is kellett készülnöm rá. Emiatt az aktatászkám lassacskán átváltozott szerszámos táskává. Ez mindig velem volt, mint ahogyan sok generációs kései utódját is mindenhová viszem magammal.

A versenyzéshez félévenként kellett járnunk sportorvoshoz. A Kossuth téri központi intézetben állandóan nagy volt a zsúfoltság. Sokat kellett várakoznunk. Ezért Nelly testvérem, aki a VII/2-es Anya- és Csecsemővédő Intézet vezetője volt, beajánlott egy sportorvosnő ismerőséhez. Kopogok, kiszólnak, nyitom az ajtót, a kilincs meg a kezemben marad.

– Na, ezt jól megcsinálta – dorgált meg fejszóvalva az asszisztensnő.

– Én ugyan még nem, de megcsinálhatom.

Kis táskámból előkaptam a szeget, kalapácsot, csípőfogót és a reszelőt. Ripsz-ropsz, a kilincs a helyén volt.

Sokat tanakodtunk azon, hogy a két gyerek mellé elkelve egy kocsit. Több helyre gyorsan és kényelmesen eljuthatnánk. Hosszabb keresgélés után októberben vettünk egy Steyr Puch 500-ast részletre. Megszereztem a jogosítványt, de még nem kaptam kézhez, csak egy igazolást róla. Ennek ellenére egyik délután átmentünk Rékával Editékhez. Két kilométerre laktunk egymástól. Mikor Koblinger Jenő sógorom megtudta, hogy még nincs nálam az irat, leszidott, hogyan vezethetek így? Kisvártatva Réka átjött a másik szobából, és egy papírlapot lobogtatott.

– Figyelj, Papa! Itt a jogosítványod.

A felnőttek beszélgetéséből tudta, hogy valami nincs rendben, hát megoldotta, és a maga módján így segített.

A 13 éves kocsit mellett jócskán kiélhettem minden bütykölési hajlamomat. Mindig volt vele tennivaló. Igaz, sosem hagyott cserben bennünket az úton. Szereztem hozzá egy részletes alkatrész-katalógust, amiben az összeszerelési sorrenddel együtt az utolsó alátét is szerepelt. Minden csínját-bínját megtanultam. Annyival is olcsóbb volt a fenntartása. De a legfontosabb haszon az volt, amit megtanultam hozzá.

Nagyanyám 1973. július 16-án életének 90. évében csendben elaludt. Csetényben temették el. Nehéz lenne felsorolni, mi mindent köszönhetek neki.

1974 tavaszán újabb lehetőségem adódott. Az ÉTK³⁵ rendszer-szervezőt kerestem. Tetszett a feladat, az anyagi ajánlat is jobb volt az eddiginél, így átmentem hozzájuk. A mi csoportunk tulajdonképpen közvetítő szerepet játszott a hagyományos könyvtári munkák és a hozzájuk kapcsolható számítástechnikai feladatok között. Három fontos területtel foglalkoztam: a teaurusz, a számítógépi indexek és a központi kötetkatalógus előállításának számítógép segítségével.

Még 1971 áprilisában szerveztem egy lottózó kollektívát. Az átmenetelemkor a helyemet egy kolléganő foglalta el. Rá három hétre lett egy négyes találatuk. Egész csinos kis summát kaptak, majdnem

³⁵ Építésügyi Tájékoztatási Központ.

egy évi fizetést fejenként. Egy sörözőben ünnepeltük meg a nagy eseményt. Erre – mint alapító tagot – meghívtak engem is.

Végre befejeztem otthon a mázolását. Hatalmas ajtók, cizellált ablakok, nem csoda hát, ha több mint egy évig tartott. (Meg aztán az is nagy igazság, hogy lassú munkához idő kell.) Szinte azonnal hozzákezdtem egy másik nagy munkához, a három szoba 100 m²-ének lakkozásához.

Egyik alkalommal meglátogattam a régi társaságot, és meséltem a címléíró hölgyeknek, hogy milyen nagy munkákban voltam. Elárasztottak hozzá nem értő kérdéseikkel. (Az egyik közülük: Lacikám, a zománccfestékbe hígítónak jó a kromofág? Brrr...) A lakkozásnál jártunk, mikor végképp elszakadt a cérnám, és kifakadtam.

– Tudja mit, Kuksi, az lesz a legegyszerűbb, ha elmegyek, és megcsinálom én magam.

– De a munka Balatonudvariban van, a nyaralónkban.

– Nekem teljesen mindegy. Ott is vállalom.

Így indult a barátságunk Lajos Attiláékkal. Attila háromszoros Liszt-díjas fuvolaművész volt (egyeniben, a Magyar Rádió Zenekarával és a fúvósötössel kapott díjat). Tanított a Zeneakadémián. Amellett nagyon sok gyakorlati dologhoz is értett. Még az este eljöttek hozzánk, hogy megbeszéljük a részleteket. A következő hétvégére tettük a munkát. Szépen sikerült. Ettől kezdve rendszeresen összejártunk. Meghívtak minket egy hangversenyre, amit Csepelen adott a Rádiózenekar. Aznap még menni készültünk Cseténybe, ezért Emese otthon maradt Barnával.

– Rékám édes, nagyon figyelj, és ha hazajöttök, majd mindent elmesélsz nekem. Jó?

– Jó. És amit nem tudok elmondani, azt majd lerajzolom.

Csuda válasz egy kisgyerektől. Gazdag képi világa volt már akkor is, ha ezt válaszolta. Bár a szavak mezején is megállta a helyét, mert sokszor irányította a ház körül játszó csapatot, az idősebb fiúkat is.

Nyáron mindannyian mentünk Cseténybe. Egyik napon elindultunk fürödni Balatonalmádiba. Útközben eleredt az eső.

– Így elmarad a fürdés – fordultam sajnálkozva Emeséhez.

A két gyerek a hátsó ülésen szinte egyszerre elkezdett zokogni. Barnuska hüppögve előadott ötlete egy csapásra megoldott mindent.

– Nem baj, ha esik az eső, legalább több víz lesz a Balatonban.

Ezt a felismerést! Azonnal eszembe jutott, hogy az alig hároméves Bolyai János, mikor meszelés volt náluk, azzal a sajátos megállapítással fogadta hazatérő atyját, Bolyai Farkast, hogy kisebb lett a szoba. Óriási! – És persze, eszembe jutott a mi gyermekkorunk is. Ugyan mit számított nekünk zivatar vagy hóvihár? Csak nem ijedünk meg most egy kis esőtől?

– Igazad van, Barnuskám. Mi akkor fürdünk a Balatonban, amikor jól esik.

A kórus azonnal elhallgatott, és vidáman autóztunk tovább. Barnát sokáig nem lehetett kihozni a vízből. Ahogy kiemeltem belőle, máris reklamált:

– Videt! Videt! Még videt!

Rékával ellentétben Barnus eleinte selypített, és raccsolt. Néha csak megközelítőleg mondta a szavakat: a *tessék parancsolni* helyett *tettyi pantyó*. Hanem egyszer maga is megdöbbsent saját válaszában, mikor megkérdeztem tőle:

– Na Barnuska, mit láttál a bábszínházban?

– A Tipkejózsikát!

– Micsodát???

De ahogy kiszaladt a száján, már ő maga is rájött, mennyire nem mindegy, hogy Rózsika vagy Józsika. Emese is biztatta.

– Gyakorold, Barnuskám: sapka, sál, répa, retek, mogyoró!

Barna elvonult. Kis idő múlva jött hozzánk, és rendesen kiejtette az első két szót:

– Sapka, sál. De bejjegetni még nem tudok.

Lassacskán megtanult berregteni is, és szép, tiszta lett a beszéde. Az esze meg úgy vágott, mint a penge. Mikor látogatóba jött hozzánk egy nyolcvanon túli lekipásztor, a beszélgetés során öregesen megállt a mondandójában. Egyik ilyen szünet elején Barna odaállt elé, türelmetlenül várta a folytatást, majd Emeséhez fordulva megkérdezte:

– Mama, Imre bácsival mi van?

Ez is szállóige lett családi körben.

A kert nagyobbik részén elkezdtek építeni a Schweitzer Albert Szeretetotthont. Nyárra elkészült a hatalmas gödör, majd megakadt az építkezés. Bizonyára jól jött ez a gyerekeknek, mert sokat játszottak körülötte és benne. A nagyobbak ugráltak a széléről a puha homokba. Barna is ugrott, csak ő egy téglára érkezett. Kartórés lett a vége, gipszeléssel. Vitézül viselte, még büszke is volt rá. Mindig kérdezni kellett tőle, hogy hol kopoghatunk? Olyankor kihúzta magát, gipszelt karját fölemelte:

– Itt, a csont felől.

Július elején volt a kocsi műszaki vizsgája. Jóval előtte elvittem Veszprémbe, és Tyschyna László sógorommal és testvérével együtt egy majdnem új kocsit varázsoltunk a régiből. Lemezpótlás, korrózióvédelem, fényezés, a motor beállítása, fékszabályozás, hajlékony fékcsövek és sok más alkatrész cseréje. Szóval, nagyon megadtuk a módját. A kocsi piros volt, a csomagtartó- és a motorháztetőt befestettük matt-feketére. Olyan lett, mint egy kis katicabogár. Főleg a kamionok mellett látszott annak.

A vizsga remekül sikerült, ám napra pontosan két hónap múlva, szeptember 9-én jött az első karambolom. Szűk utcán mentem, és kihagyták velem szemben a jobbkéz-szabályt. Az ütközés következtében az előre nyíló ajtó kipattant. Kiestem a két kocsi közé. Azok mentek egymásnak, én meg próbáltam helyet csinálni magamnak, nehogy összenyomjanak. Végül a föllépő erők vektorainak eredőjeként az én kocsim jobb eleje az útkereszteződés átlós járdaszegélyében elakadt, a Trabant motorja meg lefulladt. Leállítás előtt a jobb első kerék melletti alaplap ott villogott a fejemtől harminc centiméterre. Éppen a legjobbkor szólt közbe a járdaszegély. A végeredmény: több helyen csontzúzódás a fejemen, a bal karomon, a medencémen és a lábszáraimon. A ruhám össze-visszaszakadt, megviselték a macskakövek. A kocsi totálkáros lett. Azért sikeredett ekkorára az ütközés, mert mikor a hölgy látta, hogy mi következik, lányos zavarában fölsikoltott, elengedte a kormányt, a jobb lábát meg kimerevítvé a padlóg nyomta a gázpedált. Szóval, a lehető sok mindenből éppen azt választotta, amit leginkább nem szabad. Az elgörcbült slussz-

kulcsát egyengettem éppen a járda szélén a kalapáccsal, amikor megérkezett Jenő sógorom, aki véletlenül éppen arra járt. Kisvártatva befutott a mentő is. Nem mentem velük, mert a szerszámokat és a tartalék alkatrészeket még biztonságba akartam helyezni.

Néhány nap után már úgy éreztem magam, mint a huszár, aki alól a csatában kilótték a lovat. A kényelmesebb és jobb dolgokhoz mindig könnyebben hozzászokik az ember, mint fordítva. Ezért két hét után már kint voltam az autópiacon, és szintén részletre vettem egy Ford Consul 315-öst. Majd kétszer akkora volt, mint a kis Steyr. Írtam a gyártó cégnek. Kaptam tőlük egy katalógust, aminek nagy hasznát vettem a későbbiekben. Ám nem telt bele egy bő hónap, újabb karambolba keveredtem. (Hja kérem, ha egy üzlet beindul!)

Munkába menet Rékát elvittem az óvodába, Barnát a bölcsődébe. Ez minden hétköznapi szokásos utunk volt. Megyek a stop-táblával védett főútvonalon, egyszer csak hipp-hopp, a féktávolságomon belül eléem gurult egy kocsi. A változatosság kedvéért ismét egy Trabant. Puff neki – a szó szoros értelmében. A vadonatúj Trabant totálkáros lett, az egész jobb oldala szétment. A küszöböt és az üléseket benyomtam a középvonalig. Az én kocsimon csak apró igazítanivaló akadt a bal sárvédőn. Még a lámpáim sem törtek össze. Egyikünk sem sérült meg. (Hosszú ideig úgy cukkoltak a kollégáim, mint a Trabantok rémét. Pedig mindkét alkalommal teljes mértékig vétlen voltam.)

Egyik délután láttam, hogy a fűtőnk nagy zsákokban víz lefelé katalóguscédulákat a kazánházba az irodalomfigyelő szolgálattól. Minden bibliográfiai leírásból és a hozzá tartozó cikkismertetőből 100 példányt nyomtattak (ha csak egy darab kellett, akkor is százat!), a fölösleget eltüzeltek. Kiváló minőségű, vékony katalóguscédulák, a hátoldaluk üres. No, nekem pont erre volt szükségem, a fonákjára. Mert az én számomra a munka szempontjából az volt a színe.

– Kaphatnék én ezekből a cédulákból?

– Jaj, tanár úr, vigyen, amennyit csak akar. Nem győzöm cipelni, és eltüzelní őket.

A Fordnak jóval nagyobb volt a csomagtartója, mint a Volgának. Két fordulóban hazavittem tíz zsákkal. Körülbelül háromszázezer

darabot. (Hóttig eltart! – gondoltam akkor.) Egy nagy lisztesládát telepakoltam velük. Emese zsörtölődött kicsit, hogy minek nekem ennyi cédula.

– Jó lesz ez még öreg napjaimra.

Előbb szükségem lett a cédulákra, mint ahogy gyanítottam. Az ETO-szerkesztőségtől újabb megbízást kaptam. A rövidített kiadás betűrendes részéhez dolgoztam fel a 622 Bányászat és 623 Hadi-technika táblázatait. (Máris elfogyott vagy kétezer cédula.) Emellett cikkeket írtam a hivatalos munkáimról, a központi kötetkatalógusról és a számítógépi indexek összehasonlító elemzéséről.

Dr. Berlász Jenőtől, az OSZK tudományos főmunkatársától 1975 tavaszán kaptam egy levelet. Meglepően olvastam a kezdő sorokat: „Mint bibliográfust ismerem Önt...” Röviden vázolt egy feladatot, aminek a következő volt a lényege. 1976. január 28-án lesz Deák Ferenc halálának 100. évfordulója. Ez alkalomra Zala megye egy tanulmánykötettel óhajt tisztelni nagy szülőtte, a haza bölcse előtt. Történészek és jogászok írják majd a kötetet, aminek a végére kéne egy bibliográfia. Benne Deák Ferenc művei és a róla szóló legfontosabb irodalom. Ha érdekel a munka, keressem meg őt. Május 14-én megkerestem. Szívélyesen fogadott, felajánlva a tegeződést, amit megtiszteltetésnek vettem. Bővebben ismertette a teendőket, megtoldva egy számomra döbbenetes határidővel: mindössze három hét.

– Jenő bácsi, a feladat nagyon szép, csak egyet nem értek. Miért írtad a leveledben, hogy mint bibliográfust ismersz engem, holott én még nem készítettem egyetlen bibliográfiát sem. A szakdolgozatomat, a *Budapest folyóirat története és repertóriumá*-t régebben eladtam nektek, de az nem bibliográfia. Tehát bibliográfus sem lehetek.

– Gyere velem a betűrendes katalógushoz, ott majd megmutatom.

Megyünk a szürkéhez (a cédulák színe alapján ez volt a szerzői betűrendes katalógusuk közismert beceneve), és mutat Hernádi Lászlónál egy cédulát. A corpus delictin ez állt: Lenin-bibliográfia.

– Jenő bácsi, ezt nem én követtem el. Nem is vállaltam volna el. De a Deák-bibliográfiát igen. Ám sokkal nagyobb bajom van a határidővel. Egy ekkora munkát hogyan lehet elkészíteni ilyen rövid idő

alatt? Ráadásul úgy, hogy a munkahelyemen is komoly feladataim vannak. Jelenleg szabadságot sem tudok kivenni.

– Talán még csúszhat egy kicsit a dolog, de nem sokat, mert a nyomdai átfutással is számolnunk kell. Szeretném, ha elvállalnád, mert Degré Alajos már nagyon sürget. Vele kell fölvenned a kapcsolatot. Én csak közvetíték.

Közben kíváncsiságból jobban belelapozok a cédulákba, hát látom ám, hogy az én munkámat – a *Budapestet* – viszont beosztották ama Hernádi Lászlóhoz. Ez így végképp nem jó. Majd később gondom lesz rá.

A katalógusban megnéztük Deákot is. Cédulák százai; és ez még csak a könyvek. Mennyi minden lehet a folyóiratokban, a heti- és napilapokban? – De addigra már annyira megragadott a munka (törököt fogtam, de nem ereszt!), hogy elvállaltam – lesz, ami lesz a határidővel.

Hazáig fundáltam a leendő bibliográfia felépítésén, hogy a megírandó levelemben már az is benne legyen.

Dr. Degré Alajos Pécssett volt jogtörténész-professzor. 1956 után elvették a katedráját, őt magát száműzték az egyetemről. Később a Zala Megyei Levéltár igazgatója, majd – mikor még ezt is sokallták egyesek, a további zaklatásokat kerülendő – főlevéltárosa lett. Ő volt az emlékkötet szerkesztője és egyben a megbízóm is.

A munkát még aznap elkezdtem. Egészen véletlenül volt nálam annyi cédula. Estére már a leendő szerkezet is kibontakozott a képzeletemben, amiről írtam Degré Alajosnak. Levelezésünk során a *Professzor Úrból* csakhamar *Kedves Lojzi Bátyám* lett a megszólításban, és összetegeződöttünk. A bibliográfiával kapcsolatban is egy srófra járt az agyunk. Addig-addig feszegettem az elkészítési és a terjedelmi határokat, amíg el nem értem a célokat. Igaz, annyival könnyebb volt a dolgom, hogy ő mindvégig támogatta az elképzeléseimet. Egyik elvem az volt, hogy a biobibliográfia esetében a könyvtáros ne válogasson mások helyett, hanem tárjon föl lehetőleg mindent, így az olvasónak majd lesz miből válogatnia. Fő érvem az volt, hogy ugyan mikor lesz még egyszer alkalom Deák-bibliográfiát készíteni? Dr. Berlász Jenővel együtt belátta igazamat. Másrészt azt kértem, hogy a

szerzők közül én adhassam le utolsónak a munkát, hogy minden pillanatot kihasználhassak.

Ettől kezdve teljes szabadidőmet ennek az opusnak szenteltem. Hét hónapon keresztül szinte csak ezzel foglalkoztam. Az adatgyűjtés szakaszában sok segítséget nyújtottak az OSZK további tudományos főmunkatársai: dr. Szabó János és dr. Kemény G. Gábor, valamint az Országgyűlési Könyvtár és az Egyetemi Könyvtár munkatársai. Ekkor kerültem szívélyes kapcsolatba a XIX. század kiváló kutatójával, dr. Szabad György történészprofesszorral. Értékes tanácsokat kaptam tőle a bibliográfiához.

Hogy a továbbiakban minden félreértést kiküszöböljek, az eddigi egy szem munkám címlapján a nevemet kiegészítettem a Mihállal, és mindkét helyre, ahová eladtam, bevitettem a javított címlapot. Még jókor változtattam, az elején. Egyébként csak publikáláskor használtam a második keresztnévemet.

A bibliográfia készítése során közbejött egy kisebb szünet. Szeptember 5-én megszületett harmadik gyermekünk: Márton László. Hajnalban, még mielőtt bevonultunk a kórházba, Emesével tettünk egy tiszteletkört: áthajtottunk a Lánchídon és az alagúton, majd vissza. Ez volt a kedvenc hidunk.

Mikor hazajöhettek a kórházból, Marcit először letettük az ágyunkra. Ettől kezdve Barnát nem lehetett elvinni mellőle. Türelmesen várt a legapróbb mozdulatra is. Mikor aztán Marci egy ásítástól kísérve apró fintorok közepette kinyitotta az egyik szemét, Barnus lelkendezve rohant ki a konyhába.

– Mama, engem már megismer.

Nem telt el két perc sem, újabb ötlettel állt elő.

– Mama, való ömlesztett sajtot adni Marcinak?

– Barnuskám, nem való. Marcit jó ideig csak én etethetem. Ha ennyire szereted a kistestvéredet, akkor ezt be is tartod. Rendben van? Megegyeztünk?

– Igen – válaszolta, és szaladt vissza Marcihoz.

Azonnal eszembe jutott; hogy megtömtem kéthetes korában Gyuri öcsémet szőlővel, pusztán szeretetből. Még jó, hogy időben észrevették.

Ekkortájt született Degré Alajos unokája is, ahogy írta róla: „...a változatosság kedvéért szintén Márton.”. Rövid szünet után a régi lendülettel ismét belevetettem magamat a munkába.

Dr. Kovács Kálmán, az ELTE jogtörténész-professzora november elején fölhívott telefonon. A megbeszélt időpontra elmentem a tanzsékre. Azt kérte, hogy a bibliográfiából még egy példánnyal többet gépeljek, és azt adjam neki. Ezért ugyanannyi tiszteletdíjat fizet, mint Zala megye. Már megbeszélte Degré Alajossal, aki hozzájárult mind-ehhez.

December 10-én Degré Alajos Budapestre jött. Személyesen fölkeresett azzal az ultimátummal, hogy holnap utazik haza, és ha török, ha szakad, viszi magával a bibliográfiát.

– Tegnap postára adtam – feleltem, mire túlzott szigora megenyhült. Elhívott a Kossuth Klubba, ahol aznap Deák-emlékestet rendeztek. Zsúfólásig megtelt a nagyterem. Nagyszerű emberekkel ismerkedhettem meg, és jobbnál jobb előadásokat hallottam. Egy közülük azonban nagyon kilógott a sorból. Dr. Vas Zoltán mondta ki a hivatalos verdiktet Deákkal kapcsolatban. Hosszas bírálatát élesen csattanó mondatával fejezte be:

– Nekünk nem Deák Ferencekre, hanem Kossuth Lajosokra van szükségünk – jelentette ki határozottan, majd meg sem várva a hozzászólásokat, elviharzott. Még beszéde közben odasúgtam Degrének:

– Szóljon neki valaki, hogy most Deák-emlékülésen van, nehogy má’ ennyire eltájolja magát.

Hanem később megtapasztalhattuk, hogy szó sem volt itt félreértésről. Nagyon is tudatos volt a hatalom hallgatása és az elhallgatás. A 100. évforduló napján a TV Híradóban nem volt húsz másodperc sem a Deák-blokk. Összesen két ember koszorúzhatott Zala megyéből. Egyikük Degré volt. A kötet pedig csak 1977-ben jelenhetett meg. (Tényleg sok víz lefolyt azóta a Dunán – mindenféle értelemben. Mert 2003-ra, születésének 200. évfordulójára már jaj de nagyon megszerették Deákot. Ugyan szerepéről és jelentőségéről ma sem tudnak sokkal többet újdonsült tisztelői, de már nagyon szeretik. Ez is valami – lenne, ha csak pici szikráját is láthatnánk az öszinteségnek. De mint tudjuk, az meg pláne nem politikai kategória.)

A munkahelyi csoportunk nagyon összerázódott. A sok tennivaló mellett mindig szakítottunk időt az elméleti vitákra. Ha a szakmai részletkérdésekben néha éles ellentét volt is közöttünk, a vita végére kialakítottunk egy közös álláspontot, és attól kezdve már azt képviseltük egységesen. Az intenzív szellemi kapcsolat jó barátságba hozott Terebessy Ákossal, a csoportvezetőnkkel. Ám a szorító anyagiak idővel arra ösztönöztek, hogy egy szomszédos cég csábító ajánlatát elfogadjam. Így lettem 1976. január 1-jétől a TTI³⁶ könyvtárvezetője.

Tavasszal megbízást kaptam az ÉTK-től, hogy a kötetkatalógus számítógépes előállításáról írjak egy könyvet. Mikor már benne voltam a munka sűrűjében, megkérdeztem az ELTE könyvtári tanszékén, hogy készülő munkámat elfogadnák-e doktori disszertációnak. A kedvező válasz hatására megkettőztem az ütegeket. Iparkodnom kellett, nehogy kiszaladjak a megszabott időből. Minden maszek feladatnál szinte közelharcot kellett vívni a megbízóval a szoros határidő miatt.

A szakdolgozatomhoz összeszedett adatoknak elsősorban terjedelmi okok miatt jó, ha ötödét írtam meg. Dr. Kovács Máté professzornak, a könyvtári tanszék vezetőjének emiatt javasoltam, hogy ezt a témát esetleg kibővíthetném doktori disszertációvá. A prof ezt elvetette. – Van másik! – gondoltam, és némi keresgélés után találtam egy hatalmas és gyönyörű feladatot: megírni a *Természettudományi Közöny*³⁷ történetét, és a Hellenbrand Árpád utáni időkről, 1917-től elkészíteni hozzá egy repertóriumot.

Az anyaggyűjtés során előbb a megjelent könyveket jegyzeteltem ki, életrajzokat szedtem össze (Bugát Pál, Kitaibel Pál, Szily Kálmán stb.), majd átlapoztam a teljes folyóirat évfolyamait. Az addig átböngészett mintegy 110 000 oldalból négy év alatt összejött majd 300 oldal jegyzet. Ennyivel már lehet mit kezdeni, és elérkezettnek láttam

³⁶ Tervezésfejlesztési és Típustervező Intézet.

³⁷ Megindította Szily Kálmán 1869-ben. Megjelenik napjainkban is: *Természet Világa* címmel.

az időt, hogy beszéljek az illetékesekkel. Azt hittem, jó hír lesz számukra, ám a TIT-ben megdöbbenő közönyt tapasztaltam, mintha a folyóirat nem is az ő kiadványuk lett volna. Átküldtek a Gondolat Kiadóhoz, mondván, hogy a könyveiket ők adják ki. A kiadónál sem sokat időztem. Az irodalmi vezető csak ímmel-ámmal nézegette a jegyzeteimet.

– Az elvtárs hol publikált?

– Még sehol. 1968-ban végeztem az egyetemen. 1971 óta dolgozom ezen a témán, azóta ennyit sikerült összehoznom.

Nem folytatom, mert innentől kezdve amúgy is rövid volt az otlétem. Öt perc múlva már az utcán voltam dolgom végezetlenül. A munka folytatása a kiadás reménye nélkül nagy luxus lett volna. Mivel nem engedhettem meg magamnak, hogy az íróasztalfióknak írjak, így abbahagytam az egészet. Kár érte.

Marci szépen cseperedett. Ahogy föl tudott állni az ágyában, különös manővert talált ki magának. Megszorította a kiságy peremét, és addig-addig döcölte előre-hátra, amíg elég jól közlekedett az ágygal együtt. Néha métereket megtett, és átment a másik szobába is. Közben berregett hozzá. Akik nem tudtak erről a szokásáról, ijedten kapták el a kezüket, amikor hozzáérték kérges tenyeréhez. Hogy honnan jött egy másik szokása, ma sem tudom. Ivás után elharapta a poharat. Alig győztük kipiszkálni az üvegszilánkokat a szájából. (Győri Elek festő mondta egyszer: Satnyul az emberiség, Nagy Barna. Öregapám még egy korsót harapott szét a kocsmában, apám már csak egy fröccsös poharat. Én még egy kupicát sem tudok elharapni.) Marcikám így küzdött a satnyulás ellen.

Egyik este mentünk haza Emesével. Már lekanyarodtunk a Kacsóh Pongrác úti felüljáróról, mikor egy garázsmenetes busz – átlépve a záróvonalat – becsapódott a bal elejével a Ford jobb első sárvédőjébe. A már megszokott csattanás és csikorgás következett. Nagyot szólt és szép hosszan, míg meg nem álltunk. Senki nem sérült. Az egyértelmű eset ellenére a sofőr megpróbált ügyeskedni.

– Mégis, merre nézett maga, hogy nem látta a buszt?

– Uram, nem mindegy, hogy merre néztem? Maga akkor sem jöhetne át a záróvonalon, ha én történetesen olvasnék vezetés közben. Persze, figyeltem, és láttam a buszt, de az ütközést már nem tudtam kivédeni.

Hogy az ő számára ez ne jelentsen közlekedési eseményt, a sikertelen próbálkozás után mégiscsak elvállalta a javíttatás költségeit.

1976. október 23-án két érdekes epizód adódott. Mindkettő a forradalom kitörésének 20. évfordulójához kapcsolódott. A munkaidő lejárta előtt az összes írógépet el kellett zárunk, és reggelig tartó őrésget kellett szervezniünk minden telephelyünkre. Aznap délután meccsünk volt a Zrínyi Miklós Katonai Akadémián. Míg máskor csak köszöntünk az ismerős őrségnek, és mentünk tovább a tornateremhez, addig most le kellett adnunk a személyi igazolványunkat, és csak együttesen, kíséreléssel mehettünk be. (Ennyire félt a hatalom?)

1977. március 15-én újabb baleset ért. Edzésen az ellenfelem a hálónál átlépett a felezővonalon, én meg ráestem a lábfejére. Eltörtött a bal lábtöcsontom. (De sok bajom van mostanában a felezővonalakkal! Csak nehogy én magam is vonalas legyek!) Másnap reggel azért bementem dolgozni. Lezsavartam a szőnyegsöprű nyelét, azzal botoztam befelé. Mire beértem, a nyél csavarmentete már kikezdte a tenyeremet. (Meg is fordíthattam volna, de akkor az egész nyelet teszem tönkre. Azt meg nem akartam.) Így viszont totózhattam, melyik fáj jobban. A bal lábam nyert. Egy kollégám autóval bevitt az egyik kórházba, majd ment vissza értekezletre. A bokámról készített felvételig gyorsan eljutottam. Megkaptam az eredményt az ismerős szóval: fractura. Már megint egy törés. Több mint kétórai várakozás után kértem a főorvost, vegyenek már sorra, mert nagyon fáj a lábam.

– A kezelőorvosának el kellett mennie, várja meg, amíg visszajön.

– Ő ugyan még nem kezelt rajtam semmit. Ránézett a bokámra, és elküldött felvételre, ami törést mutat ki. Most itt tartunk.

Nagy kelleetlenül behívott. Beszélgettek valamit a kollégájával, majd hozzám fordult:

– Tessék elmenni a körzeti rendelőintézetbe, ott fogják folytatni a gyógykezelést.

– Főorvos úr, legalább egy botot írjanak föl, mert a söprűnyél már átdöfi a tenyeremet.

Visszamentem a munkahelyemre. Egyik kedves kollégám kiváltotta a botot hat forintért. Előtte alá kellett írnom: büntetőjogi felelősségem tudatában kijelentem, hogy a megnevezett gyógyászati segédeszközt az utóbbi egy éven belül nem vettem igénybe. (Kabaré! És ha igénybe kellett volna vennem, akkor mi van? Ha egyszerre két botra lenne szükségem, mi a teendő? Sto gyélaty? – ahogy kérdezte annak idején egy nagy klasszikus, alias Lenin. Mert nálunk – mint köztudott – legfőbb érték az ember.)

A körzeti orvosom betegállományba vett. Két hét múlva fölülvizsgálat. Még aznap megkaptam Zalaegerszegről a Deák-bibliográfia kefelevonatát korrektúrára. Így legalább a nap nagy részében tudtam vele foglalkozni. Volt mit.

A megadott időben megjelentem a rendelőben. A fölülvizsgáló főorvos mondta, hogy vetközzek le derékig. Első nekifutásra kicsit furcsálltam a kérést, de miben van az nekem, levetköztem derékig. Gondos kopogtatás a mellkasomon, elől is, hátul is. Ő ugyan finoman kopogtatott, de a kérdése egyenesen mellbevágott.

– És az étvágya hogy van?

Nehéz volt komolynak maradnom.

– Köszönöm kérdését, az étvágyam kitűnő. Megeszem a vasszöget is, ahogy ezt mondani szokták. Hanem én azért vagyok itt, mert két hete eltörött a lábtőcsontom – és a nyomaték kedvéért mutattam a bal bokámat.

– Ez valami tévedés – mondta zavartan a főorvos. – Hát kérem, akkor tessék átfáradni a sebészetre.

A szó szoros értelmében átfáradtam a sebészetre. Ott meg nekem esett az orvos:

– Hol van a gipsz?

– Sehol. Még nem gipszelték.

– Akkor majd most fogjuk. Kint tessék megvárni.

Kis idő múlva hozta a nővér az irataimat, hogy menjek át a Koltói Anna baleseti kórházba, ott fognak tovább gyógykezelní. (Úgy látszik, ez a mániájuk, hogy mindenki továbbpasszol? Meg mi az,

hogy folytatják, mikor még senki nem kezdte el? Mert a népnyelv szerinti egy szem röggöny nem számít gyógykezelésnek.)

Itt ért véget a türelmem, és itt szakadt el a cérnám. Visszatekerem a fáslit a bokámra, és mentem haza. A balesetem után napra pontosan egy hónap múlva már egy öjtájszmás bajnoki meccset végigjátszottam. Talán még jót is tettek velem, hogy nem gipszelték be a lábamat, mert akkor sokkal hosszabb lett volna a gyógyulási idő. A botot eltettem öreg napjaimra. (Jut eszembe. A pösze és a sánta elmegy a kuruzslóhoz, hogy gyógyítsa meg őket. Félhomály, füstköd és nagy hókuszpókusz, a kuruzsló varázsigéket mormol, miközben karjaival köröz a levegőben.

– Sánta, dobd el a botodat!... Pösze, beszélj!

Megszólal a pösze:

– Eleszett a szánta!

A korrektúrázás után váratlanul jött egy másik munka. Megkerestek a VÍZDOK³⁸-ból, hogy el kéne készíteni a vízügyi tezauszrt. (A *thesaurus* eredeti jelentése kincstár, esetünkben a vízügy és a hozzá kapcsolódó tudományos és szakmai területek szókincs-tára. A tezauszban a szabványosított tárgyszavak [deszkriptorok] a hozzájuk kapcsolódó fogalmak hierarchiáját is tükrözik, egy-egy szóbokorban megjelenítve a generikus fogalmat, a tiltott és az alárendelt kifejezéseket, valamint a másutt meglévő rokon kapcsolatokat.) Korábban az ÉTK-ban elkészítettük az építésügyi tezauszrt. A 16 000 szóbokor háromnegyedét saját magam gépeltem le, de minden más lényeges munkafolyamatból is jócskán kivettem a részemet. Nyilván azért is engem kerestek meg, mert tudták rólam, hogy van gyakorlatom a kivitelezésben. A hónapokig tartó nagyon érdekes és igen kemény munka a szakmai hozadékon kívül szép anyagi sikert is eredményezett.

December közepén leadtam a kész tezauszrt. Rá két hétre olyan erős lumbágó kapott el a munkahelyemen, hogy azt hittem, a csillagokat látom. Kétrét görnyedve mentem hazafelé. Mikor beléptem az

³⁸ Vízügyi Dokumentációs Központ.

előszobába, és tekintetem csak az orrom alatt lévő parkettát pásztázta, Emese azonnal megkérdezte:

– Mít keresel?

– Jaj, hagyd el! Ne cukkolj! A lumbágó!

Az elején sorozatban kaptam a lidokain-blokádot. Kicsit tompult, de állandósult a fájdalom. Ennek ellenére jártam edzésekre és mérkőzésekre is. A *kutyaharapást szőrével* elve alapján azt reméltem, hogy hátha teszek egy újabb rossz mozdulatot, ami éppen helyrebillent. De nem. (Az első lumbágó még az OMKDK-ban kapott el, ahogy egyenesedtem volna föl a katalógus mellett. Ugyanaz a görnyedt, kifacsart járás. A folyosón utánam szólt az egyik kolléganóm: – Tessék mondani, ez az Állami Balett Intézet? – A sors fintora: két nap múlva ő is ugyanúgy óvatoskodik a folyosón. Egy kicsit törlesztettem: – A járást koreografálta Mr. Lumbágó.)

Júliusban Lajos Attilával elmentünk Szelőcére, a csontkovácsához. Az ő kezelése óta soha többé nem jött elő ez a nyavalyám. Csak arra kell vigyáznom, hogy meg ne fázzon a derekam.

Szülők, óvónők és tanítók a leginkább megmondhatóinak, mennyi báj, logikai bukfenc, humor vagy nyelvi csúrcsavar adódik a gyermeki fejlődés gondolati kacskaringói és a gyermeki nyelvhasználat során. Sokszor azt sem tudják, mit mondanak, csak mondják, mert hallották másoktól. Sajnálatos, hogy a legtöbb aranyköpés idővel a feledés homályába vész – még családon belül is. A mi gyermekeinkkel kapcsolatban néhányat már leírtam belőlük, ahogy haladtam az időben. Itt csokorra szedtem mindazt, ami még megmaradt az emlékezetemben.

Réka kicsi volt még, mikor Emese elé állt.

– Mama, legyél egészen komoly. Mondok valamit. De ne ne vess!

– Hallgatom.

– Baldio Kefina.

Közös kacagás lett a komoly bejelentés vége. Ez a saját magának kitalált dallamos név rajta is maradt. Ettől kezdve a Kefinát szinte keresztnévként használtuk.

Egyik munkahelyi Mikulás-ünnepségen, bár figyelmeztettem, hogy ne tegye, otthonosan ledobta a cipőit. Mikor a Mikulás szólította, kezében a cipőkkel ment ki hozzá. Nagyon megilletődött. De azonnal megeredt a nyelve arra a kérdésre, hogy mit kér karácsonyra.

– Hajas babát, meg telefont, meg tiki-takit.

Otthon egy szuszra mesélte el:

– Mama, képzeld, levettem a cipőmet, és amikor hívott a Mikulás, gázban maradtam.

Az első óvodai nap után zokogva kérte Emesét.

– Mama, te is aranyos vagy és én is, csak ne kelljen óvodába mennem.

Egy adventi levél Rékától: Karácsonyra korcsolyát kérek. Majd a pontot diszkrétén áthúzta, és kiegészítette: szépen.

Barna a teraszon játszva azt utánozta, hogyan szerelek autót. Aláfeküdt a háromkerekűnek, motoszkált a csavarhúzóval, sűrűn szuszogott. Eddig teljesen élethű utánzás volt. A többi saját találmány. Kimászott a háromkerekű alól, ledobta a szerszámot és csóválta a fejét. Mérges volt magára, hogy nem tudta megjavítani.

– Hát én olyan nagy tar vagyok.

Egyszer hallottuk, hogy ismételteti:

– Tüje fat... Tüje fat.

Emese azonnal rászólt.

– Barnuskám, nem szabad csúnyákat beszélni.

– Jó, akkor majd azt mondom, hogy bolond fat.

Mentem érte az óvodába. Átszellemült arccal lobogtatta felém az egyik rajzát. Marokra foghatta a ceruzát, és rajzolt egy nagy, piros gombolyagot. Majd ezt árajzolta egy hasonló méretű zöld gombolyaggal.

– Barnuskám, ez nagyon szép. De áruld el nekem, hogy mi ez?

Kissé megrökönyödött, hogy miért nem értem meg azonnal a kézenfekvő dolgok lényegét.

– Hát nem látod? Ez a tűz és a víz harca.

Jött ki az iskolaérettségi vizsgáról. A teljes bennfentesség nyugalomával mesélte:

– Olyan könnyűt kérdeztek: mi jön a tavasz után? Mondtam, hogy ősz.

Az iskolában nagyon megtetszett neki egy kislány. Nem csoda: gyönyörű babaarca és deréig érő hosszú szőke haja volt. Osztálytársak voltak, de a kislány napközis volt, Barna meg órák után jött haza. Így alig tudtak találkozni. Ezért kérte Barna, hogy szombaton, mikor mindketten egyszerre jönnek ki az iskolából, hadd kísérje őt haza.

Eljött a várva várt nap. Barna reggel kiöltözött, fölvette az új cipőjét, és elindult. Délben, rendes időben hazajött. Megkérdeztük tőle:

– Barnuska, hát nem kísérted haza a kislányt?

– Nem, mert eleredt az eső, és sajnáltam az új cipőmet. – Később már kevésbé koncentrált az időjárás viszonyokra, azok – mint szempontok – visszaszorultak a megfelelő helyre.

A saját hibáikat kellett felsorolniuk az osztályban. Barnus is mondta a magáét, majd azzal fejezte be: viszont belátó vagyok.

Marci a műanyag katonákkal játszott. Igazgatta a német és az orosz hadsereget. Sokáig csöndben volt, majd ezt hallottuk tőle:

Menjen a hazájába, ahol lak,
és maradjon ott egész nap.

– Ó, Marcikám, hát megszületett az első zsenéd?

– Igen, ez az első zsemlém – bólogatott hozzá lelkesen. (Mert a zsemlének legalább van értelme.)

A városligeti jégpályán kipróbáltuk a karácsonyi ajándékul kapott korcsolyákat. A felcsatolás után Réka és Barna azonnal elvegyült a tömegben. Tolom Marcit a jégen, gyorsítok. Volt, akit elhagytunk. Mire Mártonom – sűrűn oldalra tekintve a többi korcsolyázóra – nagy komolyan kijelentette:

– Lehet, hogy megnyerem.

A vízügyi tezauruszt határidőre szállítottam a megbízómnak. Utána teljes elánnal folytattam a könyv írását. Mint legszigorúbb kritikusom (úgy általában is), Emese sokat segített az észrevételeivel.

Mikor elkészültem a kézirattal, beadtam a disszertációt. 1979. május 14-ére tűzték ki a vizsgát. Alig maradt időm. Közben 1978. november 1-jén visszamentem az OMKDK-ba dolgozni. Ugyanazt a munkakört, íróasztalt és ETO-táblázatokat kaptam vissza, az utóbbiakban régi bejegyzéseimmel. Az első nap után Emese ezzel a családi szállóigével fogadott otthon:

– Nagy dolog, ha az ember eljut oda, ahol egyszer már volt. – (Ez a mondás édesapától ered. Akkor keletkezett, mikor egy, a politikai okokból és a pozícióharc miatt elbocsátott osztályvezető főorvos barátja kisebb-nagyobb döccenőkkel ismét osztályvezető főorvos lett.)

A doktori vizsga (cum laude³⁹) letétele után fölgyorsultak az események. Dr. Kovács Kálmán jogtörténész-professzortól (akit a Deák-bibliográfia kapcsán ismertem meg) megbízást kaptam a Bethlen-bibliográfia elkészítésére. Születésének 400. évfordulójára adták ki a *Bethlen Gábor állama és kora* című tanulmánykötetet, amelyben a bibliográfiám is helyet kapott. A Deákéhoz hasonló szép feladattal kellett megbirkóznom, csak most 1613-tól 1980-ig. Azonnal munkához láttam, mert az idő nagyon sürgetett. Közben újabb állásajánlatot kaptam. A KSH könyvtárába kerestek osztályvezetőt. Újagh Zsolt, a feldolgozó osztály vezetője nyugdíjba készült. Az ő helyére kellett az utánpótlás. Dr. Dányi Dezső főigazgatóval tárgyaltam erről. Kölcsönösen kikérdeztük egymást; kit mi érdekelt. A szakmai és a családi dolgokra vonatkozó tiszteletkőr után jöttek a továbbiak.

– Párttag? – tette föl a kérdést mély hangján a főigazgató.

– Nem – válaszoltam olyan határozottsággal, amiben már benne volt a jövő bizonyossága is, hogy nem is leszek.

– De nincs morgás?

– Nem szoktam morogni, de ha bármiről van véleményem, amit igyekszem reálisan kialakítani, azt megmondom.

Később fölmerült a kutatónap kérdése, hogy kaphatok-e.

– Nagytakarításra nem adok – dörgött a válasz.

³⁹ Dicsérettel.

– Nekem nem is arra kéne.

A doktori avatőünnepély éppen június 16-ára esett. Bemegyünk, se Himnusz, se semmi, a végén meg a Szózat – helyett az Internacionálé. (Ezt a pofátlanságot, gondoltam magamban. Nagy Imrécék kivégzése napján még a Himnusz sem hangozhat el? És hogy jön ide az Internacionálé?) Mikor befejezték, jó hangosan, hogy az első néhány sorban is meghallották, odaszóltam a cimborámnak:

– Gyere, menjünk innen, mert ezek eljártsszák még a Bunkócskát⁴⁰ is. Már csak az hiányzik.

A talárosok csak úgy kapkodták a fejüket. Mi meg otthagytuk őket.

Este, mikor vetettem le a szmokingomat, elméláztam.

– Azon fundálok, hogy 1969-ben, az esküvőnkön volt rajtam ez a gúnya. Most, 1979-ben az avatón. Vajon mikor lesz következő alkalommal rajtam?

– Majd a temetéseden, kisfiam – jött az azonnali válasz Emesétől.

– Hát lenne szíved ezt a drága szmokingot eltemetni velem? Ugyan má'. Arra jó lesz a melegítőm is.

Az elnyert állást július 1-jétől töltöttem be. Hét hónapig Újággh Zsolt mellett helyettesként, hogy gördülékenyen menjen a váltás. Zsolt 1941 óta dolgozott a KSH-nál. Hatalmas tudással és élettapasztalattal rendelkezett. Sokat tanultam tőle. Senki nem ismerte úgy a könyvtárat, mint ő. A II. világháborúban szovjet fogságba esett. Mesélte, hogy mikor magas rangú katonai küldöttség ellenőrizte a tábort, nekik kötényből széles mozdulatokkal homokot kellett szórniuk a földre, mintha vetnének. (Trükkös megoldás!) Az ellenőröknek a dzsipekből nézvést ez a *mintha* megfelelt a kommunizmus építésének. Tökéletes porhintés, a szó minden értelmében. Mintha... Mintha... (Hány mintha volt? Olyan is lett ez az egész, mintha... Erre a legszebb vicc az volt, hogy mi a KGST⁴¹ emblémája? – Vörös mezőben hét sovány tehén feji egymást. Ha már itt tartunk: mi a

⁴⁰ Bárgyú munkásmozgalmi dal.

⁴¹ Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa.

kommunizmus? A matematikus úgy határozza meg, hogy az egy olyan kör, aminek a középpontjában a jólét áll, és attól az emberek ugyan messzire, de egyenlő távolságra vannak. A filozófus meghatározása még szebb: az eszme diadala az ész fölött. A nyelvész szó-játéka: szabad országban szabad emberek azt teszik, amit szabad.)

A kutatónap fejében repertóriumok számítógépes elkészítését vállaltam. Érdekesnek ígérkezett ez a megoldás szakmailag. Sokat rágódtam rajta, míg sikerült megtalálnom a kész program nyújtotta lehetőségek közül a legjobbat. De még előtte a Bethlen-bibliográfia volt soron.

Réka és Barna már iskolába járt. Marcit átvittük a KSH óvodájába, hogy velem jöhessen minden munkanapon. A csuklós buszon kedvenc törzshelye a csukló korlátja volt. Mikor nagyon belelendült a mutatóvanyókba, gondoltam leállítom egy kicsit.

– Marci, gyere ide!

Mártonom csak tovább kunsztolt a korláton. Egy idősebb férfi kedvesen rászólt.

– Marci, hív apukád.

Erre azonnal odahúzódott hozzám, és súgva mondta:

– Apu, ez a bácsi megismert.

Gyalog jöttünk az óvodától egy darabig. Észrevettem, hogy a presszóban egy társasággal bent ül Farkas Bertalan, az első magyar űrhajós.

– Nézd csak, Marci! Itt van Berci.

– Milyen Berci?

– Farkas Berci.

Bement, elé állt, és nagy áhítattal nézte a hallomásból már ismert űrhajóst. Néhány mondatot váltottak, egy barack a buksira, kezét ráztak, majd mentünk tovább. Napokig ezt mesélte mindenkinek.

A KSH főbejárata előtt éppen ott állt egy szép kocsi. Marci kapásból rávágta:

– Mercedes.

– Igen, az elnök asszony⁴² kocsija.

– És az elnök asszony hol van?

Éppen akkor jött ki a kapun. Rámosolygott, és megsimogatta a fejét, mert hallotta a kérdést.

– Itt vagyok – felelte, majd visszaköszönt nekem, beült a kocsiba, és elhajtottak.

– Te barátosa vagy az elnök asszonynak?

– Barátosa éppen nem, de ismerjük egymást látásból.

Más alkalommal megyünk hazafelé, mikor egy kicsit imbolygó ember megállított.

– Fiatalember, adjon nekem egy húszast, mert Debrecenbe kell utaznom.

– Bátyám, szívesen adnék, de féltő, hogy magának ez nem vasúti jegyre kell.

– Nem, nem, én nem vagyok részeg.

– Maradjunk ennyiben! Gyere Marcikám, menjünk!

Mikor a hallótávolságon kívülre kerültünk, Marci erősen csóválta a fejét.

– Nem részeg, nem részeg, hát hulla részeg, hiszen neked is azt mondta, hogy fiatalember. – (Akkor voltam mindössze 35 éves.)

A Bethlen-bibliográfia befejezése után lektoráltam az építésügyi többnyelvű szótár szakkifejezéseit, majd haladéktalanul elkezdtem a XIX. századi statisztikai folyóiratok feldolgozását. Ez a munkám lett az első hazai számítógépes egyedi repertórium. Gyors egymásutánban megjelent még a *Demográfia* és egy másik statisztikai folyóirat repertóriumuma is. Ebből lett a baj. Mert amíg a kutatónapjaimat az idő szorításában a Bethlen-bibliográfiára használtam föl, addig tőlem a kutya sem kérdezte, hogy mivel foglalkozom. Amikor pedig sorra jelentek meg a repertóriumaim, no, az már igencsak szemet szúrt kedves jóakaróimnak. Végére is: mit képzelek én, hogy amíg ők nem tesznek semmit (vagy csak másoknak keresztbe), addig majd én szériában állíthatom össze a jobbnál jobb folyóiratokhoz készített

⁴² Nyitrai Ferencné dr.

keresőeszközöket? Azt már nem! Azonnal beindították Mószer Arankát, a fúrás legújabb kori, modern istennőjét. Dányi Dezsőt is megpróbálták ellenem hangolni. Azzal tudtam érvelni, hogy ezek a kiadványok – sok más mellett – nagy segítséget jelentenek a kutatók számára. Ő maga is az volt. De a furkálás megtette a hatását.

– Miért ilyenekkel foglalkozol, amihez még érettségi sem kell?

– Mert könyvtáros vagyok. Ehhez értek, szeretem ezt a területet, és meggyőződésem, hogy szükség van rá. Függetlenül attól, hogy a készítőjének milyen iskolai bizonyítványa van.

Előbb igazolt az élet, mint gondoltam. Nem telt el egy hét sem, mikor nekem szögezte a kérdését.

– Nincs valamid a búzaárokra?

– Megnézem.

Csak a saját repertóriumokból percek alatt kimásoltam több mint harminc tételt. Vittem be hozzá. A titkárságon várnom kellett. Addig újra átfutottam a kézírásával fölírt szempontokat. Bevallom, nem mindegyiket tudtam elolvasni, mert ahhoz még néhány szakmát ki kellett volna tanulnom. Például a grafológiát. Vagy annyira jártasnak kéne lennem a lehetetlen kézírások megfejtésében, mint a gyógyszerészek. Bámulatos! (Hogy a félreolvasás miatt még nem haltak meg emberek, az kész csoda. Vagy csak nem tudunk róla, hogy amiatt.) Hanem a csúcs most következett. Kinyílt az ajtó, a főigazgató egy lapot tett a titkárnő elé, majd dörgő hangján megkérdezte:

– Ili kérem, mit írtam én ide?

Ili csak rápillantott a mutatott helyre, és folyékonyan olvasta az ominózus részt. Nem bírtam ki nevetés nélkül, ami a többiekre is ráragadt. Mikor átnézte a tételeimet, elismerőn bólintott.

– Hogy tudtál összeszedni ennyit, ilyen rövid idő alatt?

A repertóriumok kiadása körüli huzavona, és az abból eredő keserűségem mondatta velem a választ.

– Ugyan, Dezső bátyám, ez semmiség. Ehhez még érettségi sem kell.

A Dachaut is megjárt Lilike kolléganőm az egyik szokásos, reggeli kávézásokor így kapcsolódott be a történeti témájú beszélgetésbe:

– Amikor a magyar nemzetnek nem volt szüksége ránk...

Miután befejezte, én is hozzászóltam. Mondandója többi részével egyetértve és együtt is érezve csak az itt idézett rész megfogalmazását kifogásoltam. Mert nincs bűnös nép vagy nemzet, annál inkább vannak bűnösök és elvetemült, címeres gazemberek. Később behívtam a szobámba, és megmutattam neki a kassai leveleket. Beszéltem apámról, a B-listáról, majd arról, hogy most hol áll anyám özvegyi nyugdíja. Az egyik hajdani levélíró minden segítséget megígért. Odaadtam neki az iratokat, aztán ígérete ellenére évek hosszú során át semmi sem lett a dologból.

Nem telt bele tíz perc, Lilike adott nekem egy telefonszámot. Akit hívtam (az egészségügyi miniszter egyik jogtanácsosa), már mindenről tudott. Egy kérvényt kellett beadnom a lényeg rövid leírásával. Két hét múlva anyám özvegyi nyugdíját tetemesen fölemelték.

A történészek Budapestre terveztek egy nemzetközi kongresszust 1982-re. Gondoltam, a KSH Könyvtára is kirukkolhatna egy régi, csodálatos folyóirat repertóriumával. Elkészítettem *A Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle repertóriumuma 1894–1906* című munkát. Akkoriban még mágneskártyára írtam, vagy a központi gépteremben végeztem az adatrögzítést. Az előállításal nem is volt semmi bökkenő, addigra már a program buktatóit is sikerült többé-kevésbé át-hidalnom. De mi lesz a kiadással? A Mószer Aranka-brigád aknamunkája nem múlt el nyomtalanul. Pártfogót kellett keresnem. Fölhívtam telefonon Pach Zsigmond Pál akademikust, az MTA elnökhelyettesét, a Történettudományi Intézet főigazgatóját. Mondtam, hogy néhány munkám tiszteletpéldányát szeretném átnyújtani.

Az MTA Elnökségén fogadott. A biobibliográfiák és a számítógépes repertóriumok elnyerték a tetszését. Sok mindenről kérdezett. Főleg a számítástechnikai oldalról. Ez különösen foglalkoztatta. Mivel a válaszok alapján szakmailag nem tudott pontosan hova tenni, ezért megkérdezte:

- Kérem, magának mi az eredeti foglalkozása?
- Bányász.

(Még jó, hogy kényelmes fotelokban ültünk.) Azután említettem a biológia-könyvtár szakot és az egyre erősödő érdeklődésemet a történettudomány iránt. Majd rátértem jövetelem fő céljára, hogy

segítséget kérek tőle a már kész munka megjelentetéséhez. Mikor megmutattam neki a friss kéziratot, láttam rajta, hogy nála nyert ügyem van. Írt egy levelet Dányi Dezsőnek, így a kiadás elől minden akadály elhárult. Mószerék meg duzzoghattak.

Egyik munka hozza magával a másikat. Kovács Kálmán professzor mutatott nekem egy hatalmas cédulagyűjteményt, fölvetve, hogy kéne ebből egy kiadványt készíteni. A gyűjtés az 1827 és 1944 közötti magyar közigazgatási irodalom kincsesbányája volt. Megbeszéltük a főbb szempontokat, és haladéktalanul hozzáláttam. Néhány bibliográfiai leírás egységesítése végett elvetődtem az MTA Jogtudományi Intézetébe. A tételek egyeztetése során tudtam meg, hogy az anyaggyűjtés és a cédulák gépelése Bibó István munkája. Ezt kötelességemnek tartottam megemlíteni a bibliográfia bevezetőjében. Valakinek nagyon szúrhatta a szemét Bibó István, mert ő meg kötelességének tartotta ezt a megjegyzésemet törölni a bevezetőből.

Egyik mérkőzés után nagyon csúnyán bedagadt a jobb térdem. Dr. Nagy Elemér, Emese unokatestvére a Honvéd Kórházban volt fül-orr-gégész főorvos. Beajánlott sebész kollégájához, dr. Gavallér László főorvoshoz. Az előkészítés alatt nevetgélünk, vicceket meséltem, de a pungálással minden további viccelődéstől elvették a kedvemet. A szentencia: két hét szigorú fekvés, borogatás, majd fölülvizsgálat.

Éppen az ellenőrzés napján volt Lengyelország, Csehszlovákia, az NDK és Magyarország részvételével a KSH-bajnokság. Több sportágban zajlottak a versenyek. A fölülvizsgálat és a meccsem időpontja csaknem egybe esett. A főorvos csóválta a fejét a térdem láttán. Pungálta ismét.

– Kocsival jöttél?

– Nem.

– Akkor most fogsz egy taxit, hazamész, és még két hét fekvés. Utána itt találkozunk.

Addig szót fogadtam, hogy fogtam egy taxit, mert máskülönben nem értem volna el a mérkőzéseket a Marcibányi téren. A többiek már szurkoltak, hogy odaérjek. Szélsébesen átöltöztem. Mindhárom meccsünket megnyertük. Az évente szervezett bajnokságot rotációs alapon más-más ország rendezte.

A következő évben az NDK volt soron. Berlinig repülővel mentünk. Mivel nem ültem még repülőgépen, kíváncsisággal és várakozással néztem elébe az útnak, ami rengeteg új és kellemes élményt hozott számomra. Viszont a társaságból Hédi kifejezetten félt. Több sem kellett nekem.

– Hédi, félsz?

– Jaj, nagyon.

– Á, ne félj, még olyan sosem volt, hogy a gép fönt maradt volna. Ha bármi adódik, csak kapaszkodj a fellegekbe.

– Hédi, tudod, hogy mi van fölírva a gép ajtajának belső oldalán?

– ...?

– Föltámadunk.

Apám halálának 16. évfordulóján kicsit félrevonultam a vidám, nemzetközi társaságtól. A fölgyülemelő komoly és komor gondolatok vers formájában is kibuggyantak belőlem.

Apai örökség

Mióta magunkra hagyta bennünket,
azóta fájsz... És egyre jobban...
Emléked mindig élesebb...
Kihűlt szíved is újradobban...
S mit gyerekfejjel hittem balgatag
mesékben, mint az ősi átok,
rám zuhant irtóztató robajjal
a magányod és a hallgatásod.

Aldöbern, 1983. június 12.

Csaknem tizenkét éve nem írtam verset. Inter arma silent Musae⁴³. A többfrontos, egyre kiterjedő háborún nem tudtam úrrá lenni. A hullámok sokszor összecsaptak a fejem fölött, de amíg

⁴³ A háborúban hallgatnak a Múzsák.

időről időre a felszínre tudtam küzdeni magamat, lélegzethez jutottam. Ám ahelyett, hogy az elsősorban rajtam múló háborús góccokat fölszámoltam volna, egyre hevesebb csatákba keveredtem, és egyre több front nyílt meg körülöttem.

Sohasem szerettem Budapesten élni. Az állandó rohanás (ha kell, ha nem – de legtöbbször kellett), a lélekölő taposómalom kikészíti az embert. Bár szerencsére sosem ragadt rám, de a nagyvárosi közöny is rátelepszik sokakra. Egyedül a röplabda volt számomra az üdítő sziget, ami a test edzése mellett némiképpen regenerálta a lelket is. *Az ép testben ép lélek* mondásnak azonban van egy kifacsart változata: *ép testben épphogy élek*. A másik nagy kedvencem – a gitár – tönkrement. Sakkozni sem volt kivel. Nem mintha nagyon tudnék, de nagyon szeretek. Így vagyok a gitárral is. A tarokk volt az egyetlen a hobbik közül, amit néha műveltünk, miután Emese is megtanulta.

A hivatalos és a maszek munka frontján nem volt baj. Szerettem tanítani, és szerettem a könyvtári munkákat is. A nagy favágás ellenére örömet okozott a bibliográfiák és a repertóriumok készítése, különösen attól kezdve, hogy már számítógépet is használhattam az előállításukhoz. Másokkal ellentétben soha nem tartottam favágásnak ezt a munkát. Sokkal inkább a szellemi kincsek közötti bányászkodásnak – az átlényegült, jelképes csákánnyal és szívlapáttal. S mint egykor a bányában a szénpor, csak ragadt rám valami imitt-amott. A repertóriumokhoz köthető alattomos gáncsoskodások viszont elkeserítettek.

Ha már a hadi szakkifejezésekkel kezdtem el leírni életemnek ezt a részét, maradjunk is meg azoknál még egy kis ideig. Nézzük tovább; vegyük a hátországot. Hátország nem volt. Pontosabban, ahol volt valamikor, lassacskán az is átalakult elsőrangú frontvonallá. S mint ahogy az a háborúban lenni szokott, mindenütt élessel löttek. Néha ádázabb vitákat és szócsatákat vívtunk, mint a többi fronton. Füleembe cseng Rákosi Mátyás elhíresült mondása: „Magyarország nem rés, hanem erős bástya a béke frontján”. – Nálam pedig se bástya, se béke frontja, ami – szintúgy, mint a békeharc – fából vas-
karika.

Mindebben az volt a legszörnyűbb, hogy képtelen voltam megtalálni a réges-régen elveszített fix pontomat, s míg másnak ebből több is van, vagy az egyetlen fix pontnak van több, stabil összetevője, addig nekem nem maradt egy sem. És amikor a legnagyobb higgadt-ságra, megfontoltságra és körültekintésre lett volna szükségem, hogy a dolgaimat sikerre vigyem, a tornyosuló akadályok láttán sokszor magam hajítottam a lovak közé a gyeplőt, eltökélt dolgaimat eltökítettké alacsonyítva. Ma, ha nem is tudom minden összetevőt, de némelyiket legalább már sejtem, hogy milyen egyenes okozati összefüggések, vagy finom, áttételes szövedékek befolyásolják, vagy döntik el egy-egy fontos mozzanatát az életünknek. Utólag mindig könnyebb okosnak lenni. Hát legyünk okosabbak! Legalább egy picivel. Hogy a tejfehér ködből, a sűrű homályból tisztábban lássunk egy keveset.

Alkoholista vagyok. Annyi év távlatából milyen egyszerű ezt most így leírni. De mennyi röögös út, számtalan elbukás (a szó fizikai értelmében is nagy pofára esés), feltápáskodás, gyötrelem és kín kell már csak ahhoz is, hogy az ember végre belássa ezt magáról, nemhogy még leírja. Közben megjártam a poklok poklát, annak összes bugyrait. Az alkoholizmus legveszélyesebb és legalattomosabb fajtája az enyém. Igaz, azzal, hogy nem voltam mindennapos ivó, némi esélyt adtam a szervezetemnek és a lelkivilágomnak is, hogy összeszedjem magam, de a legnagyobb veszély abban rejlett, hogy nagyobb teret adott az önáltatásnak. Soha, egyetlen berúgásomat sem intéztem el „Na és?”-sel (míg másnál, más területen ez országházi, elhíresült ultima ratio⁴⁴ is lehetett). Rettenetesen furdalt a lelkiismeret, erősítettem magamban az elhatározást, de mindhiába, mert egy következő alkalom első pohara után megint csak nem lehetett megjósolni, hogy ennek aznap mi lesz a vége. És az újabb első poharat akár siker folytán, akár valami negatív hatásra, vagy csak kikapcsolódásként emeltem a számhoz, a végeredmény nagyon sokszor ugyanaz lett. S ha valaki az ital útján mocsárba téved, úgy jár, mint az igazi mocsárban: mentől inkább kapálózik ellene, hogy minél előbb kijusson

⁴⁴ Végső érv.

onnan, annál gyorsabban és annál mélyebbre süllyed. Aztán már csak a kisimuló felszín néhány buborékja utal arra, hogy volt itt egy ember...

Szerencsére két dolgot mindig el tudtam különíteni az italtól. A munkát és a gépkocsivezetést. Ebben a kettőben az itallal kapcsolatban nem ismertem tréfát. Az utóbbiban egyetlenegyszer, 1982. április 17-én mégis megbotlottam. Senkiben és semmiben nem tettem kárt, csak belefutottam egy ellenőrzésbe. Két évre elvették a jogosítványomat. Ez nagyon érzékenyen érintett, bár beláttam a jogosságát, hiszen magam is ezt az elvet vallottam.

Mire kicsit is reálisan föl tudtam mérni magamban a helyzetemet, addigra már benne voltam az egyre gyorsabban forgó mókuserékben. Ettől kezdve a többfrontos háborúban hol itt, hol ott értek nagyobb támadások. Azt már fölismertem, hogy addig nem tudok még kisebb csatát sem nyerni, amíg az italt (pontosabban magamat) le nem győzöm. De minden próbálkozásom ellenére mindig visszaesem. Kegyetlen szenvedély! Több mással együtt. Az egész életem abból állt, hogy mindig, mindent fenéig! A jót is, a rosszat is – vegyesen, véglegesen és végletesen.

1983 nyarán egy keszthelyi üdülőbe mentünk nyaralni csakúgy, mint előző évben. De a kettőnk között még ősszel beállt tartós hadiállapot miatt óriási különbség adódott. Az itallal és a válással kapcsolatos gondolataim eredménye lett a következő két vers.

Belül és kívül

Álarcosok vagyunk mindannyian
másoknak, néha önmagunknak is.
És nem hisszük, mert nem akarjuk hinni:
körültünk s bennünk sok minden hamis,
hogy a világ is csak nagy, kegyes hazugság,
és vétke is csak viszonyítva bűn.

Soha senki nem tudhatja meg,
hogy mi az igaz belül és kívül.

Keszthely, 1983. július 24.

Az utolsó tánc

Míg tánc közben a szabályokon túl is
– talán utoljára? – átöleltelek,
néma imaként köszöntem meg azt,
hogy enyém volt eddigi életed.

Keszthely, 1983. július 24.

Dr. Bodoky György főorvossal egy ízben hosszan beszélgettünk az italtól. Akkor még jócskán benne voltam a sűrűjében. Bár a szándékom erősödött a változtatást illetően, de az akaratom még gyenge volt hozzá.

– Ma már annyiféle mód létezik. Miért nem kérsz segítséget az orvosoktól?

– Mert ezt nekem egyedül kell megoldanom.

– Lacikám, ne áltasd magad. Egyedül nem fogod tudni megoldani. Nekem volt egy fiatal, igen tehetséges sebész kollégám. Ragyogóan operált. Mindennapos nagyívó lett. Tönkrement a házassága és a karrierje is. Majd saját erőből abbahagyta az ivást. Kínkeservesen visszaküzdötte magát eredeti pozíciójába. Ám mindössze másfél évig bírta. Aztán mintha elvágták volna, visszaesett. Újra inni kezdett, de sokkal nagyobb mértékben, mint azelőtt. Ebből egyedül nincs kiút.

Megszívleltem, amit mondott, de eredeti elhatározásom mellett kitarítottam, hogy ezt nekem egyedül kell megoldanom.

– Mi van, mi van, fiatal barátom? Hát már kettesével? – szögezte nekem a kérdést Pach Zsigmond Pál, amikor egyszerre vittem el neki *A magyar közigazgatási irodalom válogatott bibliográfiája 1827–1944* és a *Közgazdasági Szemle repertórium 1893–1949* című munkámat. Nagyon meglepődött, amikor a másodikat is előhúztam a táskámból, és átnyújtottam. Érdeklődéssel lapozgatott bele mindkettőbe.

– Professzor úr, ezután már nem lesz egyesével sem. Dr. Dányi Dezső nyugdíjba ment. A könyvtárban eltörölték a kutatónapot, így az adatrögzítést nem tudom elvégezni. Az nem megoldás, hogy a kéthetenként meglévő szabad szombaton juthassak csak be a gépterembe, mert az ilyen nagy terjedelmű munkáknál ez nem tempó.

A beszélgetés után még bementem a könyvtárukba, hogy néhány adatnak utánanézzek. A főigazgató telefonon visszahívatott az irodájába.

– Kedves, az imént beszéltem a KSH elnök asszonyával, és megkértem, hogy magának adják vissza a kutatónapot. Dolgozzon csak nyugodtan tovább.

– Hej, professzor úr, nem biztos ám, hogy ezzel annyira jót tett nekem. Sőt biztos nem. Lehet, hogy legközelebb már új állás után is kéne néznünk.

Sejtésem csaknem beigazolódott. Másnap már a könyvtár új főigazgatójával együtt raporra kellett mennünk a könyvtárat és a számítástechnikai főosztályt is felügyelő elnökhelyetteshez. A vége az lett, hogy csak nem kaptam vissza a kutatónapot. Erre föl kidolgoztam egy olyan eljárást, amivel hagyományos úton, számítógép nélkül elő tudtam állítani ciklikusan permutált számítógépi indexet, és ezzel a módszerrel elkészítettem a *Történeti Lapok* című hetilap (1874–1876), majd az *Agrártörténeti Szemle* repertóriumát (1957–1982). Nagy elégtétel volt számomra, hogy ha el is vették tőlem a számítógépes lehetőséget, azt mégsem tudták megakadályozni, hogy az általam célként kitűzött munkákat elvégezzem.

Az otthon végképpen megromlott kapcsolatunkból adódó és állandósuló nehézségekre már csak a válás látszott egyedüli megoldásnak. Hosszú tételődés után, nagyon nehéz szívvel láttam be, hogy már nincs visszaút. A csaknem másfél évig húzódó gyötrelmes időszakot sűrű vívódások közepette zártam le. Semmiben sem mentettem föl magamat, amiben hibás voltam, ugyanakkor nem vállalhattam a válás miatti teljes felelősséget. Mert ahogy a házasságot többnyire két ember hozza össze, többnyire ugyanők is zilálják szét. Ha már a kialakult és a továbbiakra nézvést tarthatatlan helyzet miatt mennem

kellett a családomtól, semmiféleképpen nem akartam Budapesten maradni. Ezért elkezdtem más városokban állást keresni.

A húszéves érettségi találkozónk szervezése közben indult el a barátságunk osztályfőnököm egyik fiával, Kollega Tarsoly Istvánnal. Lektoráltam a bölcsészdoktori disszertációját. Azon a napon, amikor fontos állomáshoz érkezett, írtam egy verset.

Doktori avatásodra

Dr. Kollega Tarsoly Istvánhoz

Ha édesapád, kit betegség köt ágyhoz,
nem is láthatta most fiát,
ugye érezted, hogy fogta kezedet,
és őrangyalként mindig melletted állt.
Tudom, hiszen velünk is ezt tette,
tanítványaival, hát akkor veled...

Mai kincsedet mutasd meg neki,
és helyettünk is csókolj majd kezét.

Budapest, 1984. január 28.

Debrecen és Szeged után Pécssett adódott álláslehetőségem. Több okból is az utóbbira esett a választásom. A PMMF⁴⁵-re éppen akkor kerestek könyvtárigazgatót. A magasabb beosztás révén nem csökkent a fizetésem. Ez fontos momentum volt a leendő 50%-os gyermek-tartás miatt, bár számítottam arra, hogy az összes jövedelmem kezdetben mégis jelentősen csökkenni fog. Ki tudja, milyen lehetőség adódik majd a különmunkák terén? Tanítás, repertórium, lektorálás, miegyéb. A kollégiumban kedvezményesen kaptam egy szobát, így a lakás kérdése is megoldódott. A Pécs mellett szóló érvek sorában előkelő helyet foglalt el a Mecsek. A Bakony után nem akartam az

⁴⁵ Pollack Mihály Műszaki Főiskola.

Alföldre menni. A főiskola vezetőivel folytatott, egy novemberi budapesti és egy januári pécsi tárgyalás után 1984. január 31-én este egy kofferral, egy sportszatyóval és egy válltáskával elmentem a Déli pályaudvarra, hogy az általam kinézett éjféλι vonattal utazom Pécsre. Mint kiderült, az a vonat nem közlekedett, csak a reggeli gyors. Egész éjjel le-föl sétáltam a váróban és a peronon. Elgondolkodtam az eddigi életemről, és arról is; hogyan tovább?

Pécs

A PMMF 1970-ben nyitotta meg a kapuit. A Mecsek lejtőjére épült egy szép telken, a Boszorkány úton. A két fő épület mellett négy sportpálya, egy strand, nagy fák, füves területek, díszbokrok és – a szubmediterránba hajló éghajlat jóvoltából – fügebokrok is találhatók.

A főiskolán a közvetlen kollégák nagyon kedvesen fogadtak. A főigazgatóságon tett rövid, bemutatkozó látogatás után a fölvétel adminisztrációja következett, majd a kollégium, ahol megkaptam a leendő szobám kulcsát, a 102-est.

A kollégium egy nyolcemeletes panelépület, hosszanti felületeivel szemben napkeletnek és napnyugatnak. Az én szobám az utóbbi oldalra esett. Emeletenként ötven, egyenként kétszemélyes szoba. A középső traktusban a lépcsőház, két lift és a társalgó. Mindkét szárnyon egy-egy hatszemélyes zuhanyozó és WC.

Várakozással teli érzésekkel nyitottam be a szobámba. Az előtérben jobbra a mosdókagyló, balra a két beépített szekrény. Egy ajtó nélküli ajtónyílás vezet a lakótérbe. A berendezésben semmi flancolás: két ágy, két asztal, két szék, slussz. (Mao-kép sehol.) Az egész felségterület fölfelé kerekítve mindössze 12 m². A nyugati homlokzaton két nagy ablak. A kilátás gyönyörű. Közelebb a főiskola épületei, a Bálics és a Donátus déli csücske, távolabb a Jakabhegyi út, míg dél felé a város egy része és a Rókus-alja látható.

A szoba kongott az ürességtől. De nekem akkor a fél világot jelentette. Fölhúztam az ágyneműt, zuhanyoztam, majd lefeküdtem. Rengeteg minden kavargott bennem, de a fáradtságom legyőzte a gondolataimat, és mély álomba zuhantam. Reggel azt hittem, föld-rengés van. Pedig csak több száz diák dübörgött lefelé a lépcsőn.

Folytatódott az ismerkedés a főiskolán. Az emberekkel és a környezettel egyaránt. Berendezkedtem az irodámban. Összegyűjtöttem egy kis kézikönyvtárat magamnak, hogy ne kelljen mindenért az olvasóterembe mennem. A kollégiumi szobám sivár képe azonban még sokáig nem változott. Csak tervezgettem a változtatásokat.

Február 8-án volt a 15. házassági évfordulónk. Újra és újra végig-gondoltam a tizenöt év minden lényeges állomását, a vidám és szomorú eseményeket egyaránt. Akkor este különösen nyomasztott a magány. Másnap a főiskolai mikrobusz szokásos heti járatával elmentem Budapestre, hogy elhozzam magammal a jó öreg Uránia író-gépemet és még néhány elmaradt holmimat. A gyerekek nem voltak otthon, így nem láthattam őket.

Apránként kezdtem összeszedni a szobámhoz és a háztartásom-hoz szükséges kellékeket. No hiszen, az én háztartásom! A hétköznapok menzai ebédjén kívül jobbára csak hideg kosztom éltem. Soha nem voltam a konyha ördöge. Ebbéli tudásom fabatkát sem ért. Nagyanyám annakidején megtanított néhány mesterfogásra. Szívesen is segítettem, főként az előkészítésben, de soha nem győzték kivárni, míg elkészülök valamivel. Mindig mondtam, hogy ezt számítsák be, és annyival előbb szóljanak, mert nagy igazság az, hogy a lassú munkához idő kell.

Kinevettek a folyosón lakó lányok és asszonyok, mert ha én a magamfajta rántottámat készítettem, ők meg egy komplett ebédet a családnak, annak ellenére, hogy egyszerre kezdtük, ők már mosogatni jöttek vissza, mikor az én rántottám még messze volt. Igaz, a kóstolás után nagyon elismerték a művészi alkotásomat. A rutin meghozta a gyümölcsét: sikerült egy óra alá szorítanom az elkészítési időt. Ezt a pályacsúcsot csak sokára értem el.

A második emeleten laktak a műszaki tanár szakos hallgatók. Mivel a társalgójukban néztem esténként a televíziót, könnyen össze-

ismerkedtünk. Beindultak a sakkpartik is. A diákok sok közös programjukhoz meghívtak. A szintvetélkedőkön is az ő csapatukat erősítettem. Az egyik versenyszám nagyon betett nekem. Két kapura ment a meccs, a medicinlabdát seprűnyéllel kellett hajtani. A labda csak erős ütésre mozdult egy keveset. Az egyik fiú elvétette a célzást, és teljes erővel eltalálta a jobb belső bokámat. Ekkor mentem Pécssett először a sebészetre. Csontrepedés lett a vége. Ebből még ki sem lábaltam egészen, mikor a könyvtárból hazafelé menet a tornateremből ismerős pufogásokat hallottam. Zene füleimnek! Benéztem a terembe. A PEAC⁴⁶ NB-II-es női csapata tartott röplabdaedzést. Beszélgettünk a tanárnővel, aki meghívott a következő edzésre. Hamarosan szakosztályvezető lettem a lányoknál. Kis idő múlva megszerveztem a Pollack férfi röplabdacsapatát.

1982. november 8-án meghalt Brezsnyev. A temetést közvetítette a TV. 1984. február 9-én meghalt Andropov. Ezt a temetést is közvetítette a TV. Ugyan munkaidőbe esett, de mondtam a kollégáknak, hogy akit érdekel, közösen menjünk át a kollégiumba, és az ötödik emeleten – akkor még csak ott volt színes televízió – nézzük meg a temetést. Letelepedett mellénk egy diák. A várakozás perceit gyász-zene kíséretében egy csaknem állókép töltötte ki, csupán a szél lengette a fekete zászlót a moszkvai Szakszervezetek Házának homlokzatán. Arra jött egy másik diák, és megkérdezte a mellettünk ülőtől:

– Mi megy most?

– Valami szovjet sorozat, kétévenként ismétlik.

Aztán még ez is sűrűsödött, mert Csernyenko – a két évet sem várva meg – a következő évben halt meg.

Lassacskán beindult az élet. A beosztásomnál fogva hivatalból tagja lettem a főigazgatói értekezleteknek, a Főiskolai Tanácsnak, a Megyei Könyvtári Tanácsnak és a Főiskolai Könyvtárigazgatók Tanácsának. Beléptem az MKE⁴⁷ Műszaki Szekciójába. Részt vettem a főiskola rendezvényein, és bekapcsolódtam Pécs kulturális életébe.

⁴⁶ Pécsi Egyetemi Atlétikai Club.

⁴⁷ Magyar Könyvtárosok Egyesülete.

Váltakozó összetételű társaságban jártunk színházba, hangversenyre, moziba, író-olvasó találkozóra és múzeumba. Sok szép élménnyel gazdagodtunk. Az utcán váratlanul összefutottam egy gimnáziumi osztálytársammal (ő volt az egy szem lány az osztályunkban), a Művészetek Háza igazgatójával. Ettől kezdve rendszeresen megkaptam tőlük a havi műsorfüzetet.

A fölújított diplomáciai kapcsolatok is rendeződtek a szebbik nimmal, amikor egyik csinos képviselőjével egymáshoz szegődtünk. Ám a következtetések levonása után addigra már megszilárdult bennem az elhatározás, hogy nekem nem szabad egy újabb házasság minden bizonnyal fölmerülő nehézségeit vállalni, amelyek gyökerei egyrészt a régebbi házasságból erednek, és a szerteágazó objektív okok miatt újak is jöhetnek hozzájuk. Jobb a békesség. (Egy épületes meghatározás szerint a házasság két ember olyan szövetsége, amelyben egymással is küszködve próbálják megoldani azokat a nehézségeket, amelyek náluk nélkül nem is léteznének.) Június 21-én mondta ki a válást a Budapesti Központi Kerületi Bíróság. Életem egyik legnehezebb napja volt. Hát nem furcsa? Kezdetben a másíknak csak a neve hallatán is beleborzongunk, bizsergés fut rajtunk végig, ám itt már rojtos idegekkel, megtépázva, lelkileg több sebből vérezve, mint alperes és felperes... Borzasztó... És teljesen mindegy, hogy ki melyik; alperes vagy felperes, mert ez egy olyan háború, amiben mindketten csak veszíthetnek. De a legnagyobb vesztesek minden bizonnyal a gyermekek, akik legkevésbé tehetnek bármiről. Abból, ami most összedől, a romok alól mit sikerül még megmenteni szebb időkre? Lesznek-e szebb idők? Ha igen, mikor? Mert teljesen elszakadni lehetetlenség, még akkor is, ha azt a könnyelmű kijelentést tettem, hogy csak akkor megyek hozzájuk, ha hívnak. A bíróság még szentesítette az 50%-os levonást, aztán pontot tett a Ziracról indult majdnem tizenhat év végére. Ha lúd, legyen kövér: éppen aznap fejeződött be az első pécsi kapcsolatom. (A férfi–nő kapcsolat résztvevőit egymás között tréfásan csak ellenségnek hívtuk. Ha már barátok nem lehettek Karinthy Frigyes szerint sem.)

Időközben elkészítettem *A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei repertórium*a 1962–1983 című munkámat. Ezt még Buda-

pesten rendelte meg tőlem a múzeum, és a nyár elejére fejeztem be. Tíz napra elmentem öcsémékhez Györkönybe. Ekkor indult el közöttünk a hosszú évekre kiterjedő ádáz sakkpartik sora. Bámulatos, hogy a sakkbán mi mindenben össze tudtunk ugrani.

Ősztől ismét zengett az ég az ellenség frontján. Erről tanúskodnak a következő versek, bár közülük nem mindegyik kapcsolódik egyetlen személyhez, illetve némelyik visszanyúlt régmúlt időkhöz.

Találkozás után

Hiányzom neked? – Akkor merre vagyok?
Hiányzol nekem. – Bolond vagyok,
és kétségek közt kutatom magamban,
hogyan nem csak áltatok?
Nem, én becsapni senkit sem szeretnék,
csak élni még kicsit azt, mi hátravan,
s időm lejártán Charon ladikján
továbbevezni derűsen, boldogan.
A túlsó partról még visszainteni,
szívükbe látni, akiket szerettem,
és mindenkinek megköszönni, hogy
a földi úton ott jöttek mellettem.

Pécs, 1984. szeptember 29.

Álmok szonettje

A kerek a sípszó után eredtek,
ajtók csapódtak, gyorsult a vonat.
Integető kezed feldíszítette
a bennünk sorjázó félmondatokat,
s mint szellő a kalászt, ringatta tovább,
mosolyod simogatta a gondolatot.
Milyen szép volt ez a két napunk,

mit virágként a kora ősz hozott.
Míg bízgatott szemed – benne az ég kékje,
erdőt-bújt patakok csoboly-nevetése,
félig imádság, félig kárhozat –
elbúcsúztunk. És hangod zenéje
– vigyázva, homlokom föl ne sértse –
elsimította a régi ráncokat.

Pécs, 1984. október 9.

Ajándék

Mikor az ajkad a búcsúszóra nyílt,
az egyedüllét belém nyilallt megint.

Már régen messze járt veled a vonat,
még mindig láttam mosolygós arcodat.

Szavaid gyöngyként hulltak a szívemre,
csak álltam ott, hívtalak vissza egyre.

Hosszan tartott ez a bűvös kábulat.
Arra ébredtem, a lelkem is mulat,

mert az álmom éjjel elhoz majd nekem,
hogy szép ajándékként itt maradj velem.

Pécs, 1984. október 9.

Rezdülések

Ringatsz, mint hajdan bölcső ringatott,
s a bölcső fáját ringatta a szél
az erdőben, a fenyőfák között,

és hallgatta, az erdő mit mesél.
Hallgatjuk testünk rezdüléseit,
földrengéseink rajzó moraját,
és lávafolyamban megfürödve
hullunk, hullunk egy új világon át.

Pécs, 1984. december 3.

Érkezésed

Vártalak a vasútállomáson,
kitárt karokkal siettem feléd,
és érkezésed lelkemre hintett
pilleszárnyakon mennyei zenét.
Várakozás: örökkévalóság,
míg együttlétünk csak egy pillanat.
 És remegve, mint egykor-kisdiák,
 átöleltelek, és megcsókoltalak.

Pécs, 1984. december 27.

Lopott szerelem?

Együttlétünk tiszavirág-élet,
de minden, ami körülötte van
olyan csodás, hogy a végtelenbe
együtt s egyszerre lépünk boldogan.
Egymástól messzire elszakítva
szüntelen egymást keresi szívünk.
 Az álmunk, vágyunk, szerelmünk közös,
 ezért nem igaz az, hogy vétkezünk.

Pécs, 1985. január 6.

Csillagjóslat

Ha nem bíztatott, amit neked írtam,
s most itt vagyok, még ez sem bíztatott,
hát együtt bízzunk, mit hoz majd a holnap,
jó szerencsével csillagjóslatot.

Biztos, hogy ez lesz, gondoljuk remélve,
s félünk attól, hogy másként is lehetne.

Gonosz varázslat vágyhajóink lékje?

Eldönti majd a felhőszárnyú este.

Budapest, 1985. január 7.

Sorsomnak

Kérlek téged, hisz ritkán kértelek,
harcunk öldöklő, gyilkos küzdelem,
tudom, de most már békére vágyom.
Adj hozzá vigaszt, örömet nekem!

Pécs, 1985. január 27.

Az út végén...

Lesznek-e, maradnak-e és meddig,
kiket szeretsz: barátok, cimborák,
szeretők, rokonok, ifjú véreid,
majd unokáid... Lankák új borát
erjeszti tovább, s fanyar gondolatot
ötvöz hozzá a gyorsuló idő,

mígnem rád köszönt utolsó hajnalod,
s a halál pontosan szívedbe lő.

Pécs, 1985. február 5.

Tűnődés

Mosolyod bíztat, körbefonva tart,
lúktet bennem az ősemlékezet.
Áthajolsz puhán a vers fölött,
és belém csókolod vidámságodat,
majd feloldasz magaddá. Eltűnődöm:
mióta vagyunk együtt? – Nem tudom.
Törött tükörből egymásra nézünk
visszatükröződve ezerszer is.

Pécs, 1985. június 25.

Mindig csak így...

Belém ivódtál. Sejtjeim között
áradsz tovább, hogy lassan átvegyél,
hogy számomra is megszűnjön az én,
ha felszívódtál te is szerveimben.
Egymásba rontott rezgőkörök
cikáznak, remeg bele az éter,
békebíró már hozzánk nem ér el.
Ádáz csatán kegyetlen a harcunk.
Mindenki győz, és nem győz senki.
Mindig csak így tudtunk szeretni.

Pécs, 1985. június 27.

1984 őszén, egyik edzésen bevertem a bal könyökömet. Csúnyán megdagadt, folygyülemlt benne a folyadék. Irány a sebészet, ahol a már februárban megismert Bózsa doktor a pungálás mellett döntött. Ezt még többször megismételte, majd azt mondta, hogy a következő

alkalommal megműtik. Erre nem került sor, mert addigra éppen rendbe jött. Rá két hónapra – szintén az egyik edzésen – nagyot vetődtem egy labda után, és ahogy hason csúsztam, a bal kezem két ujjja elakadt, én meg suhantam volna tovább. A vektorok eredője nyomán csak egy recsenést hallottam, és éles fájdalmat éreztem. Másnap irány a sebészet. Bózsa doktor szívélyesen fogadott. Érdeklődött, hogy van a könyököm.

– Köszönöm, az rendbe jött.

– Megműtötték?

– Nem. Ha további baj lett volna vele, akkor a doktor úrhoz jöttem volna vissza. Megjavult magától. Hanem most az ujjaim miatt vagyok itt.

A felvétel és a vizsgálat eredménye: a középső ujjon törés, a gyűrűs ujjon szalagszakadás.

– Kérem, ezzel szíveskedjék felkeresni a kézsebészetet – mondta Bózsa doktor, majd elbúcsúztunk.

Bár messze földön híresek a pécsi kézsebészek, mégis úgy döntöttem, hogy a most esedékes találkozást mellőzöm. A beutalót és a fölírt fájdalomcsillapítót az első szemetesnél iktattam, és a magam részéről ezzel lezártam az ügyet. Másnap edzés. Kutyaharapást a szőrével.

1985-ben beindultak a különmunkáim is. Hajtós év következett. Még Budapesten készítettem el, csak most jelent meg a betűrendes mutató az ETO biológiai táblázataihoz, majd ezt egy környezetvédelmi bibliográfia, két lektorálás, egy szerkesztés és *A Levéltári Közlemények repertórium*a 1923–1981 követte. Újra voltak magántanítványaim. Közülük az egyik csuda pofa volt. Ha a matematikában valamit elszúrt, képes volt a tévedéséhez olyan elméletet gyártani, ami véleménye szerint az ő megoldását igazolta. Ezt körömszakadtáig védte. De legalább pörgette a szürkeállományt. Mondtam is neki:

– András, ha a matematikát nem is tudod, te még sokra viszed az életben. (Bevált a jóslatom.)

Január 17-én 57 éves korában meghalt Edit férje, Koblinger Jenő sógorom. A búcsúztatója a Mártírok útján, a ferencesek templomában

volt, ahol 1956. augusztus 11-én az esküvőjük. Az ő köre így zárult be. Kölcsönösen szerettük egymást.

Az Országos Vezetőképző és Továbbképző Intézet néhány kurzusán roppant érdekes előadásokat hallgattam. Egyre többen kezdtek komolyan venni a glasznoszty⁴⁸-ot. A másik nagy gorbacsovi kezdeményezés a peresztrojka⁴⁹ volt. E kettőre hivatkozva feszegették a szellemet magába záró palack dugóját. A többi már csak idő kérdése volt. Ám mégsem mentek olyan simán a dolgok, mint ahogy kellett volna. De már a kezdeti szellők is jólesően simogatták az emberek nagy részének csendes reménységeit.

Másfelől a gyerekeim hiánya egyre nyomasztóbban hatott rám. Már több mint egy éve, hogy nem láttam őket. 1984 karácsonyát együtt töltöttük anyámmal Csetényben. Csak magamban számlálgattam, ki hányadikos, most hova jár iskolába. Elképzelttem, hogyan nézhetnek ki, a fiúk vajon mennyit nőttek eljövetelem óta. Gondolatban nagyon sokat voltam velük. Fölidéztem kisebb korukból az esténkenti gitáros altatásokat, a sok közös programot, kirándulást, a dunai hajózásokat, a képzőművészeti szakkört, ahová Réka és Barna járt, de vittem magunkkal Marcit is. Amíg a nagyobbak a foglalkozáson vettek részt, addig Marcival bebarangoltuk a budavári palota környékét, a Nemzeti Galériát, a Bátyasétányt, a Hadtörténeti Múzeumot, a Mátyás-templomot és a Halászbástyát.

Pécs tavasszal különösen fontos kirándulóhely a diákok számára. Az ország minden tájáról csoportosan jönnek. Az utcán előttem ment két diáklány. Az egyik szakasztott olyan volt, mintha Réka lenne. Önkénytelenül is azonnal kiszaladt a számon hangosan:

– Réka!

Mindketten megfordultak, és csodálkozva néztek rám. Zavartan bocsánatot kértem, hogy összetévesztettem valakivel, aztán nehéz szívvel mentem tovább.

⁴⁸ Nyíltság.

⁴⁹ Átalakítás.

Október elején hallottam Emese rokonától, aki igazgatóhelyettes volt a dolgozók esti iskolájában (náluk is tanítottam egy ideig), hogy Emese tőle kért segítséget Barna továbbtanulásához. Ugyan nem tudtam, hogy Barna pontosan hová készül, de addigra már a volt évfolyamtársaim közül sokan Budapesten tanítottak, igazgatók, igazgatóhelyettesek voltak. Ezért arra gondoltam, hátha én is tudnék segíteni. Ekkor fölhívtam Emesét, hogy szeretnék beszélni velük. De úgy, hogy mind a három gyerek otthon legyen. Október 13-ára beszéltük meg a találkozót. Alig győztem kivárni a vasárnapot. Ahogy közeledtem az időponthoz, annál jobban fokozódott bennem a várakozás láza. A korai vonattal mentem, mert este már kellett hazajönnöm. Az utolsó kocsni utolsó tengelyén az egyik kerék furcsán gördült. Szóltam elől a kalauznak, hogy van egy négyszögletes kerekünk. Először azt hitte, hogy ugratom. Bicsérdnél lekapcsolták a sérült kerekü vagont, aztán indultunk tovább.

Határtalan örömet jelentett számomra, mikor újra megölelhattük egymást a gyerekekkel. Nahát! Réka kész hölgy lett. Barna már olyan magas volt, mint én. Nyakig benne a kamaszkorban. Marci is jóval nagyobb termetű volt, mint korosztályának átlaga. Ahogy elkezdtünk beszélgetni, záporoztak a kérdések közöttünk oda-vissza. Úsztam a boldogságban. Ezt a napot is az újsütetű születésnapjaim közé soroltam. Az utolsó pillanatig kihasználtam az együttlét idejét. A búcsúzáskor Marci átfogta a nyakamat, és nem akart elereszteni. Megbeszéltük, hogy mostantól fogva rendszeresen jövök. A Déli pályaudvaron rohanva értem utol a már elindult pécsi gyorsot. Aznap nálam boldogabb ember aligha volt a világon.

A kezdeti kongás óta nagyot változott a szobám képe. Ha szerény eszközökkel is, de mindig jobbítottam az összehatáson. Az asztalokat lefedtem bútortapétával. A karnist kicseréltem két sín párosra, így rendesen föl tudtam tenni a kétfajta függönyt. A raktárból kaptam három rogyant fotelt. Ezeket a műhelyben megjavítottam, és a fa részeket befestettem. A többi részt a kárpitos hozta rendbe.

Földtámadt bennem a zirci nosztalgia, és a 102-esben is elkészítettem az üvegvilágítást. A kapcsoló természetesen a bejárati ajtó mellett volt, a jól bevált helyen. Pontosabban az egyik, mert tovább-

fejlesztettem az egészet, és az alternatív kapcsoló ott volt az ágyamnál, a kezem ügyében.

Az ágyamat egy kiselejtezett másik ágy darabjaival átalakítottam úgy, hogy szükség esetén kinyitható legyen. Rögzítésként még tettem bele vagy harminc nagyobb méretű facsavart. Ebben akart segídkezni az asztalos barátom. Fogta az első csavart, meg egy közepes kalapácsot, aztán puff!

– Mit művelsz? – kérdeztem álmélkodva.

– Ez az amerikai csavarhúzó – válaszolta nevetve.

Megköszöntem a segítségét, de a továbbiakban nem tartottam igényt rá. Nem gyorsan, csak tessék-lássék módon akartam elkészíteni, hanem alaposan, hogy tartós legyen.

Közben viccelődtek a műszakosok, hogy mekkorára tervezem a teherbírást?

– Két tonna dinamikus terhelésre. Ebből nem engedek. Ám a statikus lehet kisebb is.

Mikor elkészültem vele, és próbaképpen kinyitottam az ágyat, újabb ötletbörze vette kezdetét.

– Öregem, azért ez nem semmi! Itt már nagypályás meccsre van kilátás.

– Hát igen. Az élet apró örömei.

A műhelyben mindig vaskosabb viccelődés ment, mint másutt. Egyszer vettem a városligeti bolhapiacra egy néhány centiméteres picit satut. Milyen jó lesz ez nekem a finomabb munkákhoz. A főiskola műhelyében még igazítani akartam rajta. A műszakosok főnökhelyettese nevetve kérdezte meg: Mi ez? Nőgyógyászati satu?

November elején a röplabdás lányoknak Budapesten volt mérkőzésük. Megbeszéltem a gyerekekkel, hogy a Marcibányi téri sportcsarnokban találkozunk, és a hétvége további részét náluk töltöm. Meghívtam őket Pécsre, ahogy kitör az iskolában a karácsonyi szünet. A két fiú tudott is jönni. Réka a képzőművészeti szakközépiskolában éppen nagy félévégi hajtásban volt. Barna is ugyanoda jelentkezett. Mikor láttam a rajzaikat, büszkeség töltött el, hogy mit tudnak az én kis művészpálántáim.

A főiskolán csak csodálkoztak, hogy október közepe óta mitől repdesek egyfolytában. Addig sem voltam az a kimondott savanyú-jóska, de ez az önfeledt szárnyalásom sokaknak föltűnt. A hozzám közelebb állók ismerték az okát.

1985 végén bevezették a főiskolán, hogy díjazzák a publikációs tevékenységet. Az utóbbi két év termését kellett összegyűjteni. Háromhavi fizetésnek megfelelő jutalmat kaptam. Soha jobbkor.

Barna és Marci megérkeztek hozzám. Bebarangoltuk a város legszebb részeit. Határtalan jókedvemben annyit bolondoztam, hogy a végén már ők kérték, hagyjam abba, mert görcsöt kap a rekeszizmus. Ez így ment napokon keresztül.

Emesétől megkérdeztem, hogy a fiúk mit szeretnének karácsonyra. Kaptam a tippet: egy gitárt. Eszembe jutott az évekkal ezelőtt tönkrement zirci gitárom, így mikor a fiúkét megvettem, elcsábultam, és vettem magamnak is. Rajtam kívül mindenki kapott bundabéléses kesztyűt. Nekem csak addig volt kesztyűm kisgyermek koromban, amíg a szülői szigor rám tudta erőltetni. Azóta sincs, mert nincs rá szükségem. A hölgyeknek is vettünk sok mindent. A karácsonyt – az 1984-es megszakítás után – újra együtt töltöttük Budapesten.

Örültem annak, hogy a gyerekeim is szívesen jönnek hozzám. A Pollackon mindig pezsgett az élet. Egyik buli követte a másikat. A strand is szépen kiépült, nyáron sokat fürödtünk. Ám a profi anyai koszttal meg sem kíséreltem fölvenni a versenyt. Étterembe mentünk, vagy hideg koszton éltünk. Ha nekiveselkedtem, hogy összehozok valamit, mindig megkaptam a magamét a gyerekektől.

– Atyus, te nagy varázsló vagy. Szántsándékkal lassan készíted el az ebédet. Addigra olyan éhesek leszünk, hogy már mindegy, mit kapunk.

– Á, dehogy! A konyhaművészetben én gyárilag vagyok ilyen lassú. Semmi szükségem arra, hogy szándékosan húzzam az időt. Bár az is igaz, hogy az éhség a legjobb szakács.

1986 tavaszán anyám Csetényből Györkönybe költözött. Már túl nehéz volt neki az egyedüllét. Ez nekünk is fokozottabb elszakadást jelentett Cseténytől, mert addig – bár ritkábban, de – rendszeresen mentünk.

Egy újabb ismeretség után nem sokkal, egyre ritkábban láttam a 102-es cellámat belülről. Már máskor is jártam így. A kollégium előtt csak fölnéztem az ablakomra, időnként beugrottam néhány holmiért, aztán mentem tovább. Reggelente meg nem győztem elvergődni – buszokkal, átszállással és gyalog – a főiskolára. Az ismerkedés elején ugyan mindenkinek megmondtam becsülettel, hogy részemről a házasság kizárva, de néhányuknak láttam az arcán a ki nem mondott választ: beszélj bolond, majd én megmutatom. Aztán, amikor bebizonyosodott, hogy tényleg nem tudja megmutatni, másrésről, hogy nagyon is komolyan veszem, amit mondtam, elcsitult a kezdeti lendület. Én meg idővel mindig visszahelyeztem a főhadiszállásomat a 102-esbe, csakhogy helyreálljon a rend.

Júliusban megismerkedtem Etával. Nagy szerelem vette kezdetét. A Pécs – Szolnok távolság ellenére. Vagy tán éppen azért.

Nálam, veled és általad

A nap lement, mi izzottunk tovább,
testem felszívták gyöngéd katlanok,
és zengtük Érosz víg csodálatát.
Örömök, eddig hol maradtatok?
Gyertek gyorsan, öleljetek körül,
és övezzétek kedvesem haját.
A távolság szegődött örödüdül,
míg egymást hívtuk éjszakákon át.
Bilincseinket messzire hajítva
örvendeztünk fékezhetetlenül.
Váratlan vendég: a hajnal pírja
omlik be hozzánk, lassan szétterül.
Feljött a nap. Aléltan pihentünk,
szilaj csatákat álmodva tovább,
míg békét lelt elcsituló lelkünk,
s egymás karjába ringatott az ágy.

Pécs, 1986. szeptember 17.

Kötődés

Elmentél, mégis itt maradtál,
távolodva is közelebb hozzám.
El se mentél, fogva tartalak.
Látod, sokkal inkább rab a foglár,
 ki őrzésedre parancsot kapott,
 aki rabtartód – egyszersmind rabod.

Pécs, 1986. szeptember 19.

Megtalálni

Már menni készülsz, pedig meg se jöttél.
Itt vagy nálam, mégis messze vagy.
De bennem élsz. A vágyam üz feléd,
hogy igazgyöngyként megtaláljalak.

Pécs, 1986. november 17.

Mi végre?

Lesz tán idő, egyszer elmesélem:
mi végre kín és gyötrő szenvedély,
vágyak, álmok, vértelen csaták
s kínpad vérében fürdetett érény,
leomlott idő mázsás bilincse...
Lesz idő... Míg mormolom magamban:
 – mi végre hát, ugyan mi végre is? –
 Mégmártózom csendes alkonyatban.

Pécs, 1986. november 17.

Hát nem érted?

Íme, kedvesem, a képlet összeállt.
Egyszerű pedig, miért nem látod át?
Hiszen kristálytisza, apró kis képlet:
szeretlek. – Kedves, már megérted?

Pécs, 1986. november 24.

Igen, igen, a képlet egyszerű volt, de nem úgy az élet. A körülmények úgy hozták, hogy csak tavasztól kezdtem rendszeresen Etához utazni Szolnokra, miután elvarrtam egy kaposvári szálát.

Havonta egyszer mentem a gyerekeimhez. Emese ugyan néhány-szor utalt rá, hogy még ez is sűrű, hiszen a nagyobbaknak mindig adódott egy-egy hétvégi program, de az így megrövidült találkozások is óriási feltöltődést jelentettek számomra.

Egyik ilyen alkalomkor Marcival az első szobában voltunk, és beszélgettünk. Marci az asztalnál ült, és tologatta a kisautóit. Közben árgus szemekkel figyelte Barnát, aki sűrűn közlekedett a szobája és a fürdőszoba között. Egyre több holmi volt rajta, míg az utolsó átvonuláskor már fekete nagykabát, hosszú piros sál és széles karimájú fekete kalap adta meg az összhangot. Igazi charmeur volt. Büszkén néztem rá.

– Sziasztok!

– Szervusz Barnuskám, jó mulatást kívánok!

– Köszönöm.

Marci nagyobb sebességre kapcsolt az autóival, és az ajtócsapódás után dübörgő öntudatának teljes megvetésével kommentálta az eddigieket:

– Na, megy csajozni!

Nem telt el két év sem, a természet szerint Marcinál is változott a fontossági sorrend.

Karácsony előtt elmentünk ajándékokat venni a gyerekeknek. Az egyik helyen Emese mutatott egy öregített oklevélre hasonlító írást, miszerint apuci csúrheta, csavarhatja, anyucinak akkor is mindig, mindenben igaza van.

– Látod, még írás is van róla – mondta nevetve.

Kisvártatva belekotortam a másik kupacba, és rábukkantam egy pazar mondásra. Hívtam is Emesét, mutatván az ominózus szentenciát. Betű szerint ez állt ott:

Csak az nősüljön még egyszer, akinek rossz a memóriája.

Meg kell hagyni, ez sem utolsó. Mivel a memóriámmal nem volt különösebb baj, ezért tartottam is magamat hozzá. Annak viszont nagyon örültem, hogy jó barátság alakult ki közöttünk Emesével.

Az emlékezetkiesés szép példája az újraházasodás. (A másik, talán a legszebb: az unoka megkérdezi: – Nagymama, mi az, hogy szerető? – Jézus, Mária! – kap a fejéhez a nagymama, rohan a szekrényhez, kinyitja, és kiesik belőle egy csontváz.)

Attól kezdve, hogy újra volt gitárom, fölleveníttem a régebbi tudásomat – ha lehet azt egyáltalán tudásnak nevezni. Beszereztem kottákat és egy akkordlexikont. Szorgalmas gyakorlásba kezdtem. Űdítő kikapcsolódás volt számomra. (Azért csak diszkréten gyakoroltam, mert nem akartam másokat zavarni.)

Hogy némiképpen előremozdítsam, vagy dülőre vigyem a dolgot, sűrű levelezésünk sorában elküldtem Etának a következő két verset.

Kísérőlevél az első szegfűhöz

Elküldöm hát utolsó szegfűként,
tovább őrizni többé nincs jogom.
Eltemetnek szikrázó világok,
lehullok, és kezed már nem fogom.

Kérlek, szegfűnket is tedd majd le rám
a napnyugtám utáni éjszakán.

Pécs, 1987. február 1.

Újra nálad

Ha nem is hívsz, én mégis elmegyek,
nálad vagyok, te mégse küldesz el.
Ezernyi kérdés tolul szívünkre,
amire majd csak az idő felel.
Álmomban a tegnapi reggel
áthajlott a holnapi mába.

Látlak már én is nyitott szemmel,
várva az újabb, csodás éjszakára.

Szolnok, 1987. március 23.

Innentől kezdve fölgyorsultak az események. Egyik nagy horderejű változás követte a másikat. És mindegyik jótékony kölcsönhatásban volt egymással. 1987. június 10-e egy újabb születésnapom. Az igazin kívül minden bizonyonnyal a legfontosabb. Ettől a naptól kezdve nem ittam egy korty szeszesitalt sem. Rengeteg minden érlelődött bennem, de leginkább az az elhatározás, hogy leteszem az italt. Ez a nap Korponay János nagyapám halálának 47. évfordulója. 11-e Barnabás névnapja. 12-e apám halálának 20. évfordulója.

Válasz nélkül

Apám halálának évfordulójára

Hogy elhagytad a nagy határkövet,
s mögötted maradtak minden földiek,
a csillagok között – kérlek, mesélj! –
merre jársz most? Nincs-e ott hideg?
Van-e fény? Kivel találkozol?
Emlegetsz-e régi dolgokat,
vagy húsz év után csillag vagy te is?

Pályádon megállni nem szabad,
és nem szabad az élőkhoz se szólni?
Balgák, mit is érthetnének abból?
Hogy lehetne szivárványt álmodó,
kit születetten borít örök alkony?
Mégis hívlak, meséld el fiadnak!
Itt vagyok a határhoz közel,
már súghatsz, melyik ösvényen haladjak,
hogy mielőbb hozzátok jussak el.
Emelj fel, kérlek, nyújtsd felém kezed,
segítséged bizton megtalál.
Kérlek, felelj! Húsz éve ismered.
Válaszolj fiadnak! – Milyen a halál?

Pécs, 1987. június 12.

Minden elfogyóban

Nagy szerelmek, nagy fellobbanások...
De hiszen csodák ma már nincsenek.
Gyertyafénnyé törpülnek a lángok,
és azoknak is hamar vége lesz.

Pécs, 1987. június 26.

A mai napig képtelen vagyok pontosan megfogalmazni, hogyan sikerült elhagynom az italt. Mégis írnom kell róla, mert ha csak néhány alkoholistának segítenek ezek a sorok, akkor már nem volt hiába. Amikor az ember nyakig benne van a slamasztikában, legfontosabb dolog annak a felismerése, hogy ezen változtatnia kell. Ezt a felismerést kell átalakítani szilárd elhatározássá. Amiben elkerülhetetlen, hogy legalább magunknak nem hazudhatunk. Még az ettől szolidabb önáltatásnak sincs helye. Az önsajnáltnak meg végképpen nem. Ebben a folyamatban soha nem kereshetünk másokban hibát,

csak magunkban. Belül kell megkeresnünk azt a fix pontot, amire a kilábalás felépíthető. Ez a fix pont nem más, mint a lelki nyugalom megteremtése, amit a külső viszonyoktól teljesen függetlenné kell tennünk. Óriási dolog, ha sikerül idáig eljutnunk. Innen már csak egy ugrás a sugár. Nem a reklámbeli Sugár, hanem az a reménysugár, amely meghozza a sikert. Semmi szükség nincs nagy fogadalmakra. Csak egyetlen napra szóljon az elhatározás: ma nem iszom. De másnap ugyanez legyen! A következő napon megint. (A kis lépések taktikája!) Ettől kezdve csak az első poharat nem szabad a szánkhoz emelni. Ha ez így, saját magunktól sikerül, az a legszebb győzelem. Ha egyedül mégsem menne, segítséget kell kérni! Mert az egyáltalán nem szégyen. Az az igazi szégyen, ha ugyanabban az állapotban maradunk tovább. Nem is beszélve a számtalan tragikus testi, családi és társadalmi hatásról, a legtöbbször velejáró anyagi romlásról, a beszűkülő érzelmi világról és az előbb-utóbb bekövetkező szellemi leépülésről. Nem sorolom tovább. Hálát adok Istennek, hogy a tisztulási folyamat katarziszát is átélhettem.

De miért éppen akkor? Miért nem húsz évvel azelőtt? Miért nem három évvel később? – Ezekre a kérdésekre ma sem tudom a választ. Egy biztos: egyetlen más területen sincs nagyobb érvényessége a *jobb később, mint soha* mondásnak.

Az egyéni összetevők közül nálam az volt a legfontosabb, hogyha másfél évi kínkeserves távollét után újra láthattam, és visszakaptam a gyermekeimet, akkor már semmilyen körülmények között nem akartam ismét elveszíteni őket. Az biztos, hogy Etának is nagy szerepe volt ebben, aki szerető gondoskodással fordult felém. Nagyapám és apám emléke is erre ösztönzött. Ehhez már csak kis akaraterő és önbecsülés kellett. Csak biztatni tudok minden érintettet: tessék megpróbálni!

Egy szerkesztői munka okozta hosszabb kihagyás után ismét elvetődtem a kollégiumhoz közeli Sarok büfébe, ahol minden ismerős nagy ovációval fogadott. Már hiányoltak a bányász barátaim. A sakkparti megkezdése előtt elhangzott a szokásos kérdés:

– Mit iszol?

– Paradicsomlevet.

– Milyen kísérővel?

– Köszönöm, az most elmarad. – (Azt már csak magamban tettem hozzá: remélem, hogy most és mindörökké...)

– Bácsi, te beteg vagy?

– Nem én! Sőt egyre jobban érzem magam.

(A Bácsi vagy az Öreg becenevet a diákok ragasztották rám, mert én is mindig ezt mondtam nekik.)

Mint minden csoda, ez is csak három napig tartott, aztán elfogadták önként megváltoztatott ebbéli álláspontomat, és ment tovább az élet, immáron az új kerékvágásban. De egy másik szenvedélyem – a napi 15–16 kávé – megmaradt. Nagyon szerettem az ízét, ugyanakkor semmiféle káros hatását nem vettem észre magamon. Ez talán abból is adódott, hogy az átlaghoz képest alacsony a vérnyomásom.

Emese szeretett növényeket tartani, ami önmagában dicséretes dolog. Hanem a tavaszi kitelepítés a nagyteraszra, ősszel meg vissza a házba, az már kicsit macerásabb volt. Az apraja nem számított, de három növény nagy, ormótlan és igen nehéz vasbeton-vázában volt. Ráadásul semmi fogás nem adódott a köedényeken.

Éppen a legnagyobbat bővöltem, ha méltóztatna megmozdulni, mikor Barna megkérdezte:

– Segítsek, Apu?

– Á, hagyd csak Barnuskám, köszönöm, de ezt mindig egyedül szoktam csinálni.

– Anno – tette hozzá Barna mosolyogva.

Én meg percekig tényleg nem tudtam fölemelni a soron következőt, mert annyira nevettem. Ez az *anno* családi szállóige lett. Mennyi mindenre érvényes! Egyre sűrűbben volt alkalmazható.

Egyszer meglepetten láttam, hogy Barna rágyújtott egy pipára.

– Most ez a legújabb divat a képzőművészeti szakközépiskolában, kisleány?

– Igen. Apu, te is átszokhatnál. Sokkal egészségesebb, mint a cigaretta.

– Nono! Legföljebb kevésbé káros. Egyébként nem át, hanem vissza.

– Hogyhogy?

– Pipáztam régebben, de amikor tanítottam, ott meg is bukott az ügy. A szünet elején elkezdtem megtönni a pipát. Mire rágyújthatam volna, már menni kellett a következő órára. Így nem lehet pipázni, ezért abbamaradt. Légy szíves, készíts nekem egy tömést, megpróbálom, most hogy esik.

Jól esett. Ahogy szívtam, Réka és Barna szinte egyszerre szóltak rám.

– Állj! Ne mozdulj!

El nem tudtam képzelni, mi lehet ez. De addigra ők már skiccelték is a fejem és a számban lévő pipa árnyékát, ami ráesett a nyitott ajtóra. Gyorsan elkészült a rajz.

Mikor Szolnokra utaztam, Eta mindig eljött elém kocsival az állomásra. Ha mentünk haza Tiszaroffra, a szüleimhez, akkor is együtt éltem a vezetéssel az anyósületsről. A Zsiguli egyenletes motorzaja – zene füleimnek – arra ösztönzött, hogy mielőbb visszaküzdjem a jogosítványomat. Már három éve megtehettem volna, de kocsiján nem volt hozzá komoly ösztönzés. Most beérett a szándék. Ősszel meg is tettem, és ettől kezdve bárhová mentünk, én vezethettem.

Ahogy jött a következő tavasz, Szolnokon is megszorodtak a teendők a kiskertben, ahol már egy félig kész nyaraló állt. Eta nagyon racionálisan gazdálkodott a két kamasz fiú mellett meglévő szoros anyagiakkal.

A kerti munkák közül éppen a palánták egyelése volt soron. Alig kezdtük meg, mindenki a maga sorát, Eta úgy elhúzott mellettem, hogy attól kezdve csak a hátát láttam. Nekem meg egyre jobban fájt a lábam, szuszogtam a hajlongások következtében beszorult levegő miatt, minden bajom volt. Ám ekkor kipattant az isteni szikra... Kihoztam egy kis sámlit, ráültem, és folytattam a munkát a megszokott tempómban.

Egyszer csak hallom ám a dörgedelemmel vegyes kérdést:

– Bácsi, a Jóisten áldjon meg, mit művelsz? – és lopva körülnézett, hogy vajon ezt a szentségtörést ki vette észre a szomszédok közül.

– Miért, elrontottam valamit?

– Nem, de hát ki látott még ilyet? Így dolgozni? Megszólnak a szomszédok!

– Az az igazság, hogy fáj a falábam. Ha emiatt szólnak meg, akkor füttyölök a szomszédokra.

Némi kajánkodással vegyes elégtétellel árurom el; sok-sok év múlva Eta is átvette tőlem a jól bevált palántaegyelési módszeremet. Ezt egy telefonbeszélgetés során vallotta be. Nagyon neveltünk rajta.

– És mit szólnak a mostani szomszédok? – évdtem.

– Hát törődöm én azzal? Első az egészség.

(Na ugye!)

Bezzeg, mikor néhány napra eljött hozzám Eta, és megnézte az edzésünket, meglepetten tapasztalta, hogy milyen fürge vagyok a pályán. Ez az én kiskertem volt, itt én voltam elememben. Nem számított, hogy itt fáj, ott fáj, amott fáj, akkor csak a röplabda volt a fontos. (Ismét egy klasszikus: Ha ötven fölött egy reggel arra ébredsz, hogy nem fáj semmi, akkor már nem is élsz.)

Még nálam volt Eta, mikor eljött a főiskola utolsó november 7-i ünnepségének az ideje. Csak akkor még nem tudtuk, hogy ez lesz az utolsó. Előző évben egy fiú olyan csapnivaló módon mondott verset, hogy nem állhattam meg, szóvá tettem a kulturális titkárunknak.

– Lacikám, ez iskolapéldája annak, hogyan nem szabad verset mondani.

Ő meg csak dödögött egyet, és ezzel vágott vissza:

– Ha nem tetszett, akkor jövőre mondjál verset te.

– Vállalom is.

Így esett, hogy november 4-én a 400 fős előadóban elmondtam Goethe *Prométheusz* című versét. Azért még volt annyi éberség, hogy néhány nappal előtte kérték a verset írásban. Nekem nem volt meg papíron. 1963-ban ezzel nyertem meg a megyei Ki Mit Tud?-ot. De megnyugodtak, mikor hallották a szerzőt. Azt gondolták, Goethe elég régi ahhoz, hogy ebből nagy baj nem lehet. Pedig verse az emberi lázadás egyik legszebb példája a világirodalomban. Soha nem volt annyira aktuális, mint akkor. Szinte robbant. Sokan gratuláltak a versválasztáshoz és az előadáshoz is.

1989 júniusának közepén a fiaim ismét nálam voltak. Addigra már igencsak fölgyorsultak a politikai események. Az 1956-os forradalom és szabadságharc mártírjai június 16-ára tervezett újratemetésének előestéjén megemlékező nagygyűlést és ökumenikus istentiszteletet hirdettek Pécssett, a székesegyház (ma már bazilika) előtti térre. Ott álltam a két fiam között megilletődve, és olyan fölemelkedett, szárnyaló várakozással, amit utoljára csak 1956-ban éreztem. Amikor megfogtuk egymás kezét, különleges áram futott rajtam keresztül. Csodálatos volt. A másnapi újratemetés szintűgy.

1989. július 16-án Etával elmentünk egy tíznapos kirándulásra Isztambulba. Gyönyörű út volt, csak busszal egy kicsit hosszadalmas. Odafelé menet megálltunk a Márvány-tenger északi partján lévő Rodostóban (török neve Tekirdağ). Megnéztük a Rákóczi-szabadságharc bujdosóinak emlékházát. Az isztambuli Boszporusz-hídon – ha csak rövid időre is – átruccantunk Ázsiába.

Szeptember 1-jétől nevelőtanár lettem a műszaki tanároknál. Emiatt költözni kellett; a 102-esből föl a 201-es szobába. Alighogy befejeztem a költözést, egy gyönyörű munka köszöntött be. Mégpedig az egyik legnagyobb szívügyem. Fölhívtak a Magyar Nemzeti Múzeumból, hogy kiadnák Deák Ferenc hagyatékának feldolgozását és ikonográfiáját. Szeretnék, ha a kötet harmadik részeként újra megjelenne a Deák-bibliográfiám. Azt javasoltam, hogy a bibliográfiát is föl kéne hoznom 1990-ig, hogy az időhatár azonos legyen a kötet másik két részével. A szűkebb szakma művelői jól tudják, hogy hagyományos úton egy ilyen munka sokkal nehezebb, mint egy másik, teljesen új bibliográfia összeállítása. Volt néhány régebbről kimaradt tételem. Ezeket be kellett építenem az időrendi helyükre, majd hozzátenni az egészhez a 16 év pótlását. A betűrendes mutató szinte valamennyi számozása is fölborult. Mikor mindennel elkészültem, akkor az egészet újra kellett gépelnem. Azonban Deák Ferenc miatt egy pillanatig sem haboztam, és nem riadtam vissza a nehéz munkától.

Dr. Körmöczy Katalin, a múzeum osztályvezetője és a kötet szerkesztője szép címet választott: „... A mi megmarad, fordítsa jó czélokra”. Ezt Deák Ferenc mondta Pulszky Ferencnek, miután befejezte végrendeletének diktálását.

Közben átestünk a választásokon és egy sor olyan dolgon, amire legszebb álmainkban sem mertünk gondolni. Ezek fonákjaként viszont megjelentek olyan dolgok is, amikre még rémálmainkban sem gondolhattunk előre, hogy majdan bekövetkeznek. Egyesek szerint együttesen ez volt a rendszerváltoztatás, mások szerint ez csak gengszterváltás volt. Mindenesetre az emelkedett várakozások szárnyalása kényszeredetten átcsapott szánalmas szárnyverdesésbe.

Etával közös dolgaink időnként döcögőssre váltottak. Békességben megbeszéltük, hogy abbahagyjuk. Röviddel ezután megismerkedtem Zsókéval.

1991 tavaszán leadtam az újabb Deák-bibliográfia nyomdai kéziratát. Eszembe jutott, mikor 1975-ben dr. Berlász Jenővel még arról beszélgettünk, vajon lesz-e még egyszer alkalom kiadni Deák-bibliográfiát. Ha váratlanul is, ez most elkövetkezett. Jó érzés töltött el a munkával kapcsolatban, mert sikerült úgy kiviteleznem, ahogyan szerettem volna.

A magasépítő hallgatók májusra szerveztek egy tíznapos görögországi kirándulást. Hívtak engem is. Mivel semmi megtakarított pénzem nem volt, kénytelen voltam lemondani az igen kedvezményes útról. Amikor megkaptam a honoráriumot, addigra meg már nem volt szabad hely. Indulás előtt két nappal az egyik tanárnő váratlanul lemondta a jelentkezését, így mégiscsak elmehettem.

Bejártuk Görögország legszebb részeit. Azóta is visszahúz a szívem. Lenyűgöztek a gyönyörű tájak, a szigetek és kikötők, az ókori építmények és technikai csodák, Hellasz máig ható szellemisége, az európai kultúra bölcsője. Megragadott Epidaurusz hatalmas színháza és annak egyedülálló akusztikája. A középpontot egy kővel jelölték. Az itt meggyújtott gyufa sercenését a színház legtávolabbi pontján is tisztán lehetett hallani. Hazafelé még megcsodáltuk a Meteorákat, majd a felhők fölé magasló Olimposz nyáron is hóval borított hegycsúcsai intettek búcsút.

Augusztus 6-án könyvekért mentünk Budapestre kisbusszal. A munka végeztével délután elmentünk a gyerekekhez. Csak Barna volt otthon. Feküdt. Bágyadtnak látszott. Megörült váratlan betoppanásomnak. Beszélgetés közben támadt egy ötletem.

– Nincs kedved néhány napra eljönni hozzám Pécsre?

– Van.

– Akkor menjünk!

Írtunk egy üzenetet a többieknek, és elindultunk.

Pécsről több helyre mentünk kirándulni. Zsóka is csatlakozott hozzánk, így kocsival mindent gyorsabban és kényelmesebben elértünk. Abaliget után letelepedtünk az orfűi strandon. Beszélgetésünk során komoly és vidám gondolatok váltották egymást. Egyszer csak Barna azt mondta Zsókanak:

– Én úgy szeretnék élni, mint apu.

– Barnuskám, bár mostanság komolyabb panaszra nincs okom, azért hidd el, hogy az én életem sem fenékgig tejföl. De nem is baj ez. Sokkal jobban tud örülni az ember annak, amiért megdolgozik, mintsem annak, ami az ölébe pottyan. Hanem most neked minden erődöt az érettségire kell összpontosítanod. Utána jöhet a főiskola. Hiszen a tehetséged alapján a leendő tanáraid régebben is ezt mondták. Réka már ott tanul. Jövőre te következzel.

Néhány napot még együtt segítettünk Tamás barátomnak a tetőtér beépítésén. Sáling Tamás a kollégiumban a 103-as szomszédom volt. A főiskolán tanított. Időnként összejártunk sakkozni, beszélgetni és gitározni. Most, hogy ilyen nagy fába vágta a fejszéjét, gondoltam, elkél nála egy kis segítség.

Mikor Barna készülődött haza, indulás előtt beszélünk Emesével telefonon. Barna hirtelen elsírta magát. Nem tudtam mire vélni a dolgot. Emese megkért, hogy én is utazzak Barnával. Egészen hazáig. Hazaértünk, és akkor mondta Emese, hogy tavasszal jelentkezett Barnánál egy depressziós hullám. Attól tartott, hogy most jön a következő. Visszafelé Marcival utaztunk. Ő is készségesen állt hozzá a kőművesmunkához.

Októberben teljes lendülettel beindultak az Országos Egyetemi és Főiskolai Bajnokság selejtezői a különböző sportágakban. Addigra

már jól megerősödött a csapatunk. Mivel játékos-edző voltam, ha tehettem, beszálltam a hivatalos mérkőzésekre is. Ellenfeleink átlagéletkora 20–21 év. A mienk mindig kicsit több – miattam. No mindegy! Mégis, mikor Nyíregyházán játszottunk, és a vizsgaidőszak szűkre szabta a létszámunkat, megbeszéltem az ellenfél edzőjével; ha mégis játszhatnék. Őszülő hajamra nézve és koromat tekintve simán beleegyezett. Ám miután bemelegítettünk, első dolga volt, hogy azonnal visszavonja a játékkal kapcsolatban tett könnyelmű ígéretét. Jobb lett volna takarékon bemelegíteni. – Azért csak megnyertük a mérkőzést.

November 1-jén újra mentem a gyerekekhez. Barna rossz állapotban volt. Napközben is feküdt az ágyban. Levert volt, szótlan és szétszórt. Utóbbit a megkísérelt sakkjátszmánkból is kivehettem. Ingáztam Barna és a többiek, a nagyszoba és a konyha között. Beszélgetésünk során biztattam Barnát, hogy innentől kezdve már csak jobb lehet. Most semmi más nem fontos, csak az, hogy összeszedje magát. Meg kell erősíteni a szervezetét, ami jótékony hatással lesz a lelkiállapotára is.

Hol Pilinszky János könyvét olvasta, hol rajzolt.

– Megnézhetem, mi készül?

– Á, semmi lényeges.

– Mégis szeretném megnézni.

Elrémültem, mikor megmutatta nekem a horrorisztikus emberfejet. Egy másik rajza az éles ellentét miatt még félelmetesebb volt. Úgy rajzolt le egy fiatal lányt, hogy a képre nézve azonnal az jutott az ember eszébe: a halált látom.

Ha nem voltak a közelünkben a gyerekek, hosszabban beszélgettünk erről Emesével. Azt mondta, hogy már megkeresett egy pszichiátert, és ő majd megnézi Barnát. Van az úgy, hogy megszalad: az élet rátesz még egy lapáttal a meglévő gondok és bajok mellé. Mintha amúgy is nem volna elég belőlük. A napokban fogják hazahozni a beteg, 82 éves édesanyát Amerikából. Addig még előkészíti számára az egyik szobát.

Vasárnap délelőtt Rékával és Marcival kimentünk a városligeti bolhapiacra. Különösebben a pipák és a szerszámok érdekelték. Ez

alkalommal egy igen jó állapotban lévő rövid télikabátot vásároltam olcsó áron. Otthon nagy nevetések és egy rögtönzött divatbemutató keretében mutattuk meg Emesének a nagy fogásomat. Barna éppen akkor jött ki a szobából.

– Barnuskám, nézd meg a legújabb szerzeményemet! Mit szólsz hozzá?

– Jó – felelte Barna, de láttam rajta, hogy most egészen másutt van. Ezt oldandó, megkérdeztem tőle:

– Szívesen hordanád?

– Igen.

Azonnal levettem a kabátot, és ráadtam.

– Viseld egészséggel!

– Köszönöm.

Lejárt az időm. Lassacskán mennem kellett a Déli pályaudvarra. Még közel fél órát beszélgettem Barnával. Elköszöntünk egymástól, aztán én még a többiektől is, és elindultam. Az udvaron utánam szaladt Barna. Átölelt, magához szorított, és többször megpuszilt.

– Apukám, nagyon szeretlek. Gyere máskor is!

Viszonoztam az ölelést és a puszikat.

– Kisfiam, én is nagyon szeretlek. Ugye, tudod, hogy nekem ti vagytok a mindenem.

– Igen, tudom. De apu, gyere a jövő héten is!

– Sajnos nem lehet. Legközelebb Mikuláskor jövök, utána meg karácsonykor. Meglásd, rövidesen itt lesz mind a kettő. Ígérd meg, hogy addigra meggyógyulsz! Most az a legfontosabb. Csak türelmesen ki kell várni.

Még beszélgettünk egy keveset, újra elbúcsúztunk, aztán visszaküldtem Barnát, nehogy megfázzon. A vonaton nehéz szívvel gondoltam át a hétvégi együttlétet. Lelkileg feltöltött a találkozás, az aggasztó részeket pedig elsimította az örök optimizmusom.

18-án, hétfőn este néztem a Híradót. Az utolsó blokk egy bal-esetről szólt. A földalatti az Oktogonnál elgázolt egy fiatalembert. Megindító volt a képsorok mellé mondott szöveg. A kamera egy főnről térdig letakart testet mutatott. Ahogy megláttam, mintha

villám vágott volna belém: Barna! – De a következő pillanatban már elhessegettem magamtól a gondolatot.

– Öreg, ne képzeld! Hiszen az udvaron is megígérte neked, hogy nem tesz semmi olyat, ami visszafordíthatatlan. Márpedig ez csontkeményen az, mert innen nincs visszaút.

A Híradó éjszakai kiadásában ismét láttam a blokkot. Ugyanaz az érzés, ugyanaz az elhárítás.

20-án, szerdán Szegedre mentünk röplabdázni. A kisbusz jobb első ülésén utaztam. Mire észrevettem, hogy a rosszul záró ajtónyílás miatt nagyon húz be a hideg levegő, addigra már alaposan megfáztam. Késő estére értünk haza. Belázasodtam. Másnap mondták a kollégák, hogy Emese keresett telefonon. Azonnal visszahívtam – sikertelenül. Többszöri próbálkozásom ugyanúgy végződött. Arra gondoltam, hogy az édesanyával lehet valami baj.

Délután utaztam Szolnokra, mivel akaratunk ellenére mégsem tudtunk olyan könnyen elszakadni egymástól. Budapesten a két csatlakozás között csak arra volt időm, hogy a Déli pályaudvarról átmenjek a Nyugatiba. Eta vett jegyet egy esti vidám műsorra, de oda már tényleg csak becsületből mentem el. Kegyetlenül rosszul éreztem magamat. Eta előadás közben többször megkérdezte:

– Bácsi, itt vagy?

Tényleg nem voltam ott lélekben. Annyira nem, hogy a szokásos hétfő reggeli visszautazás helyett már a vasárnapi ebéd után elindultam. Egész úton mélyen aludtam. Kőbánya-felsőn már indult tovább a vonat, mikor gyorsan összekaptam a holmimat, és leugrottam róla.

Csöngetésemre Emese nyitott ajtót. Sírva a vállamra borult.

– Nincs már többé Barnuskánk.

– Mit mondasz?

– Barna meghalt.

Amikor már nemcsak hallottam, de föl is fogtam, amit Emese mondott, azt hittem, kiszalad a föld a lábam alól. A szervezet jótékony, védekező mechanizmusa, hogy hirtelen sérülés esetén csak később kezd el fájni az, ami azután még nagyobb fájdalomakba fordul át. Az is védekezés, hogy míg a hangrezgések által a fülben keltett

ingerület végigszáguld az idegpályán, és eljut a központba; hallod ugyan a szavakat, de valódi értelmük csak később tudatosul – átlökve az embert egy olyan világba, ami már sohasem lehet olyan, mint a kimondott szavak előtt. Később bekövetkezik az, ami az elvesztett végtag esetében jelentkezik; már nincs, de fáj. Nagyon fáj.

Barna fiam halála

18-án, hétfő reggel Barna elment az orvoshoz. Kedd reggelig nem jött haza. Emese délben már aggódni kezdett. Máskor is elmaradt Barna, de ilyen esetben másnap kora délelőtt mindig felhívta őt a munkahelyén. Ezúttal nem. Emese este elment a XIV. Kerületi Rendőrkapitányságra, és az ügyeletes tisztnek elmondta az aggodalmát. A tiszt átment a másik szobába, majd kisvártatva visszajött.

– Asszonyom, tessék megnyugodni. Ha holnapig nem megy haza a fia, tessék befáradni hozzánk délelőtt.

– De uram, még a címünket sem írta föl.

– Asszonyom, tudom.

Másnap délelőtt Emese újra bement a rendőrségre. Onnan elvitték az Igazságügyi Orvostani Intézetbe, azonosítani Barnát. A bal arcfélből mutattak egy tenyérnyi felületet, éppen csak annyit, amennyi a fölismeréshez kellett. A gyötrő bizonytalanságot fölváltotta a mindent letaglózó tragédia. Akkor elmondták Emesének, hogy Barna 18-án délelőtt fél tízkor a millenniumi földalatti Oktogon állomásánál a befutó szerelvény elé vetette magát, és azonnal meghalt. Semmit nem szenvedett. A nagykabátban – ami apáról fiúra szállt – megtalálták egy recept foszlányait. A név nem, csak a cím egy kis darabja volt látható. Mikor az ügyeletes tiszt a bejelentéskor átment a másik szobába, akkor azonosította telefonon a címet a baleseti helyszínelőkkel. Már majdnem biztosak voltak abban, hogy az addig ismeretlenhez találtak családtagot, de a bizonyosság megszerzését tapintatból másnapra halasztották.

Emese fölhívott telefonon. Mi akkor voltunk Szegeden. A kollégáimnak nem akarta megmondani, hogy mi miatt keres. Föladott egy táviratot, amit a kollégiumban beraktak a postai rekeszembe. Amikor este hazaértünk, és megnéztem, hogy jött-e postám, a teljes tároló üres volt. Néhány elvetemült diák a zsákmány reményében minden küldeményt elvitt, aztán egy biztos helyen lehetett kiszedegetni a levelekből a szülők által küldött dugipénzt: hol egy ezrest, hol száz márkát. Az összes, számukra közömbös maradékot bedobták a szemetes konténerbe. Így adódott, hogy a történekről mit sem tudván, csü-törtökön elutaztam Etához. (A mozaikokból lassan összeállt a kép.)

Emese elmondta még, amit tudott. Barnát tavasszal elkapta egy depressziós hullám. Nem sokkal ezután lábon kihordott egy mellhártyagyulladást, ami tovább gyengítette a szervezetét. Az őszi depresszió során Emese egy pszichiáterhez fordult segítségért. Ő megvizsgálta Barnát. Kérte, hogy rajzoljon otthon valamit, és azt vigye el hozzá.

– Mit rajzoljak?

– Mindegy, ami eszedbe jut. Teszem azt, csigákat.

No hiszen! Hát miben volt Barnának mindez? Olyan csigákat rajzolt az orvosnak, hogy ihaj! Közben meg, amit magának rajzolt; a tömény borzalom! Amik közül csak kettőt láttam ugyan, de az is sok és sokkoló volt. Az orvos megállapította a depressziót, ám könnyen lehet, hogy súlyosságát – talán a mintaszerűen megrajzolt csigák miatt – alábecsülte. Éppen tőle jött el Barna, aztán egy fényképező automatánál képet készített az elveszített személyigazolványt pótlendő, majd az Oktogonnál lement a földalatti állomására. És húsz perc múlva mindennek vége volt.

Bementem Barna szobájába. Az asztalán a tanult mesterségének kellékei már-már művészi hanyagsággal heverték szerteszt. A tűhegyes ceruzák, a márkás radírok, a palettára kinyomott festékek azt sugallták, hogy mindjárt betoppan, gyönyörű kezébe veszi egyik-másik ceruzáját vagy ecsetét, és ott folytatja, ahol egy hete abbahagyta. De a képzelet fátylát pillanatok alatt cafatokra tépték a valóság pengeéles kései. Hasítottak azok mindent, ami az útjukba került. Képzeletet és reményt egyaránt.

– Apukám, nagyon szeretlek. Gyere máskor is! – visszhangzottak Barna szavai a fülemben, és éreztem, hogy búcsúzóul újra átölel.

Az egyre gyorsabban cikázó gondolataim a hallott szavakkal együtt áttörték a védelem falát. Szinte berobbant a tudatomba, legbelül robbant, és feszítette szét az agyamat. Szemem sarkában megjelent az első könnycsepp, hogy az azt követő áradat jótékonyan csillapítsa a belső feszültségemet.

Hazajött Réka és Marci. Ismét megbeszéltük a történeteket, lépésről-lépésre. Bár kérték, hogy maradjak velük a 28-ai temetésig, mégis azt javasoltam, hogy inkább most megyek haza, elintézem minden ottani teendőmet, és másnap jövök vissza. Attól kezdve vasárnapig együtt maradunk.

Már nem tudom, a vonaton hányadszor gondoltam végig a bal esetet. Maguk a tények már kezdtek sorba rendeződni, ám a lényegi kérdésekre csak sejthető válaszokat kaptam – minden bizonyosság nélkül. Az érdemi összefüggések kibogozásához még túl sok volt számomra az ismeretlen.

Uram!

Tudom, még porszem sem vagyok
hatalmadhoz képest, mi végtelen,
mégis, Prométheuszként lázadok,
mert elvetted egyik gyermekem.

A fiamat! A nagyobbik fiamat
kérem vissza! – Nem! Követelem!
Add vissza őt, nagyobbik fiamat,
s cserében mindegy mit teszel velem.

Te gyúrtál ilyenné, mindent elviselni,
mit rám rősz... Nevetve vállalom:
roskasztó terheket cipelni...
De ez iszonyú már a vállamon.

Százezer mást örömmel cserélnék,
s csak ez az egy, amiért lázadok...
Uram! Te voltál nékem a hajlék.
Emeld fel szívem, mert már fáradok.

Budapest – Pécs, 1991. november 24.

A vasútállomáson Zsóka várt kocsival. Ahogy rám nézett, azonnal tudta, hogy nagyon nagy baj van. Szótlatlanul hajtottunk a kollégiumhoz. A szobámban sokáig beszélgettünk, majd biztattam, aludjon, mert másnap neki tanítania kell. Még az előző folytatásaként megírtam a következő és az azt követő verset. Mire végeztem megírásukkal, már hajnalodott.

Uram, megkövetlek

Uram! Bocsásd meg vétkeket,
pörös szót szólt szám ellened.
Nem szolgál semmi mentességemül,
szívemre az éj sötétje ül.
Mi vár még rám, nem tudhatom,
mert az ország, a hatalom
s a dicsőség is mind Tiéd.
.....
Csak halkán kérdezem: miért?

Pécs, 1991. november 24.

Barna fiannak

Hányszor futottál hozzám, kisfiam,
ha elestél vagy megvágta magad,
hogy elzokogd hirtelen-bánatod,
s én óvón, féltve ölbe kapjalak.

Emlékszel, mikor megcsapott az áram,
tenyértölcsérből feleltünk neki,
hogy ketten együtt úgy vágjuk kupán,
ha még egyszer a lyukból jönne ki.

Már nem sírtál, csak fenyegetve ráztad
a „rossz bácsi” felé pöttöm öklödet.
Szemedben még könnyesepp csillogott,
de nem féltél, mert ott voltam veled.

Én magyaráztam: nem szabad a szeggel
piszkálni a konnektorokat...
Gyült apránként, sűrűsödött az élet,
rakódott le a tapasztalat.

Gipszelt karod falatka volt még.
Kérdeztük: – Barnus, hol kopoghatunk?
– Itt a csont felől! – büszkén mutattad,
s örültem: milyen kemény a fiúnk...

A 33-as uszodát egy szuszra
oda-vissza bírtad víz alatt...
Hol van sudár, szép atlétated?
Mindez már csak emlékkép marad.

Hányszor futottál hozzám, kisfiam,
ha elestél... De most a föld alatt
a halál ölelt szorosán magához,
s én nem voltam ott, hogy oltalmazalak.

Mondd, kisfiam, most hol kopoghatunk?
Melyik csontod fáj még, kisfiam?
Gyere, mondd el, meddig fáj az élet,
s hogy mit vétettünk mi, mindannyian.

Pécs, 1991. november 25.

Reggel bementem a könyvtárba. Mindenkit megrendített a hír, hiszen a kollégák több mint hat éve ismerték a gyerekeimet. A Gazdasági Igazgatóságon elindították a temetési segélyhez szükséges adminisztratív teendőket. Összecsomagoltam a szükséges holmimat, és a következő vonattal mentem vissza Budapestre.

Másnap elindultam, hogy újabb szálakat kutassak föl, hogy minél többet megtudjak Barnáról és a tragédiáról.

Az Oktogonnál vagy két óra hosszát álltam amellet az oszlop mellett, ahol a lendületet vette az utolsó elrugaszkodáshoz. Figyeltem, hogyan futnak be a szerelvények, hol kezdenek el fékezni, és hol állnak meg. Milyen hatással lehetett Barnára az egyre erősödő félelmetes dübörgés és a föld alatti bezártság érzése? Hirtelen fölhalmozódott benne a keserűség, és egy pillanatnyi rövidzárlat vezethette végzetes elhatározásához? Vagy egy tudatosan, előre kidolgozott terv szerint hajtotta végre tettét? Nem látott már semmi kiutat, reményt az élet folytatásához? – És ugrott. Eldobva minden reményt, és eldobva vele együtt az életet is. Hiszen milyen remény maradhat a sínek között, ha begördül a szerelvény? A meglódult 80–100–120 tonnát mennyire fékezi le egy elé vetett emberi test? Mennyit rövidül a féktávolság ez által? Szabad szemmel nem is észlelhető a különbség. Ez a parányi eltérés annyit jelent, hogy meghalt egy fiatalember. A fiam.

A BRFK⁵⁰ Deák téri központjában a helyszínelést irányító századost kerestem. Éjszakás szolgálatban volt, már elment haza. Helyette másik tiszt jött le a földszintre, kezében egy dossziéval. Bemutatkoztam, és mondtam, hogy a baleset körülményeit szeretném megtudni. Lapozgatás közben a százados csupa olyan dolgot mondott el, amit már tudtam, de türelmesen megvártam, amíg befejezi a mondandóját. Közben messziről láttam a ruhákból kivágott és beragasztott mintákat és a helyszínen készített fényképeket.

– Szeretném megnézni a dossziét.

– Azt nem lehet.

⁵⁰ Budapesti Rendőr-főkapitányság.

– De én azt szeretném megnézni.

– Nem mutathatom meg.

– Százados úr, hacsak szabály nem tiltja, akkor meg akarom nézni. Minden lehető tudni szeretnék a fiamról.

Elszántságomat látva fordított egyet a dosszién, és tolta kifelé az üveglap alatt. Közben kiszaladt a száján:

– Hátha ez magának... – és azonnal elharapta a mondatot, rádöbbenve a körülmények és a megkezdett mondat folytatásának összeférhetetlenségére. Én viszont tagadólag folytattam.

– Nem, nem okoz ám ez nekem örömet, ha erre gondolt, de mindent tudni akarok a fiamról.

Elnézést kért. Rábólintottam. Tüzetesen végignéztem mindent, majd megköszöntem a segítségét, és mentem tovább. A következő stáció az Igazságügyi Orvostani Intézet volt. Szóltam egy fehérköpényes férfinak, hogy miért jöttem. Először le akart beszélni a szándékomról, majd mikor belátta, hogy ez nem sikerül, kis idő múlva azt mondta, hogy Barnát már elvitték.

– Kérem, mondják meg hová vitték, és én megyek utána.

Megint nagy zavar odabent, akkor már hárman tanakodtak. Ideges matatás a nyilvántartóban, majd az egyikük elnézést kért tőlem, hogy a kollégája tévedett. Még itt van Barna. Fizessek be kétszáz forintot, és akkor megmutatják. Eszembe jutott az első babamutatás. Mennyivel másabb ez a mostani; az utolsó.

Nekem is elkezdtek a mutatást a bal arcfél tenyérnyi részével, de én az egész testet akartam látni. A legapróbb részletekig szembe-sültem mindazzal, amit az Oktogonnál még csak elképzeltem, és mindazzal, amit az Oktogonnál még csak elképzelni sem tudtam. Iszonyat. Itt bezárult a kör. Bár soha semmi bajom nem volt a veséimmel, aznap véres volt a vizeletem.

Maradt a kérdés, hogy mennyire volt gyógyítható a baj, hogy Barna döntése nem volt-e elhamarkodott, vagy milyen más megoldás adódhatott volna azonnal, vagy talán a későbbiek során? A tényekhez képest minden találgatás és feltételezés költői kérdés volt csupán.

Barna halála után tíz nappal, 28-án volt a temetés a rákoskeresztúri Új Köztemetőben. Az önként választott hős menekülés, ha neki megnyugvást hozott is, sötét árnyékként telepedett lelkünkre, és mindörökké ott is marad.

A legnagyobb ajándék

Hogy állsz a nőkkel? – kérdeztelek néha,
s a fortélyokra tanítgattalak.

Vásott kölykök voltunk egyszerre mind,
majd másik pillanatban érett férfiak.

Aztán egyszer boldogságtól dagadva
újságoltad, hogy van neked Lucád.

Erős karoddal levegőbe kaptál:
nagy örömet így érzem át.

Most már tudom, angyalt kaptál az útra,
ő tette teljessé rövid életed.

Luca, te drága! Köszönet mindenért,
százszor, ezerszer köszönöm neked.

Budapest, 1991. november 28.

Gyermekeimnek

Olyan voltam, mint egy csintalan gyerek,
ha meglátogatni hozzám jöttetek.

Féltelen jókedv feszít legbelül,
s az arcomra a vidámság kiül.

Derű szövi át minden sejtemet,
mert gyermekeim itt vannak velem.

Most csend hasít belém és fájdalom.

Mindent bezár az Oktogon.

Budapest, 1991. november 28.

Oktagon

Az életből, mondd, majdnem húsz elég?
Hány pillanat az idő egésze?
Mi volt, mi eldöntötte, hogy
ugrasz, vagy tán haza mégy-e?
Mi volt, mi eldöntötte? – Mindegy már,
nincs, aki e kérdést megfelelje...
 Tested sínek közé zuhant, míg a lelked
 csak szállt, szállt fel, fel a végtelenbe.

Pécs, 1991. december 2.

Kevés a festő fent a mennyben

Nagy varázslat készül fent a mennyben.
Csúszhatott kicsit az égi terv.
Ezt behozni rád gondolt az Isten,
s egy intéssel magához kéretett.

Pécs, 1991. december 2.

Az utolsó fényképedre

Tekinteted még távlatot keres,
s nem volt hátra már fél óra sem.
– Tudtad akkor? Pillanat műve volt?
Készültél rá? – Nem, azt nem hiszem.
– Mi bánthatott belül olyan nagyon?
Itt hagyni mindent mi késztetett?

Hogyan munkált a szörnyű gondolat,
míg a tervből megvalósult a tett?
Ezernyi kérdés... Válasz sehol...
Ezekre már senki sem felel.
Még távlatot keres tekinteted,
s nem volt hátra már fél óra sem.

Pécs, 1991. december 10.

Őrjítő matézis

Uram! Csodálom roppant művedet,
kezednek csupán hat nap munka volt.
Már megbocsáss, hogy én szólok Neked,
a matematikán esett némi folt.
Mert úgy tanultuk: háromból egy – kettő,
s én balga fejjel tanítottam is.
De lásd be, kérlek, Uram, Teremtő,
az evidencia mennyire hamis.
Számokat véve logikája van,
és bővílhetünk elvont dolgokat.
De három gyermekből egyet... Jaj, Uram!
Nem bírom követni, és minden szétszakad.

Pécs, 1991. december 11.

Későn...

Karácsonyra – vártátok nagyon –
villanyvasutat kaptatok.
Öreg jószág, még öcsémmel nyúztuk,
ezért is volt olyan ütött-kopott.

De ment szegény. A mozdony homlokán
egy aprócska lámpa világított.
Sebességváltó, bakter, állomás,
három vagon... És alagútja volt.
Ahogy a fát körbe-körbejárta,
szemetekben nagy öröm csillogott,
s egymás kezéből vettétek ki
az irányt megszabó váltóbotot.
Később már keményedett a játék...
A sínre léptél az alagút mögött,
és kacagtatok: kijött a mozdony,
s hozzád ütődve, hogy erőlködött.
Belül nevettem én is, mert öcsém
szakasztotta ugyanezt csináltuk.
Kívül-komolyan soroltam rendre, hogy
szegény vasúttal, Barnus, ezt nem játsszuk.
Emlékezetből mondtam fel a listát,
ismerve sok csínyt, mi még hátravan.
.....
Most későn szólok: Kisfiam, vigyázz!
Vigyázz fiam a földalattival!

Pécs, 1991. december 12.

1990. december 13.

Kedvesed névnapján, kisfiam,
ha jutott is neked Luca-pogácsa,
mit ízlelgethettél egy darab ideig,
de nem lelted benne Luca-pénzed,
s a hosszabb élet álma szertefoszlott.

Pécs, 1991. december 13.

Egyre csak...

Tompán puffanó rögök koporsódra,
tompán puffanó rögök szívemre.
Elfogyott már minden könnyem,
befelé sírok egyre, egyre.

Pécs, 1991. december 18.

Fohász

Istenem! Ki példákkal mutattad,
hogy kételkedve nézlek dolgokat,
Hozzád fohászokodom, mert egyik ág
– Te akartad így – most megszakadt.
Az lett volna rendjén – mert hiszen
az életnek is szabott sora van –,
hogy én előbb... S csak azután, sokára...
S most megelőzött a nagyobbik fiam.
Döntésedben megnyugodva mondom
– és soha többé nem kételkedem –,
 Uram, vigaszt adj szeretteimnek,
 s ha kérhetem, adj gyors halált nekem!

Pécs, 1991. december 18.

Stáció

Gyermekként a jövőt kutatva
elképzeltem: lesz lányom és fiam.
Réka, Barna, Márton – sorra jöttetek...

Most egy pillanat, és minden odavan,
mert kiléptél a sorból gyáva hős.
Vagy hős gyáva? Ugyan ki érti ezt?
Pénz, rang, vagyon nem kábított soha,
s csak ez sújt porba, a legnagyobb kereszt.

Pécs, 1991. december 20.

Milyen lesz?

A föld alatt már békesség honol.
Megpihenhet zaklatott szíved.
Miattad félek mégis. Milyen lesz
a karácsony s az élet nélküled?

Pécs, 1991. december 20.

A mi karácsonyunk békés volt ugyan, de végtelenül szomorú.
Délután egyedül kimentem a temetőbe. Hosszan bolyongtam a sűrű
hóesésben. Korán besötétedett. Nem találtam meg a sírt. Messze kint,
a 298-as parcellánál visszafordultam. A korai zárás miatt az idő is
egyre jobban sürgetett. Nem tudom, hogy milyen csoda folytán,
egyszer csak ott álltam Barna sírjánál.

Szenteste alkonyán

Jézus Krisztus születése napján
gyertyát gyújtok a sírodon.
Először itt, temetésed óta...
Zavart imámat mormolom.
A gyertya fényét könnyeim törik,
sírodat vastag hó lepte be.
Kisfiam, csak álmodjál tovább,
s hozzon békét karácsony ünnepe.

Budapest, 1991. december 24.

Amikor már...

Barna fiam 20. születésnapjára

Amikor már túlsordult keserűség-poharad
amikor lementél hús lépcsőfokot az Oktogonnál
éppen húszat mit években meg sem értél
amikor a földalatti sárga fénye
már kettéosztódott az alagút-sötétben
amikor élesedett a dübörgő monstrum hangja
s egy másik hang halkán megszólított
amikor már bemérted közelgő végzeted
amikor gyorsuló iramban végigpergett a film
s életre-gyávaságod hősívé magasztosult
és lendületet venni visszaléptél
amikor szöveteid megkapták a borzalmas parancsot
s engedelmeskedni utolsót feszültek
s maradék-létedet belökték a sínek közé
amikor felrobbant a tüdőd s eltört csontjaid
belülről szaggatták szét az izmot és a bőrt
amikor koponyádön át agyadig gördült a kerék
mert a féktávolság végpontja éppen odaesett
amikor már lelked messze járhatott
az elvagyódás maradt csak ott halott tekintetében.

Pécs, 1992. január 13.

Sohasem

Mi végre vagyok a világon,
s mi végre van a világ nekem?

Hogy alig túl életem delén
már sirathassak apát és fiút,
míg csaknem lepereg a rám szabott idő,
s a tébolyult éjszakákat öröklét mossa egybe,
és összegződik a kín s az örület,
és különbség is annyi lesz csupán,
hogy számomra nem lesznek nappalok,
csak örök éj az örök szenvedéssel?

Sohasem lesz vége gyötrelmeimnek,
akár élek, akár meghalok.

Pécs, 1992. február 16.

Töredék névnapodra

...az embernek ebbe kell
belebolondulnia,
hogy alig húsz évig volt egy Barnabás
– neve szerint a vigasztalás fia.

Pécs, 1992. június 11.

Évfordulón

– Kicsit király? – kérdezted,
és pipáddal fogaid között
oldalra fordultál, beállítva
a legelőnyösebb látószöveget,
hogy félprofilból tényleg király legyen
arcéled s a füstölgő pipa.
Szippantottál néhány sűrűt, egymásután,
és bodor, kék koronát rajzoltál
egy pillanat alatt szép fejed köré.

.....
– Király bizony! De mondd, Király,
szívem halott királya, miért van az,
hogy nem kellett tovább az alig-kezdett élet?
Rám testálódott félig szítt pipád.
S Te megmaradsz már örökké-kamaszon
súlyos titkok tudója, bölcs halott,
Kisfiam, Király, szívem halott királya. –

Pécs, 1992. november 18.

Mi van még hátra?

Azt hittem, kellőképpen megedződtem életem során. De most egy akkora övön aluli ütés ért, amitől teljesen megrogyantam. Arra a tragédiára, hogy az ember elveszíti az egyik gyermekét, nem lehet fölkészülni. Ennél megrázóbb csapása nincs a sorsnak. Hatása végletes és végleges. Többé már nem szabadulhatunk tőle.

Hiába tudjuk fölfogni ésszel, hogy előbb-utóbb el kell engednünk a halottainkat, annak ellenére az elengedés kegyetlenül nehéz és hosszú folyamat. Nálam különösen. Közben az apróbb-nagyobb dolgok újra fontosakká válnak számunkra. Belemerülünk a munkába és a hétköznapi forgatagába, hogy ezzel is segítsük kivédeni a további ütések, mert azokban sincs megállás.

Februárban megnagyobbodott és érzékenyebbé vált a bal herém. A fölborult immunháztartásom okozta a bajt, de kezdetben ez az összefüggés még nem tudatosult bennem. Mivel semmilyen funkcióban nem okozott különösebb zavart, így aztán napirendre tértem fölötte. Majd elmúlik... De ha mégsem, akkor még mindig ott van a legjobb orvos; a sárga föld. Az mindent meggyógyít.

Júliusban megismerkedtem Hildával. Még együtt élt a családja, de a felnőttek között már másfél éve beállt a hadiállapot. Amikor Hilda

megtudta, hogy ugyan van jogosítványom, de nincs kocsim, azonnal följánlotta, hozzuk be az ő kocsiját. Milyen jó lenne, azzal mehetnék elé a vasútállomásra. Hevesen tiltakoztam, hogy ide, a kollégium elé hosszú távra be nem hozom más kocsiját. Nem tudom vállalni érte a felelősséget. Egyeseknek volt néhány szomorú tapasztalata ezzel kapcsolatban. Ahányszor előjött a javaslatával, annyiszor mondtam nemet. Utoljára Mikuláskor kísérletezett. A megszokott merev elutasítás helyett ezúttal – teljesen véletlenül – megkérdeztem:

– Milyen kocsid van?

– Mercedes. 1972-es, állólámpás.

– Ejha! Ezt már csak megnézem magamnak.

Másnap elmentem, és behoztam az autót. A gyönyörű kocsi láttán mégiscsak elcsábultam. Így Hildának tényleg könnyebb lett a közlekedés Pécsen, én meg hódolhattam ennek az erős szenvedélyemnek is. Nekem csak erős szenvedélyeim vannak. Igaz, egyre kevesebb.

1993 januárjában kaptam kézhez a Magyar Nemzeti Múzeum Deák-kötetét. Szép kiállítású könyv lett. Az év vége felé ezt a munkámat adtam be a főiskolai Nívódíj-pályázatra.

A röplabdában ismét eljutottunk az országos negyeddöntőig. Májusra meghívást kaptunk Hollandiába, egy nemzetközi diáktornára. Amikor telefonon megbeszéltük a részleteket, megkérdeztem: játszhatok-e? Örömmel töltött el az igenlő válasz. A B csoportban két nap alatt 12 mérkőzésünk volt. 36 csapatból csak hajszal híján szorultunk a harmadik helyre.

Június elején tartottuk az egy évvel elhalasztott harmincéves érettségi találkozónkat Veszprémben. Zsuzsáéknál szálltunk meg Hildával, és onnan nagyszerű kirándulásokat tettünk a Bakony ismert helyeire. Rövid időre elmentünk Cseténybe is. A találkozóval együtt az egész út lelki töltekezést jelentett számunkra. Az osztályból mind a 41-en végeztünk egyetemet vagy főiskolát. Szép arány.

Toyamából elindult egy fiatal festő, hogy európai tapasztalatokat gyűjtsön. Ha már Párizsban járt, gondolta, átruccan Budapestre is, ahol a nővére a Zeneakadémián tanult. Ő pedig a Képzőművészeti Főiskolán gazdagította ismereteit. Ott látta meg először Rékát. Egyre

sűrűsödtek a látogatások a főiskolán, majd áttevődtek otthonra is, hogy ezután nem sokkal végleg összekössék a sorsukat.

Mikor az első találkozásunk és bemutatkozásunk után gyakoroltam a nevét, kezdetben azt hittem, kitörik a nyelvem. Fukui Yusuke, Fukui Yusuke... Á, gondoltam magamban, jobb, ha lesz egy becsületes magyar neve is, mire Emese megnyugtatott, hogy már van: alias Fóka Gyula. Hallgat is rá. Szerencsés véletlen, hogy Réka tavasszal elnyert egy három hónapos japán ösztöndíjat, ahová már együtt utaztak el. Hazaérkezésük után nem sokkal megtartották az esküvőt.

A nyár jó részét Györkönyben töltöttem, hogy segítsek öcséméknek a nagydorogi töltőállomás építkezésén. Sohasem állt távol tőlem még az erős fizikai munka sem, de ezen a nyáron szokatlanul megviselt. Olybá tűnt, mintha ólmot kötöttek volna a végtagjaimra. Lélekben csak rugdostam odább a cammogó időt, teljék már gyorsabban. Este zuhantam be az ágyba, és minden átmenet nélkül mély álomba merültem. De ami a legrosszabb volt, hogy a nagy alvás ellenére fáradtan ébredtem. Olyan alvás után, amit hozzám hasonlóan, vagy azt fölülmúlva csak kevesen tudnak produkálni.

– Öreg, mi van veled? Rendben van minden? Vagy már ez is *anno*? – noszogattam magamat.

Ősszel megtudtam a jó hírt; unokám lesz. Izgalommal vegyes várakozás vette kezdetét nálam is. Alig győztem kívárni a nagy eseményt. Eltökéltem magamban, ha fiú lesz, hát én mindenféle – jó értelemben vett – csibészségre megtanítom, amit csak tudok. Márpedig az nem kevés! Mekkoraikat fogunk birkózni! Meg szalonházni együtt. (No, öreg, azért ezekre még kicsit várni kell.)

1994. február 7-én dél körül bevittem kocsival Rékákát a kórházba, és onnan mentem Vácra, tárgyalni. Már a 6-os főúton jöttem hazafelé Pécsre, mikor megszületett az általam oly régen várt kis unokám, Akira. A név japán jelentése: fényesség, bölcsesség. Nem a legtöbbször elnézhető nagyapai túlzás beszél belőlem, de már az első pillanattól kezdve illet is a fiúra.

Kimondhatatlan boldogság töltött el. Csak szálltam, repdestem ég és föld között. Alig győztem kívárni, hogy láthassam. Egyhetes korában vittük haza őket a kórházból. Otthon kézbe vettem Akirát.

Az első altatás feladata is rám hárult, amit ezer örömmel vállaltam. A vállamon feküdt. Egyenletes, apró lélegzetét beleszuszogta a fülembé. Számomra ennél nincs szebb zene. A nagyszülő–unoka közötti földöntúli szerelem varázsütésre, egy pillanat alatt a szívembe költözött. Hálát adtam Istennek, hogy megérhettem ezt a napot. Egy minden mást elsöprő érzést kaptam általa.

Gyanú és kétségek között

Február vége felé az eddigiekhez képest kicsit nagyobb figyelemmel fordultam a szervezetemben régen elindult folyamatok felé. A legkülönfélébb dolgok jutottak eszembe közben, míg emlékezetemben az enyémhez hasonló esetek után kutattam. Már régóta tudtam magamról, hogy baj van. Erről nem lehetett nem tudni. A sokat rettegett fájdalom sokszor jótékony is egyben, hiszen jelzi a bajt. Megint más, hogy az én fájdalomküszöböm jóval magasabb az átlagénál, ami most inkább hátrányos volt számomra, mintsem hasznos. Csak a magamfajta címeres marha – utólag nézvést ez még enyhe kifejezés! –, az nem akar tudomást venni az egészeiről. Pedig tisztában voltam azzal is, hogy ez nem az az eset, amikor magától rendbe jön minden. Ennyire tudatlanka nem voltam. Ennek ellenére tologattam, csak tologattam a magamnak néha kiszabott, de sokadik elhalasztott határidőt.

Néha ránéztem e furcsa mérkőzésem képzeletbeli sakkorájának nagymutatójára, hogy annak hegye mennyire birizgálja már a zászlót, a 12. óra fölé felfüggesztett kis piros nyilat. Mert ha az leesik, és az ellenfélnek van mattot adó figurája (akárcsak egy szélső gyalog, függetlenül attól, hogy bevihető lenne-e, vagy sem) vége a játszmánynak, a parti elveszett.

Bevallom, az is nehéz elhatározás, mire az ember rászánja magát a következő lépésre. Pedig még a napok is számítanak, nemhogy az évek! Én már akkorra több mint két évig nem fordultam orvoshoz. Közben mennyi tépelődés, találgatás. Mindez komor kétségek és

vágyálmok között, nappalok és éjszakák hosszú-hosszú során át. Vívódás, vergődés és nagy-nagy lelki és jóval kisebb testi gyötrelem heteken és hónapokon keresztül.

1994. február 28-án a Kossuth Rádió éjszakai adásában éppen az engem is érintő esetekről volt szó egész éjszaka. A fiatal professzor a rádióban készséggel és végtelen türelemmel válaszolt minden kérdésre. De válaszainak végén ott a biztató, már-már parancsoló refrén: tessék orvoshoz menni!!!

Vége volt a műsornak, elzártam a rádiót. Fundálgattam a sötétben a frissen hallottakon és a világ folyásán, s ahogy szobám ablakán kitekintettem a csillagos égre, a fülemben egyre vissza-visszacsengett az intelm: tessék orvoshoz menni!!!

Másnap megkerestem a főiskola orvosát. Dr. Lomb Dénes szívélyesen fogadott. Már több mint tíz éve ismertük egymást, de orvos-páciens viszonylatban most találkoztunk először. Ma már nagyot derülök a számomra akkor legfontosabb kérdésem, mert azt tudakoltam tőle először, hogy kényesebb vizsgálatkor vajon hol tartózkodik a nővér? – Ó, Istenem! Ezt a naivitást! Miután számomra megnyugtató választ kaptam, és az akkor legégetőbbnek hitt problémám megoldódni látszott, végképpen elszántam magam. Ő megvizsgált és sűrű fejszóválások közepette azonnal elküldött a szakrendelőbe. Innentől kezdve felgyorsultak az események. A lélektani tűzkeresztségen is átestem egy kedves nővér jóvoltából. Nyílt a rendelő ajtaja, ő kilépett, mi meg azonnal körbevettük öten-hatan: férfiak, nők, vegyesen. Átnyújtottam neki a beutalómat, amit, úgy látszik, első nekifutásra egy kicsit nehezebben olvasott el, ezért a biztonság kedvéért hangosan nekem szegezte a kérdést:

– Vese?

– Nem, here!

Mit mondjak, egy világ omlott össze bennem, amíg a választ a plénum előtt nagy nehezen kinyögtem. Két év minden féltve őrzött intimitása pókhálóként foszlott szerteszét abban a pillanatban. Visszatekintve még hálás is vagyok a nővérnek, mert bár kicsit váratlanul, kicsit drasztikusan, de mégis ő adta meg a lélektani kezdő-

rúgást, hogy ilyen dolgokban nem a szemérmesség, hanem az egészség a legfontosabb.

A rendelőben szinte egyszerre lepödtünk meg az urológus főorvossal. Dr. Kincses István azon, amit a vérem számítógépes elemzése mutatott, én meg – az arcát figyelve. Ha a 40 szempont szerint vizsgált vérnél az eredmények a normálértékek alsó és felső határán kívülre estek, a számítógép odatett a sor végére három felkiáltójelet. Nekem hét ilyen eltérést produkált a vérem. Egyik-másik máig megmaradt bennem. Normálérték-határok mondjuk 1,00 – 8,40 között. Az enyém meg 187,50-dal döngetett, a másikinál 1,00 – 8,70 helyett 134,30. Ezek még laikusok számára is beszédes eltérések. No most: 7 hasonlót láttam a lapomon, ennyit azért már jegyeznek a piacon. Tüstént láttam, hogy nem rózsás a helyzetem. Én meg itt csak dolgozom, röplabdázom heti két edzéssel, a kedvesemmel is jól megvagyunk, megy bőszen a sakkozás, a gitározás, közben meg... Ady szavaival⁵¹: „Még magasról nézvést...” – Még jó, hogy élek egyáltalán.

Innentől kezdve elkapott a gépszíj. Tehetetlenül sodródtam a zord és számomra fenyegető eseményekkel. Nem volt se megállás, sem apelláta. A főorvossal megbeszéltük, hogy március 12-én, a szombatra eltolt munkanapon lesz a műtét, amit ő végez majd el. 11-én kellett felvételre jelentkeznem az Urológiai Klinikán.

Az előzetes vizsgálat után szinte azonnal előjegyeztek műtétre. Még gondoltam is, hogy hova ez a nagy rohanás? Nehogy már elkapkodják! Azért, mert születésünkkor általában kettő van belőle, még nem kell elsietni! Hiszen egészséges vagyok, nem emlékszem rá, hogy mikor voltam utoljára beteg, mikor volt utoljára gyógyszer a számban. Hiszen most sincs nekem semmi bajom az égarda egy világon! Jó, hát fáj egy kicsit, inkább csak érzékeny, de ettől eltekintve igazán semmiség az egész. Nem kell ebből nagy ügyet csinálni, dohogtam magamban.

⁵¹ Ady Endre: Ülj törvényt, Werbőczi.

Ahogy közeledett a bevonulás határideje, egyre többet foglalkoztatott minden fölmerült kérdés. Hát mi van velem? Senki nem mond semmit, ha kérdezek, csak ködösítenek. Pedig ők jóval többet tudnak erről. Akkor miért nem mondanak valamit?

– Ne türelmetlenkedj, Öreg, csitítom magamat, majd te is megtudod időben azt, ami ebből rád tartozik. Ez a legrosszabb időszak, a bizonytalanság és a várakozás. Belül meg egyre zuhognak a kérdések, és nem tudsz felelni rájuk önmagadnak. Ahogy a kétségek érlelődnek benned, úgy fordulsz egyre inkább befelé. Távolodik a világ és a vele összekötő szálak is egyre vékonyodnak. Ami tegnap még égetően fontos volt számodra, mára semmiség lesz. Furcsa szerzet az emberi agy. Ha egy dologra koncentrálsz az ember, ez megy egy ideig, de azt képtelen megakadályozni, hogy más tíz meg tíz gondolat fölbukkanjon, amivel éppen nem is akar foglalkozni.

Következik egy ultrahangos vizsgálat és egy CT⁵². Bár nyilván nem nekem írták, azért alaposan áttanulmányozom a leleteket. Kártyások bizonyára ismerik a mondást: – Egy röpke pillantás az ellenfél lapjába a legszebb örömök közé tartozik! De ez most egészen más zsuga! Ráadásul itt nem babra megy a játék. Több 2–2,5 cm átmérőjű daganatot jeleznek a herén és a hasi nyirokdúcokon. – Nono! Már ott is? Hiszen akkor képletesen ugyan, de: az oroszok már a spájzban vannak! Mit tehet ilyenkor a tizedes... Meg a többiek?

Hát ebből elég! Lajos Attila barátom mondta, hogy: akkor most *styloszt* váltunk. Egy bükfürdői sakkos cimborám meg: – Ni csak! Ő itt kombinál, én meg ott támadok. Az én egyik jelmondatom pedig: – Fel a fejjel, amíg van! – Kapd össze magad, Öreg, mert ilyen rendezetlenül még csatát sem lehet nyerni, nemhogy háborút!

Ott üldögélek az Urológiai Klinikán, ismételt vizsgálatra és felvételre várva. Rengeteg minden kavarg bennem. Az már nem nagyon, hogy mi a csuda lehet ez, hiszen némiképpen konyítottam hozzá. De más a sejtés, és megint más a bizonyosság. Tudtam, sok jóra nem számíthatok.

⁵² Számítógépes rétegvizsgálat.

A kivizsgálásra hosszan kell várakoznom. Ez kapóra jön, mert rendezem a gondolataimat. Azon morfondírozom, hogy a több mint kétéves várakozásomat nem fogom bevallani, mert akkor nagyot kapok a fejemre – teljes joggal. Ilyet tényleg nem szabad tenni!

– Igen? Elhallgatni a saját hülyeségedet, azt szabad? Jól tudod, hogy a tények elhallgatásával csak magadnak ártasz. Mire mész vele?

– A patológusoknál semmire. De ha nem tévedek, jelenleg még csak a sebészekhez igyekszem. Későn, nem későn, most már azon nem lehet változtatni. (A mondás szerint a sebészek nem tudnak semmit, de mindent megcsinálnak. A belgyógyászok mindent tudnak, de nem csinálnak semmit. A patológusok mindent tudnak, mindent meg is csinálnak – de már későn. Persze, ez sem igaz egészen, bár tréfának aranyos. Mint ahogy a következő is. Sír felirat a temetőben: Itt nyugszik a falu orvosa, körülötte pedig – akiket gyógyított. Való igaz, míg az orvosok sikereit az édig magasztalják, kudarcikat eltakarja a föld. Ha már itt tartok, nem állhatom meg, hogy el ne meséljem a falusi kántor esetét, akit a falu papja, orvosa és patikusa minden egyes tarokkpartin legyőz. A gyógyszerész még ráadásul cukkolja is. A kántor keresi a visszavágás lehetőségét, s mint tudjuk; ami késik, az jön. A következő temetési menetet kis kerülővel odavezeti a gyógyszertár elé, és ott zendít rá dörgő basszusával az ily című zsoltárra: *Halál ellen nincs orvosság...*)

Míg az előbbi hangulat hatása alatt szépen elvagyok magamban, alig hallom meg, hogy szólítanak. Dr. Pusztai Csaba veszi föl az adataimat, majd kérdez. Részletes, szinte mindenre kiterjedő kérdéseire legjobb tudásom szerint válaszolok. Kissé hosszúvá nyúlik a felvétel, mert bár betegségem – a kifejezett gyermekbetegségeket kivéve – nem volt, sérülésem viszont annál több. Testtájak szerint sorolom, módszeresen.

Szóltam a kollégáknak a munkahelyemen és a kollégiumban, hogy mibe keveredtem, és mi várható. Akkor még úgy számoltam a menetrendet, hogy 12-én szombaton műtét, 15-én hazajövök, és 16-án már dolgozom. Egész életemben ritkán tévedtem ekkorát. A másik baj az volt, hogy ezt a legkomolyabban vettem. De a legnagyobb baj az volt, hogy ezt meg is mondtam a felvételt végző fiatal orvosnak.

Kiábrándított: hogy mit képelek én, hiszen a műtét után jön Budapesten a Kékgolyó utcában a kemoterápia, ami csak önmagában is több hónapot vesz igénybe, meg ha szükséges, akkor...

No, itt azért álljon meg a fáklyásmenet egy pillanatra, gondoltam magamban. Jó, hogy azt nem mondja nekem, hogy új cipőt már ne vegyek, mert a meglévőket sem lesz időm elkoptatni. (Van erre egy másik mondás is. A vizsgálat után az orvos odafordul a pácienshez:

– Uram, olvasta ön Tolsztojtól a *Háború és béke* című regényt?

– Nem.

– Milyen kár. Hát kérem, most már ne is fogjon hozzá, mert úgysem ér a végére.)

És mi az, hogy utána következik a kemoterápia? A Kékgolyó utcáról régebben is ismertem annyit, hogy ott van az Országos Onkológiai Intézet. (A Kékgolyót kissé morbid humorommal stílusosan átkereszteltem Kétgolyóra. Már csak a később esetleg jelentkező nosztalgia kedvéért is.) Nem a *Lenni, vagy nem lenni* hamleti kérdés foglalkoztatott, mert ez akkor még föl sem merült bennem, hanem az, hogy mi lesz a béke frontján az ellenséggel; a szépnemmel? Hiszen még nagyon korai lenne a búcsú a fegyverektől (Hemingway után szabadon). És az meg mi, hogy a műtétek után hónapokig tartó kemoterápia? Öreg, itt vagy viccelnek veled, vagy tényleg nagyon komoly baj van. Na már most, matézis következik. Kizárásos alapon: mivel az elsőt még csak nem is föltételezhetem komoly emberekről, ebből egyenesen következik, hogy az előző mondat utóbbi része lehet az igaz: tényleg nagyon komoly baj van. Akkor pedig nincs más hátra, mint: előre. Ha harc, legyen harc! Kard ki, kard! Vagy csak úgy, szabadkézzel: birokra!

Azzal köszöntünk el az orvossal egymástól, hogy 12-én reggel 7-re legyek ott, mert délelőtt operálnak.

Eljött a bevonulás előtti utolsó estém otthon. Ideje összeszednem a kis pakkomat. Hanem ami a legfontosabb; még inkább ideje összeszednem magamat. Belülről. Ki kell dolgoznom egy olyan stratégiát, ami a lehető legjobban segít a váratlanul fölmerülő kérdések megoldásában. Csokorba kell szednem azokat a tulajdonságaimat,

amik a nehezebb helyzetekben is bevethetők. Gondoskodni kell a tartalékütegekről is, ami nálam néhány szál kolbászt jelentett.

Amikor már elcsendesült a környék, sötét szobából kinézek az aludni készülő város egy részére. Élesedik a kép; a fokozatos távoldásom minden hétköznapi dologtól. Most jobban állom saját kérdéseim özönét. Szóval, már a nyirokcsomókban is...? Pedig onnan már nem kell sok... Újabb áttételek alakulhatnak ki, vagy éppenséggel, ha a daganatos sejtek elérik a véráramot, ott van vége(m). – Ez már versenyfutás az életért. Nos, ki lesz a gyorsabb? Nem szabad feladni! Eszem ágában sincs.

A klinikán

Reggel bepakoltam a holmimat Hilda kocsijába, aztán indulás a klinikára! Hallatlan nagy nyugalom szállt meg. Azt mondtam magamban, hogy innentől az események nagy része már nem rajtam múlik. A Jóisten dönt, az orvosok is teszik a dolgukat, míg nekem alig marad néhány feladat: a feltétlen bizalom, a kitartás és a jókedv. (Ha, ha, ha... Még hogy jókedv? Ilyenkor? – De miért ne?! Hiszen az is engem segít. Sőt még csak az segít igazán! A II. világháború egyik híres német tábornoka, von Manstein vezértábornagy, a Déli Hadseregcsoport parancsnoka szó szerint így kezdte a Sztálingrád bekerítése utáni átfogó elemzését: Uraim, a helyzet szar, de nem reménytelen. Szemtől szemben a tényekkel. Ez kell! Minden önáltatás nélkül.)

Eljött a cselekvés ideje. Végre vége lesz az idegtépő találynak, a várakozásnak és a tétlenségnek, mert ez a legrosszabb. A szokásos kórházi felszerelésen kívül velem voltak állandó csodafegyvereim: nyolc szál kolbász, a dohányom a pipákkal, a sakk, egy pakli kártya és az elektromos gitár az erősítővel. Ennyi munícióval el lehet tengődni egy darabig. A klinika közelében parkolok, aztán veszek egy nagy lélegzetet, és belépek az épületbe.

A nővérek megmondták a nyolcágas kórtermem és az ágyam számát. Így lettem én a III/4-es, a szobán belül elkötelezett bal oldali, közvetlenül az ablak mellett. Mikor beléptem, alig láttam a sok fehér köpenytől. Éppen nagyvizit volt. Két adjunktus mindjárt kérdőre vont.

– Hát maga hol volt eddig?

– Én a megbeszéltek szerint érkeztem.

– Igyekezzen, mert 8-kor műtét! – azzal elvonultak.

A szobatársak érdeklődve figyeltek. A kölcsönös bemutatkozás és kézfogás után a nálam fiatalabbaknak följánlottam a pertut. Elkezdtem a kocsiból fölhozni a holmimat. Már éppen készülnek a további fordulóra, jön vissza az egyik adjunktus.

– Úgy döntöttünk, hogy utcáról még sem műtünk. Az ünnepek utánra, 16-ára halasztjuk a műtétet. 15-én este 7-re kérem bevonulni.

– Igen. De ha most elmarad az operáció, akkor én máris indulok Budapestre, unokázni.

Előbb még bepakoltam mindent, amit nem akartam magammal vinni az útra. A gitáromat beállítottam a sarokba, és letakartam egy nagyobb törölközővel. Az erősítőt az ágy alatt helyeztem el. Még beszélgettünk egy órácskát mindannyian, közösen, azután irány a 6-os főút, Budapest, az én kis unokám és a többiek.

– Mi újság? – kérdezte Emese, mikor váratlanul betoppantam.

– Újság? No, az most van bőven.

Elmeséltem szép sorjában mindent. Mikor mondtam, hogy 16-án lesz a műtét, Réka fölkelt a helyéről, odajött hozzám, átölelt, és adott két puszit. Marci ugyanúgy.

– Atyus, ne ijesztgess bennünket! Jó hírt mondjál!

– Mondom azt is, ugyanerről: még operálható. Csak nézőpont kérdése, hogy a rossz hírről hogyan mondjunk jót. De ha eddig eljut az ember, sok mindent a maga javára fordíthat. Az már fél siker.

A gyerekek kinyilvánított aggodása rengeteget jelentett számomra. Amennyit csak lehetett, együtt voltam velük. Akirával is. Gyönyörű baba volt, és szépen fejlődött. A távoli nagyszülők a küldött fényképek alapján reklamálták, hogy Akirának nincsenek is japános vonásai.

– Már hogyan lennének! Ezen a képen teljesen úgy néz ki, mint a másik nagyanyja, Toshiko, csak nincs rajta szemüveg – dödögtem az ellenvéleményt. 15-ig gyorsan elrepült az idő.

Hazafelé Paksnál elkanyarodtam Györkönybe. Gyuriékkel is megbeszélgettük a várható közeljövőt, majd Laci fiúkkal együtt, aki Pécsen tanult a jogon és a történelem szakon, elindultunk Pécsre. (Gyuriék három gyermeke közül Rita jogot végzett, Balázs később szintén történelem szakos lett. A családban így erős volt a történelem iránti érdeklődés. Laci barátja egyszer böngészgette a sűrűn megpakolt hosszú könyvespolcokat, majd megjegyezte: Ha nem lett volna a II. világháború, alig lenne könyvetek.)

Pontban este 7-kor bevonultam a klinikára. Sokáig beszélgettünk, miközben még rakosgattam kis csomagjaimat. Mindent a helyére tettem, a kolbászt a két ablak közé. Megszólalt a III/6-os barátom, Orsós István:

– Laci bácsi, kérlek tisztelettel, ne rakjál semmit a két ablak közé, mert ha a főnövér észreveszi, olyan patáliát csap, amelyet már régen láttál. Nagyon szigorú.

A nővérkuckónál rátaláltam a főnövérré. Szóba elegyedtünk, elmondtam néhány viccet, és attól kezdve nála nyert ügyem volt.

– Képzeld, Pistám, a főnövér szerint a kolbász maradhat a helyén, az ablakban.

– Laci bácsi, akkor te kész varázsló vagy.

– Á, csak másodállásban – mondtam az álszerű szöveget.

A műtét előtt kötelező esti koktéloom förtelmes ízét alig győztem ellensúlyozni egy szép szál kolbással. Kellestem a hasznossal: némiképpen az éhségemet is elcsaptam vele. Nahát, hogy itt milyen kedvesek a nővérek. Mindegyiktől kapok valamit. Az egyiktől koktélt (de még milyet! Brrr!), a másiktól bogókat.

– Hát ezek mire valók?

– Nyugtató és fájdalomcsillapító, tessék bevenni.

Elfogadtam ugyan, de nem vettem be egyiket sem. Miért is szedtem volna be gyógyszert, hiszen teljesen nyugodt voltam, az alvókám meg világszabadalom is lehetne. Az éjjeliszekrényem fiókjába tettem a gyógyszereket, és fél perc múlva el is felejtettem azokat.

Ezután még egy kis gitározás és közös éneklés következett. Mindezt szigorúan halkan, hogy másokat ne zavarjunk. Erre nagyon ügyeltem. Alig szűrődött ki egy kevés hang a folyosóra. A közös programot beszélgetéssel zártuk, majd elaludtunk.

16-án, szerdán, kora reggel gyors egymásutánban két trauma ért. Az egyik az, hogy fölébresztettek. Ez nagyon nem esett jól. Nem is szép dolog fölébreszteni az alvó oroszlánt. Adott esetben veszélyes is lehet. A másik attak meg a hajnali beöntés. (Ó, milyen líraian hangzik ezzel az időhatározós jelzővel, pedig egyáltalán nem az.) A műtősfü következett a borotvájával. Csak egy rövidebb tömet pipára jutott időm a társalgóban, mert már jöttek is értem. Csatlakozásom volt a gurulós ágyra, hogy a III/4-es helyen gyors átöltözéssel és átszállással elinduljunk a műtőhöz. Laza integetés a szobatársaknak, majd kitérült előttem – ha nem is annyira szép és nem is annyira új, mint Huxleynél, mindenesetre – egy másik világ.

Beszúrták az érzéstelenítőt a gerincoszlop csigolyái közé, majd pillanatok alatt fölszereltek mindenfélével. Tú be, cső ki, csipesz az ujjamra, egy vezeték itt, a másik ott. Megérkezett a stáb orvosi kara. A főorvos megkért, hogy próbáljam mozgatni a lábfejemet és a lábujjaimat. Ez már nem ment.

– Akkor lássunk hozzá!

Fogta a szikét, belém döfte, és ugyanazon határozott mozdulattal meghúzta vagy 15 centiméter hosszán. Abban a pillanatban éles fájdalom hasított belém. Összerándultam és felhördültem.

– Hüha, érzi a beteg! – figyelmeztette a többieket az egyik orvos.

Akkor eldöntöttek, hogy ők is *styloszt* váltnak. Az arcomra rakták a maszkot, és megkértek, hogy hangosan számoljak. Nyo-nyo-nyolcig eljutottam, aztán se kép, se hang. A kis helyemen ébredtem föl. Körülvettek a többiek. Kérdezték, milyen volt. Az altatás miatt csak a maszkig követhettem az eseményeket. Ahogy az ágyamban feküdtem, nyugalomban, egyáltalán nem fájt.

Megjelent a főnővér-helyettes, hogy ellenőrizze a mai napon műtöttöket. Szóltam neki:

– Baj van, Mártika.

Aggódva nézett rám.

– Hogy fogok én pipázni, mikor ki sem szabad mennem. Mi az, hogy nem szabad? Az a kisebbik baj. A nagyobb az, hogy nem is tudok.

– Ó, azt megoldjuk. Na, uraim, kit zavar, ha Laci bácsi rágyújt egy pipára?

Mindenki készségesen és szolidárisan beleegyezett. Végre rágyújthattam. Az ablak felé húzott a légáramlat, ami a pici füstöt azonnal kivitte. Meg sem álltam a második pipáig. Így mindjárt más az élet! A mennyei élvezet után most már jöhetnek az egyszerűbb földi dolgok.

Hárman voltunk a szobában friss műtétesek. Persze, nekünk volt a legnagyobb szánk, mikor ugrattuk Bea nővért, hogy este már focimeccset nézünk a társalgóban. Annyira komolyan vette szegény, hogy majdnem elsírta magát.

– Én nem bánom – fakadt ki végül – tőlem mindenki oda megy, ahová akar.

– Megyünk is! Még hozzá ilyen sorrendben: előbb a meccsre, aztán a lányokhoz.

Persze, persze, csak a kispofánk volt nagy, délután még meg sem tudtunk mozdulni. A legapróbb fordulásra is belém nyilallt a fájdalom.

– Uraim, könnyen lehet, úgy alakul az esténk, hogy se foci, se lányok. Sajnálattal közlöm; a ma esti koncert ismert okok miatt elmarad. Hanem a pipát nem hagyom el. Az teljesen más kategória.

Este, mikor már mindenki aludt, elindultam pipázni. Tényleg nem volt egyszerű. Először volt ekkora vágás rajtam. Nem hittem volna, hogy ez a momentum ilyen nagy változást képes előidézni. De kénytelen voltam magamon megtapasztalni. Még azt is meg kellett terveznem, hogyan csúszzak le az ágyról. Most szó szerint a kis lépések taktikáját kellett alkalmaznom. Hosszú küzdelmek árán végre eljutottam a társalgóig. Csak néhány bodor füstpamacsig tartott a műélvezetem, mikor hirtelen forróságot éreztem a tarkóm táján, és megszédültem. Hoppá, ennek fele sem tréfa! Nyomás vissza a bázisra!

A reggeli kötözésnél tudtam meg, hogy 13 öltéses vágást kaptam. Délelőtt már pezsgő élet volt a társalgóban. Kártya, sakk és beszélgetés. Mi, friss műtétesek is egyre hosszabb időt töltöttünk kint, de vissza-visszajártunk az ágyunkhoz, hogy vízszintben is pihenjünk egy keveset. A járásunk ugyan nem az a kimondottan délceg, de ki bánta. Elvégre nem díszszemlén voltunk, hanem a klinikán. A fő dolog, hogy már tudtunk közlekedni. Milyen nagy vívmánynak számítanak idebent olyan hétköznapi, legapróbb dolgok, amikre normális esetben oda se figyelünk, észre sem vesszük azokat. Aki előbbre jár, mint a másik, *a nap hőse* kitüntető címet nyeri el.

A csapatunk igen rövid idő alatt összekovácsolódott. A kórteremben és a társalgóban egyaránt. Az esti vizit utáni közös éneklés, a véget alig érő beszélgetések és viták, mások megismerése, a viccelődések, és maga az a tény, hogy mindannyiunk – egyébként másokétól eltérő – sorsa itt találkozott, és együtt voltunk a III/1–8, már a harmadik napon azt az érzést keltette bennünk, mintha évek óta ismertük volna egymást.

Csütörtök estére már nagyon fickós voltam. Pénteken igyekeztem minél többet mozogni. Szombaton reggel új kötést kaptam. Ezután felöltöztem, és elegánsan kísértáltam a klinikáról. Az elején nem adtam le a ruhámat, utána meg nem kérte senki. Ez hallatlan előnyt jelentett a későbbiek során is. A kocsival odakanyarodtam a vasútállomáshoz. Befutott Hilda vonata, ahogy elneveztem; a mohácsi álom-expressz. Végre újra otthon voltam, a megszokott és megszerezett 201-esben. Hilda sok finomságot hozott. De most nem az ennivalóra fáj a fogam. A részletes élménybeszámoló után egyre meggyőzőbben biztattam Hildát, ünnepeljük meg a magunk módján is, hogy ilyen simán túl vagyok az egész hercehurcán. De ő hevesen tiltakozott.

– Mit képzelsz?! Még nincs három napja, hogy műtöttek.

– Na és? Milyen összefüggést látsz a kettő között? Az akkor volt, most meg ez – lenne, ha...

– Szó sem lehet róla. Szétmegy a varrat, fölszakad a seb és rosszul leszel.

Aggódása közben elsírta magát. Végül csak győzött az én mércém szerinti józan ész, és hogyan, hogy se, pillanatok alatt egy fergeteges csata kellős közepén találtuk magunkat.

– Látod, a gyógyulás legjobb és legbiztosabb útja. Ezt kéne fölírni mindenkinek, nem ám a rahedli gyógyszert, amit marékszámra kapdoválnak befelé az emberek, ha kell, ha nem! És most van egy újabb ötletem. Egy közmondás szerint ismétlés a tudás szülőanyja.

Az evésre már alig maradt időnk. Elvittem Hildát az állomásra, aztán onnan vissza a klinikára. Gyorsan bebújtam az ágyba. Éppen jókor, mert jött az esti vizit.

– Hogy van?

– Köszönöm jól.

Csak magamban folytattam a párbeszéd rám eső részét: Hajaj! De még milyen jól! Ha te azt tudnád! Pláne, ha még azt is, hogy mitől!

Hétfőn délelőtt hárman beszélgettünk a folyosó egyik zugában. Dr. Kincses István, a műtétet végző főorvos, dr. Szántó Árpád tanársegéd, mint osztályos orvos és én. Alig kezdtük el, máris rátértünk a főcsapásra. Előjöttek a sikamlós viccek és a jobb esetek. Elmeséltem, hogy egyik híres nyelvészünk a 80. születésnapján így nosztalgizott, mikor ők is a témánál voltak: Hát igen. Gyermekkorunkban azt hittük, hogy csak pisilésre alkalmas. Ma már tudjuk. – Következett részemről egy anatómiai kérdés: hol van a nőknek a vakbele? És mielőtt a két orvos szakszerűen válaszolt volna, gyorsan elkanyarítottam, és sajátos szempontú meghatározást adtam: mindjárt, ahogy bemegyünk, balra. A viccek közben önkéntelenül is, kaján mosollyal arcomon elszóltam magam.

– Ejha, nekem is milyen jól esett szombaton.

Mikor a főorvos rádöbrent az összefüggésre, azonnal nekem rontott.

– Mit művelt maga?

– Hát... Most már utána vagyunk, bevallhatom... Igen... De azt is meg kell mondanom, hogy nagyon jól esett.

– Ember, hát mit képzelsz maga?

– Egy pillanat, főorvos úr! Még mielőtt a fejemet venné. Az a helyzet, hogy volt kivel, volt mivel, volt hol, hát akkor miért ne? Különben is, nem tiltotta senki.

– Nekem eszembe se jutott, hogy maga netán ilyesmire fog vetemedni.

– Látja, főorvos úr, ez a szép az emberekben, hogy ennyire különböznek egymástól, mert nekem meg akkor pont ez és csakis ez jutott az eszembe.

– És ha elszakadtak volna a varratok?

– Semmi bajuk nem volt azoknak. Nekem se. Sőt. De főorvos úr! Így bízik a saját varrataiban?

A főorvos – belátva, hogy javíthatatlan vagyok – ezen a ponton föladta. Haragja elszállt, mosolyogva csóválta a fejét, legyintett egyet, és otthagytott bennünket. Mi még társalogtunk az osztályos orvossal. Ő minden fönntartás nélkül elismerte a világ legjobb gyógymódját. Bár nincs szabadalmaztatva, de nincs is szükség a procedúrára, mert ez is olyan dolog az emberiség történetében, amit az idők során önmaga igazol mindenki előtt. Nemes egyszerűséggel: axióma. Sapiienti sat⁵³.

Kedden kiszedték a varratokat, szerdán este röplabdaedzés a Pollackon. Hiába, a klinika szigorú rendjéhez képest nekem is megvolt a magam szigorú rendje, és ha a kettő ütközött, akkor én – ha csak tehettem – a sajátomhoz húztam.

Vizit után gyorsan öltözködni kezdtem. Orsós Pista azonnal lecsapott rám.

– Laci bácsi, már megint hova készülsz?

– Megyek testápolásra.

– Egy pillanatig nem tudsz nyugton maradni.

– Pistám, már az ókori görögök is megmondták, hogy panta rhei: minden folyik. Azaz, a világon minden örökös mozgásban van. Hát miért pont én maradjak ki belőle? És miért pont most?

– Laci bácsi, te javíthatatlan vagy.

⁵³ A bölcsnek elegendő.

– Öregem, nálam majd akkor kezdődnek az igazi bajok, ha megjavulok. Uraim, sajnos a ma esti koncert elmarad. Ígérem, vigaszdíjként holnap lesz ráadás. Bár abban sem vagyok biztos, hogy ez osztatlan örömet okoz. De sebjaj! Ha valaki keres, mondjátok meg, hogy szabadnapos vagyok. Még este visszajövök. Addig is minden jót mindenkinek.

Ritkán esett olyan jól az edzés, mint azon az estén. Megkönnyeb-bülten repdestem, és jól sikerültek az ütések is. A többiek nagyot néztek. Csak a végén árultam el nekik, hogy ma egy hete volt a műtétem.

Apropó, hát mi a fenét keresek még itt, a klinikán? Át kéne adnom a helyemet azoknak, akik tényleg rászorultak. Már nagyon mennék haza. Majd holnap kifagगतom őket, milyen a csillagok állása az ügyemet tekintve?

Már csak négyen maradtunk abból az összetételből, ami az érkezésemkor volt. Az idő hozta magával, hogy törzstagnak számítottam. Ebben messze elsőként Orsós István vitte el a pálmát, akit évek óta több mindennel kezeltek. Hosszabb-rövidebb távra időnként haza mehetett. Nagyon összebarátkoztunk. Szakmáját tekintve vízvezeték-és gázszerelő volt. Több hangszeren játszott, amíg tönkre nem mentek az ízületei. Régebben készítettek egy kazettát is, amin szép, általam még soha nem hallott cigány népdalokat adtak elő – művészi kivitelben.

Egy hétfői nap reggelén megjelent az ajtóban egy magas, szikár ember. Bemutatkozott, és elfoglalta a kijelölt 1-es ágyat. Meglehetősen szótlan volt kezdetben. Talán a másnapi műtétje foglalkoztatta. Hogy mással is lekösse magát, hanyatt fekvé olvasott az ágyán. Mikor mentem sakkozni, megpillantottam könyve külső borítóját: *Vadászrepülők*. Ehhez a könyvhöz nekem is volt szerencsém. A II. világháborús eseményekről szólt. Ó, lesz itt közös téma!

Visszafelé jövet észrevettem, hogy Tóth Kázmér gondolataiba merülve egyedül üldögel a folyosó padján. Letelepdedtem mellé.

– Láttam, mit olvas. Nagyon érdekes. Én is olvastam. Viszont vagy húsz éve volt a kezemben egy akkor tiltottnak számító régi könyv. Vitéz dr. Hefthy Frigyes, az I. világháború leghíresebb magyar

pilótája írta. (A háború végeztével rendezetten, kötelékben repültek haza. Továbbra is együtt maradtak. A tanácsköztársaság idején Szamuely Tibor magához rendelte. A közöttük kirobbant nézeteltérést a hírhedt tömeggyilkos a szokásos módon akarta megoldani. Fölkapott az asztalról egy pálcát, kettétörte, és kimondta a halálos ítéletet. Kacagás volt rá a válasz. A teremben megdermedt a levegő.)

– Idefigyeljen, jóember! Maga akar engem kivégeztetni? Megbeszéltem az enyéimmal, ha fél órán belül nem leszek közöttük, fölszállnak, és magát a levegőbe röpitik ezzel az egész kócerájjal együtt. Ugye, minden világos? Lehet választani – azzal fogta magát, és az elképedt Lenin-fiúk sorfala között katonás léptekkel távozott.)

Szomszédomnak a név hallatán azonnal fölcshellant a szeme. Frici bácsi így, Frici bácsi úgy, ettől kezdve egyik történet a másikat követte. Kiderült, hogy a vadászrepülőknél együtt szolgált az ifjabb Frigyesssel. A beszélgetés során szinte észre sem vettük, hogy mikor tértünk át a tegeződésre. Rengeteg közös ismerős neve bukkant föl abból a korból, azzal a különbséggel, hogy ő sokukat ismerte személyesen, míg én csak a könyvekből.

Néhány nap múlva odajött az ágyamhoz.

– Lacikám, látom, hogy mennyire szeretsz sakkozni és pipázni, ezért fogadd el tőlem szerény ajándékomat. – Azzal átnyújtott egy szép kis sakk-készletet és két pipát. – Tudod, gyerekkoromban nagyon szegények voltunk. Megláttam egy trafik kirakatában ezt a sakkot, és annyira megtetszett, hogy hónapokig gyűjtöttem rá a pénzt, hogy karácsonyra megvehessem. Azért adom neked emlékül, mert úgy látom, nálad mindegyiknek jobb helye lesz.

– Kazi bácsi, nem is tudom, hogyan köszönjem meg neked. Ígérem, vigyázni fogok rájuk.

Egyik délután a nővérek azon tanakodtak, hogyan jutnak el minél előbb a Rigóder étterembe, mert a klinika összes dolgozójának – az ügyeletet kivéve – szerveztek egy bulit. Két fordulóval járultam hozzá a sikerhez. A klinikáról indulókat elvittem kocsival, hogy gyorsabban és kényelmesebben érkezzenek meg, mintha busszal mentek volna.

I. Rák

Néhány napra rá dr. Farkas László adjunktus tartotta az esti vizitet. A szokásos kérdés (Hogy van?) és felelet (Köszönöm jól.) után még hozzátette:

– Hát kérem, megjött a szövettani eredmény, úgyhogy tessék felkészülni a nagyműtetre! – azzal otthagyt, mielőtt bármit kérdezhettem volna.

Hohó, nem úgy van ám az egészen! Milyen nagyműtét? És mi a szövettani vizsgálat eredménye? Már megint megy a ködösítés? Nem ártana, ha ezt egy kicsit bővebben is kifejtené, ha részletesebben megháynánk-vetnénk ezeket a dolgokat. A folyosón megvártam.

– Ha véget ér a vizit, szeretnék beszélni adjunktus úrral.

A vizit véget ért, az adjunktus úr sehol. Kérésemre a nővér megpróbálta elérni őt több helyütt a házi vonalon, ám a keresés eredménytelen volt.

– Így is jó – gondoltam magamban. Leültem a nővérkuckó elé. Központi hely, előbb-utóbb csak találkozunk. Számításom elég sokára, de bevált.

– Adjunktus úr, szeretnék bővebbet tudni arról, most hogyan is állunk? Mi a szövettani eredmény? Mi az a nagyműtét, amire föl kell készülnöm?

Láttam a tekintetén, hogy némileg zavarban van. Neki sem lehetett könnyű: nézni, amint a másik ember először szembesül a rideg tények zord valóságával. A dolgok kellemetlen oldalát a maga részéről úgy próbálta megoldani, hogy hosszabb magyarázatba kezdett. Csak úgy röpködtek a latin kifejezések. Mikor az összefoglalójában elért ahhoz, hogy carcinoma, közbeszóltam.

– Tehát rák.

– Nézze, én nem szívesen használom ezt a kifejezést.

– Adjunktus úr, ez nem szívesség kérdése. Két eset van. Rák, vagy nem rák?

– Rák, de ez a fajta 83%-ban gyógyítható.

– Ó, hát ez igazán szép eredmény. De engem az is nagyon foglalkoztat, hogy én momentán melyik csoport felé tendálok? Mert a 17%-ot is kitöltik valakik.

– Hogy melyik csoportba tart, azt nagyon nehéz lenne megjósolni. Most még nem is időszerű. Mindenesetre meg kell tennünk a következő lépést. Utána már talán többet mondhatunk.

– Értem. Tehát a következő lépés a nagyműtét lesz?

– Igen. A hererák áttételeződött a hasi nyirokdúcra. Emiatt újabb műtetre van szükség. Lehetőség szerint minél előbb, mert az sem mindegy, hogy ebben a versenyfutásban mikor startolunk.

Egészen megkönnyebbült, mikor látta, hogy a hír hallatán nem omlottam össze, hogy kötetlenül beszélgethetünk bármiről. Tényleg jól álltam a sarat. Pedig egyáltalán nem volt mindegy az a néhány pillanat, amikor a gyanú és a kétségek átcsapnak a valóságba. De ugyanabban a pillanatban a helyükre is raktam őket. Már az sem jelentett komolyabb bökkenőt, hogy a válasz rosszabb volt, mint reméltem, mert ezt legalább biztosan tudni lehetett – az eddigi sok-sok bizonytalansággal szemben.

Ahogy mentem vissza a helyemre, még odaszóltam Kazinak.

– Kazi bácsi, egyáltalán nem biztos, hogy olyan jó helyre adtad te a sakkot és a pipákat, mint képzelted.

Hirtelen nem is értette, hogy mire gondolok. Erről csak később beszélgettünk. De akkor részletesen. Végigdőltem az ágyamon, elővettem a jegyzetömbömet, és írni kezdtem. Folyamatosan, megállás és javítás nélkül kiszaladt belőlem a következő vers.

Bölcs szív

Zsoltárok Könyve 90:12

Gyermekkorom álmatlan éjszakáin
hányszor fohászkodtam hozzád, ó, Uram,
a halált félve kértem, tarts meg engem,
nem tudván arról, ami még hátravan.

Napjaim számlálva bölcs szívhez jutottam,
a békességet Benned megtalálom,
csak derűt adj, mint eddig annyiszor,
s én megmosolygom a saját halálom.

Pécs, 1994. március 25.

Ezzel pontot tettem a gyorsan végigpergetett eddigi életemre, és a magam részéről lezártam tekintetem ezt az elágazást. Tisztára zsákutca! Előhúztam az ágyam alól az erősítőt, kézbe vettem a gitárt, és összekötöttem őket.

– Fiúk, műsor következik. Bemelegítésként kezdjük a Csavargók dalával. Utána jöhet a többi.

Másnap, szombaton meglátogatott Hilda. Beszámoltam neki a tegnapi estéről. Nem is akarta elhinni, amit hallott. Amikor tudatosult benne a helyzetem, megint csak elsírta magát.

– Hilduskám, ez van. Viszont nem csüggedünk, ha belepusztulunk, akkor sem. Tudod mit? Szaladjunk ki a Pécsi Vásárba, mert fogytán a kolbász. Ráadásként jöhet még egy kis darab kolozsvári szalonna.

Kedvenc hentesemnél elcsábultam a sok jó portéka láttán. A szalonnákat a tetejükönél fűrt két lyukon keresztül madzagolták a fönti keresztrúdhoz. Hozzáértő szemmel hamarosan ráakadtam a legszebb táblára.

– Ez lesz az.

– Hol szabad elvágnom?

– Ott legfölül, a madzagot.

Majd Hildához fordultam, aki már ismert annyira, hogy ne is tiltakozzon az általam megkívánt mennyiség miatt.

– Legalább így van miből kínálni a szobatársakat is – súgtam oda neki. Valahogy csak helyre kell ütni a koleszterinszintünket.

Visszafelé, ahogy elhagytuk a kétpúpú hidat (tőle keletebbre – a vasútállomás túoldalán – van az egypúpú híd), lassan elérkeztünk egy olyan ponthoz, ahol még választani lehetett: egyenesen a klinikához, vagy kis kerülővel – ki tudja miért, a 201-est is útba ejtve. Nem

volt kétség a szándékom felől, ezért az útelágazásnál egy kis gázfröccs mellett határozott mozdulattal balra húztam a kormánykereket. Elismerem, kicsit sportosra sikerült a kanyarvétel, de megvolt az a jótékony hatása is egyben, hogy elterelje Hilda figyelmét az általam önkényesen megváltoztatott úti célról.

– De Kedves, a Mercedesszel csak méltósággteljesen szabad kanyarodni – méltatlankodott, s mire ráeszmélt a másik turpisságomra, hogy tulajdonképpen hová is igyekszem, addigra már elegánsan parkoltam a kollégium előtt.

Kezemben volt a nagy adu ász: ha egy hete nem adódott semmi bökkenő belőle, közben eltelt egy hét és egy edzés, akkor most sem lehet baj. Úgy látszik, az én sebem ilyesmiktől gyógyul leggyorsabban.

Vizitkor már úgy feküdtem az ágyamon, mintha egész nap csak azt nyomtam volna. Az esti beszélgetéskor Kazi elmesélte, hogy mennyire meghurcolták a háború után, pusztán csak azért, mert vadászpilóta volt. Hosszú évekig trógerolással és segédmunkásként kereste a kenyerét. Amikor bejutott a Gyógyászati Segédeszközök Gyárába, egyik találmánya követte a másikat.

– Újításként javasoltam azt is az akkori egészségügyi miniszternek, hogy mindenki születésekor indítsanak el egy egészségügyi könyvecskét, név, más egyéb személyes adatok, vércsoport megjelölésével, születési méretek, oltások, gyermekbetegségek és sérülések, később fölmerült betegségek és műtétek fölsorolásával, de még csak válaszra sem méltattak. A páciens idős korában meg csak találgatnak, nem győzik kideríteni, hogy mi minden volt a régmúlt időkben, ami most is fontos lehet.

– Kazi bácsi, tökéletesen igazad van abban, hogy ez a könyv rengeteg ember esetében segítségükre lehetne az orvosoknak, én pusztán csak egyet tartok ebben fölöslegesnek. A vércsoport megjelölését. Ha három darabban visznek is valakit a műtőbe, mire föláll a stáb, kezdődhet az operáció, addig számtalanszor meghatározhatják a vércsoportját. Arról nem is beszélve, ha csak egy embernél tévesen írják be, és a szerint kap vért, az az ember meghal. Emlékszel rá, hogy az SS-nél a bal hónaljba tetoválták a vércsoport jelzését?

Ebben a pillanatban a III/3-as szomszédom – Józsi bácsi Palota-bozsokról – a bal karján nagy buzgón föltúrta a pizsamakabátját, míg ki nem látszott a tetovált A betű. Élőben még nem láttam ilyet. Az ő korosztályát már sorozták a Waffen-SS⁵⁴-be, emiatt nem lett bántódása. Ettől kezdve azzal húztuk Józsi bácsit, hogy írja meg az életét *Az SS-től a III/3-ig* címmel. De jól is hangzik. Garantált siker lenne.

II. Rák

Hosszabb eltávozást kaptam. (Lődörögj csak, halálraítélt – csengett vissza hosszú évek távlatából osztályfőnökünk mondása, mikor észrevette, hogy minden igyekezetünkkel menekülni próbálunk a megméretetés elől.) Most is hasonló a helyzetem, csak egy-egy feleletnél sokkal nagyobb a tét: maga az élet. A mondás utolsó szava a régi, jelképes jelentése helyett most valódi értelmében nyilvánult meg. Kerestem a kitérés lehetőségét. Még az is megfordult a fejemben egy ideig, hogy meglepek a nagyműtét elől, de hamar beláttam, hogy ennek semmi értelme. A biztos kudarchoz vezet. Ám ebben az állapotban annyi minden – és azok ellenkezője is – átcikázik az ember agyán pillanatok alatt, hogy ép ésszel nehéz követni. Egyáltalán, beszélhetünk-e ilyenkor annak meglétéről? Csak nyomokban. De a felém áradó szeretet hatalmas erőt adott, és amikor nyomokban éppen jelen volt bennem a józan ész, eldöntöttem, hogy szigorúan alkalmazkodom az orvosok által kijelölt úthoz. Más kérdés, hogy ezen az úton meddig juthatok el. Most nem arról volt szó, hogy kulcsos kimenőre megyek, vagy elszököm egy-egy edzésre, mert ezek csak a kisebb csaták próbább győzelmei és örömei. Itt és most a háború

⁵⁴ A Német Nemzetiszocialista Munkáspárt fegyveres testületének harcoló alakulatai.

egészéről volt szó. Nem maradt más választásom. Ahogy szoktam mondani: nincs más hátra, mint előre!

Jól esett az a kis szünet, amit a második műtéig kaptam. Végre ismét unokázhattam. Etával együtt Szolnokról elmentünk Kecskemétre egy csodadoktorhoz, aki azzal kezdte, hogy eltiltott szinte minden olyan ételtől, amivel normális körülmények között engem nagyon messzire el lehet csalni. Hosszan sorolta a listát. A kolbász és a szalonna előkelő helyet foglaltak el a mellőzendők között.

– Ez így nem lesz jó – gondoltam, hiszen kell a kondíció, azt meg nem lehet tejbepapival elintézni. Jobb lett volna, ha azt sorolja, amit szerinte ehetek, mert annak a listája biztosan rövidebb. Az egész kirándulás legnagyobb nyeresége az volt, hogy sokat beszélgettünk Etával.

A műtétet április 11-ére írták ki. 6-án jöttem vissza Pécsre. A megszokott kis kórtermemben némi változás állt be. Kazi és mások is hazamentek. Bemutatkoztam az új szobatársaknak. A 4-es ágy foglalt volt. Ezúttal a 7-est kaptam meg, Orsós Pista mellett, aki rögvest beszámolt nekem az eltávozásomat követő időszakról.

10-én délután meglátogattak Gyuriék. Jó volt találkozni. Örültem jövetelüknek. Közben megkaptam a másnapi műtét előtti koktélot. Lassan letelt a látogatás, indultak haza. Még elkortyolgattam a maradékot (csak nehogy előre igyunk a medve bőrére!), letettem az utolsó pipát, majd elaludtam.

Reggel a műtőben infúziós tű, csövek, csipeszek, szóval a szokásos, mondhatni rutinfeladatok hosszú sora. Az altató stábtól azzal köszöntem el, hogy viszontlátásra. Magamban még átsejlett egy régi mondás: Ave, Caesar, morituri te salutant.⁵⁵ Azután jótékony, mesterségesen előidézett mély álom szállt rám. Csak később tudtam meg, hogy több mint nyolc órán keresztül tartott a tokától bokáig műtét. Bár a vicces elnevezésben van némi költői túlzás, a tekintélyes vágást 37 öltéssel varrták össze. A megnyitás után a legtöbb hasi

⁵⁵ Légy üdvöz, császár, a halni készülők köszöntenek téged.

szervet kipakolják a törzs mellé, hogy jobban hozzáférjenek a gerincoszlop mellett elhelyezkedő hasi nyirokdúchoz.

Arra ébredtem, hogy rettenetesen fázom, vacognak a fogaim. Annyira remegek a hidegtől, hogy szinte pattogok az ágyon. A nővérek meg csak terítik rám a plédeket. A műtét után az intenzív osztályra hoztak. Egy hetet kell eltöltenem itt. Egy hetet? Örökkévalóság.

Nem is lett volna különösebb baj, de amikor jöttem haza a 6-os főúton, tankolás közben kiadósan megfáztam a szeles, esős időben. Máskor föl sem vettem volna ezt, de most... Ekkora hasi vágás mellett köhögni? Nem akármilyen mutatvány. (Alapszabály az, hogy se köhögni, se röhögni. Ezekből az utóbbit könnyebb betartani, mert momentán nincs rá semmi okom.) A másik érdekesség az volt, hogy az osztály akkor kapott egy nekik újdonságnak számító masinát, ami állandóan mérte a szükséges értékeket, és automatikusan adagolta a fájdalomcsillapítót. Nálam próbálták ki először. Ezt a kétes dicsőséget szívesen átengedtem volna másnak. A bökkenő akkor kezdődött, miután hazament a klinika egyetlen olyan munkatársa, aki értett a gép kezeléséhez. A fájdalomcsillapító fogytán, a gép elkezdett csipogni. Kicsivel később én is, mert a hasogató fájdalom egyre jobban elhatalmasodott rajtam. Ahogy a gép fokozta a hangerőt, úgy én is. No, mire ezt a hiányosságot helyreüttük, jött az újabb köhögési roham. E kettő váltott hatásától alig tudtam szenderegni néhány félórácskát. Reggel bágyadtan integettem a folyosóról biztatón mosolygó szobatársaimnak.

Csütörtökön meglátogatott Edit testvérem. Hozott egy doboz svájci mézespuszedlit. Vasárnap dél óta nem ettem. Nem is hiányzott nagyon, mert ment az infúzió, de csak úgy, megszokásból, egyre kívánóbban tekintettem a puszedlire. Délben a nővér adott nekem egy bögre jégkockát.

– Nővérke, mit kezdjek ezzel?

– Szopogassa.

– Ez idáig rendben van, de ebéd előtt, vagy az után?

– Helyette – érkezett a lesújtó válasz. – Majd csak hétfőn kap egy kevéske levest, aztán keddtől egyre többet, ha addigra beindul a bélműködés.

– Ejha! Ennek fele sem tréfa!

Mikor a vizit után Edit elment, én magam is cihelődni kezdtem. Már nagyon vágytam az újjólag megszokott kórtermi ágyamra, a társaságra, a pipára, a gitárra és a sakkra. Ezt a négynapos mozdulatlan fekvést nem nekem találták ki. Azon fundálgattam, hogy bár újszülött, ám erősen dédelgetett tervemet hogyan hajtsam végre. A cél már világos volt: el innen, azonnal, bármi áron! Könnyű azt mondani! De mi legyen az infúzióval, és az állvánnyal? Mert a holmimat majd utánam hozzák a szobatársaim.

Nagy nehézségek árán addig csak-csak eljutottam, hogy fondorlatos módon leszálltam az ágyról. De a következő kigondolt lépésig már nem juthattam el, mert lebuktam.

– Hová, háová, ilyen nagy sietve, szélesebesen? – kérdezte a nővér mosollyal az arcán, de hangjában némi fenyegetéssel.

– Megyek vissza a többiekhez.

– És ezt hogy képzeli?

– Úgy, hogy én viszem az állványt, mert az a nehezebb. Ha nővérke segítene abban, hogy az üveget kicsit magasabbra tartja, mint a könyökhajlatom van, az jó lenne, mert így infúzió közben átsétálhatunk a megszokott kis helyemre. Összekötnénk a hasznosat a kellemmel.

– Még én segítsek magának lelécelni az intenzív osztályról? Ki hallott már ilyet?

– Az igazat megvallva, még én sem, de ez nem mérvadó. Amennyit én ilyen körökben eddig forgolódtam, nem is csoda, hogy még nem hallottam ilyesmiről. De itt az idő, hogy kipróbáljuk. Induljunk!

A nővér, belátva, hogy hajlíthatatlan vagyok, és azt is, hogy úgysem tudja megakadályozni a távozásomat, zsörtölődve ugyan, de csatlakozott zseniális tervem kivitelezéséhez. A szobatársaim meglepetten fogadtak. Mikor már lecsillapodtak a kedélyek, a nagy ijedtségre és a hosszú éhomra különös tekintettel megettem egy szál kolbászt és a hat mézes puszedit. Utána a régen látott társalgó következett, ahol önfeledten adtam át magamat a pipázás gyönyöreinek.

(Közben visszacsengett a nővér első kérdése. A *széleseben* kifejezés rám nézve jelenleg az erős irónia tartományában található. Ez is, mint annyi más, csak nézőpont kérdése. Akárcsak az a nagypapai túlzás, mikor az unokával elindulnak csigát szedni. Az unoka ripsz-ropsz teleszedi a kosarát, majd csodálkozva megkérdezi:

– Nagypapa, hogy lehet az, hogy az én kosaram már tele van, míg a tiédben még nincs egy sem?

– Hát tudod, kis unokám, az azért van, mert amikor meglátok egy csigát, lehajolok érte, a csiga meg fogja magát, aztán huss!)

A reggeles nővér rutinos mozdulattal cserélte volna az állványon a következő adagot, ám résen voltam, és még időben közbeszóltam.

– Köszönöm, én ebből nem kérek többet. Már ez is sok volt.

– Hogyhogy? Még itt van kettő, azokat nem lehet elhagyni.

– Miért ne? Tegnap jól vacsoráztam, reggel óta szinte egyfolytában iszom a teát. További adagra nincs szükségem.

– Na, azt majd az adjunktus úr dönti el, nem maga! – azzal elviharzott. (Hah, el Dániába! – alapon, a *Kaviár és lencse* mintájára.)

Kisvártatva jött dr. Hübler János adjunktus, aki a legutóbbi műtétet vezette.

– Maga mit keres itt? Hogyhogy otthagyta az intenzív osztályt?

– Már nem bírtam ott. Rosszabb, mintha lapátolni kéne. Megelőlegeztem magamnak az engedélyt, és este leléptem onnan. (A vacsorát meg sem említettem. Lehet, hogy együtt már sok lett volna. Nem akartam túlfeszíteni a húrt.) Hajnal óta két liter teát megittam. (Persze, mert szomjas voltam a vacsora után.) Az infúzió folytatásától így el is tekinthetnék – pillantottam az adjunktusra, miközben erősen figyeltem az arcát, hogy megtudjam, vajon meddig mehetek el az egyezkedésben.

– Mi lesz a maradékkal?

– Azt ugyan nem tudom, de egy biztos. Nekem nem kell.

– Rendben van – adta meg magát az adjunktus mosolyogva – további gyógyulást kívánok.

– Köszönöm. Remélem, meglesz.

A nővér kicsit kelleetlenül húzta ki a vénából a tűt. A szigorú adjunktus mellett nem erre számított. Később őt is kiengeszteltem néhány vicc erejéig.

Eljött a péntek délutáni professzori vizit. Dr. Szántó Árpád rólam is elkezdett referálni. Dr. Götz Frigyes professzor megnézte a kórlapomat, majd az osztályos orvoshoz fordult.

– De hiszen őt hétfőn műtötték.

– Igen, professzor úr.

– Akkor hétfőig az intenzív osztályon lenne a helye.

– Igen, professzor úr, csak az az igazság, hogy tegnap este az infúzióval együtt meglépett onnan a beteg.

A professzor fölnevetett, majd felém fordult.

– És most hogy érzi magát?

– Ó, nagyon köszönöm, itt már remekül.

– A gitár hol van?

– Ott van a sarokban. Majd vizit után pengetünk.

Úgy is lett. Ahelyett, hogy még négy napot ott rostokoltam volna az intenzív osztályon, a vizit után azonnal belecsaptam a húrok közé.

Hanem a vacsora utóhatását nagyon megszenvedtem. Bizony, a teljesen leállt bélműködés beindítására nem a szál kolbász és a hat sütemény javallott. Jobb lett volna a jeges megoldás és a fokozatosság. (A jégről jut eszembe: a grill-sütőben forognak a csirkék. Megszólal az egyik: mégiscsak szebb a fagyhalál!)

A következő hét egyik délutánján kiadósat beszélgettünk dr. Hübler János adjunktussal. Végre bővebben megtudtam sok mindent az egész folyamat lényegéről. A hererák legtöbbször a hasi nyirokdúcra adja az áttételt. Az első műtét vezeti be az összes többi procedúrát. Ettől kezdve a két nagyobb iskola irányzata eltér egymástól. Az egyik szerint a következő lépés a kemoterápia, majd az így legyengített rákos gócot operálják a nagyműtéttel (RLA a becsületes orvosi nevének rövidítése). Ennek az eljárásnak az az előnye, hogy a rák már gyengített a szervezeten belül, tehát kisebb a szétszóródás veszélye. Hátránya viszont az, hogy nehezebben látható, mennyit kell kivágni. A másik iskola hívei sorra veszik a két műtétet egymás után, majd ezt követi a kemoterápia. E megoldásnak az az

előnye, hogy a még virulens rákos gócnál jobban látszik, mit kell kivágni, tehát alaposabb lehet az eltávolítás. Itt viszont nagyobb a szétszóródás veszélye. Igaz, hogy az ezt követő kemoterápia során beadott nehézfém-vegyületek elvben a szervezetben belül csellengő összes rákos sejtet elpusztítják – sajnos nagyon sok ép sejtrel együtt. E vegyületek tehát nem kimondottan rákspecifikusak, irtanak mindent, ami csak az útjukba esik.

Dr. Szántó Árpád csatlakozott hozzánk.

– Még megvárjuk a szövettani eredményt, aztán előjegyeztetjük Laci bátyámat az onkológiai intézetnél.

– Ne várjál te semmit, totál rákos volt az egész. Minél előbb szükséges a kemoterápia. Lacikám, ha várt volna még két hónapot, már nem lehetett volna semmit tenni.

– Ejha! Ennyire billegett a léc? Én meg csak lődörögtem ide-oda, fittyet hányva a lehetséges következményekre? Mindegy, most már utána vagyunk. Messze nem ez az életem tragédiája, hanem Barna fiam halála.

– Megértem, bár tessék elhinni, hogy ez sem volt ám akármilyen! De egészen vitézül kivágta magát.

– Ahhoz képest mindenképpen, hogy az egyik kollégája a felvételnél majd azt mondta, hogy új cipőt már ne vegyek. A kemoterápiánál vajon mire számíthatok?

– Azt majd ott megmondják. Általában 6–8 turnust szoktak adni.

Meglátogatott a gazdasági főigazgatóság lánycsapata. Régebben sok szép kirándulást tettünk együtt a Balaton-felvidéken, a Bakonyban, Észak-Magyarországon és Vasszécsenyben. De több buliról mesélhetne a főiskola területén lévő Sziebert-ház, vagy a Rókus utcai Müller-lakás is. (Sokak szerint inkább ne meséljen!) Harsány nevetésünktől mindig hangos volt a környék. Most megilletődve, komoly arccal jöttek befelé a folyosóról. Mivel éppen viccet meséltem, azonnal átváltott a hangulatuk. Mindenre számítottak velem kapcsolatban, csak erre nem. Csaptunk egy görbe délutánt, igaz, a szokásunktól eltérően egy kicsit halkabban, mert tekintettel voltunk a klinikai körülményekre.

Új szobatársat hoztak a mentősök. Jóska bácsi kicsit rogyant állapotban volt. Másnap lesz a műtét. A felesége és a lánya felváltva sírdogáltak az ágya mellett. Ez így nem lesz jó! Csak nem akarják tönkretenni az öreget? – gondoltam magamban, majd félrehívtam a feleséget.

– Kérem, Jóska bácsinak most nyugalomra és biztatásra van szüksége. Menjenek szépen haza, pihenjenek egyet maguk is, és holnap délután jöjjenek ismét, frissen és vidáman.

Megfogadták a tanácsomat, és – még mindig szipogva – elmentek.

A vizit után a szokásos műsor következett. Ez annyira megtetszett Jóska bácsinak, úgy beleélte magát a közös hangulatba, hogy táncra perdült a szoba közepén. Micsoda különbség a bejövetel, pontosabban a behozatal és a mostani állapot között! Másnap a műtétje rendben lezajlott. Itattuk, pátyolgattuk. Délután jött a felesége és a lánya. Már a folyosón fölvettek a siratóasszony-figurát (zsebkendő a száj előtt), és szenvedő arccal nyomultak befelé. Meglepetten látták, hogy Jóska bácsi ott ül az ágyán, és sebre tett kézzel – ha óvatosan is, de – nevetgél az imént hallott poénokon. Ekkor aztán ők is fölengedtek.

– Látják, mondtam én ezt maguknak előre. Most megyek sárga festékért, fölfestjük a folyosót, mert később atlétikai versenyt rendezünk. Tekintettel arra, hogy friss műtétes, és még egy kis támaszra szorul, ezért Jóska bácsit a rúdugrásban indítjuk. A rúd lesz a támasza. Sőt mivel ebben a sportágban egyedüli induló, máris biztos az aranyérem. Gondolták volna ezt még tegnap? Na ugye!

Nem tudom miért, de a bentlétem egész ideje alatt a komoly beszélgetések mellett áradt belőlem a vidámság, a humoros anekdoták, a viccek és a szóviccek özöne. Talán azért is, mert a műtétek előtt ezzel is oldottam a feszültséget. Az első műtét után megszűnt a több mint két évig egyfolytában érzett tompa fájdalom, a második után pedig mertem remélni, hogy a rákos góccokat már kiirtották belőlem. Fölszabadultam.

Eljövetelem előtt még visszaadtam a nővérnek az első naptól kiosztott gyógyszereket. Egyetlen egyet sem vettem be belőlük.

– Évike, nekem itt, az éjjeliszekrényemben több gyógyszer van, mint magának a kiskocsin. Jól megvoltam nélkűlük.

Április 24-én kaptam meg a zárójelentést és a május 9-ére szóló onkológiai beutalót Budapestre, az Országos Onkológiai Intézetbe. Eljött a búcsúzás ideje. Mindenkinék megköszöntem a velem való szíves törődést. Nagyszerű emberekkel ismerkedtem meg, beleértve a klinika minden dolgozóját és a pácienseket egyaránt. Végre véget ért a nyomasztó rémálom. Ha segítséggel is, de sikerült leküzdeni a gyilkos kórt. Mikor Hildával kiléptünk a klinika kapuján, és ballagtunk a csomagokkal a Széchenyi tér felé, magam mögött hagytam a bő egy hónappal ezelőtt még meglévő gyötrő kétségeket, a szörnyű bizonyosságot, minden elviselt megpróbáltatást és szenvedést – a két rákos műtéttel együtt.

Cserében viszont magammal hoztam a szívemben sok-sok ember mérhetetlen és meghálálhatatlan gondoskodását, aggódó szeretetét. Gazdagnak éreztem magam. Gazdagabbnak, mint bármelyik milliomos. Mert ezeket a dolgokat nem lehet pénzen megvásárolni. Ez csak azoknak lehet ritka kiváltsága, akik megpróbált emberek. Bizakodva föltekinttem a verőfényes tavaszi égre, keresve a legnagyobb segítőt, és hálát rebegve megmozdult a szám:

– Köszönöm, Uram!

Kemoterápia

Másnap már boldogan robogtam a 6-os főúton Budapestre, az enyéimhez. Nagyszerű érzés volt újra hosszabb távon vezetni. Teljesen kikapcsolt.

– Akira, édes kis unokám – szorítottam gyengéden magamhoz –, de jó, hogy újra együtt vagyunk – mondtam az evés utáni altatásnál, ami az otllétem alatt reszortommá vált. Meglehet, rosszul is esett volna, ha nem én kapom ezt a fontos feladatot. Dörmögő hangom jótékony hatással lehetett rá, mert mindig hamar elaludt.

A többiek hol komolyan, hol nevetve hallgatták az élménybeszámolóm egyes részleteit a klinikáról. Szó volt a közelgő májusi találkozásról is. A következő, leküzdendő grádicts határideje vésszenen közeledett. Újabb ugrás egy újabb ismeretlenbe. Azzal biztattam magam: ha más kibírja, te is kibírod.

Néhány nap múlva elmentem Győrkönybe. Anyám hosszabb időszakokat tekintve váltakozva jobban, majd rosszabbul volt. Elrettentő példaként mutatta, hogy közel 25 különböző gyógyszert szed.

– Anyuci, az nem lehet, hogy ezek között nem találsz 5–6 olyat, ami ne ütné a megint másik 5–6 hatását. A szervezet meg azt sem tudja szegény, hogy melyiknek fogadjon szót. Szép példa erre az altatóval elalvás és a kávéval ébredés.

Amikor ismét beköszöntött egy áremelés, az összes gyógyszer szedésével leállt. Meg is pendült utána. Tévedés ne essék, nem vagyok gyógyszerellenes. Megengedem, hogy sok esetben nincs más lehetőség, szedni kell rendszeresen, amit felírnak. De, hogy nálunk mit művelnek az emberek ezen a téren, az már kész téboly. Amennyi fogy, annak a feléből is vidáman gyógyszerfüggő lehetne az egész ország.

A nagy vágás miatt még egy kicsit nehezemre esett hosszabb ideig előregörnyedve ücsörögni, de a sakk kedvéért szívesen vállaltam. Órákon át folytatódtak közöttünk az ádáz partik. Még az 1980-as évek közepén játszottuk a pályacsúcsunkat: péntek délutántól szombat éjszakáig – egyfolytában.

Május elején beszaladtam a klinikára igazolásért. Egy pillanatra bekukkantottam a volt kórterembe. Az ismerősök már mind hazamentek. De a jelenlévők között volt egy sorstárs, aki a kemoterápiában akkor tartott a harmadik turnusnál. Vért kapott, mert egyéb más tényezők is rosszul alakultak nála. Töviről hegyire kifaggattam, hogy tudjak mire számítani. Szőr egy szál sem volt rajta a szempilláin kívül. Szürkéssárgás, pergamenre aszott bőre és elcsigázott tekintete szép kis perspektívát lobogtatott meg előttem.

Otthon, a 201-esben többször végiggondoltam újdonsült ismerősöm esetét, hogy leszűrhessem az általam is használható tapasztalatokat. Másnap az első utam a fodrászhoz vezetett. Csinos frizurát

választottam magamnak: kopaszra. Így legalább nem kell majd kínlódnom a hajammal a kezelés során. Be kell szereznem egy sapkát is. Nem hiúságból, hogy a kopaszságot eltakarja – engem ez amúgy sem zavart volna –, hanem azért, mert a vegyszerek hatására a fejet ért napsugár komoly rosszullétet okozhat.

Május 9-én eljött a bevonulás ideje. Az Országos Onkológiai Intézet C Belosztályán jelentkeztem. Itt a belépőt mindenki számára a vérvétel jelenti. Szinte együtt jár a köszönéssel. Köszönnek, és már döfnek is. Ezt követte egy nagyon részletes kikérdezés. Dr. Baki Márta főorvos asszonyhoz kerültem. Minden leletemet gondosan áttanulmányozta, majd egy kétórás beszélgetés után összefoglalta az eddigieket.

– Kérem, ahogy most látom a helyzetét, 2–4 turnusra lehet számítani. A kettőt csak halkán mondom, majd meglátjuk.

– Ezt örömmel hallom, mert a klinikán nekem 6–8-at mondtak.

– Reméljük, olyan sokra nem lesz szükség. Majd menet közben kialakul. Havonta egy turnus van, az az egy hét öt munkanapjából áll, és mindegyik napon kap fél liter infúziót, előtte és utána fél-fél liter fiziológiás oldatot. Minden kezdés előtt körülbelül két órával a Zofranból be kell vennie egy szemet. Ez nagyon erős hányáscsökkentő szer. Sajnos még mellette is előfordul a baj, de ennél többet jelenleg nem tudunk segíteni. Van-e kérdése?

– Köszönöm, most nincs.

– Délután 4-kor kezdünk. Tessék felkészülni.

Elfoglaltam a kijelölt helyemet. Egyedül voltam egy háromágyas kórteremben. Fürdés után nekiültem szép halkán pengetni. Ezúttal az akusztikus gitáromat hoztam magammal, mert azzal sokkal kevesebb a macera. Mivel félig háttal ültem az ajtónak, észre sem vettem, hogy bejött a nővér. Amikor meglátta, hogy gitározom, összecsapta a kezeit.

– Nahát! Tizennégy éve dolgozom itt, rengeteg mindent megtapasztaltam, de tessék elhinni, még nem láttam olyat, hogy valaki muzsikáljon, amikor délután infúziót fog kapni.

– Nővérke, miért ne? Ez pénzben ugyanannyi. Nem? Mi kell ahhoz, hogy négy órákor eldőrdüljön a startpisztoly?

– Tulajdonképpen semmi. Végigdől az ágyán, a többit mi intézzük.

– Ha ez csak ennyiből áll, akkor négy óra előtt öt perccel abba hagyom, és indíthatunk.

Az osztály előtti lépcsőházban volt a dohányzós társalgó. Bekaptam a Zofranból egy szemet, és kimentem pipázni. Vittem magammal a sakkot is. Hátha akad partner. Odakint nagyban ment a rögeszmeszere. Figyelmesen hallgattam az öreg rókákat, hogy kamatoztathassak valamit a tapasztalatukból. A megbeszélrt időpont közeledtével visszamentem a szobámba.

Pontosan jöttek. Két nővér pillanatok alatt bekötötte az infúziót a bal könyökhajlatba. Ekkor még csak úgy dagadtak az erek a karjaimon. Gyerekjáték volt eltalálni a vénáimat. Böven volt választék. (Régi szép idők! A sok fizikai munka és a sport megtette a hatását. Később a kemoterápia is! Csak ellenkező előjellel.)

A fiziológiás oldatot magunk között hol hígtónak, hol kísérőnek hívtuk. Az első adag bement, következett a nehézfémeket is tartalmazó fél liter hatóanyag. Beceneve körünkben: lötyty, vagy cefre. (Tudom, egyik sem szép kifejezés, de a folyamat során esztétikai szempontok amúgy sem merültek föl soha. Talán a tudat alatt ezzel a lekicsinylő elnevezéssel próbáltunk némiképpen visszavágni az összes szenvedésért. Miközben az infúzió is fontos része volt az életmentésnek, a műtétekkel együtt.) A cefre elindítása után nem telt el három perc, hihetetlen forróságot éreztem a koponyámban. Mintha tüzet gyújtottak volna belül. Ezt leszámítva semmi más kellemetlen érzésem nem volt. Az egészset tekintve közel másfél óra alatt végeztünk is. Utána beszéltem a gyerekekkel telefonon. Készültek hozzám. Kérdezték, mit hozzanak.

– Kolbászt. Sokat, mert mardos az éhség.

Amikor megjöttek, az első infúzió tapasztalatairól beszélgettünk. Óvatosan fogalmaztam, mert tudtam, hogy az első nap önmagában még nem mérvadó. Ahogy Rékáék meglátták a többieket, abból láthatták; ez nem lesz mindvégig sétagalopp. Sokkal korábban nem lett az, mint gondoltam.

A nővérek naponta váltogatták a vénákat, ne egyre essék mindig a megterhelés. A Zofran ellenére a második naptól már sorozatban hánytam. Amikor nem, akkor is nagyon erős inger kínozott. Hol volt már a hétfői vidám kolbászolás?! Gyengeség fogott el, a lázam is felszökött, és kezdetét vette az a rettenetesen rossz közérzet, amitől a mai napig is összeborzadok, ha csak rá gondolok. (Május 9-ét a történelem úgy tartja számon, mint a II. világháború utáni béke első napját. Ez persze csak az európai hadszíntérre igaz, mert Japánban ezután jött Hiroshima és Nagaszaki, s még mennyi vér. A mostani május 9-e a béke első napja helyett az életem legádázabb küzdelmének kezdetét jelentette.) De nem volt visszaút.

Benti sakkpartnereim közül Laci barátom esete elrettentő példa lehet azok számára, akik erősen fontolgatják magukban a folyamatból kiugrást. Az egyik dunántúli városban átesett a szokásos két műtéten. Következett az onkológiai intézet. Ahogy ott meglátta a szenvedő alanyokat, a felvétel közben köszönte szépen, összecsomagolt, és hazament. Tette mindezt a figyelmeztetés ellenére, hogy messzire ne menjen, mert nemsokára úgylis jön majd vissza. Nos, nem jött, hanem hozták őt. Mentővel. Amikor én kezdtem, ő már a 11. turnust kapta, és még nem tudták megmondani az orvosok, hogy mennyi várható még. 11 turnus! Úristen! Még kimondani is sok, nemhogy végigszervenvedni. Ennek a borzalmait nemcsak azok érzik, akik átestek akár egyen is, de még a szűkebb környezet, a családtagjaik is. Sok más szempontból igencsak renitensnek számítottam, de ekkora ellenszegülésre nem mertem volna vállalkozni.

Észrevettem, hogy néhányan civilben jönnek, lefekszenek egy lepedővel letakart üres ágyra, megkapják az adagjukat, azután mennek haza. Hogy van ez? Itt bejárók is vannak? Mondtam a főorvos asszonynak, hogy a következő turnustól én is így szeretném, mert a másfél órás elfoglaltságon kívül egész nap csak lézengtünk ide-oda a nyomasztó környezetben. Ehelyett mennyivel jobb lenne az egész hetet az unokámmal tölteni. Altatni, játszani vele, napjában többször elmondani neki az ABC-t és a számokat, amiket nagy fintorok és elmosolyodások mellett hallgatott a három hónapos nagyfiú. Ám a főorvos asszony figyelmeztetett, hogy mostantól, amíg a

kezelés tart, és utána néhány hónapig ne sokat legyünk az unokám-mal fél méteren belül, mert a leheletem is ártalmas lehet a csecsemő számára.

Ami pedig a bejárást illeti, kiderült, hogy lehet szó róla, de az osztályvezető főorvos nagyon ellenzi, és igyekszik megcsígni a bejárókat. Ennek ellenére megpróbálhatjuk. Majd kitalálunk valami elfogadható indokot.

A hétvégén – csak úgy, búcsúzásképpen – még belém nyomtak egy hatalmas adag Bleomicint. Ez egy lovat is képes lenne ledönteni a lábáról.

– Látja, László, máris letelt az első turnus. Most hogy érzi magát?

– Köszönöm kérdését, főorvos asszony, nagyjából megvagyok. Azért ez nem kimondottan kéjmámor. Életem során voltam már jobban is. Az a *máris letelt* pedig nagyon relatív, mert amikor elszenevedi az ember, csak nagyon lassan cammog az idő.

– Az a fő, hogy hasson. Két hét múlva otthon ellenőriztetni kell a fehérvérsejtek számát. Viziontlátásra június 13-án – köszönt el a főorvos asszony – akkor folytatjuk.

A következő két hét nagyon levert állapotot hozott. Csak vonszoltam magam, és rettenetesen rossz közérzetem volt. Ez nem is csoda, ha meggondoljuk, hogy a kemoterápia tulajdonképpen nem más, mint szándékosan előidézett tömény mérgezés, szigorúan ellenőrzött körülmények között, mindig a tűréshatár közelében tartva az összetevők mennyiségét. A milliliterek és milligrammok világában mi ebből literszám kaptunk, hiszen ez a mennyiség turnusonként 2 és 1/2 liter! A szervezetem igyekezett megszabadulni a sok méregtől, de nem lehetett egykönnyen, mert az már bennem volt. A kis lépések taktikájaként ekkor jönnek a szervezet különböző megszabadulási trükkjei. Amennyit csak lehet, belenyom a leheletbe, az izzadságba, a vizeletbe, a székletbe és a hajszálakba, testtájak szerint először a végtagok végébe. A legkisebb érintésre vagy fogásra is fáj minden ujjbegyem. Am a legkínzóbb reakciót az örökös hányinger jelentette, ami sokszor sikerrel zárult, bár az inger akkor is megmaradt, amikor már nem is volt mit kiadni magamból.

A félidőben következett egy újabb vérvétel, a sajtó ujjbegyek valamelyikéből, hogy meg lehessen számlálni a fehérvérsejteket. 2000 alatt (a normálérték 6–7000/ml) kellett volna megszakítani a kezelést. Nálam erre nem került sor.

Végre, hogy valami jó is legyen, kezdett visszatérni az étvágyam. Közben örömmel hallottam, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum kiadványában megjelent Deák-bibliográfiával elnyertem a főiskola nívódíját. Június elején a gazdasági főigazgatóságunk hölgyei pedagógusnapi bulit szerveztek. Erre elmentünk Hildával. Jó kapcsolódást jelentett, és egy kis töltekezést. Nagy szükségem volt rá, mert közeledett a második turnus.

A második csak annyival volt könnyebb az elsőnél, hogy azt már bejáróként vittem végig, de az összes többi szempontot összehasonlítva sokkal rosszabb volt. Az infúziók minden perce mázsás teherként telepedett rám. Minden adag után – egy pipa erejéig – még leültem a lépcsőházban beszélgetni, aztán ballagtam haza. Ballagtam? Hm! – Vánszorogtam. Alig volt jártányi erőm.

A tömegközlekedésbeni részvétel miatt egyik legfőbb kellékünk a táskában meglapuló nejlonzacskó volt. Biztos, ami biztos alapon. A Népstadionnál leszálltam a metróról, és mentem volna tovább az 1-es villamossal a Hungária körúton, a Városliget felé. Addig-addig nézegettem messziről, míg a bódéknál elcsábultam egy szép szál sültkolbászra. (Egyszer élünk.) Reménykedtem, hogy a szervezetem és a kolbász jótékony szimbiózisa tartósabb hangulatjavulást eredményez, de mire hazaértem, a kolbász és a cefre csúnyán összevesztek bennem. Nem kétséges, az utóbbi győzött. Sajnálkozva néztem a kolbász után, de nem volt mit tenni. A pavlovi reflex hatása szerint a további kezelések idejére fölfüggesztettem minden kolbászos akciót. A reflex rögzüléséhez még ismétlésekre sem volt szükségem, ez az egy trauma is mélységesen megrázott. Lelkileg is. (Kolbászt kihányni? Ki hallott még ilyet?)

Mint minden – legyen az akár jó, akár rossz – véget ér egyszer, befejeződött a második turnus.

– És most hogy van, László?

– Ó, köszönöm, hogy túl vagyok az egészen, így már nagyszerűen. Mindvégig csak az éltetett, hogy ezzel be is fejeződött a kemoterápia. Csakhogy megértem ezt a szép pillanatot!

– Hogyhogy befejeződött? Szó sincs róla. Még kettő kell.

Forgott velem a világ. Derült égből kislejtsze!

– Még kettő?! Még ugyanennyi?! De hiszen a főorvos asszony a felvételnél kijelentette, hogy kettő lesz. Igaz, azt csak halkán mondta, nekem viszont még igen jó a hallásom. Nyilván azt hallom meg inkább, ami nekem kedvező. Beismerem, elhangzott a négy is, de ha csak egy mód van rá, mellőzzük a továbbiakat. Ez a kettő annyira jól esett (egy frászt!), annyira meggyógyított, hogy nincs nekem már semmi bajom.

– László, kár a fáradságért, még kettő kell, és kész. Ebből nem engedek. Viszontlátásra, július 18-án.

Ejha! A főorvos asszony tényleg nem viccel. Egy pillanatra sem sikerült eljutnom olyan lélektani határig, hogy kicsit is megingassam a döntésébe vetett hitét tekintve. Akkor pedig nincs más hátra...

De nézzük a dolgok jobbik oldalát! Addig van még egy hónap szabadságom. Használjuk ki, amennyire csak lehet! Főleg: amennyire csak tudom! Micsoda különbséget ad a *lehet* és a *tudom*!

A lábadozós két hét sokkal rosszabb volt, mint az első turnus után. Ahogy telítődött a szervezetem, úgy rosszabbodott az állapotom. Amikor végérvényessé vált a még két turnus, a maradék jókedvem is elszállt. De vakon megbíztam a főorvos asszonyban, mert sokkal jobban, kökeményen és következetesen képviselte a saját érdekeinket, mint mi, saját magunk. A nagy gyakorlatát hazai és külföldi konferenciákon szerzett tapasztalatokkal egészítette ki, biztos tudást és kandidátusi fokozatot szerezve ezáltal. Bár ésszel tudtam, hogy teljes mértékig igaza van, de mint szenvedő félben, bennem a menekülési ösztön is dolgozott.

Megemlítettem Hildának, hogy a huzamos betegállomány mellett nem fogom tudni fönntartani a Mercedest.

– Adjuk el! – válaszolta habozás nélkül.

– Ennyire zokszó nélkül meg tudsz válni ettől a gyönyörű kocsitól?

– Miért ne? Majd veszünk másikat. Amelyik kevesebbet fogyaszt, és kisebbek a költségei.

Igaz, a 2000 cm³-es motor mellett soha nem tudtam 8 liter alá vinni a fogyasztását, mégis, nehéz szívvel váltam meg tőle, mert szép, kényelmes és megbízható autó. Egyetlen vigaszom az volt, hogy Rékáék vették meg, mert nagyon megtetszett nekik.

A turnusok közötti Bleomicin injekció után kifelé kúdtam, mint a levelibéka. Szenvedtem a nagy melegtől is. Általában minden bajom volt. De minden nappal egy kicsit jobban lettem. Letelt az egy hónap, máris kellett visszamennem. Ha én egyszer innen szabadulok!

Elkezdődött a harmadik turnus. Közben a könyökhajlati vénáim eltűntek. Minden infúzióhoz úgy kellett keresgélni újabb helyeket. Ennek során a tű hol átdöfte a véna túlsó oldalát is, hol a kéztőcsontok porcába állt bele. Mindegyik nagy fájdalommal járt, és olyankor hirtelen megdagadt a kézfejem. A lassú apadás mellett kezdődött az ismerős szín-játék: a lilától a halvány sárgáig.

Némelyik nővér hihetetlen pontossággal és egy szempillantás alatt talált célba a tűvel. Kis túlzással: akár röptében is. (Bár ezt a hasonlatot jobbára egyes férfiak nemes teljesítményére szokták mondani egészen más összefüggésben, de a vénákat tekintve passzolt ez a nővérekre is.)

Bejáróként civilben fekszünk az ágyon. Megy az infúzió. Egy nővér beviharzik egy csomó lepedővel és a vészjósító hírrrel:

– Jön az osztályvezető főorvos úr! – majd a további pánikot megelőzendő, mindegyikünket állig betakar egy lepedővel.

Kint a társalgóban már csak neveltünk az eseten. (Az élet apró örömei.) De a jókedvünk alászállt, mikor leült közénk egy fiatal fiú, koromfekete, vállig erő dús hajkoronával, és sírva sorolta a tiltakozását az édesanyjának. Szegény, ő nem tudott mit válaszolni a fiának. Csak azt tudta, hogy nagy baj van, és már attól is sokat szenvedett, hogy nem tud segíteni. Tanácsalanságában mi, öreg harcosok igyekeztünk feloldani a kínos szituációt. Odafordultam a fiúhoz, tudván, hogy ilyenkor csak nagyon óvatosan szabad bármit is mondani, mert nem lehet tudni, mi lesz a válasz. A *mi köze hozzá?*-től kezdve nagyon széles lehet a skála.

– Megértem a tiltakozásodat. De akkor sem lesz könnyebb, ha lázadozol. Próbáld meg elfogadni ezt a helyzetet. A jobbik oldaláról nézd, és menj elébe olyan dolgoknak, amik rajtad múlnak. Például vágasd le a hajadat kopaszra, hogy ne kelljen kínlódnod vele, amikor a kemoterápia hatására amúgy is csomókban kezdene kihullani. Az sokkal csúnyább, mint a teljes kopaszság. Különben is, ez csak külsőség, ne törődj vele! Majd kinő, és erősebb lesz, mint valaha. A legfontosabb, hogy a belső dolgaidat szépen rendezd össze magadban. Nem szabad összeomlani, mert az még nagyobb bajt hoz magával.

Úgy látszik, hallgatott rám, mert másnap már néhány mosolyra is futotta közöttünk – kopaszon. Nem tudta még, hogy pusztán ezzel a hozzáállással az első és a legfontosabb csatát már megnyerte. Akikre rámérettetett a kemoterápia, annak borzalmaitól nem szabadulhatott senki, de elviseléséhez nagy szükség volt belső és külső kapaszkodókra egyaránt.

Az ötvenedik születésnapomon összegeztem az eddigieket. Egy hét szabadságom volt a negyedik turnusig. A 3:1 számarányt tekintve még elégedett is lehettem volna, hiszen hármon már túl vagyok, és csak egy van hátra. De amennyire igaz ez matematikailag, annyira hamis a kemoterápiát illetően. Mert az előttem lévő egy sokkal nyomasztóbb volt, mint a már elviselt, mögöttem lévő három. Hónapok óta itt serteptertélek a halál árnyékában, anélkül, hogy ez tudatosult volna bennem. Sőt ügyet sem vettem rá. Amikor nagy nehezen, erőnek erejével rádöbbsentenek a közelségére, akkor azt hol úgy rázom le magamról, mint Floki a vizet, hol hosszan nézünk farkasszemet egymással. Berágja magát az agyamba, és fondorlatosan babrál a gondolataimon. Csavargatja jobbra-balra őket, és a gondolatok hullámhosszán furcsa végkifejletek bontakoznak ki. Míg végre olyan állapotba hozom magamat, hogy én is képes legyek egy kis csavargatásra, hogy tüstént helyreüssem az általa keltett belső kakofóniát. Így cincálgattuk a gondolataimat heteken és hónapokon keresztül a végletek között, közösen ugyan, de ellenkező előjellel.

Augusztus 22-én beköszöntött az utolsó turnus első napja. Utolsó? Nem ám kitalálják, hogy még kettő, vagy négy kell! Be is tenné a kaput! Azt hiszem, egy ilyen hír hallatán bedobnám a törölközőt.

Szíves örömet vállalnám minden turnus helyett a nagyműtét 37 öltéses vágását keresztben – vagy akár átlósan is, kinek hogyan tetszik –, hogy jobban elférjenek. Mert a kemoterápiához képest mindez semmiség lenne. Sokkal jobban elviseltem volna, ha össze-vissza kaszabolnak, mint azt, mikor egy apró tüvel beledöfnek a vénámba, majd kisvártatva érzem, hogy a hatóanyag (csak azért is: cefre!) szétárad bennem, és nincs menekvés, mert a tubusban látható monoton csöpögés csak akkor áll le, ha kifogy a matéria. Kegyetlen találmány, igaz, de életet ment. Ám hiába van meg az előző mondat második része a tudatunkban, el kell szenvednünk az első részt is: a kegyetlen találmány minden lélektani bugarát.

Eljött a turnus utolsó napja. Nem hittem volna, hogy ez lesz a legnehezebb. Úgy látszik, csak eddig tartott a cérnám. (Mert a cérna általában vagy rövidebb, vagy korábban elszakad, mint kellene.) Minden rábeszélő tehetségemet mozgósítottam annak érdekében, hogy bármi áron megmenekülhessek az utolsó döféstől.

– Nővérke, tessék beírni a naplóba, hogy megkaptam, ezt meg öntsük a csapba, vagy tegyék félre a további rászorulóknak. Hadd legyen egy jó napom!

De a nővér hajthatatlan maradt. Egykedvűen igazgatta az állványt, húzta a csöveket, vette elő a tűt, és minden képtelen javaslatomra megértőn bár, de olyan határozottan mondta a nemet, hogy meg kellett adnom magamat a sorsomnak. Pedig mindent megpróbáltam, hátha sikerül. Ezúttal nem volt szerencsém. Hát akkor essünk túl rajta minél előbb!

Az összes infúzió alatt, hogy a figyelmemet eltereljem egy kicsit, verseket mondtam memoriter. Meglehet, ez is önámítás, de mintha könnyebbé tette volna a borzalmak elviselését. Egy másik ilyen nehezen védhető dologba is lépten-nyomon beleszaladtam: a citromillatú takarítószer a kemoterápia hatóanyagaival olyan együtttest alkotott, ami azonnali hányáshoz, vagy erős hányingerhez vezetett. A fölmosás idejére mindig kimenekültem a társalgóba pipázni, vagy

gitározni. Míg ezeket végiggondoltam, szépen lassan becsurgott az egész adag. Az utolsó adag! A legeslegutolsó adag! Apage, Satanas⁵⁶!

– Voila – mondja a művelt német, ha tud angolul. Ez az! Győzelem! Mennyivel másabb így a hazavánszorgás, azzal a tudattal, hogy befejeztük.

– Öreg, hitted volna? Véget ért ez is!

30-án, a következő hét keddjén elgyötörten, de bizakodó mosollyal álltam a főorvos asszony elé. Egyben óvatos is voltam, nehogy hatalmas meglepetés érjen, hogy némi repetát még rám sóznak.

– Hogy érzi magát?

– Attól függ. Tényleg befejeztük?

– Igen.

– Ez esetben nagyszerűen!

– Akarja, hogy leszázalékoljuk? Most szinte hivatalból végigvihető, sima ügynek számít.

– Köszönöm, azt nem kérem.

– Most mit tippel, mikor fog tudni dolgozni?

– Mikor kapom meg a zárójelentést?

– Holnap.

– Akkor holnapután már dolgozom.

– Azt már nem! Mit képzél? Jó, ha februárban, vagy márciusban.

– Á, főorvos asszony, nálam nem úgy mennek ám a dolgok. Holnapután.

– Tudja mit? Menjen haza, és a többit intézze el az orvosával! Két hét múlva ellenőrzés. Az injekciót majd Pécssett megkapja.

Nekem sem kellett több. Szélsébesen elviharzottam az onkológiai intézetnek még a környékéről is. Nehogy meggondolják magukat, és visszatapsoljanak még egy fordulóra. Este már otthon voltam Pécssett, a 201-es kis szobámban.

Dr. Lomb Dénessel másnap, a főiskola rendelőjében összegeztük az eddigieket.

– Mikortól akarsz dolgozni?

⁵⁶ Távozz tőlem, Sátán!

- Nézzük csak; ma van szeptember elseje. Mától.
- Rendben van. Még megkapod a Bleomicint, és mehetsz.

A könyvtárban szeretettel fogadtak a kollégák. Volt miről mesélni. Az előző napi utazás és a reggeli injekció miatt nagyon gyenge voltam. Délután igyekeztem gyorsan aludni sokat. Este röp-labdaedzés. (Felöltött bennem: ha ezt a főorvos asszony látná, vajon mit szólna hozzá?) Ugyan minden labdaérintésre erősen fájtak az ujjaim, de innen már csak jobb lehet. A hétvégén sokat pihentem. Kezdett visszatérni az étvágyam, és vele együtt a hangulatom is. Pengetés közben összehoztam egy kis dallamot. Mikor kialakult a végleges változat, már csak szöveg kellett hozzá. Eszembe jutottak a régi bölcsészkar vidámságok, mikor vicceket szedtünk versbe. Kiválasztottam egyet (van miből!), és nekiültem. Közben repült az idő. Ez a foglalatosság is segített abban, hogy eltávolodhassak a kemoterápia élménydús emlékeitől. Minden perc, amit nem azzal foglalkoztam, komoly lélektani nyereségnek számított. Kezdem magamhoz térni. Innentől nézvést csak megmaradok még egy ideig.

A Pravda igazsága

Brezsnyev elvtárs a díszszemlére
a Vörös téren megjelent.

Caesar, Batu kán s Napóleon
meghívottként vele ment.

Masíroztak nyalka gyalogosok,
vége-hossza nincs neki.

– Mit szólsz hozzá? – kérdi Brezsnyev
s erre Caesar feleli:

– A római légiókban is
voltak bátor harcosok,
de a számuk a csatákban
olyan hamar elfogyott.
Lett volna csak század ennyi
és ilyen snájdig emberem,

hát a vén Európát játszi könnyen,
fél kézzel is megverem. –

Rengett Moszkva, mert a téren
tank özönlött tank után.

Irigykedve nézegette
a felvonulást Batu kán.

– Ha mind az enyém lehetett volna,
Isten bizony, nem tódítok,
de ami csak volt itt a Földön,
én mindent meghódítok. –

Hangja elfúlt, mert az ég
s az ég alja is mennydörög.
Lövöldöznek vaktölténnyel
a katyusás ördögök.

– Napóleon, te mit szólni ehhez? –
De Bonaparte nincs sehhol.
Ezért Brezsnyev kapja magát,
s a császár után lohol.

A lépcső alján, közel ahhoz,
hol Iljics alussza álmait,
Napóleon lapozgatja a
Pravda legújabb számait.

– Ha ez az újság enyém lett volna,
ma úgy tudnák az emberek,
hogy a waterlooi ütközetet
Napóleon nyerte meg. –

Pécs, 1994. szeptember 5.

Ellenőrzés

Visszarázódtam a munkába, bár az sem volt mindig zökkenőmentes. A biztonsági nejlonzacskó még sokáig ott lapult a táskámban. Szerencsére annyira hirtelen sosem jött az inger, hogy használnom kellett volna. Mire első alkalommal visszamentem az onkológiai intézetbe, már jelentősen javult az állapotom. A bal alkarom egy szem megmaradt és használható vénáját az ellenőrzésekre tartogattam.

Volt még egy említésre méltó érdekes momentum. Az összes őszes hajszálam eltűnt. Ezt a szint az idő eredményezi. Tulajdonképpen a hajszálon belül egyre több lesz a levegő, ami megváltoztatja a hajszál fénytörését. A kemoterápia során, ahogy a szervezet igyekszik eltávolítani magából a mérgező anyagokat, amennyit csak tud, belenyom a hajszálakba is, így azok a levegő kiszorultával visszahúzódnak. A védekező mechanizmus másik érdekes része, hogy miután telítődtek a hajszálak, a fejbőr az erős összehúzóódásával igyekszik elvágni azokat, befejezván az eltávolítás folyamatát. Az általam megvizsgált hajszálaimon négy erős elvékonyodás jelezte a négy turnust. Ahogy ürült az anyag a szervezetből, lassacskán visszaöszültem. Ezt a belső hajfestést nem ajánlom senkinek. Túl nagy ára van! És mint annyi más, ez sem maradandó.

Az ellenőrzést a szokásos kedden az adminisztrációval kezdtük, majd vérvétel és tüdő-röntgen, esetenként ultrahang következett, végül a főorvos asszony vizsgálata zárta a napot. A kéthetente végzett ellenőrzési terminusról lassacskán áttértünk a nagyobb időszakokra. Ha minden zökkenőmentes, akkor is csak évek múltával lehet kivívni az évenkénti egy találkozást, ami már ideálisnak mondható. Ezt tovább nem ritkítják.

Az ominózus 17%-kal kapcsolatban is kaptunk szomorú híreket. Egy év leforgása alatt négyen haltak meg közülünk. Laci barátom is, akivel még mindig sakkozhatnánk egy-egy ellenőrzéskor, ha nem lett volna annyira makacs, és a kezdetektől aláveti magát minden előírásnak. Úgy látszik, nekem a 83%-hoz sikerült csatlakoznom.

Dr Ódor Imrétől, a Baranya Megyei Levéltár igazgatójától kaptam egy szép megbízást, hogy az évkönyvükhöz készítsek repertóriumot. Örömmel elvállaltam. Újabb kapaszkodó a normális mederbe visszatéréshez. Viszont a fonákját tekintve megint más kérdés, hogy számomra mi a normális meder. A munka mindenféleképpen hozzá tartozott. Elérkezettnek láttam az időt arra, hogy kisebb számadást készítsék magamnak. Csak úgy, lazán, a miheztartás végett.

Mondóka

Hátamon a zsákom,
zsákomban a mákom,
mákomban a rákom.

...

Hej, mondóka, mondóka,
mondd meg nékem,
hogy zsákomban,
sok mákomban
hány rákom van?
Két rákom volt,
nem volt mákom,
egy rákom sincs,
nagy mákom van.

...

Ha lesz zsákomban mákom,
ha a mákban lesz még rákom,
ha a rák kirágja zsákom,
ha elfolyik minden mákom,
a zsákomat odavágom.

Pécs, 1994. szeptember 24.

Szeptember végén szomorú apropóból találkoztam Lajos Attiláékkal; Kuksi édesanyjának a temetésén. Október végén beszélgettem Attilával telefonon. November 4-én újra hívtam őket. Kuksi vette föl a kagylót.

– Nem zavarlak benneteket? – tettem föl a szabványkérdést.

– Mi az, hogy benneteket? Hova ez a fenséges többes? Legföljebb csak engemet. Ugyanis Attila tegnap meghalt.

– Hej, Rozogám, a Mária áldja meg! (Ez volt Attila egyik kedvenc mondása.)

Döbbenet. Csak mennek, mennek a rokonok, a barátok, a jó ismerősök, és míg általuk sokat gazdagodunk lélekben, elvesztésükkel egyre szegényebbek leszünk; szegény gazdagok.

A javulás újabb jeleként elkezdtem nézni a kocsikat, hátha tudnék venni egyet. Annak ellenére, hogy a klinikai felvételemnél bár ki nem mondott, de Damoklesz kardjaként fölöttem függő figyelmeztetés azt sugallta is; új cipőt már ne vegyek. Hiányzott a vezetés. Egy fehér Nissan Cherry megtetszett, és Hilda kölcsöne segítségével Mikulásra megvettem. Komoly mínuszba szaladtam, de megérte. Lajos Attila mondása után Rozi lett a kocsí beceneve.

December 13-án néhány régi ismerőssel együtt ismét bent álltunk a tüdő-röntgen adminisztrációja előtti hosszú sorban, és hogy jobban elüssük az időt, beszélgettünk. Nyomattam a szokásos szövegemet, fűszerezve néhány poénnal, mikor észrevettem, hogy az előttem álló csinos hölgy többször visszafordulva jól megnéz magának. Rajtam ugyan nem volt mit nézni (a népmesei fordulat: a Napra lehet nézni... nálam úgy folytatódik, hogy: de őrá meg minek?), de rögvest kiderült érdeklődésének oka.

– A bal felső I-ese félig hiányzik, miért nem javíttatja meg?

– Megjavíttattam, de az első erősebb harapásnál elszállt a pótlás. Amíg ez nem fáj, addig így marad. Jobb a békeség.

Amikor kijöttem az átvilágításról, ő még ott várakozott az ultrahangos vizsgálatra. Folytattuk a rögeszmeccserét. Kis idő múlva behívták, én megvártam. Teljesen elváltozott arccal jött ki, leroskadt mellém és zokogni kezdett. Most tudta meg, hogy találtak valamit nála.

– Rákos vagyok. Meg fogok halni.
– Nono! Azért álljunk meg egy pillanatra!
– Nem érti? Rákos vagyok!
– Ezt értem, hogyne érteném. De nézzen körül! Itt mindenki az. Vagy gondolja, hogy a Duna-parti korzózás helyett netán úri passzióból van itt annyi ember?

– Meg fogok halni.

– Meg hát! Persze. Csak az nem mindegy, hogy mikor, meg az sem, hogy addig még mi lesz. Ezekkel kell törődnie, és azzal, hogy mik a további teendők. Szedje össze magát!

– Még karácsony előtt meglesz a műtét.

– Nagyon helyes. Minél előbb túl lesz rajta, annál nagyobb az esélye a megmenekülésre.

– Ki lesz az, aki megkérdezi majd, hogy na, te hülye Gizi, meggyógyultál? Senki.

A műtétje utáni napon fölhívtam az osztályát Pécsről. Érdeklődtem felőle a nővértől. Sikerült minden, jól van, ide is hívhatja a telefonhoz. Mikor meghallottam a hangját, ezzel kezdtem:

– Itt a bal felső 1-es. Na, te hülye Gizi, meggyógyultál?

Ez a kis kedves kérdésem azonnal megadta az alaphangot. Ettől kezdve tegeződünk. Karácsonykor ismét a gyerekeknél voltam. Szenteste délutánján nekik még programjuk volt. Én elmentem a temetőbe, Barna sírjához. Utána meglátogattam Gizit. Úgy megörült nekem, mintha már évek óta jó ismerősök lettünk volna. Vittem magammal a gitárt. Pengettem, énekelünk. A kórteremben egy szépen földíszített karácsonyfa állt. Gizi levette a tetejéről az angyal kis figuráját, és búcsúzóul átadta nekem.

– Legyen ez az őrangyalod!

– Ó, nagyon köszönöm. Igazán kedves vagy. Ha tudnád, hogy mennyire rám fér.

Otthon különleges volt a szenteste. Akira olyan gyönyörű tíz-hónapos kisbaba volt, hogy nyugodtan oda lehetett volna tenni a karácsonyfa alá, az ajándékok közé. Számomra az is volt. Életem egyik legnagyobb ajándéka.

Lődörgés

Osztályfőnökünk elhíresült, egykori szolid fenyegetése (Lődörögj csak halálraítélt!), amit annakidején csak jelképesnek hittünk, most betű szerinti értelmezést kapott, mikor a rákos műtétek körül bukdácsoltam, a 17% és a 83% között. Egyre inkább az utóbbi csoportba tartozónak érezhettem magamat, dacára, hogy az ellenőrzések csendesen figyelmeztettek arra; már semmi sem ugyanaz, mint a műtétek és a kemoterápia előtt.

Hajlamos voltam rá, hogy mindezekre fittyet hányjak. Vidáman belemerültem a munkába, és jóleső érzéssel fejeztem be a repertóriumot. Dr. Kollega Tarsoly Istvántól is kaptam – többnyire lektorálási és szerkesztési – feladatokat. A röplabdaedzések a hétköznapok üde színfoltjai voltak. Szívesen gitároztam és sakkoztam. Hilda gondoskodó szeretete is nagy erőt adott. Neki sokszor nehezebb volt, mint nekem, mert amíg én – bár szenvedő alanyként, de mégiscsak – benne voltam az események fő sodrában, addig számára legtöbbször csak a kívülállás idegőrlő passzivitása jutott.

1995 júniusában egy régebbi ismerősöm révén csatlakoztunk egy nagyobb létszámú társasághoz. Különféle programokat szerveztünk magunknak. Az egyik kiránduláson szalonnát sütöttünk. Mikor az én adagom is elkészült, elkezdtem jóízűen falatozni. Valaki váratlanul megpaskolta a vállamat.

– Egyél csak, Öreg, a sírban nincs büfé.

A nevetéstől jó hosszan alig tudtam enni.

– Milyen igaz! És még mennyi minden más sincs! Hajjaj!

Az egyik cimborám így medítált, hogy a túlvilágon hova menjen: A mennysországban szebb a környezet, de a pokolban több az ismerős. E témakörben számtalan vicc létezik, de ha egy hozzánk közelálló ember távozik sorainkból, akkor hosszú időre félretesszük a tréfát.

Júliusban meghalt Tóth Kázmér, volt vadászpilóta. A temetésen elnéztem a bajtársak sorfalát. A kemény és komor tekintetek mögött

micsoda sorsok húzódnak meg? Kazi ajándékát – a két pipát és a sakk-készletet – azóta is nagy becsben tartom, és kegyelettel őrzöm.

Sokszor esik meg velem, hogy egy-egy szófordulatról komoly helyzetek közepette is eszembe jut egy vicc, vagy észreveszem valaminek a groteszk voltát. Erre szokták mondani, hogy mindenki úgy bolond, ahogy tud. (A groteszkhez egy miniatűr: Hogyan avatnak föl egy pezsgőgyárat? – Hozzávágna egy hajót.)

A pálosok pókja

Hárman ültünk a szentmisén,
Magdi, Éva meg én.
Körbefont a csendes áhítat,
mikor egy óvatlan pillanat,
s hálójáról Éva pulóverére
pöffeszkedett peckesen
a pálosok pókja.
Bejárt ott minden hajlatot,
s a szakember szemével nézte:
egy sima egy fordított.
Gondoltam: nem maradhat ott,
s legott
pöcköltem bele egy akkorát,
hogy számára hatalmas úron át
menten átrepült
az előttünk ülő hölgy
nyitott imakönyvére.
Egy kicsit elszenderült
a landolás után,
lehiggadt a vére,
s mi folytattuk tovább
a megkezdett imát.
Pókunk, azaz a pálosok pókja
– el ne vegyük a tulajdonjogot! –
az imakönyv és a hölgy iránt

teljes közönyt mutatott,
s a túlsó padról
a pulóver
rendezetten szedett
szemeivel szemezett.
A liturgia szerint
letérdelgeltünk,
s mire helyünkre visszaültünk,
hiába kerestem tekintetemmel,
mert addigra a pálosok pókja
szőrén – s főleg – szálán
eltűnt.

Pécs, 1995. szeptember 10.

Akira tőlünk csak magyar, míg az apjától csak japán szót hallott. Így adódott, hogy egyszerre két nyelvet tanult meg. Kétéves kora körül már rendszeresen bújt a világatlaszt. Mikor náluk voltam, sokszor hallotta emlegetni Pécsset. Erősen foglalkoztathatta, hogy merre van, mert odajött hozzám, adott egy pusztit, és megkérdezte:

– Majd megmutatod nekem a térképen, hol van Pécs?

A másik nagy dilemmája a hovatarozás volt.

– Te mi vagy?

– Én magyar vagyok. És te?

– Én japán vagyok és magyar.

Másik alkalommal:

– Te mi vagy?

– Én magyar vagyok. És te?

– Én japán vagyok, meg magyar és angol.

– Akira, ne viccelj, hiszen nem is tudsz angolul.

– De tudok – felelte, és elmondott néhány tömondatot, amit a szüleitől és Marcitól hallott.

Másik alkalommal:

– Te mi vagy?

– Én magyar vagyok. És te?

– Én nagyon japán és nagyon magyar vagyok.

Az apjától megtanult japánul köszönni. Szertartásosan összetette pöttöm kezeit, és többször meghajolt. Ezt vihette túlzásba, mert az éppen ittlévő japán nagyapja mondta is neki:

– Akira, annyiszor nem kell meghajolni.

Jöttünk Pécsre a kocsimmal: Emese, Akira, a japán nagypapa és nagynéni. Útközben Paksnál elkanyarodtunk Györkönybe, hogy anyám is láthassa a kis dédunokáját. Akira kutatón tekintett minden-hova, de leginkább anyámat nézte, aki úgy ült az ágy szélén, hogy egyik lába a földön volt, a másik meg betakarva, az ágyon.

Egy óra múlva indultunk tovább. A kocsiban Akira azonnal meg-kérdezte:

– Esi, a dédikének van másik lába is?

Egyszer kivittem Akirát a Városligetbe. A Közlekedési Múzeum mellett építettek egy KRESZ-pályát a gyerekeknek. Leültem egy padra pipázni, Akira meg elindult a pedálos Toyotával. Kisvártatva a padra telepedett négy japán diák. Mikor kérdeztek tőlem valamit, a következő megoldást választottam:

– Moment. Kis unokám, gyere csak ide, nagypapához!

Szándékosan nem a nevéen szólítottam, hogy ne lőjem le a poént. Befutott Akira, meglátta a többieket, összetette a kezeit, köszönt nekik, közben négyszer meghajolt. Innentől kezdve már gördüléke-nyen ment a társalgás, miután a diákok fölocsúdtak abbéli meglepe-tésükből, hogy honnan szereztem ilyen nagyszerű tolmácsot.

1995 végére már jókora sérv alakult ki a tokától bokáig vágás közepe táján. Nem is csoda, hiszen az intelmet, hogy nem szabad nagyobb dolgot emelnem, nem fogadtam meg. Ez mindig csak utólag jutott eszembe, de addigra már túl is voltam a soron következő nagyobb emelésen. Ugyan javasolták, hogy betesznek egy szitaszerű erősítést, de ismert okok miatt addigra nekem már minden műtétől hosszú időre elment a kedvem. Igaz, ez nem mindig csupán kedv kérdése, de nem láttam annyira halaszthatatlannak az esetemet, hogy önként s dalolva újra kés alá menjek. Az egyik barátom vállalta az összes velejárárt, aztán néhány hónap múlva mégiscsak szétment az erősítés. Akkor meg minek forszírozzam? Fájni nem fáj. Az esztétikai

szempontok az idő haladtával – ha tetszik, ha nem – amúgy is hátrébb szorulnak. A természet kegyes kíméletéből mindig csak kicsit, hogy ne legyen annyira megrázó, de mindig hátrébb. Így hát a sérvet egyszerűen elkönyvelem az évgyűrűk mellé.

1996 tavaszán ismét belecsöppentem egy tarokkpartiba, ami legnagyobb örömömrre heti egy alkalommal jó kikapcsolódást jelentett.

A májusra tervezett külföldi úttal kapcsolatos nézeteltérések miatt saját elhatározásból lezártam a röplabdás múltamat. 44 év még munkaviszonynak is tekintélyes, míg a sportpályán eltölteni ugyanennyit még ritkább, ám kész gyönyörűség. Nagyban hozzájárult a jó kondíció karbantartásához, közvetve pedig az egész tortúra elviseléséhez, amin életem során keresztülmentem. További előnyös vonzatait és a szép élmények sokaságát nem is sorolom.

A sors kegyetlen tragédiája, hogy egy fatális közlekedési balesetben dr. Kincses István főorvos a három fiával együtt szörnyethalt, míg a kocsit vezető felesége több heti kóma után követte őket.

Dr. Kollega Tarsoly Sándor 1996. május 29-én hunyt el. Június 5-én a Kispesti temetőben a tanítványok nevében így búcsúztattam:

„Tanár Úrnak tisztelettel jelentem, a IV. B. létszáma 1 lány és 40 fiú. 1985-től örök hiányzó dr. Rektor Tamás — és mostantól Tanár Úr is.

Tanár Úrnak tisztelettel jelentem, szegényebb lett az egykori IV. B. Szegényebbek lettünk mindannyian, akik itt vagyunk — és a tanítványok hosszú sora országszerte. Ez a búcsúzás sok mindent lezár véglegesen. De az egészen átsüt az a szellemi erő, aminek segítségével oly bőségesen szórta szét közöttünk lenyűgöző tudását és gondoskodó szeretetét. Bölcs emberek titkának tudójaként e kettővel tékozlón bánt, hiszen csakis ez a két dolog van a világon, amelyet másokra pazarolván mi magunk is gazdagodhatunk.

Szerencsésen ötvöződött benne a tudós kutató és a gyakorlati pedagógus számtalan jó tulajdonsága. Kisebb könyvtárat is megtöltene az az irodalom, amit a latin-, a művészettörténet- és a történelem-órák végén még olvasni ajánlott nekünk. De mindenekelőtt emberiségre nevelt minket. Tanártól ennél nemesebb ajándékot nem kaphat diák útravalóul egész életére. Az a kötelességünk, hogy mindazt, amit

Tőle és másoktól is kaptunk, továbbadjuk a következő nemzedékeknek.

Tanár Úrnak tisztelettel jelentem: nagyon sokan köszönjük a sorsnak, hogy tanítványai lehettünk. Nyugodjék békében!”

Nyárra beérett a korábban beharangozott helyzet, és hosszabb előkészítő tárgyalások után betagozódtunk a Janus Pannonius Tudományegyetembe – főiskolai karként. Ettől kezdve a Központi Könyvtárhoz tartoztunk. A fúzió révén előállt helyzetünk a gazdálkodásunkat és a lényegi feladatainkat illetően számottevő módon nem változott, míg személyi vonatkozásban ugyancsak. A kartól elszakítva a könyvtári főigazgató lett a közvetlen fölöttesünk.

Augusztusban egy gyönyörű, felejthetetlen, tíznapos körutazást tettünk Erdélyben. Volt városaink és falvaink, a magyarság elszakított része, a természet naponta ránk köszönő csodái évtizedek távlatából is a mai fájdalmas valóságba hozták Trianont, ahol a vadorzók mohósága a telhetlenségig fokozódott, és csak ide, a mai Magyarországnál jóval nagyobb területet hasítottak maguknak. Az egész út során Juhász Gyula *Testamentoma*⁵⁷ csengett a fülemben.

Az évekkel azelőtt megszűnt pártfőiskola – amit nemes egyszerűséggel csak Sorbonnak becéztünk – teljes felségterületével az egyetem birtokába került. (A szépen gondozott kert Damjanich utcai kerítése mellett külön-külön magas talapzaton állt egymáshoz közel Marx és Engels nagyméretű mellszobra. Mindketten acélos tekintettel – egy irányba nézve – vigyázták az utca forgalmát. 1990 elején a diákok politikai jelentéstartalomtól sem mentes akcióba kezdtek. Először a két szobrot szembe állították, egy hét múlva pedig háttal egymásnak. Ezután letették őket a föbe, megismételve ott is az elforgatás variációit. Szóltam egy fotószakkörösnek, kapjuk már lencsevégre az egészet, de mire eljutottunk volna a kivitelezésig, addigra a szobrokat elszállították onnan az iskola pincéjébe. Még aznap ugyanide csatla-kozott a kert Pollack-kollégium felőli oldaláról a Lenin-szobor is.)

⁵⁷ *A Szeretnék egyszer visszajönni még... kezdetűre gondoltam.*

Szeptember elején szóltak, hogy költözzek át a vendégházba, a régi pártiskola volt kollégiumába. A földszinten kaptam egy szobát. Sokkal nagyobb volt, mint a 201-es, és komfortosabb, mert a bejárati ajtón belül – elfalazva a többi résztől és egymástól is – volt benne WC és fürdőszoba, a szobában pedig telefon. A költözés kissé megviselt, mert a három fotel mellett vittem magammal az általam készített kinyitható, kétszemélyes ágyamat is. A régi helyen két emelet, az új helyen a bejárati ajtót tekintve magasföldszint, szóval volt mit cipekednem. De aránylag gyorsan kihevertem a költözéssel járó tortúrát. Az ominózus szita – ha előbb nem – most biztos szétment volna.

Légvonalban alig kerültem 50 méterrel távolabb a könyvtártól, mint eddig. A diákok mellett megszokott nagy zaj és a mozgalmas élet most egy kicsit lecsendesedett. Jó időbe telt, mire minden holmimnak belőttem úgy a helyét, ahogy én azt szeretem. Vettem néhány dolgot, ami kellett az új lakásba. A fotelokat áthúztuk egy kárpitos ismerősömmel.

Nincs nap, hogy ne gondolnék apámra és Barnára. A november minden évben különösen nehéz hónap. Végiggondolom 1991 novemberének napjait, földidézve az akkor történeteket. Csak számolgotom magamban csendesesen; most ennyi éves lenne Barna, most annyi. Összehoztam egy kis dallamot, aztán írtam hozzá szöveget is.

Altató

Aludj, aludj, szép gyermekem,
s az álmaidról mesélj nekem!
Ha majd a föld ölébe visszatérek én is,
utam végén találkozhatunk.

Álmodd tovább az életet,
s mondj el mindent, amit lehet!
Te már szabad vagy, nem köt semmi itt a földön.
Kisfiam, aludj, jó éjszakát!

Pécs, 1996. november 18.

A bennem fölgyülemelő szomorú és komor gondolat sorokat ebben az évben a bizakodás, a reménység és az örömteli várakozás színezte, ugyanis a második unokám készülődött a világra. Ez különös fényt adott békés karácsonyunknak. A két ünnep között hazajöttem Pécsre. Számomra Szilveszter sohasem csak a felhőtlen móka és kacagás napja volt. Sokkal inkább; az év lezárásaként számadást készítettem arról, hogy mi minden történt velem, mi az, amit elvégeztem, és fundálgattam a jövő feladatairól és a célkitűzéseimről.

Január 1-jén megszületett a második unokám. Ő is fiú. Több se kellett nekem, mikor hallottam a jó hírt. Fél órán belül már úton voltam. Éppen időben érkeztem a kórházhoz, mert sikerült elcsípnem egy babamutatást. Nagy volt az öröm. Ryu (ejtsd: Rjú), nevének japán jelentése szerint a szerencsés sárkány, már a kezdet kezdetén valóban szerencsés volt. Mivel az év első órájában született, kapott egy kötvényt az Állami Biztosítótól. A szülői kettős hatás révén mindkét unokámnak van magyar neve is. Akira a családi hagyományok szerint a Barna, míg Ryu a születése időpontja szerint a Szilveszter nevet kapta.

Az egyetem szervezésében újabb nyaralási lehetőség adódott Brać szigetén, Sutivanban. A tíznapos turnusra busszal mentünk Splitig, onnan hajóval. Szép a táj, jó a levegő. Az Adriai-tenger csodálatosan kék vize gyönyörködtet. A sok úszás mellett tökéletes a felüdülés, a kikapcsolódás és a pihenés. Jót tesz a tengervíz öreg csontjainknak. Ide mindig szívesen visszatér az ember.

A sutivani Pálma utcát hatalmas pálmák szegélyezik. Egyik este is ott mentünk hazafelé. Észrevettem, hogy az előttünk haladó idős horvát asszony mindkét mankója nagyon magas. Ebben a témakörben profi voltam, nem volt nehéz kiszúrnom a rendellenességet. Szóltam Busch Márta kolléganőmnek, mondja meg az asszonynak, hogy szívesen megigazítom a mankókat. Az asszony első nekifutásra nem is értette pontosan, hogy mit akarunk. Mikor a szándékom világossá vált előtte, azt kérdezte, hogy hova kell menni.

– Sehová. Itt van egy árnyékos pad, leülünk, és már kezdem is az átalakítást.

Elő a táskámból a kis szerszámaimat, a kellékeket és a vasfűrész. Levágtam tíz centimétert a mankókból, a végüket a koptató magasságáig kicsit kónuszosan megvékonyítottam, majd a kopásirányt is figyelembe véve, elfordítva visszaragasztottam a tappancsokat. Az egész nem tartott húsz percig.

– Főpróba! – nyújtottam át elkészült művemem a gazdájának.

Ment vele néhány lépést, és mikor visszafordult könnyes volt a szeme. Sírva mesélte nekünk Márta tolmácsolásában, hogy 28 évet mankózott így, ami miatt fáj a karja, a válla, a háta. Már most nagy könnyebbséget érez. Hálásan megölelt. Kell-e ennél nagyobb fizetség?

1998 nyarán elmaradt a tengerparti nyaralás. Februárban beneveztem az országos pipaszívó versenyre, amit március 28-án rendeztek meg Budapesten. Már pénteken elindultam Pécsről, miután a hangszerboltban kicseréltem a klasszikus gitáromat a következő, általam még árban elérhető típusra, az Alvaro 290-esre. Aznap este már zenés mese következett az unokáimnak *A bakonyi sűrű erdőről*, amit régebben versben írtam nekik.

A pipás megmérettetés nagyon érdekes volt. Ötvenen indultunk. A versenyt számítógéppel regisztrálták. Az egyenlő feltételek érdekében mindenki azonos, új, egyenes szárú pipát kapott tömködővel, 3 gramm előre kimért és csomagolt dohánnyal, két szál gyufával és egy A4-es lappal együtt. A pipán ellenőriztük a furatot, hogy szeleljen. A dohányt az írólapon tetszés szerint mindenki tovább apríthatta. A tömés után adott jelre elindult a verseny. Ha az első gyufával nem sikerült meggyújtani a pipát, egy percen belül fölhasználhattuk a második gyufaszálat is. Innentől kezdve mindenki addig maradt versenyben, amíg füstöt tudott produkálni. A kerekítve 42 perccel a 21. lettem. A győztes 2 óra 50 perc körül teljesített. Az egészet egy hangulatos, közös vacsora zárta a Paracelsus Sörözőben. Nagyon hasznos volt a tapasztalat- és rögeszmecsere, mert a rutinos pipásoktól sok mindent tanulhattam. A saját magam fabrikálta tömködők, szurkálók és a dohánykeverés tekintetében viszont én is tudtam újat mutatni másoknak.

Vasárnap este indultam haza. Teletankoltam a kocsit, aztán irány Pécs! – Nos, az irány még csak stimmel egy ideig, de egészen másutt kötöttem ki.

Ercsiben a lámpás kereszteződés után fölvettem egy fiatal párt. Pécsre igyekeztek. Kiderült, hogy van ott egy könyvesboltjuk, a Szimpatikus Bölcs Bagoly. Leventével azonnal adódott sok közös témánk, míg a hölgy elbóbiskolt a hátsó ülésen. Adony után, ahogy elhagytuk a vasúti átjárót, az út egy nagy töltésen széles ívben jobbra kanyarodik, de hosszan belátható. A kanyar elején utolértünk egy Zsigulit, ami a bal kerekeivel a szaggatott vonalon haladt. Már előtte néztem a szembejövő sávot: a messze távolban két autó lámpájának fényét láttam. Ó, itt még simán lehet előzni, gondoltam, és négyesbe visszakapcsolva megnyomtam a gázpedált.

Rozi nekilódult, de az út jobbra íve jócskán megnövelte az előzés útját és idejét. Már majdnem kijöttünk a kanyarból, a Zsiguli előtt voltunk, és elkezdtem visszahúzni a kocsit a saját sávunkba, miközben a szembejövő autó vésszesen közeledett. Neki meg a kanyar miatt balra kellett húzni a kormányt, mert ha miattam jobbra kormányozott volna, ekkora sebesség mellett elszáll az útról. A menekülési helyzetet csak úgy lehetett megoldani, hogy padlógázt adtam, és osonás vissza. Ezt nem sikerült befejezmem, és egy méteres szakaszon összecsaltantunk az első szembejövővel. Ekkor elszabadult a pokol. Hatalmas hangzavar, irgalmatlan fémes csikorgás, szétrobbant a szélvédő, és eltűnt a két első ablak is. A motorháztető végigszántott az akkumulátor pozitív pólusán, amitől beindult a tűzijáték. A Renault elshant mellettem, szinte egybeforrasztva a bal oldalon az ajtót a karosszéria többi részével. Közben elkezdtünk pörögni, én megpróbáltam még kormányozni, de hogy abból a leszakadt kerék miatt mit fogadott el az autó, meg nem tudom mondani. A pörgés legvégén átvágódtunk a másik sávba, és végre megálltunk. Nem sokáig, mert éppen akkor ért oda a Mercedes, az elvitte a kocsit maradék elejét, leszakította a motort, a másik kereket, beforrasztotta az ajtót, és elshant jobbra. Az újabb irgalmatlan fémes csikorgás és az egyre csillapodó tűzijáték mellett ismét vad pörgésbe kezdtünk, csak most ellenkező irányban, majd annak befejeztével háttal lefelé

lecsúsztuk az útról a rézsű kezdeti részére, és ott ismét megálltunk. Elöttem a csillagos ég, fő helyen a Göncöl-szekérrel. Belém hasított a dermedt csend és a nagy kérdés, mi van az utasaimmal.

Szólítottam őket, és nagy megkönnyebbülést jelentett, hogy válaszoltak. A közben érkező autókából is jöttek oda hozzánk. Az egyik teherautóról hoztak feszítővasat, de mindegyik ajtó annyira besült, hogy egyiket sem tudták kifeszíteni. A stopposokat kivették a jobb oldali ablak helyén. Egy férfi mellém lépett. Megkértem, nézze meg, mi a helyzet a többiekkel. Jó hírrel tért vissza: senki nem sérült meg. A Renault-ban egy házaspár ült, a Mercedesben egy fiatal pár. A Zsiguli – abban két férfi volt – teljesen ép maradt.

– Maga nem sérült meg?

– Nem tudom. Nem érzek semmi ilyesmit.

– És a lábai?

Akkor vettem észre, hogy beszorultak. Lehajoltam, és a jobb lábamat két kézzel kiszabadítottam szorult helyzetéből. Megmozgattam a lábfejemet. Nem éreztem fájdalmat.

– Ez rendben van.

– És a másik?

– Egy pillanat.

Újra lehajoltam, megfogtam azt is. Elkezdtem húzni kifelé: nagy recsegés-ropogás volt a válasz.

– Hopp, itt van valami gubanc.

Volt is, mert a leszakadt kerék gumiabroncsa eltűnt, a felni meg benyomódott az utastérbe, össze-vissza deformálva a pedálokat – és a lábaimat, vegyesen, ami éppen az útjába került.

Mikor kivettek a kocsiból, még két lábon álltam, de a bal lábam néhány másodperc múlva elkezdett erősen fájni. Hoztak plédet, arra leültem. Nem messze tőlem az 53-as kilométert jelző táblát láttam. Megérkeztek a dunaiúvárosi mentők, a tűzoltók és a rendőrök. A rendőr százados biztatott.

– Uram, tessék megnyugodni!

– Százados úr, el sem tudja képzelni mennyire nyugodt vagyok, mert hallottam, hogy rajtam kívül senki sem sérült.

Kérésére elmondtam, hogy mit tapasztaltam az előzés és az ütközések során. Odajött a Zsigulit vezető idősebb férfi is.

– Ne haragudjon, de nem vettem észre, hogy előz, különben jobban lehúzódtam volna.

– Bátyám, az előzés megkezdése előtt két tükörből is a szemébe világíthattam. Észre kellett volna vennie. De most már mindegy, utána vagyunk a dolgoknak.

Hallottam tőle, hogy Pécsre megy. Megkértem, hogy reggel telefonáljon Ancsika kolléganőmnek, hogy tudják, mi történt velem. Ancsikának éppen aznap, 29-én volt a születésnapja. (Mostantól az enyém is. Ki tudja, már hányadik?) Az a férfi, aki a lábaim felől érdeklődött, adott egy mobiltelefont. Fölhívtam Emesét. Elmondtam röviden az esetet, és hogy nemsokára visznek a dunaújvárosi kórházba.

A kocsimból – egészen pontosan: a maradékából – kérésemre kivették a válltáskát, a bőröndöt és a gitárt. Kiderült közben, hogy Levente is megsérült. A jobb felkarján fölhasadt a bőr.

Kicsit fölbolydítottuk a Szent Pant haleon Kórház Traumatológiai Osztályának késő esti nyugalalmát. Számomra két injekció volt a belépő. Az átvilágítás után már jobban körvonalazódott az eredmény. Egy karcolás nem sok, annyi sem volt rajtam külsőleg, de egy helyen törött a jobb lábam (a külső bokánál) és tíz helyen a bal (a nagyujj egyik perce, mind az öt lábközépcsont, a külső és a belső boka, a szárkapocscsont alsó harmada szilánkosra és a térd alatt néhány centiméterre). Ezzel az egy esettel 55-re nőtt a két lábamon összeszedett sérüléseim száma. Még a kezelőben voltam, amikor megérkezett a százados. A helyszíni szemle után elkészítette a jegyzőkönyvet. Kérte, hogy írjam alá. Elolvastam és aláírtam.

– Ne haragudjon, de van még valami. Meg kéne fűjni az alkoholszondát. Ez ilyenkor kötelező.

– Nagyon szívesen megfűjom, mert 1987. június 10-e óta nem ittam egy kortyot sem. Ezt a vonalat részemről nyugodtan kihagyhatjuk az előidéző okok közül.

A négyágyas kórteremben megkaptam az ágyamat. Elalvás előtt a szobatársammal újra elemeztük a baleset körülményeit. Mindent

összevetve nagyon szerencsésnek tarthattam a karambolt – ha már egyszer bekövetkezett. (A szembejövők a jegyzőkönyvbe 88 km/órás sebességet ismertek el. Akkor még 80 volt a megengedett. Erre számolták még a szokásos 10%-os tűréshatárt, így jött ki az általuk bediktált szám. Én 90-re gyorsultam föl a csattanásig. Egy közlekedési műszaki szakértő ismerősöm a kocsik sérülése alapján 130-ra korrigálta a partnerek által bevallott 88-at. Ez pedig azt jelentette, hogy a félfrontális első találkozáskor 220 km/óra volt az ütközési sebesség. Ehhez képest valóban bagatell volt a 11 törésem.)

Dr. Minich Lajos osztályvezető főorvos kezei alá kerültem. Délelőtt befutott kocsival Emese és Marci. Addigra már járt nálam az autómöntők egy képviselője. Csak pislogtam a számla láttán. Mi tagadás, vastagon fogott a ceruzájuk. Szobatársam, Imre bátyám azt javasolta, hogy ha tehetjük, minél előbb vigyük el onnan a roncsot. Dunaújvárosi lévén, útbaigazította Marcit, hogy melyik bontóst hol találja meg. Emeséék elindultak. Utánuk nem sokkal én is. Két okból. Az egyik az, hogy WC-re kellett mennem. A másik – legalább annyira nyomós – ok: természetesen a pipa.

Kértem egy gurulószéket. Kis segítséggel áttornáztam magamat az ágyról, fogtam a pipázás kellékeit, és nekivágtam. Az indulás pillanatában még nem tudtam, hogy mire is vállalkoztam a két törött lábammal. Sok törés fordult elő nálam, de eddig legalább csak egyesével jöttek. Mennyivel másabb így, ha nem aprózza el az ember. A dohányzásra kijelölt helyen a többiekkel folytatott ismerkedés mellett két tömet pipát is elszívtam egymás után. Közben visszajött Emese és Marci. Eladták a roncsot a bontósnak, aki az általa 5000 forintra taksált árral igen jól járt. Csak a benzin több értékű volt benne. Mindegy. A fő az, hogy az autómöntőknél nem ketyegett tovább az óra.

Emese beszélt a főorvossal. Ennek hatására dőlt el, hogy a jobb lábamat gipszelní fogják, míg a balt megmútik. Egy kicsit várni kellett vele, amíg lelohadnak a nagyobb duzzanatok.

Délután kellemes meglepetésben volt részem. Meglátogattak Rékáék. A két unokám némi akklimatizálódás után birtokba vette a tolókcocsimat. Réka hívott, ha innen szabadulok, menjek hozzájuk húsvétra.

Maga a műtét hallatlan érdekes volt. Teljes ébrenlét és éberség mellett monitoron végignézhettem az egészet. A bokaízület kétoldali feltárása után nem sokkal olyan hangokat hallottam, mintha fogászaton lennék. Zzzí-zzzí, vijjogott a fűró, ahogy áthatolt a csontokon.

– Főorvos úr, ha ezt tudtam volna előre, elhozom magammal a Black&Deckeremet és az imbuszkulcsaimat is.

– Ó, Lacikám, köszönjük, de van ám itt minden, ami nekünk kell.

Három darab 6 cm-es csavart tettek be, majd egy fémpánthoz hat kisebb csavarral rögzítették a több helyen törött szárcapocscsontomat. A közvetlen térd alatti töréssel nem is foglalkoztak, mert azt erős izomkötegek vették körül, amik jól tartották a törést.

Minden érdekessége ellenére az egész műtétből az volt a legrosszabb, hogy az infúzió miatt hosszú ideig tú volt a vénámban, ami fölidézte a kemoterápia borzalmait. Ahogy visszavittek a helyemre, azonnal kértem is a nővért, hogy mentesítse a vénát, de ő erősködött, hogy azt még bent kell tartani.

– Ezt ugyan egy percig sem tovább.

Amikor elmondtam neki, hogy honnan ez az ellenérzésem, megnyhült a szigora, és kihúzta a tűt. Innentől fogva már szent volt a béke közöttünk.

Gondoltam, megfelezem a műtét utáni kötelező várakozási időt, amit a gerincoszlopi érzéstelenítő miatt vízszintesen kell eltöltenem, aztán készülődtem pipázni. A tolókcocsis közlekedésem még nem volt az a kimondott Forma–1, de egyre rutinosabban kezeltem a kocsit. A dohányzó a leszűkített társadalmi életünk színtere is volt egyben: vicceltünk, anekdotáztunk, folytak a politikai viták, és időnként gitároztam is.

A műtét után két nappal megkaptam a jobb lábamra a gipszet, és mehettem isten hírével. Kisöcsém, Koblinger Gábor jött értem kocsival, és elvitt a gyerekekhez. Az első komoly akadálynál, a magasföld-szint lépcsősoránál csődöt mondtak újdonsült csodafegyvereim; a

járókeret és a hónaljmarkó. Leültem az alsó lépcsőfokra, és hátrafelé fölkiűdöttem magamat fokonként – az unokáim lelkes biztatása mellett.

Ebéd után magamhoz hívtam Ryut, hogy meséljek neki, hátha elalszik. Amiből az lett, hogy megvárta, míg egyenletesen horkolni kezdek, majd kint a konyhában diadalmas képpel közölte a többiekkel:

– Elaltattam nagyapát.

Húsvét után Gyuri hívott magukhoz. Marci elvitt, majd fordult is vissza. Nem gondoltam volna, hogy a györkönyi szobám és a konyha közötti 3 cm-es küszöb valamikor ekkora akadályt fog jelenteni. A bal lábamra még nem léphettem rá, így a gipszelt lábammal kellett átugranom a küszöböt. Ismert okok miatt nekifutásról szó sem lehetett.

Ha napközben egyedül volt otthon, anyám többnyire végigfeküdt az időt, és csak akkor mozgott bátrabban, ha a többiek már hazamentek. Volt, hogy elesett, és ott találtak rá délután. Ezt megelőzendő azt fundáltuk ki; nem mondjuk meg, hogy itt vagyok, nehogy elinduljon, és elessen, mert ilyen állapotban nem tudok segíteni neki.

Néhány nap múlva Gábor hazafuvarozott Pécsre. Ott is előadtam – immáron rutinosan – a lépcsőjelenetet, és a pipaszívó versenyhez képest majdnem egy hónap késéssel a kis szobámba toppanék. Ugyan momentán senki nem röpiült felém, de felettébb jól esett végre a saját ágyamban aludni.

Reggel a házi vonalon hívtam a kollégákat, akik párosával váltva egymást meglátogattak. Aztán sorra a többi ismerősöm is. A lábadozás minden napja egy picivel könnyebb volt, mint az előző. Közeledett június 2-a, a fölülvizsgálat napja. Megkértem Sáling Tamás kollégámat, hogy vigyen el Dunaújvárosba. Kakasdnál az egyik ház előtt, az út szélén meglátam egy fehér Nissant, rajta a tábla, hogy eladó. De addigra már elshantunk, meg időre is kellett mennünk. Azonban egy pillantás elég volt arra, hogy a kocsival kapcsolatban elinduljon a vezérhangya.

– Tamáskám, ezt visszafelé kicsit jobban megnézném magamnak.

– Öreg, te javíthatatlan vagy.

Végre megszabadultam a gipsztől. A főorvos kiszedte a két csontot összefogó csavart, ha két hét múlva ráállhatok a bal lábamra

is, a csontok járás közben nehogy eltörjék a csavart. A vágást egy öltéssel varrta össze.

– Egy hét múlva varratszedésen találkozunk.

– Főorvos úr, szíves engedelmével, ezt egy hét múlva kiszedem magam, mert akkor a kollégám nem tud elhozni.

– Ejha! És ezt hogy gondolja?

– Úgy, hogy csipeszem van, ollóm van, fertőtleníteni tudok...

Mellesleg nem ez lesz az első varrat, amit kiszedek.

– Rendben van – mosolyodott el a főorvos. – Találkozunk július 21-én, egy újabb ellenőrzésen. Ha minden simán megy, szeptember 8-án várjuk ismét. Másnap műtét, és ezzel lezárul a kis kalandunk.

Hazafelé nem láttuk a Nissant a helyén. Pakson, a Halászcserda alatti Bisztróban egy alapos csülkőzés következett. Az adagom szárkapocscsontját – *nomen est omen*⁵⁸ – elraktam magamnak, mert azt sütöttem ki, hogy golyóstollat, pontosabban: golyócsontot készítek belőle. (Már megint: a lökött ötleteim!)

Otthon átváltottam a járókeretről a hónaljmankóra, és naponta egyre többet mászkáltam. A hétvégén a Rigóder étteremben tartottuk a pedagógusnap vacsorát. Addigra már úgy belejöttem, hogy még táncoltam is – ha azt annak lehet nevezni. Csak később derült ki, hogy két héttel korábban kezdtem el a bal lábam terhelését, mint szabad lett volna. Viszont annyival gyorsabban gyógyult.

Eljött a varratszedés ideje. Az orvosi csipesz (még apámtól maradt rám) és a bőrvágó olló fertőtlenítése rutineladat volt. Most jött a neheze. Nem is gondoltam rá, amikor vállalkoztam erre. A bedagadt részbe szinte belevágott a cérna, amit annyira meg kellett volna emelnem, hogy az ollóval alá tudjak nyúlni. A fő baj mégis az volt, hogy az egész területből nem láttam semmit. Elővettem egy tükröt, így már egy fokkal jobb volt. Éreztem, hogy a cérna kis segítségével végrehajtott átvágása után jótékonyan oldódik a duzzanat feszültsége. A kihúzást már csak apró csiklandozás kísérte.

⁵⁸ A név intő jel.

Anyám halála

Rossz híreket hallottam Györkönyből anyám állapota felől, ami egyre csak súlyosbodott. Sok minden fölborult a szervezetében, és emellett erősen legyengült. Bevitték a szekszárdi kórházba. A kezdeti kisebb javulások után állandósult a rohamosan romló állapot. Mindez oda-vezetett, hogy július 29-én meghalt. Gyuri hívott telefonon. Engem sokkal váratlanabban ért a hír, mint őket, akik a sűrűbb látogatások alkalmával jobban látták a kikerülhetetlen vég közeledtét.

Elgondolkodtam egy kis ideig szüleim sorsán és halálán. Küzdelmes életük volt – sok szép emlékekkel tarkítva. De míg apám 63 éves korában bekövetkezett hirtelen halála villámcsapásként hatott, addig anyám 87 éves korára összeszedett minden betegsége, és szervezetének meggyengülése előre vetítette az elválás gondolatát, időt hagyva a felkészülésre. Ez az út viszont más szempontból sokkal nehezebb, tarkítva a hétköznapi sűrűn fölbukkanó nehézségeivel, küzdelmeivel, kínlódásaival. (És Barna fiam? Jaj, az más. Mennyire más! Akármit is mond a görög bölcselő!⁵⁹) Most együtt vannak mindannyian. Ezt nem hiszem, hanem tudom. Bármennyire is hajlamos vagyok a különc gondolkodásmódra, azt azért mégsem lehet rám fogni, hogy teljes mértékig elvarázsolt lennék. (Lehet, hogy esetenként nincs ki mind a négy kerekem, lehet, hogy a kerekem egy kicsit elütnek a normál mérettől. Az is lehet hogy 8-as is van bennük, de azért pörögnek rendesen, mert megvan az a kerék, ami a többit hajtja.) Igyekszem a racionalitás talaján állni, éppen ezért megmagyarázhatatlan számomra, de kristálytisztán láttam őket, és hallottam, ahogy a karambolomnál az első csattanáskor a fejemen megjelent apám odaszólt Barna fiának:

– Vigyázz! Ott vigyázz, Barnuska, a lábainál!

⁵⁹ Menandrosz: Akit szeretnek az istenek, fiatalon hal meg.

Miközben teljes erővel azon voltam, hogy igyekezzek a lehető legtöbbet kivédeni a káros hatások közül. A folyamatos, tudatos és gyors cselekvéssorozat csaknem kizárja annak a lehetőségét, hogy csak hallucináltam, hiszen teljes mértékben tudatomnál voltam. Mintha védőburkot vontak volna körém. Egy égi légzéságot, ami ha térd alatt kissé hiányosra sikeredett is, ám megóvott a közvetlen életveszélytől. Ezért mindig mosolyogva válaszoltam a sokak által föltesztelt kérdésre, mikor erről az esetről beszélgettünk.

– Öreg, rád hány őrangyal vigyáz?

– Mindig éppen annyi, amennyi kell – feleltem, és közben hálás szívvel, szeretettel gondoltam rájuk.

A sors fintora, hogy anyám holttestét Szegedre vitték elhamvasztani. Abba a városba, ahol pici kislány korától élt, ott töltötte a fiatalágát, megszerették egymást apámmal, ahol összeházasodtak 1932-ben, és megszületett első két lányuk. A boldog indulás városa most a végső szertartás előkészítésére várta vissza régen elszakadt, megfáradt leányát. A tűz mágikus ereje megtisztította, mint az acélt, és amíg elemésztette a megfáradt, törekeny, hét életet sarjadzó, mára összetöpörödött kis testet, őt magát megszabadította földi létünk minden lelki szennyeződésétől és zárványától.

Gyuri értem jött kocsival, és együtt mentünk el Szekszárdra, hogy a temetés részleteit megbeszéljük a temetkezési vállalattal. A szápári katolikus pappal – akihez Csetény is tartozott – egyeztettük a temetés időpontját, augusztus 30-át.

Július végén Gyuri elvitt Dunaújvárosba, az ellenőrzésre. Visszafele megvettem Kakasdon a fehér Nissant. Stílusosan az Útszéli Rozál nevet adtam a kocsinak, mert az út szélén állt, amikor először megláttam. A próbaúton most vezettem először március vége óta. Jólleső érzés volt. A lábamban lévő vasalat – ahogy mondani szoktam, ám rendes nevén inox⁶⁰ – egy csöppet sem zavart a vezetésben.

Mindig örülök annak, ha láthatom a nevelőfalumat, a sok kedves ismerőst, ha a helyszínen földézhetem az életembe beépült szép

⁶⁰ Nagyron ellenálló fémötvözet.

emlékeket. Most mégis vegyes érzelmekkel és szomorú szívvel készültem a csetényi útra. A temetés csöndben végbement. A kastély melletti kápolna harangjának hangja fölénk úszott az Anglián keresztül, magával hozva az örök nyugalom és békesség ígérését.

Munka

Szeptember elején az Egyetemi Könyvtár munkatársaival kétnapos értekezletet tartottunk Balatonlellén, az egyetem üdülőjében. Mikor a hivatalos programnak vége volt, és néhányan elkezdtek röplabdázni, csak nem bírtam magammal. Mint az öreg katonaló, ha sok év távlatából ismét meghallja a trombita hangját, a riadó ismert dallamát. Beálltam játszani, vasakkal a lábamban, hat nappal a műtét előtt. Annak a napnak ez volt a legnagyobb ajándéka.

Szeptember 8-án bevonultam a másnapi műtetre a dunaújvárosi Szent Pantaleon Kórházba. Régi jó ismerősként fogadtak. Reggel megkértem a főorvos urat, szeretném végignézni a műtétet, mert nagyon érdekel. Kis hezitálás után – félretéve az ellenérveket: nekem is be kéne mosakodnom, maszkot fölvenni – beleegyezett.

Az összeszokott csapat vidáman készülődött. Érzéstelenítő a gerincoszlopba, a szokásos előkészítés: infúzió bekötése a vénába, tű, csövek, csipeszek. Az izolátor – egy zöld terítő – ezúttal elmaradt. Nagy várakozással figyeltem a sürgölődést, aztán elkezdődött a műtét. Egy 5 centiméteres vágás a belső bokán, és a főorvos kezdte kihajtani a két hosszú csavart. Az egyik vidám megjegyzésre azonnal eszembe jutott egy vicc. Gondoltam, legott közkinccsé teszem. Azután egyik követte a másikat. Jóízű nevetéssel nyugtázták a poénokat.

Mikor a belső tetthelyen megkaptam a két varratot, következett a külső oldal. Ott egy 10 centiméteres vágáson keresztül szedték ki a hat kisebb csavart és a pántot. Az utolsónál egy apró malőr következett. Az asszisztensnő akkorát nevetett az egyik csattanón, hogy

közben a csipeszből a csavar visszaesett a sebbe. Hosszabb keresgélés után sem találták meg.

– Nem vacakolunk tovább, monitort kérek – adta ki a parancsot a főorvos.

Csakhamar előkerült a szárkapocscsont alá elbitangolt csavar. Ezen az oldalon is megkaptam a varratokat, és ezzel lassan le is zárult a műtét. Nagyon érdekes volt. Örülök annak, hogy végignézhettem.

Október utolsó szombatján mind a hatan testvérek, a sógorok, a sógornők és a gyerekeink közül néhányan, találkoztunk a csetényi temetőben, szüleim és nagyanyám sírjánál. Onnan mentünk az Angliába, majd Veszprém következett. Zsuzsáéknál még együtt voltunk egy ideig, azután mindenki ment haza. Így egy évben legalább egyszor, egy időben mi, testvérek is összejövünk. A nagyobb família – unokatestvérek a kapcsolt részekkel – ritkábban esküvőkön, sűrűbben temetéseken találkozók.

A novemberi szokásos meditációk egyikén nekiültem gitározni. Kipróbáltam egy újabb pengetési módot, és a gyakorlás során összeállt egy dallam. Írtam hozzá verset is.

Kereslek

Hosszú utadon most merre vándorolsz,
s a végtelenbe merre jársz?
Rád köszönnek ott a fényes állócsillagok,
s az utad végén vár apád.

Pécs, 1998. november 18.

Az Egyetemi Könyvtár főigazgatójának december végével lejárt a mandátuma. A következő ciklusra már nem nyert a pályázata. A rektor a könyvtár dolgozói körében szavazást rendelt el, aminek eredményeként 1999. január 1-jétől megbízott főigazgató lettem. Hosszú távra semmiféleképpen nem akartam elvállalni, az átmeneti időszakra viszont igen, különös tekintettel az akkori körülményekre.

Amikor benne voltunk az események sodrában, még nem tudtuk, hogy meddig fog tartani az átmenet. (Akárcsak a *házánkban ideiglenesen állomásozó* tisztetek, akik a Népszabadság hírei szerint az 1980-as években már a fő bázisaik közelében egyre nagyobb számban vásároltak öröklakást. Az újságírók közül senkinek nem jutott eszébe, hogy melyik fogalom mit takar? Vagy ha ez szándékos megfogalmazás volt, hogy a paradoxon jobban előderüljön, akkor viszont nagyon ügyes.)

Január közepén megkaptam a rendőrségi végzést. A hónap végén le kellett adnom a jogosítványomat fél évre. Annál is inkább érzékenyen érintett a rossz hír, mert a megszaporodott teendők miatt sűrűbben kellett mennem a város különböző helyein lévő egységeinkhez és a Rektori Hivatalhoz. Ezzel egy időben megírtam egy felülvizsgálati kérelmet; ha minél előbb visszakaphatnám a jogosítványt. A kocsit odaadtam Marcinak, ne álljon ott nekem hosszú ideig. Úgy látszik, volt foganatja a kérelmemnek, mert május elején visszakaptam a jogosítványt. A Pécsi Vásárban vettem magamnak egy Nissant, ami a színe után a Kék Villám nevet kapta. Így Marci is jól járt, mert megtartotta Útszéli Rozált.

Odabent sok munkám adódott. A legnagyobb örömmel az töltött el, hogy az eddig elmaradt átsorolások nagy részét sikerült keresztülvinnem. Az anyagi okok miatt elmaradtakat szoros határidővel a következő évre ütemeztük. Készültünk a püspöki tulajdonban, de az Egyetemi Könyvtár épületében és kezelésében lévő Klimó-könyvtár alapításának 225. éves jubileumára. A mára mintegy 60 000 kötetes könyvtárat Klimó György (1710–1777) püspök alapította, és 1774-ben tette nyilvánossá. Idegenforgalmi látványossága mellett ma is kutatható.

Tavasszal megjelent a főigazgatói és a főigazgató-helyettesi pályázat. A különböző fórumok sikeres választásai után már körvonalazódott az időpont, hogy augusztus 1-jétől az új főigazgató veszi át az irányítást. Az egyetem további integrációjára tekintettel (POTE⁶¹ a kaposvári, zalaegerszegi és szombathelyi részlegekkel és a szekszárdi

⁶¹ Pécsi Orvostudományi Egyetem.

Illyés Gyula Tanítóképző Főiskola) szükség volt a helyettesi poszt létrehozására. Ezt megpályáztam, és elnyertem.

Július elején a teljes felújítás miatt mindenkinek ki kellett költöznie az egyetem vendégházából. Egy régi kolléganóm igen jutányosan átengedte az általuk nem használt lakását.

A Szepesty utcában – hazafelé menet, messzebb előttem – egy hölgy sűrűn lehajolt, és babrált a cipőjén. A Káptalan utcában utolértem.

– Segíthetek?

– Miért, maga cipész?

– Nem, én könyvtáros vagyok. De megnézném, hátha meg tudom javítani. Menjünk árnyékba.

Leültünk az Aranyoskút (1324) kávéjára. Előszedtem kis kegsze-reimet, és nekiláttam a kiszakadt pánt eredeti helyére rögzítéséhez. Ragasztottam és varrtam. Közben arra jött Busch Márta kolléganóm.

– Szia, Laci! Mit csinálsz?

– Műtét van. Szikét, alkoholt!

A magánmunkám az augusztusi főigazgató-váltásig nagyrészt lektorálásból és szerkesztésből állt. Annak elfogytával visszatértem a repertóriumok összeállításához. Bogárdi János kollégám készített egy testhezálló számítógépi programot. Amit régebben a KSH-nál használtam, az más céllal készült, én csak a szempontunkból kifogásolható tulajdonságok ellenére megpróbáltam ezen a területen is alkalmazni – több-kevesebb sikerrel. Hallatlan nagy segítséget kaptam Móró Mária Anna könyvtári főtanácsostól és megbízott főigazgató-helyettestől, a Klimó-könyvtár tudós örétől.

Dr. Fischerné dr. Dárdai Ágnes 1999. augusztus 1-jével foglalta el a főigazgatói állást. Fölosztottuk a vezetői feladatokat egymás között. A Magyar Könyvtárosok Egyesületének ez évi vándorgyűlését Pápan tartották. Úgy készültünk, hogy 6-án együtt megyünk el erre – az én kocsimmal. Kis híján elmaradt az út. 5-én meglátogattam Gyurit, aki orrsövényműtét miatt volt bent a pécsi Fül-Orr-Gége Klinikán. Hazafelé – derült égből kissejsze – elkapott egy fergeteges vesegörcs. Ehhez a műfajhoz eddig még nem volt szerencsém. Mit mondjak, azért ez sem utolsó! Csak vánszorogni tudtam. Este az Urológiai Klinikán belém nyomtak egy dupla adag görcsoldót. Az ultrahangos

vizsgálat követ mutatott ki. A pápai úttal kapcsolatban azt mondták, hogy nyugodtan elmehetek. Ha valami zűr adódik, gyorsan be kell vonulni a legközelebbi olyan helyre, ahol tudnak adni görcsoldót. Ha visszajöttünk Pápáról, jelentkezzem, mert 15-én vagy szétúzzák a követ, vagy mütét lesz. Természetesen az lenne a legjobb, ha addig kijönne magától.

– Hogy fogom azt észrevenni? – kérdeztem naivan.

– Ajjaj! – vágta rá az orvos és a nővér szinte egyszerre, arcuk mimikáját is hozzáigazítva egy kő megszülésének viszontagságaihoz. – Azt garantáltan észre fogja venni.

Tekintetükből mindjárt sejtettem, hogy mi vár rám.

Mielőtt célirányosan Pápára mentünk volna, egy kisebb kirándulás következett a Bakonyban: Csetény, Zirc és a cseszneki vár.

Két nap alatt több mint 600 kilométert vezettem. Talán ennek, és az utak állapotának köszönhettem, hogy vasárnapra kijött a kő. Ha nem koppan akkorát, észre sem vettem volna. Legalább ez simán megoldódott.

Balatonlellén, a kihelyezett szenátusi ülésen a megbízott főigazgatói feladatok ellátásáért szóbeli rektori dicséretben részesültem. Később megkaptam a könyvtári főtanácsosi címet.

Az unokáim szépen cseperedtek. Akira kisebb korában mindenáron szumó akart lenni.

– Gyere csak, birkózzunk! – biztattam, mire azonnal fölvette a szumós alapállást, és *nokota, nokota* harci kiáltással nekem rontott.

Egy másik alkalommal megint kérdeztem tőle:

– Mi leszel, ha nagy leszel?

– Szumó.

– És akkor is fogod mondani, hogy *nokota, nokota*?

– Te tudsz japánul? – nézett rám csodálkozva.

– Hát persze, amit tőled tanultam.

Ryuval az állatokat nézegettük egy könyvben. Egyet ő kérdezett, egyet én. Bármelyikre ráböktem, azonnal mondta a nevét. Motoszkált bennem a kisördög, hogy én majd egy kicsit összekeverem a választ. Vajon mit szól hozzá? Az első baklövésemnél értetlenül nézett rám, majd hármat sem tévedhettem, mikor összecsuksa a könyvét, fölállt,

egy legyintéssel megszakította a diplomáciai kapcsolatokat, és otthagyt. A konyhában közölte a többiekkel, hogy a nagypapa nem ismeri az állatokat, mert össze-vissza mondja a nevüket. Később a békülékenység jeleként odajött hozzám egy ígéretes biztatással:

- Neked még sokat kell tanulnod.
- Ez igaz – ismertem el komolyan.

Amikor már Ryu is hadra fogható volt, naponta megszerveztem a birkózó világbajnokságot. Úgy szabályoztam, hogy a mérkőzés állása mindig izgalmas legyen. Fej-fej mellett haladtunk, és csak az utolsó pillanatban érhatték el a mindent eldöntő tust. Egy hosszabb japán útjuk során nagyon hiányoztak. Egyik levelemben elküldtem a nekik írt verset.

Birkózó világbajnokság

Kutathatok árkon-bokron át,
mégsem lelek két kis unokát.
Árválkodik a Városliget,
Akira és Ryu nem integet.
Repülőre fölültek a srácok,
hogy becsavarogják kerek e világot.
Tokió épp jó lesz főtanyának,
óvodába, iskolába járnak.
Izmaikat nem hagyják el mégse,
lázasan készülnek pesti mérkőzésre.
Nagypapa lesz híres-hírhedt ellenfelük,
eddig még nem tudott jól elbánni velük.
Úgy hallom, telt ház lesz a következő meccsen,
a küzdő feleknek minden csontja reccsen.
A nézők tapsolnak, aztán hazatérnek.
Így lesznek bajnokok a Fukui testvérek.
Övük lesz csillogó, fényes aranyérem,
enyém meg az ezüst – de csak ha megérem.

Pécs, 2000. szeptember 27.

Nem tudom, hogy vajon meddig leszek képes direkt módon befolyásolni az ádáz küzdelmeink eredményét. Közéleg az idő, hogy akaratomtól függetlenül is győzzenek. Így van rendjén.

Mihelyt hazaérték Japánból, és meglátogattam őket, Akirával elvonultunk. Öt perc alatt megtanítottam, hogyan lehet gyorsan megállapítani a sakktábla adott mezőjének a színét anélkül, hogy a táblára néznénk. Rögtönzött bemutatót szerveztünk a felnőttek részére. Ők csak ámuldoztak. Gondoltam, hogy fokozzuk az attrakciót. Kis időre megint eltűntünk Akirával. Ezúttal megtanítottam fejben kiszámolni a száz alatti, ötre végződő számok négyzetét. Akira itt sem tévedett.

Egyszer megkérdeztem kisebbik unokámat:

– Hogyan kell leírni a nevedet?

– R, ipszilon, u.

– Írd le!

– Azt nem tudom, mert én még kicsi vagyok.

Egyik sajtóságos szóalkotása: a *kiderül* helyett az *előderül*. Mennyivel találóbb és színesebb, mint amit általában mi, felnőttek használunk.

– Ryu, gyere ide nagypapához, és beszéljünk!

Leült mellém a kisszékére. Egyik lábát átvette a másikon, jelezve, hogy kezdhetjük.

– Mi újság van az óvodában?

Az addig vidám gyermekarc elkomorult, és mint egy megtört öregember felelte:

– Hát, nehéz.

– Ryu, ne viccelj velem, mi lehet nehéz az óvodában?

– Igen, nehéz, mert a japán óvó néni nem tud magyarul, a magyar szakács néni nem tud japánul, és ha beszélgetni akarnak, engem hívnak tolmácsolni, és addig nem játszhatok a többiekkel.

Alig tudtam megállni nevetés nélkül. Ryunak egyébként félelmetes a memóriája. Van egy olyan kártyajáték, amiben a lefedett lapok közül kell kiválasztani egy fölfedett lap párját. Ha nem a pár jön, azt

a lapot ugyanoda kell visszafordítani. Bámulatos, hogy milyen gyorsan szedi össze magának a párokat. Családon belül ebben verhetetlen.

2001 nyarára úgy alakult a lakáshelyzetem, hogy ismét költözni kellett. Éppen a születésnapomon, egy hirdetés révén találtam rá a Jókai Lakásszövetkezetre. Kibéreltem tőlük egy szép kis lakást, szeptemberi beköltözéssel. Ha már így megszaladt a mai napon, a sikeren fölbuzdulva elmentem Siklóásra a Suzuki Kalmárhoz, és vettem egy kocsit részletre. Fájó szívvel búcsúztam el Kék Villámtól, és átszálltam Fapados Bencére – indián neve: Ezüst Nyíl. A belső udvar parkolójában a háztól nincs tíz méterre a kedvenc helyem, ahova beállok a kocsival. Így a konyhaablakból is ránézhetek időnként. Az első ilyen ránézéskor eszembe jutott, hogy bő hét évvel ezelőtt csaknem azt mondták, hogy már új cipőt ne vegyek. Ezt be is tartottam, viszont azóta Bence már a negyedik kocsim.

2002 januárjától szándékoztak bevezetni a parkolási díjat az újonnan megállapított övezetekben. Az ott lakók kedvezményt kaptak. Mint utóbb kiderült, mivel budapesti az állandó lakásom, ezt én nem kaphatom meg. Erre föl írtam egy kérvényt a Polgármesteri Hivatalhoz. Arra hivatkoztam, hogy bár de jure nem vagyok pécsi polgár, de facto már idestova 18 éve annak érzem magam. Az első naptól kezdve. A sérüléseim miatt bár de jure nem vagyok mozgáskorlátozott, de facto egyre inkább közelítek ehhez az állapothoz. Az eddigi, csak a lábaimon összeszedett 55 sérülés közül az utóbbi, egyszerre jött 11 törés, a vasalás és a műtétek erősen megroggyantottak. Tompán ugyan, de egyfolytában fájnak a lábaim, és már délre nagyon bedagadnak. A baráti körben többen javasolták, hogy szerezzem meg az igazolványt. Dr. Lomb Dénessel január 4-én találkozunk. Célirányosan a mozgáskorlátozottság szempontjából tüzetesen megvizsgált, és kiállította az erről szóló igazolást.

– Máskülönben hogy érzed magad?

– Köszönöm jól. Hanem azért van még velem egy apróság. Néhány hete észrevettem, hogy valami nincs rendben a jobb herémmel. Megduzzadt, megkeményedett, és állandóan fáj.

Újabb, rövid vizsgálat következett, és már írta is a beutalót az Urológiai Klinikára. Nono, gondoltam magamban. Nem tán? – De! Kifejezetten: de! Ez úgy hiányzott nekem, mint az üveges tótnak a hanyatt esés.

– Dr. Hübler János holnap ügyeletes lesz, menj be hozzá. Majd ő megmondja a többit.

III. Rák

Villámként cikáztak a gondolataim. Ismételt vergődés a gyanú és a kétségek között, az 1994-es műtétekhez és a kemoterápiához képest pusztán csak annyi különbséggel, hogy until elég saját tapasztalattal rendelkeztem, ami egyfelől jó is, fonákjáról nézve rossz is volt egyben. De rutinból nem lehet rákos az ember. Ahhoz képest ez túlon túl megrázó. Minden egyes eset lélektanilag egyenként ráz, de akkorát, hogy elég kibírni. Este még azzal biztattam magam; ne szaladjunk annyira a dolgok elébe, hátha előderül valami jó is. Persze ezt csak az örök optimizmusom mondatta velem, komolyan nézve semmi jóra nem számíhattam. A komor gondolataim sötét árnyai rátelepedtek még az álomra is.

Telefonon egyeztetett időpontra másnap bementem a klinikára. Az ultrahangos vizsgálat is megerősítette az érlelődő gyanút, vagy ha úgy tetszik, a bizonyosság erejével eloszlatta a kétségeket: újabb daganat.

Dr. Hübler János kimondta a szentenciát.

– Hétfőn reggel tessék bevonulni. Kedden műtét. Dr. Szántó Árpád fogja operálni.

– Ez kicsit hirtelen szakadt rám. Hétfőn még feltétlenül be kéne mennem a könyvtárba. Néhány apróbb munkát elintézni, néhányat átadni, szólni, hogy egyáltalán, hova tűnök el egy ideig már megint.

– Mindenféleképpen nálunk kezdjen. Elvégezzük a vérvételt és a műtét előtti vizsgálatot, azután mehet. Az esti vizitre be kell jönnie.

Telefonáltam Fekete Magdolnának, akit a nagyobb társaságban még 1995-ben ismertem meg. Néhány éve már altató szakasszisztensként dr. Tornai Zoltán adjunktus szűkebb csapatát erősítette az Urológiai Klinikán. Tőle tudtam meg a bekövetkezett személyi változásokat. Götz Frigyes professzor nyugdíjba ment, Hübler János és Farkas László adjunktus docens lett, utóbbi az igazgató, Szántó Árpád tanársegéd (akkori osztályos orvosom) adjunktus – ahogy mondani szokták: mindenki lépik egyet.

Fölhívtam Rékáékat is, hogy megmondjam a hírt. A nap további része és a másnap a testi és lelki készülődéssel telt el. Vasárnap a délutáni alvásom kellős közepébe belehasított a kaputelefon fülsértően magas frekvenciájú hangja. Emiatt csak hullariasztónak hívom.

Váratlanul (ez így nem igaz, mert titokban mindig várom őket) igen kedves látogatóim érkeztek. Alig tudtam hová lenni (rég-i csetényi szóhasználat: há lennyi) a meglepetéstől. Réka, Yusuke, Marci és a két gézengúz. Ennél nagyobb örömet nem okozhatott volna senki. Meghánytuk-vetettük a világ folyását, majd – mivel mindannyian megéheztünk – elmentünk vacsorázni.

A pincérnő kiosztotta az étlapokat a felnőttek között. A két unokám várakozva nézett rá.

– Adjak a gyerekeknek is étlapot?

– Kérem.

Ryu beleböngészett, és az egyik lapról – a pincérnő legnagyobb csodálkozása mellett – teljesen folyékonyan olvasta a következőt:

– Harcsaszeletek rántva.

Végtére is már nagycsoportos volt. Öt nappal múlt ötéves.

Lejárt az együttlétünk ideje, és a találkozás okozta örömtől feltöltődve, hosszan integettem utánuk, míg a kocsijuk hátsó lámpáinak piros fénye el nem tűnt az útkanyarulatnál. De jó, hogy eljöttek hozzám. Ez már fél siker. A másik felét meg majd csak összeszedem.

Réggel bevonultam. A 7-es kórterem 4-es ágyát kaptam meg. 1994-ben itt volt az intenzív osztály, ahonnan még időben sikerült lelépnem. Most vajon meddig fogok itt rostokolni? Mellettünk a társalgó és a dohányzó volt. Két fiatalabb szobatársamnak kivették egy-egy veséjét. Most kemoterápiára jöttek be. Pénzes István Elő-

szállásról. Azonnal akadt közös ismerős, egy falujabeli, akivel a dunaújvárosi kórházban ismerkedtünk meg.

A reggeli macera (vérvétel, vizsgálat) után bementem a könyvtárba. A főigazgató asszonnyal és a titkárságvezetővel, Pauluszné Varga Évával beszélgettünk az év eleji feladatokról.

– Ágnes, engem egy ideig nélkülözőnötök kell. Most jöttem a klinikáról, holnap műtenek.

– És ezt csak most mondd? Ilyen nyugodtan? Mivel műtenek?

– Nem szólhattam előbb, mert szombaton tudtam meg én is. Beérett a második hererák. Miért mondanám földúltan, hiszen a holnapi naptól nem félek. Kicsit sem. Hanem a kemoterápiától igen. Attól nagyon. Az első szakaszra szabadságot veszek ki. Csak akkor megyek betegállományba, ha elhúzódik a procedura.

– Rendben van. Szurkolunk neked.

– Köszönöm.

Fölhívtam Lajos Attilánét.

Kuksikám, most hogyan is állunk a rákkal?

– Jelenleg 3:2 javamra.

– Már nem. Ugyanis idő közben kiegyenlítettem. 3:3 az állás. Holnap megyek a kés alá.

– Vigyázz magadra. Ha kiszabadulsz, jelentkezz.

Dolgoztam a soros repertóriumon, majd délután visszamentem a klinikára. Néhány sakkpartira is futotta az időből. Elérkezett a professzori vizit – népes kísérettel. Az osztályos orvos referált az ügyemről, röviden összefoglalva az előzményeket. Ezt meghallgatva az igazgató közelebb lépett az ágyamhoz, és régi jó ismerősként üdvözölt.

– Á. tanár úr! Hát újra itt találkozunk?

– Igen, de ígérem, hogy ez ügyben utoljára.

Ezt a bemondásomat a kíséret tagjai sem állhatták meg nevetés nélkül. Mindjárt megvolt az alaphangulat a továbbiakhoz. A vizit után késő estig beszélgettünk. A két Pistával kidolgoztunk egy pontos haditervet az operációt követő pipázáshoz.

Elalvás előtt eltűnődtem, már én is úgy számozhatom a rákos műtétjeimet, mint az emberiség a világháborúit. Most 3:2, de jó lenne, ha így maradna. Se kiegyenlítés (borzalom!), se az előnyöm további növelése (egyéni pech).

Másnap délelőtt a szokásos előkészítés következett: érzéstelenítőt szűrtak a gerincoszlopomba, bekötötték az infúziót, megint tű, csövek, csipeszek, majd belépett a műtőbe Szántó adjunktus. Elmesélt egy viccet. Nekem sem kellett több.

– Mondhatok én is egyet?

– Persze, Laci bátyám, örömmel hallgatjuk. De ne csak egyet!

Ettől kezdve az egész műtét átfordult kabaréba. Pontosabban a műtét megszabott, precíz műveleti sorrendjét a záporozó poénok és a nevetés tarkították. Olyannyira, hogy a szemközti műtőből átjött az igazgató. Csatlakozott vidám társaságunkhoz. Később az órájára pillantott.

– Milyen kár, hogy mennem kell – sajnálkozott.

– Mi még maradunk egy kicsit, amíg a készlet tart, – mondtam – de szeretettel visszavárjuk. Egyetlen baj csak az, hogy nem merek rendesen nevetni, nehogy cikkcakkos legyen a vágás. Rosszul mutatna.

Kivették a corpus delictit. Kértem az adjunktus urat, hadd nézzem meg, mert közletről is kíváncsi voltam rá, milyen is az ellenségem.

– De nehogy nekem rosszul legyen, Laci bátyám!

– Á, biztos nem. Attól én már egy kicsit odébb vagyok.

Az ép szövettől jól elkülönülten volt látható a rücskös felületű, szürke színű rákos daganat, ami már a herének több mint a felét beborította. Furcsa érzés volt ilyen módon is szembenézni a rákkal. Más szempontból meg hallatlan érdekes. Ha azon az apró momentumon túl tudja tenni magát az ember, hogy az, amit lát, gyilkos kór hordozója, és éppen saját testéből szedték ki.

– Hány öltésre sikeredett a vágás?

– Nyolcat számolok.

– Nekem nyolc, csak azért kérdezem, mert a másik oldalon – majdnem nyolc éve – tizenhárom öltés volt. Nem lesz így túl slampos?

– Laci bátyám, ha csak az kell! Fogom a szikét, és húzom tovább.

– Ugyan, hagyja, adjunktus úr! Ha már így alakult, megleszek ezzel is. Nehogy má' túlcifrázzuk az esztétikai szempontokat.

Visszatettek a gurulós ágyamra, és toltak ki a műtöből. Már a következő pipára fentem a fogam, és jobb karommal indexeltem a 7-es kórterem felé, mikor meglepetten tapasztaltam, hogy a másik irányba kanyarodnak velem. A hosszú folyosó végén még egy kanyar, és berobogtunk az intenzív osztályra.

– Ejha! Hát erről nem volt szó! – méltatlankodtam. – Nővérke, legyenek szívesek visszavinni a helyemre!

– Azt nem. Még jó darabig itt kell maradnia.

– Meddig?

– Amíg a lábából ki nem áll a zsibbadás.

– Nem értem a kettő közötti összefüggést. Ha ott is fekszem, akkor addig zsibbad a lábam, ameddig csak akar. Nem? Van ideje rá. Ez meg mi? – kérdeztem, mert amíg hathatós érveket kerestem a meggyőzéshez, addig a nővér újabb manőverbe fogott. Egy műanyagcső két merőleges elágazását igyekezett beledugni az orrlyukamba. Közelebről már éreztem, hogy valami fűj kifelé a csövecskéből.

– Oxigén – volt a nyűgös embernek kijáró lakonikus válasz.

– Hogy itt mennyire résen kell lennem! Köszönöm, nem kérem. Még minden esetben saját erővel kivettem a levegőből annyi oxigént, amennyire a göthös szervezetemnek szüksége volt. Inkább tessék engem visszagurítani a kis helyemre!

– Azt nem tehetem. Csak ha tudja mozgatni a lábát.

Akkor már nem törődtem semmiféle logikai kapcsolattal, ami a zsibbadás és a szabadulásom között fönállhat. Minden erőmmel azon voltam, hogy legalább az egyiket megmozdítsam, de az eredményt illetően akár falábaim is lehettek volna. A sikertelen próbálkozás után a nővér diadalmasan rám tekintett és ott hagyott. Körülnéztem, és próbáltam megbékélni sanyarú sorsommal. A két frissműtétes nagyon megszenvedte a délelőttöt, mert igencsak odavoltak. Ez még nagyobb kontrasztot mutatott az ő állapotuk és az enyém között. Sokáig morfondíroztam azon, hogyan léphetnék le innen, de beláttam, hogy segítség nélkül nem megy. Soha jobbkor nem érkezhetett volna meg a felmentő sereg.

– Magdikám, ha egy kicsit is szeretsz, kivisztek innen.

– Majd, ha tudja mozgatni a lábát – vetette közbe az intenzíves nővér, még mielőtt Magdi megszólalhatott volna. Honnan került elő ilyen gyorsan? – Ez a szabály. Na, lássuk, hogy megy!

Teljes lendülettel nekifeszültem, de mindkét faláb maradt egyhelyben.

– Kérem, én könyvtáros vagyok és nem artista. Magdi, nekem kutyabajom, de ha sokáig itt kell maradnom, az biztos, hogy attól beteg leszek.

Rövid tanácskozásra elvonultak. Kisvártatva egy fiatal ápolóval együtt jöttek vissza, és végre elgurítottak a helyemre. Több sem kellett nekünk. Rövid várakozás után egyik Pista kinézett a folyosóra, hogy tiszta-e a levegő. Intésére a másik Pista kitolt a folyosóra, majd onnan gyorsan be a szomszédos társalgóba. Önfeledt pipázás következett. Megérkezett a tegnapi partnerem, így ötvöztük a kellemest a hasznossal, a sakkot a pipával. Éppen valami kombináción törtem a fejem, mikor benyitott az altatórvosom. Szigorú tekintetéből láttam, hogy a türelmét illetően billeg nála a léc, ezért gyorsan megelőztem.

– Doktor úr, minden szabályt betartok. Fekszem, és nem emelem föl a fejemet. Itt szabad dohányozni. Az már csak hab a tortán, hogy pipázás közben sakkozhatok is. Legjobb út a gyógyuláshoz.

Az akcióm sikerrel járt. Ennyi igyekezet láttán elmosolyodott, legyintett egyet és elment.

Az esti vizit után elkezdtem az edzéseket. Félóránként útra keltem, és egyre nagyobb távokat tettem meg. Másnap is ez volt a fő programom. Egészen rövid idő alatt megerősödtem. Csütörtökön, a reggeli vizitnél a két Pistát vizsgálatra küldték a tüdőszanatórium épületömbjében lévő egyik egységhez. Ez a klinikánktól néhány kilométerre esik, fönt a hegyekben. Mentőt nem tudtak adni a fuvarhoz. Nem lévén pécsiek, éppen a buszjáratokat magyarázta nekik az orvos, amikor fölajánlottam, hogy elviszem őket.

A váratlan lehetőség, hogy vezethetek, teljesen földobott. Így mindenki jól járt. Délután meglátogattak a régi pollackosok. Pauluszné kolléganőm beküldte az időközben elkészült mozgáskorlátozott igazolványt. Dr. Szántó Árpád adjunktussal megbeszéltem, hogy a

pénteki vizit után hazamegyek. Hétvégén úgyis csak ügyelet van. Feküdni otthon is tudok. Meglepő módon könnyen beleegyezett.

– Hétfőn kötözés, kedden varratszedés és zárójelentés. Az onkológiai ellenőrzéshez addig kérek időpontot Baki Márta főorvos asszonytól.

Nagyon örülök, hogy túl vagyok a műtéten, de a neheze még hátravan. Vajon hány turnust szab ki rám a főorvos asszony? Megint négyet? Még a gondolatára is összereztem. Jaj, csak azt ne!

Dr. Baki Mártától két éve kaptam egy kedves levelet. Tudatta velem, hogy az Országos Onkológiai Intézettől átmegy a Szent Margit Kórház onkológiájára osztályvezető főorvosnak. Szívesen vár az új helyén. De ha maradni akarok, a régi kollégák készségesen átvesznek. Meg sem fordult a fejemben ilyesmi. Hiszen ő látott az akkori állapotomban, szabta meg az infúzió összetételét, tapasztalta annak hatását, addig csaknem hat évig ellenőrzött. Fölhívtam telefonon, gratuláltam az előlépéshez, és biztosítottam afelől, hogy én már örök hűséget fogadtam a főorvos asszonynak.

Hétfő reggel a klinikán kezdtem, majd kötözés után bementem dolgozni. Már hiányzott a benti környezet és a munka. Kiírtam négy nap szabadságot az elmúlt hétre. Ennyi kellett a harmadik műtéthez.

Kedden kivették a varratokat, és megkaptam a zárójelentést.

– Mához egy hétre kontroll Budapesten. Már tárt karokkal várják magát – búcsúzott el Szántó adjunktus.

A könyvtárban folytattam a repertórium készítését, miközben a kemoterápia miatt még egy hétig erősen motoszkált bennem a félsz.

Furcsa érzésekkel léptem be a Szent Margit Kórházba, az ellenőrzésre. A találkozásunk első percétől feszülten vártam, megmozdul-e Damoklesz kardja a fejem fölött. De még mindig semmi. Befejeződött a vizsgálat. Dr. Baki Márta főorvos asszony elköszönt.

– Vizontlátásra két hét múlva.

– És a kemoterápia? – kérdeztem óvatosan, egyre nagyobb reményekkel telve, de még készen arra is, ha lesújtana rám a végzet.

– Azt már megkapta annakidején. Most nincs rá szükség. De számolnia kell a sűrű ellenőrzésekkel. Minden jót kívánok!

Ha az a kő valakit eltalál, ami akkor a szívről leesett...
Emberek! Csípjen meg valaki! Igaz lehet mindez?

– Hálásan köszönöm, amit értem tett.

Hálám a többieknek is szól. Az egészségügyben – egyetlen egy orvos kivételével – mindenkinek, akivel kapcsolatba kerültem. Hol lennék már, ha önzetlen segítségükkel nem álltak volna mellém? Azzal az egy orvossal együtt, csak mi ketten tudjuk a III. rákom titkát. Ez meg tartozzon az ő lelkiismeretére.

Amikor kiléptem a kórház kapuján, az örömujjongásé volt az első néhány pillanat, majd egy felszabadult sóhaj szakadt ki belőlem.

– Ezt megúsztam. Szerencse fel!

Epilógus

– Barátom, itt lezárom a történetet. Befejezem a mondandómat, mert senki türelmével nem akarok visszaélni. Közeledem a 60. évemhez, és éltem vagy 80-at.

– Mennyi színe és mennyi fonákja volt!

– Nagy rendezőm, a Plútó, sosem hagy nyugodni. Mindennek kegyetlen ára van. Mintha gondos leltárt vezetne; amennyi színe jut nekem, azonnal hozzáteszi a legalább annyi fonákját is. Azért jött oly sok végletes dolog az életemben, mert bennem tözsomszédságban van egymással a hetedik mennyország és a poklok pokla. S a kettő között alig van átmenet. Míg Sziszüphosz a hegyre görgeti fölfelé a szikláját, ami a cél előtt mindig visszagördül, addig nekem a saját sziklámat egy feneketlen kútból kell kihoznom. S ahogy Sziszüphosz nem, úgy én sem adom föl. Öregedvén megnő a múlt, és összetöpörödik a jövő. A csetényi temetőt bebarangolva, a fejfák és a síremlékek föliratait böngészve mindig eltűnődöm azon, hogy ott már sokkal több az egykori ismerősöm, mint a faluban.

Imádkozás közben, ha a három rákos műtétemre és a majdani befejezésre gondolok, óhatatlanul fölmerül bennem a kérdés: majd a

negyedik, Uram? – De az élet nagy titkait képtelenek vagyunk megfejteni. Talán jobb is így. Még mindig azt állítod, hogy a leírtakkal egy kicsit is segíthetek másoknak?

– Minden bizonnyal. De mondd csak, milyen érzés volt megsza-
badulni az újabb kemoterápiái turnusoktól?

– Amikor tudatosult bennem, hogy ezúttal elmarad a rettegett kemoterápia, határtalan boldogság töltött el. Ezt teljes valóságában csak a sorstársaim tudják megérteni. A hirtelen kitört boldogságom közepette úgy éreztem, enyém a világ. Nem azzal törődtem, mi mindenben mentem keresztül eddig, mit vesztettem a három rákos műtétemmel, hanem azzal, hogy mennyit gazdagodtam általuk. És ezt a gazdagságot már senki nem veheti el tőlem. Egészen az enyém, mint az életem. Olyan amilyen, de teljes egészében az enyém. Megkönnyebbült lélekkel szálltam be a kocsiba, s ahogy egyre távolodtam a kórháztól, markáns arcomon átsuhant egy szelíd, halvány mosoly.

– Kinek, vagy minek szólt ez a mosoly?

– Az életnek és a halálnak, egyaránt.

Maholnap

Születtem,
éltem,
többször is
jártam a mezsgyén,
még itt vagyok.

Holnap,
maholnap
eljönnek értem,
és átölelnek
a csillagok.

Pécs, 2002. június 11.

Függelék:

Munkáim

- 1./ A Budapest folyóirat története és repertórium a 1945–1947. Zirc : 1968. 212 p. (Kézirat. Egyetemi szakdolgozat. Lelőhely: OSZK, ELTE Egyetemi Könyvtár, Országgyűlési Könyvtár, KSH Könyvtára.)
- 2./ V. kerület. Belváros. Segédanyag a helytörténeti kutatáshoz. Budapest : Fővárosi Ny., 1969. Rajna György – --: A Belváros műemlékei. 50–85. p.
- 3./ Fordításmásolatok szakszám a az OMKDK-ban. 4 év alatt folyamatosan kb. 30 000 tétel. (Budapest, 1971–1974, 1978–1979.)
- 4./ Az ETO-szerkesztőség megbízásából a 622 Bányászat és 623 Haditechnika ETO-táblázatok feldolgozása a betűrendes index számítógépes kiíratásához. Budapest : 1974.
- 5./ Az építésügyi ágazat dokumentumtára számítógépes kötetkatalógusának kidolgozása, nyilvántartási és szolgáltatási rendszerre fejlesztése. = Építésügyi Műszaki és Gazdasági Tájékoztató 1974. 16. évf. 8. sz. 101. p.
- 6./ Az idegen nyelvű építésügyi szakkönyvek központi kötetkatalógusának rendszerterve. = Hazai Építésügyi Tájékoztató Közlemények 1975. 1. évf. 6. sz. 47–48. p.
- 7./ Számítógépi indexek összehasonlító elemzése. = Hazai Építésügyi Tájékoztató Közlemények 1975. 1. évf. 8. sz. 62–66. p.

- 8./ Deák Ferenc. Bibliográfia 1817–1976. In: Tanulmányok Deák Ferencről. Zalaegerszeg : Zala Megyei Levéltár, 1976. 379–447. p. /Zalai Gyűjtemény 5./
- 9./ Műcímek összeállítása és relevancia kijelölése a Külföldi prospektusok, gyártmánykatalógusok 1973–1975. KWOC-index. Budapest : ÉTK, 1976. 256 p. kiadványhoz.
- 10./ Építésügyi teaurusz. Budapest : ÉTK, 1976. Kb. 100 ív. (Revízió, szerkesztés, a grafikus táblák és a betűrendes rész összeállítása.)
- 11./ A teaurusz KGST-szabvány hazai adaptálásában bizottsági tagként működtem közre. Budapest, 1976.
- 12./ Terebessy Ákos – --: Igényvizsgálat – szükségletkutatás. Budapest : OSZK, KMK, KSH Könyvtára, 1977. 118 p. Bibliográfia: 67–118. p.
- 13./ Vízügyi teaurusz. Budapest : VIZDOK, 1977. Kb. 70 ív. (A munkálatok irányítása, revízió, szerkesztés, a grafikus táblák és a betűrendes rész összeállítása.)
- 14./ Az ETO-szerkesztőség megbízásából az ETO rövidített kiadásához az 54 Kémia, 622 Bányászat és 66 Vegyipar táblázatok szerkesztése és lektorálása.
- 15./ Az ETO-szerkesztőség és az MSZH megbízásából az ETO rövidített kiadásának betűrendes mutatójához index-tételek összeállítása az 54 Kémia, 678 Nagymolekulájú anyagok táblázatához. Budapest : Szabványkiadó, 1978.
- 16./ Az Építésügyi KGST-teaurusz kódjainak és kifejezéseinek lektorálása és rendezése. Kb. 8 000 tétel. Budapest, 1978.

- 17./ Központi kötetkatalogus előállítására számítógép segítségével.
Budapest : ÉTK, 1979. 86 p.
/ÉTK, Tájékoztatástudományi Tanulmányok 9./ (Ez egyben bölcsészdoktori disszertációm.)
- 18./ Bethlen Gábor. Bibliográfia 1613–1980. 73–163. p. In: Bethlen Gábor állama és kora. Szerk. Kovács Kálmán. (Kiad. az ELTE Magyar Állam- és Jogi Történelmi Tanszéke.) Budapest : MTA KESZ soksz., 1980. 179 p.
- 19./ Lektorálás. Az építésügyi többnyelvű szótár szakkifejezései.
Budapest : ÉTK, 1980. 206 p.
- 20./ A Statisztikai Közlemények, a Statisztikai és Nemzetgazdasági Közlemények és a Nemzetgazdasági Szemle repertóriumai 1861–1892. Budapest : KSH Könyvtára, 1980. 386 p. (E munka az első hazai, számítógéppel készített egyedi folyóirat-repertórium.)
- 21./ A Demográfia repertóriumai 1958–1980. Budapest : SKV, 1981. 286 p.
- 22./ A Megyei és Városi Statisztikai Értesítő és a Területi Statisztika repertóriumai 1957–1980. Budapest : SKV, 1981. 625 p.
- 23./ A Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle repertóriumai 1894–1906. Budapest : SKV, 1982. 260 p.
- 24./ A magyar közigazgatási irodalom válogatott bibliográfiája 1827–1944. Budapest : SKV, 1983. VI, 646 p.
- 25./ A Közgazdasági és Közigazgatási Szemle és a Közgazdasági Szemle repertóriumai 1893–1949. Budapest : SKV, 1983. VI, 763 p.

- 26./ A Történeti Lapok repertórium 1874–1876. Budapest : 1983. 132 p. (Kézirat.)
- 27./ Lektorálás. Kollega Tarsoly István: A hatásköri bírászkodás Magyarországon. Budapest : 1983. 117 p. (Kézirat.)
(Bölcsészdoktori disszertáció.)
- 28./ Az Agrártörténeti Szemle repertórium 1957–1982. Budapest : 1983. 271 p. (Kézirat.)
- 29./ A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei repertórium 1962–1983. Pécs : 1984. 113 p. (Kézirat.)
- 30./ Betűrendes mutató az ETO 56 Őslénytan, 57 Biológia, 58 Növénytan, 59 Állattan MSZ 16533-80 szabvány táblázataihoz. (FID Publ. No. 390.) Budapest : Szabványkiadó, 1985. 111 p.
- 31./ A környezetvédelem társadalmi, gazdasági és jogi kérdései. Válogatott bibliográfia 1975–1985. Pécs : 1985. 85 p. (Kézirat.)
- 32./ Lektorálás. Bessenyei Gábor – Elek István – Halász László: Oktatási segédlet a FORSIM-rendszer alkalmazói számára. 1. köt. Pécs : PMMF, 1985. 97 p.
- 33./ Lektorálás. Paál Jenő: Matematika és Számítástechnika III. Jegyzet. Kaposvár : Mezőgazdasági Főiskola, 1985. 212 p.
- 34./ Acta Academiae Polytechnicae „Pollack Mihály” Pécs. Pollack Mihály Műszaki Főiskola Tudományos Közleményei. Pedagógia, pszichológia, alkalmazott nyelvtudomány, irodalomtudomány. Szerk.: Buday Lajos – --. Pécs : PMMF, 1985. 274 p.
- 35./ A Levéltári Közlemények repertórium 1923–1981. Pécs : 1985. 253 p. (Kézirat.)

- 36./ Acta Academiae Polytechnicae „Pollack Mihály” Pécs. A Pollack Mihály Műszaki Főiskola Tudományos Közleményei. Pedagógia, pszichológia, alkalmazott nyelvtudomány, irodalomtudomány. Szerk.: --. Pécs : PMMF, 1987. 229 + 1 p.
- 37./ Lektorálás. Fülep Ferenc – Bachman Zoltán – Pintér Attila: Sopianae–Pécs ókeresztény emlékei. Budapest : Képzőművészeti K., 1988. 107 p., ill.
- 38./ Ha káoszt gépesítünk, gépesített káoszt kapunk. Riporter: Gerő Gyula. = Könyvtári Levelező/lap 1992. 3. sz. 23. p.
- 39./ Deák Ferenc. Bibliográfia 1817–1990. 359-441. p. In: „... A mi megmarad, fordítsa jó czélokra”. Deák Ferenc hagyatéka. Szerk.: Körmöczy Katalin. Budapest : Magyar Nemzeti Múzeum, 1992. 478 + 1 p., ill. (E munkámmal elnyertem a Pollack Mihály Műszaki Főiskola Nívódíját, 1994.)
- 40./ Lektorálás. Áts László: dBASE III PLUSZ lépésről lépésre. Pécs : Vectori, 1992. 304 + 8 p.
- 41./ Lektorálás. Solt Imréné: Az akceleráció. Pécs : 1993. 58 p. /Kézirat./
- 42./ A Baranyai Helytörténetírás (1968–1989) és a Baranyai Történetírás (1990–1995) repertórium. Pécs : Baranya Megyei Levéltár, 1995. 110 p. /Tanulmányok és források Baranya megye történetéből I./ (E munkámmal elnyertem a Janus Pannonius Tudományegyetem „Az év legjelentősebb publikációja” díját, 1996.)
- 43./ Lektorálás. Hidy István – Prekuta János – Varga Gábor: Flóratetők tervezési és kivitelezési segédlete. Lektorálta: Priszter Szaniszló – --. Budapest : proNatur Kft., 1995. 90 p.

- 44./ Lektorálás. Balázs Ferenc: Pécs város településfejlődésének mérnökgeológiai és geotechnikai vonatkozásai. Pécs : 1995. 195 p. (Kézirat. Doktori disszertáció.)
- 45./ Adatgyűjtés napilapokhoz, folyóiratokhoz és kiadókhöz a Babits Kiadó Lexikonszerkesztősége megbízásából. Pécs : 1995. (1700 tétel.)
- 46./ Lektorálás és opponensi munka. Solt Imréné: Az akceleráció. Mohács : 1996. 31 p. (Kézirat. Főiskolai szakdolgozat.)
- 47./ Különböző tudományterületek kifejezéseinek gyűjtése az ETO-ból, lexikon-szócikkek összeállításához. Pécs, 1996. (10 000 tétel.)
- 48./ Olvasószerkesztői munka a Révai Új Lexikona kötetéhez. 1996–2006.
- 49./ Lektorálás és szerkesztés. Püski Levente: A polgárosulás fél évszázada (1867–1914). 11–23. p. In: Magyarország a XX. században. 1. köt. Szekszárd : Babits K., 1996. 492 p.
- 50./ Lektorálás és szerkesztés. Barta Róbert: Magyarország az első világháborúban. 24–75. p. In: Magyarország a XX. században. 1. köt. Szekszárd : Babits K., 1996. 492 p.
- 51./ Lektorálás és szerkesztés. Püski Levente: Új kormány – régi mód-szerek (1931). 76–139. p. In: Magyarország a XX. században. 1. köt. Szekszárd : Babits K., 1996. 492 p.
- 52./ Nyomdai korrektúra. Agárdi Péter: Művelődéstörténeti szöveggyűjtemény. II/1–II/2. köt. Pécs : JPTE, 1997. 368, 747 p.
- 53./ Lektorálás. Karoliny Mártonné Csetneki Zsuzsa: Az emberi erőforrások menedzselése. Pécs : JPTE, 1997. 249 p.

- 54./ Lektorálás és szerkesztés. Halkovics László: Ipar. 572–587. p. In: Magyarország a XX. században. 2. köt. Szekszárd : Babits K., 1997. 704 p.
- 55./ Lektorálás és szerkesztés. Nyitrai Ferencné: Az ipar a II. világháborút követő években: háborús károk, indulás. 587–622. p. In: Magyarország a XX. században. 2. köt. Szekszárd : Babits K., 1997. 704 p.
- 56./ Lektorálás és szerkesztés. Csató Tamás: Kereskedelem és idegenforgalom. 623–654. p. In: Magyarország a XX. században. 2. köt. Szekszárd : Babits K., 1997. 704 p.
- 57./ Lektorálás. Balázs Ferenc: Pécs város településfejlődésének geotechnikai vonatkozásai. Pécs : JPTE, 1998. 177 p.
- 58./ Lektorálás és szerkesztés. Vadas József: Iparművészet. 89–120. p. In: Magyarország a XX. században. 3. köt. Szekszárd : Babits K., 1998. 652 p.
- 59./ Lektorálás és szerkesztés. Vámosy Ferenc: Építészet. 121–175. p. In: Magyarország a XX. században. 3. köt. Szekszárd : Babits K., 1998. 652 p.
- 60./ Lektorálás és szerkesztés. Veress József: A magyar film évszázada. 325–351. p. In: Magyarország a XX. században. 3. köt. Szekszárd : Babits. K., 1998. 652 p.
- 61./ Lektorálás és szerkesztés. Kun László: Sport. 575–634. p. In: Magyarország a XX. században. 3. köt. Szekszárd : Babits K., 1998. 652 p.

- 62./ Lektorálás és szerkesztés. Vorsatz Brunó: Kohászat. 157–182. p. In: Magyarország a XX. században. 4. köt. Szekszárd : Babits K., 1999. 730 p.
- 63./ Lektorálás és szerkesztés. Horváth Tibor: Elektrotechnika. 223–242. p. In: Magyarország a XX. században. 4. köt. Szekszárd : Babits K., 1999. 730 p.
- 64./ Lektorálás és szerkesztés. Király Pál: Erdészettudomány. 591–615. p. In: Magyarország a XX. században. 4. köt. Szekszárd : Babits K., 1999. 730 p.
- 65./ Lektorálás és szerkesztés. Magassy Dániel: Növénytermesztés. 617–645. p. In: Magyarország a XX. században. 4. köt. Szekszárd : Babits K., 1999. 730 p.
- 66./ Lektorálás és szerkesztés. Gere Tibor: Állattenyésztés. 691–717. p. In: Magyarország a XX. században. 4. köt. Szekszárd : Babits K., 1999. 730 p.
- 67./ Lektorálás. Vadas Gábor: Makrogazdasági modell és számítógépes szimulációja. Pécs : 1999. 85 p. (Kézirat. Egyetemi szakdolgozat.)
- 68./ Laklia Tibor: Kilencszázadik éveink. Babócsa : András Zoltán felelős kiad., 1999. 173 p. In: Hernádi László Mihály: Dr. Hernádi Mihály. 123–124. p., 1 fénykép.
- 69./ Lektorálás. 4 ív terjedelemben szócikkek a Révai Új Lexikona V. kötetéhez. (2000 februárja.)
- 70./ Lektorálás. Egyetemi Közlöny. A Pécsi Tudományegyetem Hivatalos Közleményei. A 2000. évben.

- 71./ Lektorálás. 8 ív terjedelemben szócikkek a Révai Új Lexikona VI. kötetéhez. (2000 szeptembere.)
- 72./ A Magyar Családtörténeti Szemle repertórium 1935–1944. Budapest : Tarsoly K., 2000. 140 p. (E munkámmal elnyertem a Pécsi Tudományegyetem „Az év kiemelkedő szellemi alkotása” díját, 2001.)
- 73./ A Történeti Szemle repertórium 1912–1930. Budapest – Pécs : Dialóg Campus K., 2001. 196 p.
/A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 2./ (E munkámmal elnyertem a Pécsi Tudományegyetem „Az év kiemelkedő szellemi alkotása” díját, 2002.)
- 74./ Lektorálás. A Klimó-könyvtár a tudományos kutatások szolgálatában. Szerk.: Csóka-Jaksa Helga. Pécs : Bornus ny., 2001. 113 p.
/A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 3./
- 75./ A Hadtörténelmi Közlemények repertórium 1888–1914. Pécs : 2001. 274 p. (Számítógépes kézirat. Csak később derült ki számomra, hogy a Hadtörténeti Intézet és Múzeum Könyvtára is készíti a teljes repertóriumot, így én az 1914-es kötetet befejeztem a munkát.)
- 76./ Hernádi László Mihály dr. Szócikk a Révai Új Lexikona IX. kötetében. Szekszárd : Babits K., 2002. 702–703. p.
- 77./ Hernádi Mihály dr. Szócikk a Révai Új Lexikona IX. kötetében. Szekszárd : Babits K., 2002. 703. p.
- 78./ Hernádi Réka. Szócikk a Révai Új Lexikona IX. kötetében. Szekszárd : Babits K. 2002. 703. p.

- 79./ A pécsi múzeumi értesítők és évkönyv repertórium a 1908–1998. Budapest–Pécs : Dialóg Campus K., 2002. 348 p.
/A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 5./ (E munkámmal elnyertem a Pécsi Tudományegyetem „Az év kiemelkedő szellemi alkotása” díját, 2004.)
- 80./ A Soproni Szemle repertórium a 1937–2001. Pécs : 2002. 702 p. (Számítógépes kézirat.)
- 81./ Lektorálás. 40 éves a „Pollack”. Jubileumi emlékkönyv 1962–2002. Szerk.: Kosaras Gellért. Pécs : Rotari ny., 2002. 129 p., 4 t.
- 82./ Lektorálás. Németh Ildikó: Sopron közép fokú és középszintű iskolái a 19. században. Sopron : 2002. 292 p. (Számítógépes kézirat. PhD-disszertáció.)
- 83./ A Magyar Történelmi Tár és a Történelmi Tár repertórium a 1855–1934. Pécs : 2002. 422 p. (Számítógépes kézirat.)
- 84./ Gördülő kavicsok. Versek. Pécs : 2003. 133 p. (Számítógépes kézirat.)
- 85./ Válasz Surján Miklós „ismertetés”-ére. = Könyvtári Levelező/lap 2003. 15. évf. 7. sz. 23–25. p.
- 86./ Színe és fonákja – avagy majdnem végzetes játék a rákkal. Önéletrajz. Budapest : Kairosz K., 2004. 400 p.
- 87./ A Statisztikai Közlemények, a Statisztikai és Nemzetgazdasági Közlemények és a Nemzetgazdasági Szemle repertórium a 1861–1892. 2., jav. kiad. Budapest : KSH Könyvtár és Levéltár, 2006. 165 p.
/Történelmi Statisztikai Füzetek 13./
- 88./ Lektorálás. Kenéz Ferenc: Majd az idő... Életrajzi történetek. Szentendre : Pécsi Kódex ny. 2008. 215 p.

Digitalizált bibliográfiáim és repertóriumaim:

- 89./ (Ld. 8.) Deák Ferenc. Bibliográfia 1817–1990
- 90./ (Ld. 18.) Bethlen Gábor. Bibliográfia 1613–1980
- 91./ (Ld. 24.) A magyar közigazgatási irodalom válogatott bibliográfiája 1827–1944
- 92./ (Ld. 72.) A Magyar Családtörténeti Szemle repertórium 1935–1944
- 93./ (Ld. 73.) A Történeti Szemle repertórium 1912–1930
- 94./ (Ld. 79.) A pécsi múzeumi értesítők és évkönyv repertórium 1908–1998
- 95./ (Ld. 75.) A Hadtörténelmi Közlemények repertórium 1888–1914
- 96./ (Ld. 80.) A Soproni Szemle repertórium 1937–2001
- 97./ (Ld. 83.) A Magyar Történelmi Tár és a Történelmi Tár repertórium 1855–1934
- 98./ (Ld. 23.) A Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle repertórium 1894–1906
- 99./ (Ld. 26.) A Történeti Lapok repertórium 1874–1876
- 100./ (Ld. 42.) A Baranyai Helytörténetírás 1968–1989 és a Baranyai Történetírás 1990–1995 repertórium

- 101./ (Ld. 20., 87.) A Statisztikai Közlemények, a Statisztikai és Nemzetgazdasági Közlemények és a Nemzetgazdasági Szemle repertórium 1861–1892
- 102./ (Ld. 25.) A Közgazdasági és Közigazgatási Szemle és a Közgazdasági Szemle repertórium 1893–1949
- 103./ (Ld. 28.) Az Agrártörténeti Szemle repertórium 1957–1982
- 104./ (Ld. 35.) A Levéltári Közlemények repertórium 1923–1981
- 105./ (Ld. 29.) A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei repertórium 1962–1983
- 106./ Lektorálás. Kelemen Gábor: Élet a méltóságos úr földjén. A Holitscher család csetényi uradalmi gazdasága és cselédjeinek életmódja a XX. század harmincas és negyvenes éveiben. Csetény : 2006. 53 p. (Számítógépes kézirat.) (Az Országos Tudományos Diákköri Konferencia pályázatán 2. helyezést ért el.)
- 107./ Röplabda Csetényben. A csetényi sportkör megalakulásának évfordulójára, a sporttörténeti kiállítás segédanyagaként írt összefoglaló. Csetény : 2008. 3 p. (Számítógépes kézirat.)
- 108./ Lektorálás. Némethné Görög Lilla: A marketing fogalma, a marketingkoncepció és stratégia jelentősége a könyvtárban. Ajka : 2008. 11 p. (Számítógépes kézirat.)
- 109./ Lektorálás. Némethné Görög Lilla: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár SzocioWeb adatbázisa. Ajka : 2008. 18 p. (Számítógépes kézirat.)
- 110./ Lektorálás. Némethné Görög Lilla: Az Elektronikus Periodika Archívum és Adatbázis bemutatása. Ajka : 2008. 10 p. (Számítógépes kézirat.)

- 111./ Lektorálás. Pavao Petričević: Keresztek és rózsák. Regény. Pécs : Kódex ny., 2008. 405 p.
- 112./ Lektorálás és digitalizálás. Hernádi Mihály: A talaj elektromos jelenségeinek kutatása és azok biológiai hatása. Csetény : 1954. 31 p. (Kézirat.)
- 113./ Lektorálás és digitalizálás. Hernádi Mihály: A föld sugárzás kórokozó hatásai. Budapest : 1948. 5 p. (Kézirat.) (Szerző előadása a Magyar Orvosok Szabad Szakszervezetének egészségügyi szakcsoportja ülésén, Budapest 1948. február 13-án.)
- 114./ Lektorálás. Nagy István: Gizella királyné. Regény. Veszprém : Maraton Lapszám Multivízió Kiadó, 2009. 134 p.

Bibliográfiáim és repertóriumaim webesítését Ambrus Attila József informatikus kollégámmal együtt végeztük.

- 115./ (Ld. 8.) Deák Ferenc. Bibliográfia 1817–1990
- 116./ (Ld. 18.) Bethlen Gábor. Bibliográfia 1613–1980
- 117./ (Ld. 24.) A magyar közigazgatási irodalom válogatott bibliográfiája 1827–1944
- 118./ (Ld. 72.) A Magyar Családtörténeti Szemle repertórium 1935–1944
- 119./ (Ld. 73.) A Történeti Szemle repertórium 1912–1930
- 120./ (Ld. 79.) A pécsi múzeumi értesítők és évkönyv repertórium 1908–1998

- 121./ (Ld. 75.) A Hadtörténelmi Közlemények repertórium 1888–1914
- 122./ (Ld. 80.) A Soproni Szemle repertórium 1937–2001
- 123./ (Ld. 83.) A Magyar Történelmi Tár és a Történelmi Tár repertórium 1855–1934
- 124./ (Ld. 23.) A Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle repertórium 1894–1906
- 125./ (Ld. 26.) A Történelmi Lapok repertórium 1874–1876
- 126./ (Ld. 42.) A Baranyai Helytörténetírás 1968–1989 és a Baranyai Történetírás 1990–1995 repertórium
- 127./ (Ld. 20.) A Statisztikai Közlemények, a Statisztikai és Nemzetgazdasági Közlemények és a Nemzetgazdasági Szemle repertórium 1861–1892
- 128./ (Ld. 25.) A Közgazdasági és Közigazgatási Szemle és a Közgazdasági Szemle repertórium 1893–1949
- 129./ (Ld. 28.) Az Agrártörténelmi Szemle repertórium 1957–1982
- 130./ (Ld. 35.) A Levéltári Közlemények repertórium 1923–1981
- 131./ (Ld. 29.) A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei repertórium 1962–1983
- 132./ Lektorálás. Kollega Tarsoly István: II. József telepesei 1784–1787. Budapest : 2011. 217 p. (Kézirat.) (PhD-disszertáció.)

- 133./ Lektorálás, szerkesztés és webesítés. Bibliográfiai válogatás (1968–1982) a középkori egyetemes történelem tanulmányozásához. Összeáll.: F. dr. Dárdai Ágnes. 2., jav. bőv. kiad. Szeged : 1983. 123 p. (Kézirat.)
- 134./ Lektorálás. Pohánka Éva: A Pécsi Püspöki Könyvtár szerepe Pécs város életében (1774–1950). Pécs : 2011. 399 p. (Kézirat.) (PhD-disszertáció.) (A lektorálás időtúllépés miatt félbemaradt.)
- 135./ Lektorálás és szerkesztés. Koblinger Gábor: A tudatos közlekedésre nevelés beillesztése a magyar közoktatásba. Budapest : 2011. 5 p. (Kézirat.)
- 2012 első negyedétől a repertóriumok számára informatikus kollégámmal, Balatinácz Andrással folyamatosan közös adatbázist építettünk ki. Az adatbázis jelenleg a következő munkáimat tartalmazza:
- 136./ (Ld. 1.) A Budapest folyóirat története és repertórium 1945–1947.
- 137./ (Ld. 23.) A Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle repertórium 1894–1906.
- 138./ (Ld. 72.) A Magyar Családtörténelmi Szemle repertórium 1935–1944.
- 139./ (Ld. 75.) A Hadtörténelmi Közlemények repertórium 1888–1914.
- 140./ (Ld. 80.) A Soproni Szemle repertórium 1937–2001.
- 141./ (Ld. 20.) A Statisztikai Közlemények, a Statisztikai és Nemzetgazdasági Közlemények és a Nemzetgazdasági Szemle repertórium 1861–1892.

- 142./ (Ld. 73.) A Történeti Szemle repertórium 1912–1930.
- 143./ (Ld. 83.) A Magyar Történelmi Tár és a Történelmi Tár repertórium 1855–1934.
- 144./ (Ld.26.) A Történeti Lapok repertórium 1874–1876.
- 145./ (Ld. 42.) A Baranyai Helytörténetírás 1968–1989 és a Baranyai Történetírás 1990–1995 repertórium.
- 146./ (Ld. 25.) A Közgazdasági és Közigazgatási Szemle és a Közgazdasági Szemle repertórium 1893–1949.
- 147./ (Ld. 35.) A Levéltári Közlemények repertórium 1923–1981.
- 148./ (Ld. 28.) Az Agrártörténeti Szemle repertórium 1957–1982.
- 149./ (Ld. 29.) A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei repertórium 1962–1983.
- 150./ (Ld. 79.) A pécsi múzeumi értesítők és évkönyv repertórium 1908–1998.
- 151./ Lektorálás és gépelés. Id. Mogyoróssy Elek: Emlékezéseim 1912–2002. Veszprém : 2002. (Kézirat.) 34 p. Id. Mogyoróssy Elek: Emlékezéseim családomról 1912–2002. Veszprém : 2003. (Kézirat.) 34–38. p. Balázs Zoltán: Nagyszerű sportember volt idős Mogyoróssy Elek. = Új Dunántúli Napló (Veszprém) 2005. I. negyedév.
- 152./ Korrektúra. Mester Miklós: Arcképek. Két tragikus kor árnyékában. Budapest : Tarsoly Kiadó, 2012. 815 p.
- 153./ Karácsonyi gondolatok. = Hetedhétathár 2013. december 6. (hetedhethatar.hu)

Eddigi 6 bibliográfiámmal és 17 repertóriumommal, valamint azok digitalizált, webesített és adatbázisba vitt változataival több száz folyóirat összesen 3000 évfolyamát dolgoztam fel – mintegy 30000 oldalon. A több mint 70 könyvtári szakmunkámból jelenleg 18 digitalizált és webesített munkám megtalálható a pécsi Egyetemi Könyvtár honlapján (old.lib.pte.hu) az Elektronikus könyvtárban, a Bibliográfiák, repertóriumok menüben. 15 repertóriumom adatbázisban is megtalálható.

Kiegészítés

Fiatalkori versmondói tevékenységem többnyire iskolai ünnepekhez, megemlékezésekhez és versmondó versenyekhez kötődik. Hosszú évekig folyamatosan megnyertem a csetényi és a zirci járási versmondó versenyeket. 1958 szeptemberétől tagja lettem a Veszprém Megyei Irodalmi Színpadnak. 1961-ben megnyertük Pécsen a megyei irodalmi színpadok országos fesztiválját. Egyéni teljesítményemhez tartozik a Keszthelyi Helikon két aranyérme 1959-ben és 1960-ban. 1963-ban megnyertem a Ki Mit Tud? országos vetélkedő Fejér megyei döntőjét.

Csaknem négy évtizedes kihagyás után 2003. november 18-án tagja lettem a Pécsi Pedagógusok Vers- és Prózamondó Körének. Vezetőnk Sólyom Katalin Jászai-díjas színművész. Ebbéli tevékenységemből a versmondó versenyek eredményeit és az önálló versmondó estjeimet regisztrálom, ahol alkalmanként 30 verset mondok el:

- 1./ Csokonai Vitéz Mihály: Az esküvés
- 2./ Petőfi Sándor: Szeptember végén
- 3./ Vörösmarty Mihály: A merengőhöz
- 4./ Vajda János: Húsz év múlva
- 5./ Ady Endre: Órizem a szemed
- 6./ Heltai Jenő: Vallomás
- 7./ Romhányi József: A nyuszi levele

- 8./ Halandzsa versek: A költő halálára
- 9./ Herándusok dala
- 10./ Komprimált vers: Arany János: Ágnes Asszony

- 11./ Eszperente: Kedves Ede Benedekem!
- 12./ Szabó Lőrinc: Bicikli
- 13./ Szabó Lőrinc: Dsuang Dszi álma
- 14./ Juhász Gyula: Milyen volt...
- 15./ Juhász Gyula: Anna örök
- 16./ Juhász Gyula: Testamentum
- 17./ Tóth Árpád: Esti sugárkoszorú
- 18./ Tóth Árpád: A Palace-ban
- 19./ József Attila: Gyermekké tettél
- 20./ József Attila: Kései sirató

- 21./ Áprily Lajos: A finálé
- 22./ Áprily Lajos: Szilencium
- 23./ Áprily Lajos: A csavargó a halálra gondol
- 24./ Radnóti Miklós: Levél a hitveshez
- 25./ Radnóti Miklós: Hetedik ecloga
- 26./ Gyóni Géza: Cézár, én nem megyek
- 27./ Goethe, Johann Wolfgang von: Prométheusz
- 28./ Wass Albert: Emlékezés egy régi márciusra
- 29./ Jeszenyin, Sz.: Bokraink közt...
- 30./ Puskin, A. Sz.: Ész és szerelem

Önálló versmondó estjeim:

- 1./ Pécs, Nevelők Háza, 2004. december 7.
- 2./ Zirc, Városi Könyvtár, 2007. március 1.
- 3./ Somogyjád, Művelődési Ház, 2007. április 12.
- 4./ Csetény, Községi Könyvtár, 2007. október 13.
- 5./ Pécs, Művészetek Háza, 2007. október 17.
- 6./ Nyíregyháza, Megyei és Városi Könyvtár, 2008. április 16.
- 7./ Pécsi Börtön, 2008. október 20.
- 8./ Komló, Városi Könyvtár, 2009. április 20.

- 9./ Paks, Városi Könyvtár, 2009. május 25.
- 10./ Pellérd, Művelődési Ház, 2009. november 20.
- 11./ Budapest, Rátkai Márton Színészklub, 2010. március 4.
- 12./ Kaposvár, Karg Autószalon, 2010. március 12.
- 13./ Tab, Evangélikus Imaház, 2010. május 21.
- 14./ Pécs, Nyugdíjas Polgári Egyesület, 2010. november 9.
- 15./ Szigetvár, Városi Könyvtár, 2011. május 17.
- 16./ Pécs, Ciszterciek Prohászka Otthona, 2011. október 26.
- 17./ Barcs, Városi Könyvtár, 2012. március 20.
- 18./ Pécs, Szent Margit Kollégium, 2012. IV. 11.
- 19./ Pécs, Várkonyi Nándor Könyvtár, 2012. október 6.

Jelentősebb további fellépések:

- 1./ Somogyjád, 2004. IV. 17. Országos versmondó verseny, I. hely
- 2./ Pécsi Nemzeti Színház, 2004. XII. 20. Nőegyleti gálaest
- 3./ Bonyhád, Városi Könyvtár. 2005. I. 8. Wass Albert Országos versmondó verseny, I. hely
- 4./ Bonyhád, Városi Színház. 2005. I. 8. Wass Albert: Emlékezés egy régi márciusra
- 5./ Somogyjád, 2005. XI. 12. Országos versmondó verseny, I. hely
- 6./ Pécsi Ifjúsági Ház, 2007. IV. 11. Csokonai Vitéz Mihály versmondó verseny, I. hely
- 7./ Esztergom, Városi Könyvtár, 2011. X. 6. Országos versmondó verseny, II. hely
- 8./ Esztergom, Városi Könyvtár, 2013. X.12. Országos versmondó verseny, III. hely

Minden észrevételt, véleményt és javaslatot köszönettel várok a hernadi@lib.pte.hu címen, vagy a +3630–256–4940-es telefonszámon.

Pécs, 2013. december 9.

Dr. Hernádi László Mihály
középiskolai tanár, Szinnyei József-díjas,
könyvtári főtanácsos, ny. főigazgató

Hátsó borító

Kassán születtem 1944. augusztus 15-én. Azóta velem mindig történt valami. Jó és rossz dolgok záporoztak rám szüntelen, hogy idővel összesűrűsödjének az életemmé. Oszt ilyen lett. A rám szabott méretes pofonok és övön aluli ütések mellé, ha számuk maguktól gyérült volna, azonnal magam provokáltam újabbakat a sorsomtól. Ezeket szedtem csokorba, és adom tudtára mindenkinek, „az kiket érint és az kiket érdekel”.

Dr. Hernádi László Mihály

A gyilkos kór sokszor a legváratlanabb pillanatban csap le ránk, amikor úgy érezzük éppen, hogy minden rendben van. Nem merjük nevén sem nevezni. Aztán először az ijedtség, majd az aggodalom vesz erőt rajtunk. Az évtizedek múlásával egyre többet találkoznak ezekkel az érzésekkel. Hernádi László Mihály könyve megtanít bennünket a szívszorító napok épeszű megélésére, külső szemlélőként éppúgy, mint személyes átélőként.

A könyvtárosi szakmunkák hosszú sorát maga mögött tudó szerző első szépirodalmi munkája a memoárirodalom műfajának legjobbjai közé tartozik, amelyet magas szintű stílusérzékével, érzékeny és optimista, legtöbbször derűvel fűszerezett látásmódjával ér el.

A kötet súlyos fő témája ellenére rendkívül szórakoztató és olvasmányos, „lehetetlen” művel gazdagodtunk.

Dr. Kollega Tarsoly István

Tartalom

Prológus	4	Apám halála	159
Születés	5	Zirc	167
Fölmenőim	7	Budapest	187
Vándorlásaink	11	Pécs	243
Csetény	31	Barna fiam halála	273
Gyermekkor	33	Mi van még hátra?	288
Anglia	39	Gyanú és kétségek között	291
Katonásdi	41	A klinikán	297
Fáskamra	50	I. Rák	307
Körjárat	52	II. Rák	311
Iskola	55	Kemoterápia	319
1956 Csetényben	67	Ellenőrzés	333
Munka	74	Lődörgés	337
Készülődés	77	Anyám halála	353
Veszprém	84	Munka	355
Bánya (Kisgyón,		III. Rák	363
Balinka, Dudar)	116	Epilógus	370
Egyetem	131	Függelék: Munkáim	372